

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

2. AARGANG.
1925 — 1926.

Indhold:

Sønderjydske Naturforhold.

- E.: Det gamle Eemhav, S. 77.
J. Kr. Findal: Dyreverdenen i Egnen mellem Kolding og Aabenraa, S. 81.
Axel Lange: Floraen i Sønderjylland, navnlig med Henblik paa de Ændringer, den er underkastet, S. 49 og 65.
" Nogle sønderjydske Navne til Haveplanter, S. 161.
C. Wesenberg-Lund: En Henstilling til Overvejelse i Anledning af de store Afvandingsprojekter, S. 40.
— Plantenavne og Plantesagn, S. 64.

Almindelig Historie.

- T. O. Achelis: Da Møgeltønder Præst blev brændt, S. 63.
" Haderslev og Ribe Katedralskoler i Middelalderen, S. 121, 137.
Viggo Brøndal: Marknavne fra Angel, S. 20.
J. Brøndsted: Oldtidsbaaden fra Als, S. 1.
I. H. Byriel: Gramgaard, S. 178.
M. Dinsen: Tine Vip, S. 80.
J. A. Dyssel: „Indenlands-Reise“, S. 24.
E.: Da Møgeltønder Præst blev brændt, S. 17.
" Den kloge Kone i Slogs Herred, S. 100.
Bernh. Hansen: Medens Frederik den VII. var paa Lyksborg, S. 190.
J. Hansen: Hvad der betaltes ved en Begravelse, S. 29.
" Hostrup Sogn som Garnison, S. 43.
" Salttønder, S. 47.
" Fattigblok og Kollekte, S. 110.
" Helligkilde og Fattigblok, S. 111.
" En Skolemester-Kontrakt fra 1738, S. 170.
" Fattigfogedens Bestilling, S. 183
H. J. Helms: Fra den vestslesvigske Vækkelse i det 18. Aarhundrede, S. 97, 113.
P. Jessen: Et Stormflodsminde, S. 63.
Carl E. Johnsen: En gammel Grube ved Aabenraa, S. 152.
P. H. Moos: En Hjemmedaab i 1710, S. 45.
" Fattigblokken i Klipleve Kirke, S. 88.
Frøde Nielsen: Løgumkloster Kirke, S. 55.
Anna Pedersen: Vesterende-Ballum Skole, S. 84.
P. J. Refshauge: Da Prinsen af Nør skulde skydes, S. 175.
August F. Schmidt: Tule Vognsen, S. 95.
H. Lausten-Thomsen: Tule Vognsen, S. 72.
" Den sidste Kamp for Modersmaalet i Skolen, S. 104.

- Th.: Gamle Indskrifter fra Skærbæk, S. 62.
-- En Beskyldning for Trolddom, S. 62.

Personhistorie.

- H. C. Davidsen: Degn P. E. Jensen, S. 155.
H. Hejselbjerg-Paulsen: Redaktør Jessens mødrene Slægt, S. 167.
M. Mackeprang: Anders Lebeck, S. 177.
— En sydslesvigsk Hjemstavnsgranser, S. 142.

Af Dagens Historie.

- A. Lebeck: Det tredje danske Hjemstavnskursus, S. 33.
Jakob Petersen: Sprogforeningen, S. 129.
Chr. Winther: Realskolen i Sønderjylland. S. 145.
— Statistisk Oversigt over Mindretalsskolerne Nord og Syd for Grænsen, S. 129.
— Hvor man søger at hjælpe, S. 107.

Digte.

- E.: Henimøe Jywl, S. 92.
Martin N. Hansen: Glæmt å gæmt, S. 60.
P. Skovrøy: Vestenvinden, S. 183.
— Tule Vognsen, Folkeviser, S. 72.
— Te Mærkend, Folkeviser, S. 142.

Fra Folkemund, Sagn og Minder.

- K. Aagaard: Dronningedalen, S. 127.
J. Abild: Jomfruen i Egvad Kirketaarn, 144.
" Lindormen ved Egvad Kirke, 159.
M. B.: Hvad Smaabanetoget Aabenraa-Graasten siger, S. 94.
Georg Christensen: Sagn fra Hajstrupgaard, S. 31.
Christine Davidsen: Billedet i Brede Kirke, 112.
A. N. Degn: Kæltringkroen, S. 48.
Bothilde Eskildsen: Hvad Gæssene siger, S. 15.
E.: De syv Lys i Fjorden, S. 16.
" Den kloge Kone i Slogs Herred, S. 100.
" Folkeraad imod Vorter, S. 165.
K. F.: Folkeraad imod Hikke, S. 143.
C. H. Friis: Dronningedalen, S. 143.
Gudrun Gregersen: Præsten i Branderup, S. 160.
Marius Hallum: Hjerpsted Kirke, S. 192.
Cæcilie Magd. Hansen: Bjærgmanden i Gasse, S. 63.
J. H.: Skattegraveren i Døstrup, S. 96.
Anna Marie Iversen: Lyset ved Brede, S. 15.
Kasper Jensen: Hvad Kirkeklokkerne i Broager siger, S. 94.
Hans Johannsen: Sagn fra Hajstrupgaard, S. 32.

- E. Tang Christensen: Præstens Dreng som Spøgelse, S. 112.
A. Knudsen: Sagn fra Hajstrupgaard, S. 3.
Chr. L. Lorenzen: Lygtemændene ved Sæd, S. 15.
C. Ludvigsen: Nordborg Kirke, S. 128.
" Klokhøj, S. 127.
" Stenen ved Tandsholm, S. 128.
" Altertavlen i Sønderborg, S. 143.
" Bosted, S. 144.
" Provst Mads prædiker, S. 160.
" Borgen ved Rumohrsgaard, S. 160.
" Troldeborg, S. 176.
" „Troldeborg“ (Ketting Sogn), S. 192
" „Fanden viser sig som sort Puddelhund“, S. 192
Jessie Lytsen: Varsler om godt og ondt, S. 46.
Aage Matthiesen: Forvarsler i 1849, S. 191.
Juliane M. Nielsen: To Forvarsler, der ikke er gaaet i Opfyldelse, S. 16.
J. K. Petersen: Det svedne Lommetørklæde, S. 64.
" Heksen i Veding, S. 64.
" Officeren og Skrædderdrengen, S. 79.
" Ulykker, hensat i Dødningshoveder, S. 79.
" Forvarsel, S. 79.
" Heksen fra Allerup, S. 80.
" Smeden i Torsballe, S. 95.
" Spøgelset paa Kirkegaarden, S. 95.
Ellen Petersen: Forbrand i Jels, S. 176.
" Hensat Brand, S. 176.
M. Brandt Petersen: Det dyre Rækværk, S. 112.
Johannes Petersen: Fuglesøen, S. 144.
Chr. Thygesen Petersen: Den sidste Heks i Døstrup, S. 127.
P. J. Refshauge: Varselets Opfyldelse, S. 176.
M. R.: Musen straffes, S. 111.
A. Schmidt: Skattegraverne fra Jyndeved, S. 80.
" Spillemanden i Ulvegraven, S. 96.
A. H. D. Schuldt: En Bromand, S. 190.
I. Wind: Hvor der er sket et Mord, S. 192.
— Hvad Køerne hedder paa Fyn, S. 15.
— Hvad Faarene siger, S. 15.
— Hvordan Vesterhavet blev til, S. 47.
— Overtro, S. 61, 78, 94, 110.
— Ordsprog og Sæjer, S. 95, 110.
— Spøgeri paa Faargaard, S. 126.
- Gammel Sæd og Skik.*
- T. O. Achelis: Den første Kop Kaffe, S. 154.

Johannes Hansen:	Sæd og Skik i Emmerlev Sogn, S. 93, 108, 125, 157, 172, 186.
Fr. Knudsen:	At slaa Kagen og andre Lege, S. 10.
Ellen Petersen:	Kaffe og The i gamle Dage, S. 175.
”	Børneleg fra Jels 1870—71, S. 175.
Aug. F. Schmidt:	Blusfester i Sønderjylland, S. 52, 67.
P. Skovrøy:	Keglespil paa Landet, S. 16.
H. P. Schau:	Keglespil, S. 16.
”	Æ Kunn'skaal, S. 16.
C. Schmidt:	Raad for den faldende Syge, S. 189.
K. T.:	En Trylleformel mod Ringorme, S. 143.
Th:	Den første Kop Kaffe, S. 189.
---	Den første Rhabarbergrod, S. 189.
—	Midsommerkost i Sæd 1925, S. 91.
---	Folkeraad mod Hikke, S. 143.

Remser, Rim og Gaader.

Christine Andersen:	Remser, S. 159.
”	Gækkebrev, S. 142.
Ingeborg Baggesen:	En gammel Remse, S. 15.
Geo P. Beck:	Remse, S. 46.
J. Bøgh:	En Vrøvleremse, S. 142.
Fru E.:	Remser, S. 94.
Fru Hansen:	En gammel Remse, 14, 15.
J. Hansen:	Remser, S. 31.
Arnold Knudsen:	To Drilleremser, S. 61.
”	To Gaader, S. 61.
Ebbe Knudsen:	Remser, S. 31, 78.
P. Lock:	En gammel Remse, S. 14, 15.
Chr. L. Lorenzen:	Rumlepotte-Remse, S. 109.
Bodil Nielsen:	Remse, S. 15.
Anna Nielsen:	Et Bindebrev, S. 159.
Ellen Petersen:	Remse, S. 175.
Laurids Petersen:	En Skæmteremse, S. 94.
H. Sandkamm:	Rumlepotte-Remse, S. 109.
”	Gaader fra Als, S. 109, 126, 159, 188.
Chr. Schmidt:	Remser, S. 15, 30, 109, 142.
Fru Skov:	En gammel Remse, S. 30.
Th.:	Remser, S. 30.

Fra Hjemstavnsbevægelsen.

A. Lebeck:	Det tredje danske Hjemstavnskursus, S. 33.
—	Samleren S. 92.
Nicolai Svendsen:	Runø, S. 123.

Nye Bøger.

Stedfortegnelse.

- Aabenraa** 16, 23, 37, 39, 40, 44, 65, 69, 81, ff., 83, 94, 99, 129, 145, 146, 152 ff., 160, 169, 170, 176, 192.
Aarslev 169.
Aarøsund 31.
Aastrup 63, 154 f.
Abild 37, 95, 167.
Aderballe 11, 20, 22.
Aderskov 65, 68.
Age Sø 82.
Aller 190.
Allerup 79.
Almsted 61, 94, 117, 119, 152, 159, 192.
Als 1 ff., 11, 12, 24 ff., 51, 52, 69, 70, 107, 109, 117, 126, 127, 143, 144, 152, 162, 163.
Amrum 53.
Angel 20 ff., 112, 169, 181, 182.
Arrild 30, 67, 69, 76, 95, 104, 165 f.
Astrup 154.
Augustenborg 3, 10, 27, 37, 160.
Aventoft 166, 167.
Baadsbøl (Ballum) 87.
Baarslund 79.
Bajstrup 37.
Ballum 84 ff., 113, 192.
Barsbøl 62.
Barsmark 169.
Barsø 95, 169.
Bedsted 98 f.
Bevtoft 22.
Bistoft 23.
Bjolderup 154 f., 189.
Boskov 23.
Bosted 144.
Bov 37, 68.
Bovlund 70.
Branderup 68, 69, 103, 159, 175.
Brarup 46.
Brede 15, 112, 115, 143, 165.
Bredevad 32.
Broager 15, 30, 39, 94, 109, 142, 145, 146, 190.
Brodersby 20.
Brøns 35, 36, 43, 96, 117, 150, 154 159, 160.
Buckhagen 21.
Bunderslund 23.
Burkal 36, 37, 103, 115, 116.
Bylderup 31, 32, 61, 94, 100 ff., 165 ff., 192.
Bøl 21 ff.
Bønderby 167.
Christiansfeld 116, 145, 146, 147.
Daler 17, 47, 63, 99, 165, 167.
Draved 192.
Dyringskov 175.
Døstrup 70, 71, 85, 96, 99, 113, 127, 142, 159, 165.
Egebæk 37, 80, 96.
Egen 143, 160, 190 f.
Egvad 144, 159.
Fishøl 83.
Elstrup 191.
Emmerlev 34, 93 f., 108 f., 125 f., 143, 157 f., 165, 172 f., 186 ff.
Emmerske 53, 95.
Enge 80.
Ensted 46.
Esgrus 22.
Faargaard 126.
Fartoft 111.
Felsted 13, 15, 61, 94, 95, 103, 143.
Felstedskov 15.
Flausholm 191.
Flensborg 2, 20, 38, 39, 51, 61, 64, 78, 79, 80, 94, 95, 103, 107, 110, 112, 142, 148 f., 181, 190.
Fredenshøj 152 ff.
Frederikskog 37.
Fredsted 83.
Frøs H. 180.
Frøsløv 15, 68, 70.
Fæsted 99, 118.
Gaaskær 96.
Gammelby 16.
Gammelpøl 127.
Gasse (Ø. og V.) 34, 36, 63.
Gelting 23.
Genner, 70, 82, 84, 167 ff.
Gerup 16.
Gesing 62.
Gottorp 182.
Graasten 37, 39, 66, 94, 143, 145, 146, 147, 150.
Gram (Gramby Gram)

- gaard) 51, 65, 145, 146, 178 ff.
 Grumtoft 20, 23.
 Grønnebæk 66.
 Gundelsby 20.
 Gøtterup 76.
- H**aderslev 37, 39, 40, 46, 63, 66, 67, 82, 83, 121 ff., 129, 137 ff., 145, 146, 154, 169, 175, 176, 178, 181.
 Hajstrup, Hajstrupgaard 31 ff., 191.
 Halk 95, 144.
 Hammeley 175, 176.
 Hansborg 181.
 Hanved 70.
 Harreby 99.
 Harreslev 79.
 Hallund 23.
 Havnbjerg 128, 144.
 Hellevad 144, 159.
 Hestholm 77.
 Hjemsted 62, 63.
 Hjerpsted 31, 35, 61, 94, 166, 192.
 Hjerting 66.
 Hjordkær 23.
 Hjortspring 1 ff.
 Holbøl 12, 68.
 Hoptrup 82, 84, 169.
 Hostrup 29, 30, 31, 44 f., 47, 53, 54, 110, 111, 170, 183.
 Hovgaard 15.
 Hovslund 37, 81.
 Hundslev 190.
 Husum 64.
 Hviding 67, 113, 116, 165, 180.
 Hygum 68, 71, 79, 99.
 Hyrup 51.
 Højer 35, 37, 52, 63, 98.
 Højrup (V.) 192.
 Hønning 31, 78.
 Hørup 160, 192.
- J**ejsing 32, 36, 37, 46, 48, 53, 110, 143,
- Jels 11, 69, 71, 175, 176.
 Juelsgaard 79.
 Jyndevad 16, 37, 80.
 Jægerup 79.
- K**alvslund H. 180.
 Kalø 82.
 Kappel 23.
 Kejnæs 69.
 Ketting 128, 160, 192.
 Kiskelund 37.
 Kjærgaard 15.
 Kliplev 22, 43 ff., 68, 69, 71, 88 ff., 110, 122.
 Klovtoft 93.
 Knivsbjerg 82.
 Kogsbøl 174.
 Kollund 39.
 Kolstrup 154.
 Korntved 23.
 Kravlund 37, 80.
 Kringlum 85.
 Krusaa 65.
 Kværn 23.
 Kværs 103.
- L**ambjerg 66.
 Langbjerg 79.
 Langhorn 90.
 Lendemark 166, 167.
 Lerskov 169.
 Lillehave 15.
 List 85.
 Lovrup 70.
 Lundtoft 43.
 Lyngtoft 170.
 Lyksborg 190.
 Lysabild 13, 15, 127.
 Lysholm 144, 176, 191.
 Læborg 83.
 Løgumgaard 112, 143, 148 f.
 Løgumkloster 34, 36, 37, 39, 45, 55 ff., 76, 98, 116, 126, 127, 137, 145.
 Løjt, Løjt Kirkeby 81, 145, 146, 154, 169.
- M**aarkær 23.
- Mariegaard 176.
 Medelby 79.
 Mejlskov 176.
 Melby 62.
 Mildsted 90.
 Mjolden 76, 85, 97, 99, 113.
 Mommark 27, 28.
 Møgelønder 14, 17 ff., 35, 52, 62, 63, 85, 88, 99, 143, 155 f., 165, 167, 182.
- M**isvraa 22.
 Nordborg 24 ff., 39, 127, 143, 146, 147, 190.
 Nordfrisland 11, 13, 22, 47.
 Nybøl 169.
 Nybølgaard 181.
 Nykirke 20.
 Nyled 176.
 Nørre Løgum 38, 116, 143.
 Nørhus (Ballum) 87.
- O**ksbøl 24.
 Oksenvad 31, 78.
 Oksevejen 89.
 Oland 169.
 Ousbøl 176.
- P**øl 127.
 Posby 20.
- R**anderup 85, 99.
 Ravsted 38.
 Refsø 176.
 Rejsby 113.
 Rens 16, 36, 38.
 Ribe (Ribe Amt) 77, 87, 97, 99, 100, 113, 115, 121 ff., 137 ff., 148, 154, 174, 178, 179, 180, 182.
 Rojkær 23.
 Roost 67, 104 ff.,
 Rudbøl 35, 36, 38, 165 ff.
 Rumohrsgaard 160.

- Runtoft 20, 181.
 Rurup 104.
 Rylskov 21, 23.
 Rødding (Røddingg.)
 145, 146, 181.
 Røde Kro 37.
 Røllum 46.
 Rømø 51, 53, 55, 67,
 85, 95, 123.
 Rørkær 29, 36, 45, 53,
 77, 111, 143, 166,
 170 ff.
Satrup (Angel) 23.
 Schackenborg 19, 35,
 62, 85 ff., 127, 182.
 Seem 143, 179.
 Sejerslev (S. og N.) 35,
 95, 108, 173, 174,
 186.
 Sild 53.
 Skamlingsbanke 84.
 Skast 85, 115.
 Skovby (Angel) 20.
 Skovbøl 16.
 Skrydstrup 34.
 Skærbæk 36, 48, 62,
 71, 85, 95, 112, 115,
 116, 145, 146, 147.
 Slesvig 20, 105 114,
 115, 168.
 Slif Sø 84.
 Solderup 38, 184.
 Solvig 46.
 Sommersted 176, 181.
 Sottrup 65.
 Spandet 70.
 Stenneskær 13, 15.
 Stensbjerg 169.
 Stepping 31, 70, 113.
 Stokkebro 174.
 Stolbro 109, 110, 126,
 159, 189.
 Stollig 39.
 Stubbæk 94.
 Sundeved 69.
 Svenstrup 1 ff.
 Sød 15, 16, 38, 53,
 54, 61, 62, 69, 78,
 79, 91, 94, 95, 109,
 110, 143, 165 ff.,
 192.
 Søes 169.
 Søgaard 91, 182.
 Søllingvraa 192.
 Sønderborg 2, 27 ff.,
 37, 39, 40, 65, 66,
 143, 145, 146, 160,
 182.
 Sønderballe 170.
 Søndergaard (Hamme-
 lev) 175.
 Sønderhav 66.
 Sønderkov 67.
 Sønder Vilstrup 39, 107,
 182.
Tandsholm 128.
 Tandslet 128, 191.
 Terkelsbøl 61.
 Thorsbjerg 9.
 Tinglev 36, 38, 39,
 96, 146.
 Tirslund 74 ff.
 Toftlund 65, 79, 145,
 146, 162, 163.
 Toghale 15, 165, 167,
 169.
 Tolk 22, 23.
 Torsballe 95.
 Tovskov 181.
 Traasbøl 13, 15.
 Trolldborg (Egen) 176.
 Trolldborg (Ketting) 192.
 Trøjborg 35, 63, 127.
 Tundtoft 128.
 Tved 22.
 Tønder 11, 16, 22, 31,
 33 ff., 37, 39, 40,
 42, 43, 44, 48, 52,
 53, 54, 55, 62, 69,
 70, 77, 80, 83, 95,
 97 ff., 111, 115,
 116, 128, 145, 166 f.,
 174, 180, 181, 183.
 Tørning 83, 84, 137,
 179, 180.
Udbjerg 15, 16, 38,
 53, 54, 55.
 Uge 39, 154.
 Ullerup (Skærbæk) 48,
 71.
 Undelev 12.
 Undevad 182.
Vanderup 95, 169.
 Varnæs 16, 110.
 Veding 64.
 Vellerup 189.
 V. Aabølling 96, 111.
 Vesterende (Ballum)
 84 ff.
 V. Ørsted 11.
 Viby 69.
 Vidaa 67.
 Vippel 96.
 Visby 61, 63, 70, 88,
 110, 115, 116, 165 ff
 Vodder 22.
 Vojensgaard 175.
 Vongshøj 76.
 Vyk 142.
Ytersum 142.
Ødis 63.
 Ørnsholm 76.
 Ørslev 66.
 Ø. Aabølling 71.
 Østerby 16, 17, 47, 61,
 63, 78, 94, 110 143,
 165 f.
 Østerholm 144, 176.
 Ø. Højst 22, 38, 98.
 Ø. Lindet 65, 162.
 Ø. Løgum 51, 168 ff.
 Ø. Terp 39.

Fig. 1. Model af Hjortspringbaaden fra Als, udført af Konservator C. Rosenberg.

Oldtidsbaaden fra Als, Nordens ældste Fartøj.

Ved J. Brøndsted.

I 1921–22 udgravet paa Gaardejer Jørgen Nymands Ejendom i Svenstrup Sogn paa Als af Konservator G. Rosenberg. Korte Redegørelser af denne i „Nordiska Arkeologmötet i Stockholm 1922“ og i „Nær og Fjært“ September 1923.

Trykt efter „Nationalmuseets Bog om sjældne Fund fra de seneste Aar“ med Nationalmuseets Tilladelse som et Led i Arbejdet for dets Sikring.

Nordboerne har alle Dage været søfarende Folk. Med Iver og Kyndighed har vore Fædre allerede i en fjern Fortid „husvant plasket til Søs“, hvad de jo ogsaa nødtes til, om de vilde holde Samkvemmet oppe mellem deres af Bælter og Fjorde delte og indskaarne Lande. Længe har de vel holdt sig forsigtig til Kysterne; men om ikke før, saa i hvert Fald ved Oldtidens Slutning, dengang da Vikingetiden, denne Nordens pragtfulde Kraftudfoldelse, bryder frem, viser de, at de ikke er bange for rum Sø heller. Over Nordhavet til England og videre over den vilde spanske Sø rundt Gibraltar og op gennem Middelhavet har Vikingerne paa deres Flaader trængt sig Vej. De maa da have forstaaet den Kunst at bygge en sødygtig Baad.

Det er Arkæologiens store Fortrin, at den er haandgribelig. Den giver Tingene selv. Vi er ikke henvist alene til vor ældste Litteraturs Beretninger om Vikingernes Søbedrifter, vi har nu — og har allerede længe haft — selve Skibene at se paa. Rigtignok maa vi for Vikingetidens Vedkommende gaa til Norge; men dér har vi ogsaa siden 1867 Skibet fra Tune, siden 1880 det stærke, 24 Meter lange Fartøj fra Gokstad og endelig, fra 1906, det prægtigt udsmykkede Osebergskib. Disse Baade, fremdragne som de er af de store Gravhøje, hvori de var lagt for at tjene deres Herrer paa den sidste Søfærd, giver os i alle Enkeltheder nøje Besked om nordisk Skibsbyggeri for 1000 Aar siden.

Men Vikingetiden er jo Oldtidens Slutning. Den som af Forhistorien, saaledes som den gennem Oldsagerne ligger udbredt i Nationalmuseet, har vænnet sig til at forstaa, hvilke udstrakte Tider, fyldt af Liv og Kultur, Nordboerne har gennemlevet, inden Vikingetiden kom-

Fig. 2. Dele af Baaden, som de laa i Mosen.

De to Baadsider er fra Bunden faldet ud til hver sin Side. I Forgrunden ses en Tofte, gleden ud over Rælingen; foroven til højre en Række Klamper.

mer, faar Lyst til at spørge: hvad ved vi da om vorre Forfædres Skibsbygningskunst i endnu ældre Tid? Her er det, de danske Fund giver Svar.

Sønderjylland har ydet to Fund af større Oldtidsbaade — vore to eneste — som begge er langt ældre end Vikingetiden. Det ene Fund er Baadene fra Nydam Mose i Sundeved. Der blev her, som bekendt, kort før 1864 fundet to Baade: den ene var af Eg, velbevaret; den førtes til Flensborgsamlingsen og flyttedes senere af Tyskerne til Kiel; den anden, som var af Fyrretræ, gik til Grunde paa Stedet selv, da Krigen brød ud. Egebaaden fra Nydam er, som de mange i og ved den fundne Oldsager viste, fra Folkevandringstiden, ca. 500 Aar ældre end de norske Vikingebaade.

Det andet sønderjydske Baadfund er endnu adskillige Hundrede Aar ældre end Nydamfundet og fører vor Viden om Oldtidens danske Baadebyggeri helt tilbage til Tiden før Chr. Fødsel. Det er dette Fund, hvorom der her skal tales.

Kort Tid efter Genforeningen indløb fra Museet paa Sønderborg Slot Meddelelse om, at der i en Mose paa Als var gjort Fund af forarbejdet Træ og Jernsager. Det var en ganske lille Mose, næppe

Fig. 3. Baaddele i Mosen,

I Billedets Midte ses en buetformet Ribbe, stukket gennem Øjerne paa en Tværstav, Ribbeholderen. En flad Planke, Støttebræt for Baadtoften, lætter om Ribben og gennemskærer Ribbeholderens Midte.

50 Meter lang paa hver Led, liggende højt mellem toppede Bakker omtrent midt paa Øens nordlige Del. Stedet hedder Hjortspringkobbøl. Fra Bakkerne kan i klart Vejr Egnen om Nydam skimtes tværs over Augustenborg Fjord og Allsund. Nationalmuseet tog Sagen i sin Haand, og igennem 3 Maaneder, fordelt paa Aarene 1921 og 1922, foretoges af Museets kyndige Konservator, G. Rosenberg, en omhyggelig Undersøgelse af Mosen og dens Indhold.

Udgravningen gav følgende Resultat: Engang i Oldtiden er paa Overfladen af dette lille Mosehul bleven henlagt en Baad tilligemed en Samling Vaaben, Skjolde og andre Sager. At Moseoverfladen har været stærkt ujævn, da Henlæggelsen af disse Ting fandt Sted, fremgik af, at der under Oldsagerne konstateredes en Del Gruber eller Brønde, gravet, uvist i hvilket Øjemed, af Oldtidens Folk. Uforstyrret har derefter Sagerne ligget hen, skjult først af Mosens Plantevækst, efterhaanden af Mosen selv, som stille gennem Aarhundreder er vokset hen derover, indtil til Slut en Meter Tørvejord stod over Stedet. Saa begyndte Forstyrrelsen. I 1880-erne skares Tørv gentagne Gange, hvorved, som det viste sig, store Dele af Baaden og mange Oldsager opgravedes og forkom. Fra 1889 indtil Nationalmuseets Gravning henlaa dog Stedet i Ro.

En saadan Udgravning er ikke saa lige en Sag at gaa til! Den kan give — og gav her — en hel Række af udviklede Problemer, baade videnskabelige, med Hensyn til Forstaaelsen af Stedets Jordbundsforhold i Oldtiden, og rent tekniske. De sidste var jo mest paatrængende. Medens Fyrretræsbaaden fra Nydam havde været saa stærk, at dens Planker uden videre lod sig trække op af Mosen og ind paa Land, saa var her Træet, saavel i Baadbrædder som i Skjoldplader og Spydstager, saa yderlig mørt og blødt, at Fingrene let gik igennem og man ved at tage kraftig fat kun vilde have opnaaet at staa med Haanden fuld af uformelig Træmasse. Dertil kom de utallige Brud i Træet, fremkomne dels ved Trykket fra oven ned over det ujævne, hullede Underlag, dels ved Tørveskæringens Indhak. Der maatte gaas i højeste Grad forsigtig frem. Saalænge nemlig saadant

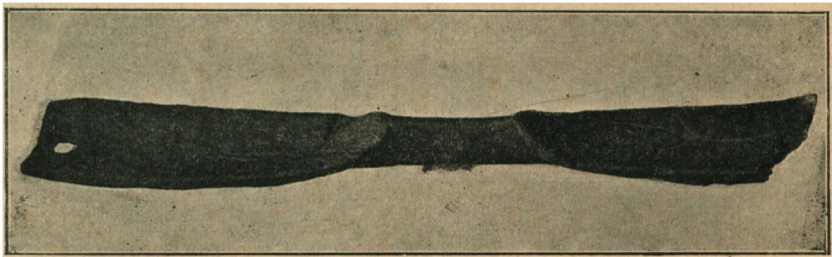

Fig. 4. Baadtofte med udskaarne Sæder for to Mand.

Oldtidstræ endnu er vaadt, bevarer det sit oprindelige Omfang, sin Form og Farve; lader man det tørre derimod, træder det ud af Form, svinder ind, revner og krummer sig som tør, afskaaren Ost. Kun i mindre Partier ad Gangen gik det derfor an at afdække Fundet. Stadig maatte Træet vandes og overdækkes med vaade Klude; ved Hjælp af Papflader, afstivede med Jernbaand og Trælister, blev de enkelte Dele løftet op, pakket i vaad Tørv for endelig efter Ankomsten til København at undergaa den fornødne Præparation, der tillader Træet at tørre uden at ændre Udseende.

En Forestilling om, hvor forstyrret et Udseende Baadens sammenfaldne og sønderbrudte Træmasser frembød, faar man af Fig. 2. Det er dog lykkedes Konservator Rosenberg, først og fremmest gennem et nøje Studium paa Stedet, men derefter ogsaa ved langvarig Syslen og Forsøg i Museet med de enkelte Baaddele, i alt væsentligt at klarlægge Hjortspringbaadens ejendommelige Konstruktion.

Den fladbundede Baad, med et indre Rum af omkring 10 Meters Længde, har været bygget af brede Ahorn-Planker, i hver Side ikke mere end to og i Bunden sandsynligvis kun een. De tynde, men over en halv Meter brede Sideplanker griber med Kanterne lidt ind over hinanden og er „syet“ sammen med Snor i 7—8 cm. brede Sting,

hvorefter Syhullerne er tættet med Harpixmasse. Det øvrige Par Sideplanker har en fortykket Rælingskant.

Paa Indersiden er alle fem Baadplanker forsynet med gennemhullede Klamper, udhuggede, ligesom Rælingskanten, af Trætykkelsen; disse Klamper sidder i Rækker med ca. 1 Meters indbyrdes Afstand paatværs af Plankerne, saaledes at hver Planke har fra 2 til 5 Klamper i hver Række. Egentlige Spanter mangler. I Stedet for er som Baad-skelet anvendt et spinkelt og, skulde man synes, næppe synderlig modstandskraftigt Ribbesystem: lange, spændstige Hasselgrene er bøjet i Bueform og fastholdes i denne Stilling ved at stikkes gennem Øjer dels i En-

Fig. 5. Upplandsk Helleristning. Skibsbillede fra Bronzealderen.

derne af hver Tofte (se Øjet tilvenstre i Toften Fig. 4) dels i Enderne af en under Toften liggende, vandret Ribbeholder. Til Støtte for Toften er anbragt korte, lodrette Planker, som i Baadens Bund omslutter Hasselribben for derefter at føres igennem Ribbeholderen op til Toften, i hvis Underside de er indfaldet. Hver Tofte har, alt efter Baadrummets skiftende Bredde, een eller to saadanne Støtteplanker. Til dette spinkle Ribbeskelet er Baad-siderne fæstet ved Fastsurring af Ribberne til de gennemhullede Klamper.

Midt i Billedet Fig. 3 vil man se en saadan bueformet Ribbe liggende, som den fandtes i Mosen, endnu holdt i sin Form af Ribbeholderen, gennem hvis Midte den flade Toftestøtte er stukket. Denne var den eneste af Ribberne, der ikke havde rettet sig ud, men var forblevet i sin konstruktive Stilling; det var den, som gav Nøglen til Forstaaelsen af Baadens Bygning. — Øverst i samme Billede ses Skafteenden af Baadens Styreaare.

Baadens har hverken haft Aarehuller (som Oseberg og Gokstad) eller Aaretolde (som Nydam). Med korte Aarer, hvoraf der fandtes

Fig. 6. To Skjoldplader, som de fandtes i Mosen. Paa det smalle Skjold ligger endnu Træbulen, der har tjent til Dække over Grebhullet.

op imod en halv Snes, mere eller mindre velbevarede, har Mændene padlet den lette Baad frem uden Støtte mod Rælingen. Hver Tofte har, undtagen ved Baadens Ender, Sæder for 2 Mænd (se Fig. 4); Baaden har kunnet rumme omkring en Snes Mand.

Til alt Uheld havde Tørvegravningen beskaaret begge Baadens Ender, saaledes at det nu ikke med Sikkerhed kan siges, hvorledes Stævnene forløb. Saameget blev dog jagttaget, at Bundplanken i begge Ender har været afsluttet med et svært, massivt Plankestykke, fastgjort med Baadens eneste to Trænegler — en Stødvædder aabenbart, ført under Vandlinien som paa Romernes Skibe.

En Model af Hjortspringbaaden, udført af G. Rosenberg, er vist Fig. 1. Naar Forbehold er taget med Hensyn til Stævnprofilerne, er her givet et i alle Hovedforhold tro Billede af dette lille ejendommelige Fartøj.

Thi ejendommeligt er det. Et Baadskrog bygget uden et Søm og uden en Nagle, sammenholdt udelukkende ved Falsning og Syning. Planker paa over en halv Meters Bredde med Klamper udsparet af Trætykkelsen. Øjensynligt er dette et Værk af en Tid, der har haft

ligesaa rigeligt med Gavntømmer som knapt med Metal. Nydambaaden, for ikke at tale om de norske Vikingskibe, var dog klinkbygget. Der kendtes forud kun fra eet Sted, nemlig Halsnø i Hordaland paa Norges Vestkyst, Rester af et Oldtidsfartøj bygget helt uden Jern.

Overhovedet er en Sammenligning mellem vor Baad fra Als og de tidligere kendte Oldtidsskibe fra Norden saare interessant. Med Rette har man gjort opmærksom paa, at Nydambaaden — ligesom den lidt yngre, nylig fundne Baad fra Kvalsund i Vestnorge — i Forhold til de norske Vikingebaade betegner en mere primitiv Type; Vikingetidens Skibe er kunstfærdigere, mere leddelte i deres Bygning: de har særlig Køl og de gør Forskel paa Konstruktionen af Skibssidens nedre og øvre Del. Hidtil var Nydambaaden det ældste nordiske Skib. Men nu kommer Hjortspringbaaden til og fører os endnu et Stykke længere tilbage i Tiden; hvor langt er endnu vanskeligt at afgøre, men mulig befinder vi os med den ikke saa grumme langt fra Bronzealderens Slutning. Vist er det, at Hjortspringbaaden er endnu en Grad mere primitiv i Typen end Baaden fra Nydam. Havde vi dens Stævne bevarede, vilde kanske deres Form nærme sig mere til de Skibsbilleder, vi kender fra Bronzealderens Rageknive og Helle-ristninger (se Fig. 5) end til Nydambaaden. Men her kan kun nye heldige Fund bringe os videre.

Fig. 7.

Et af Træskjoldene efter endt Konservering.

Hjortspringbaaden er meget let og spinkelt bygget, og den er ikke mere end halvt saa lang som Nydambaaden eller Osebergskibet. Stærkest er dog Modsætningen mellem den og det store Gokstadskib, overfor hvilket den synes det rene Legetøj. Gokstadskibet, det kraftigst byggede og det største af vore bevarede Oldtidsfartøjer, er omtrent 24 Meter lang, godt 5 Meter bredt og 2 Meter højt ved Midten; det er bygget af 16 Planker i hver Side, og stikker 1 Meter dybt i Vandet.

Det er en Baad, bygget til alvorlig Langfart. Beviset herfor gaves i 1893, da i Anledning af Verdensudstillingen i Chikago en norsk Kap-
tajn førte en Kopi af Gokstadskibet over Atlanterhavet uden Uheld. Den Slags Bedrifter lader sig ikke udføre med en Baad af Hjortspring-
typen, rent bortset fra, at den aldrig har ført Sejl. Den kan næppe
være beregnet paa andet end Fart langs Kyster og ad Aaer.

Spredt omkring Baaden i Hjortspring Mose laa en hel Del Vaaben
og Redskaber. Mest iøjnefaldende var Skjoldene, tynde, aflange Træ-

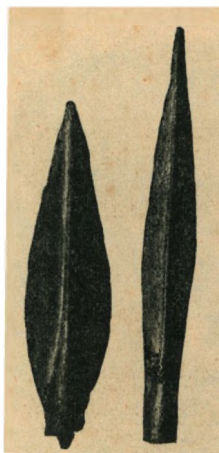

Fig. 8.
To Spydspidser
af Jern.

plader med rundede Hjørner, kun 3–4 mm tykke
ved Randen, men dog naturligvis sværere ved Midten,
hvor et rundt Hul er udskåret for Haanden; tværs
over Hullet gaar et Haandgreb af Træ, og Hullet
med Haanden, som fatter om Grebet, har været
dækket af en aflang, fint formet Træbule, fæstnet
til Skjoldpladen med Harpixkit. Paa Fig. 6 ser
man to Skjolde, liggende som de fandtes i Mosen,
et bredere af Eg og et smallere af Ahorn; paa
dette sidste ligger endnu Træbullen, men skubbet
ud af Plads. Et helt Skjold, færdigbehandlet og
præpareret, er vist Fig. 7. Det er værd at bemærke,
at disse Skjolde, ligesom Baaden, bestaar af Træ
alene helt uden Metal.

Af andre Dækvaaben fandtes en Del Ring-
brynjer eller rettere Sporene af dem; desværre var
de ganske rustet op og tegnede sig kun som tynde, gule Lag i Dyndet.

Medens der af Angrebsvaaben kun var faa Sværd, ikke mere
end 8 hele, fandtes der talrige Spyd, hvis lange Stager, som jo ellers
i Gravfundene altid er gaaet til Grunde, her var velbevarede. Spyd-
spidserne var dels af Jern (ialt 140) dels af Ben eller Horn (30). Fig.
8 gengiver et Par af Jernspidserne.

Husgeraad og Værktøj var mere sparsomt. En Del pyntelige smaa
Skaale og Æsker med Laag, udskaarne af Træ, er afbildet Fig. 9.
Ellers fandtes kun nogle Skafter til Økser og andre Redskaber.

Skeletdele af en Hest og en Hund laa mellem Træsagerne uden-
for Baaden, men ingen Menneskeknogler.

Hjortspringfundets Tid lader sig endnu ikke angive med fuld
Sikkerhed. At det imidlertid maa høre til indenfor den Periode, der
her i Danmark kaldes „den førromerske“ d. v. s. Aarhundrederne nær-
mest før Chr. Fødsel, tør anses for givet. Fundets Sværd- og Skjold-
former viser det. I dette Tidsrum, endnu inden det romerske Verdens-
rige var skabt, var store Dele af Mellemeuropa beboet af galliske
Folkestammer, hvis Kultur har sat sine Spor ogsaa her i Landet.
Gallerne var et uroligt Folkefærd; deres vidtløftige Vandringer førte

dem helt over til Balkanhalvøen og Lilleasien under voldsomme Kampe med de klassiske Folk, først med Grækerne, siden med de altbesejrende Romere. Adskillige endnu bevarede græske Skulpturværker, der fremstiller galliske Krigere i Kamp, staar som Minder om disse Sammenstød. Det er da ikke uden Interesse at konstatere, at paa en af disse Skulpturer, den kendte Statue af „den døende Galler“, er Skjoldet af stor Lighed med de Hjortspringske Træskjolde.

Hjortspringfundet er jo ikke det første i sin Art herhjemme. Fra Folkevandringstiden, 4de og 5te Aarh. e. Chr., kender vi adskillige til-

Fig. 9. Smaa Daaser m. m. af Træ.

svarende og for en Del langt større Mosefund. Nydam er allerede nævnt; dertil kommer Thorsbjerg i Angel, Vimose og Kragehul paa Fyn, for kun at nævne de fire største. I alle disse og flere Tilfælde drejer det sig om Henlæggelse i Sumpe eller Moser af store samlede Krigerudstyr, blandet mere eller mindre med Værktøj, Redskaber og Bohave. Livligt har der været diskuteret om den rette Forstaaelse af disse store Fund. Er det røvede Skatte, skjult i Ufredstid og bestemt til at genfindes og optages af dem, der gemte dem? Eller er det Minder om Slag og Kampe? Og i saa Fald, har vi at gøre med tilfældige Efterladenskaber fra forladte Valpladser, eller med Krigsbytte, henlagt forsætligt? Og i hvilken Hensigt? Som værdifuldt Depot, bestemt til senere Brug, eller som Gave og Takoffer til Guddommen?

Der er Spørgsmaal nok. Imidlertid, man er omsider bleven staaende ved een bestemt Opfattelse, der synes at være den eneste, som fuldtud kan forklare alle Omstændigheder og Forhold, der knytter sig til disse mærkelige Fund. Denne Forklaring gaar ud paa, at Fundene er Ofre til Guderne af taget Krigsbytte efter endt, sejrrig Kamp. Byttet har været henlagt paa hellig Grund og efterladt som Gudernes Eje. Og Hjortspringfundet, der nu følger sig som ældste Led til Kæden

af de store Mosefund, afkræfter paa ingen Maade denne Opfattelse; ingen af Fundets Enkeltheder taler imod at tyde dette som viet Offer.

Der har staaet en Søkamp etsteds ved Kysten af Als, og efter Sæd og Skik har Sejrherren villet yde sin Tribut til de høje Guder. En af de tagne Baade med det slagne Mandskabs Vaaben og Ejen-dele udses som Offer og bliver baaret — eller trukket op ad den smalle bugtede Bæk fra Augustenborg Fjord — til den hellige Moseplet mellem Bakkerne. Her indvies Ofret og henlægges. 2000 Aar efter dukker det frem igen. De døde Guder slipper deres Bytte.

„At slaa Kagen“ og andre Lege.

Af Fr. Knudsen.

Børns Opdragelse lider undertiden under fejle Forestillinger om Meningen med Leg, idet denne Beskæftigelse i almindeligt Om-dømme ofte forveksles med Ledig-gang og Dovenskab. Men naar Talen er om Børn, er Dovenskab netop det modsatte — Lede ved Leg. *Leg er ikke en Luksus, men en Nødvendighed. Det er Barne-livets alvorlige Arbejde, for Smaa-børn er det Livet selv.* Ved deres Yndlingslege viser Børnene ofte en usædvanlig Udholdenhed i Arbejdet. Drengen, som paa Fodboldbanen gør sit bedste — sit allerbedste, — udfører et Arbejde, en Bedrift, hvis Lige selv den mest fordringsfulde Lærer aldrig vilde forlange i Undervisningstiden.

Men under Opdragelsen fremmes Legene ikke altid i tilbørlig Grad. De betragtes, eller ansaas i hvert Fald tidligere, som noget halvt overflødigt, som kunde undværes, saa Børnene har væsentlig selv maattet drage Omsorg for deres Trivsel. Men Børnene har selv

kunnet gøre det, idet der i alle Folkelag findes et mægtigt Fond af nedarvede Lege, Lege der ogsaa her i Danmark i udstrakt Grad øves den Dag i Dag. Men Tiden nu er kritisk for vore gamle Lege, idet de trænges af andre fremmede Øvelser, der for Tiden er paa Moden ogsærlig øves i Foreninger, der samler de unge, Fodboldklubber, Spejderforeninger, Frivillige Drenge o. lign., hvorfor det er paa høje Tid ved Optegnelser og Beskrivelser af disse Lege at bevare dem for vore Efterkommere. Og kunde vore gamle Lege ikke finde en Plads i Foreningerne!

Med Hensyn til Indsamlingen er der allerede gjort et stort Arbejde af Sv. Grundtvig, Evald T. Kristensen, Dansk Folkemindesamling, men meget mangler endnu, og et Omraade, hvorfra man i særlig Grad savner Optegnelse, er Slesvig. Her maa findes mange Ting, der uophødelig bør nedskrives. Vel findes der en god Bog, der omhandler Lege fra Her-

tugdømmerne (Handelmann: Kiel 1862, anden Udg. 1874); men Legene her er mest fra Holsten og sydligere Egne, dog findes der enkelte Optegnelser fra de nordfrisiske Øer.

Ved Nedskrivningen bør man drage Omsorg for, at Beskrivelsen bliver saa fyldig som mulig med Anvendelse af de gamle, for Nutiden maaske uforstaaelige Ord, der anvendes ved Øvelser, thi i Legene findes der ofte Ord, Handlinger og Forestillinger, der ikke hører hjemme i Nutiden, men viser tilbage til svundne Tider. Legene bringer derved Bud til Nutiden om Sprog, Sæder og Skikke i henfarne Dage. Nogle — Forfølgelseslege, Kærligheds- og Frierlege — bringer Billeder af middelalderligt Liv, nu og da mindes vi i Legen om gammel, barbarisk Retspleje (Smlg. *Kagen* i Gaardejer Brags Beskrivelse af at *slaa Kagen*. *Kagen* er et højt Stillads med en Pæl ovenpaa, hvortil man bandt Forbrydere). Andre igen viser os gammeldanske Festdanse, Offerdanse eller maaske Kordanse til Solens Dyrkelse ved Foraarets Komme (Vinde, vinde Nøglegarn), og enkelte af vore Rosenkrandslege har maaske bevaret Træk, der viser helt tilbage til Naturfolkernes Liv.

Forfatteren af disse Linjer har i 25 Aar deltaget i Indsamlingen af Legene og har ogsaa faaet enkelte Guldkorn fra Sønderjylland: *Fulle*, (Als, Lærerne Dethlefsen og Eskildsen, Tønder, da vi i Ungdommens Dage mødtes til Legeskursus i Altona), *Fulle*, *Spille Skorstøsten*, *Stjæle Æg* (Amtslæge Lausten

Thomsen), *Knivspillet* (Jels, tre Elever og Lærer Fredriksen), *Ægbold* (Als, Lærer Kock), *Søg in æ Kul* (Vester-Ørsted eller Udsted, Lærer Reinhold Hansen, Broager).

Med det indsamlede Materiale som Grundlag er der i de senere Aar skrevet nogle Afhandlinger i Danske Studier og Gymnastisk Tidsskrift: Vi nævner *Katten af Tønden*, *Haneoffer ved Fastelavn*, *Langbold*, *Trebold*, *Pind*, *So i Hul*, *Trille*, *Munk* o. a. Sidstnævnte Leg er en noget indviklet Kasteleg med Træstykker eller Sten efter et Maal og øves over hele Danmark, dog under forskellige Navne og Former:

Naar Maalet, der kastes efter, er en tvejet Stok eller en Kegle af Træ:

Slaa Munk og *Munk* i Egnen ved Aarhus.

Spille Munk, *Munkeleg*, *Ravgale* *Munk* og *Rismunk* paa Fyn.

Kuk paa Samsø.

Slaa Kav, *Kau*, *Kav* paa Sjælland.

Kaud eller *Kaut* paa Møen.

Bruges en opstabet Stenhob:

Trille Kavmand, København.

Spille Kavl, Rørbæk.

Spille Kegl, Nyborg.

Bruges to Sten:

Slaa Hanen af Hønen, Jylland.

Slaa Kokken af Hønen, Slesvig.

Fornylig har man lært to nye Former af Legene her fra Sønderjylland. De anføres her sammen med en gammel Optegnelse fra Færøerne. Den ene af de slesvigske Former er fra Adelby i Angel, skrevet af nu afdøde Højesteretsjustitiarius *Niels Lassen*, fremdraget af Professor *Frantz Dahl* i Danske

Studier, Hefte I, 1924, den anden fra Als, sendt til Amtslæge *Lau- sten Thomsen* fra Gaardejer *J. N. Brag*, Undelev, Holebøl Sogn.

Niels Lassen kalder Legen for *Munkel*. „Den spillede ifølge Lassen med en Kegel (Munklen), ved hvilke en af Deltagerne ved Lodtrækning blev valgt til at staa, medens de øvrige, forsynet med Knipler, tog Opstilling derfra i en Afstand af ca. 20 Alen. Opgaven for de spillende var nu, ved Kast af deres Knippel at vælte Keglen. Ved Kastet mistede Spilleren sin Knippel, som det var hans Sag at hente tilbage, medens den, der stod ved Keglen, skulde sørge for at berøre den, som var ude i dette Ærinde, og derefter skyndsomst vælte Munklen ved et Kast med sin egen Knippel. Fik den, der var ude for at bringe sin Knippel hjem, først ved Kast af denne væltet Keglen, eller blev denne fra den faste Staaplads væltet af en anden af Deltagerne, maatte den, som stod ved Keglen, fremdeles forblive der. Navnlig, naar der var mange Deltagere i Legen, var det et brydsomt Hverv at staa ved Munklen, og Deltagerne vilde derfor gerne snyde sig derfra. Morsomt skildrer Lassen, hvorledes Kammeraterne vidste at raade Bod herpaa ved at synges en Nidsang om den uvillige. Der berettedes da først om dennes intenderede Udaad at ville forlade Keglen, og om at han til Straf skulde „sove hos sin Bedstemoder“, men derefter kom det forfærdeligste Sted i hele Visen, nemlig Prisgivelsen

af Forbryderens Navn med Tilføjeelse af Ordet „Snyder“: He hat von de Munkel laaben, He schall bi sin Gros Mutter slaaben! Hvat het he, hvat het he? He het Hans Kretler!

N. Lassen vil have oplevet adskillige Nidsange, men ikke at en Dreng nogensinde kunde finde sig i at høre dette Smædedigt til Ende. Naar Visen kom til det Sted: „Hvat het he, hvat het he?“ fandt den skyldige altid sin Regning ved at give efter under Striden og atter fredelig stille sig op paa sin gamle Plads ved Siden af Munklen for at undgaa at høre sit Navn udraabt over hele Egnen paa den forsmædelige Maade, som Sangen stillede i Udsigt.

Frantz Dahl.

* * *

Gaardejer *Jørgen N. Brag* i Undelev i Holebøl Sogn meddeler følgende Leg:

„At slaa Kagen“ legedes af Drengene i et ubegrænset Tal. Hver Spiller havde et Stykke Bøge-Kløvtræ (Brænde), hvorpaa han havde sit Navn udskåret. Det var bekvemt rundt snittet i den ene Ende, hvor man tog fat. „Kagen“ var et af de største og mest knudrede Stykker Kløvbrænde, vi kunde finde, og havde en saa bred Understøttelsesflade som muligt. Den Dreng, der var Kagens Vogter, skulde „staa Kagen.“ Han stillede sig op ca. 15 m fra alle de øvrige Spillere og rejste Kagen paa den bredeste Ende. Saa begyndte Spillet med, at alle Spillere med fuld Kraft kastede deres Brænde-

stykke efter Kagen og straks løb op hver til sit Stykke Brænde. Saa snart en var saa heldig at slaa „Kagen“ om, havde enhver af de Spillende Lov til at tage sit Stykke Brænde og løbe tilbage med, men kun indtil han, som „stod Kagen“, havde faaet „Kagen“ samlet op og raabt „Stanto!“ Fra det Øjeblik havde ikke mere nogen Lov til at løbe tilbage med sit Brændestykke. Der var imidlertid altid nogle, som ikke fik deres Stykke tilbage, og saa skulde han, som „stod Kagen“ se, om han med „Kagen“ kunde ramme et af de liggende Stykker Brænde. Den, hvis Brænde blev truffet, skulde saa afløse den anden med at „staa Kagen.“

* * *

å *spæala Kaak*. „Man opstiller en Steen oven paa hvilken der sættes en anden og bestemmer et Maal, efter hvilket man skal slaa den øvre. Der er en af de Legende, der skal, naar Stenen er

nedslaaet, opsætte den, og vedblive det Arbejde, saalænge indtil han, naar Stenen først er oprejst, kan faa fat i en af dem, der vil bringe sin Sten tilbage til Maalet, for atter at slaa, da den i hans Sted bliver *Kaaks-Maat*, hvilket i Spillet anses for den ringeste Forretning og giver Anledning til Latter.“ (Svabos Rejse til Færøerne 1781). Man vil se, at Navnet paa Legen her er det samme som paa Als. I Nordtyskland og Nordfriesland kaldes den, der stiller Stenen op, i Lighed med *Kaaks-Maat*, for *Kag-hore*.

Legen kendes fra England over Holland og Tyskland til Alperne.

* * *

Vi beder vore Læsere bidrage til Bevaringen af vore gamle slesvigske Lege ved at sende Optegnelser, Redskaber til Legenes Uøvelse, hvad der vides om Legenes Alder og Udbredelse m. m. til Amtslæge Lausten Thomsen, Tønder.

S A M L E R E N .

Nok en gammel Remse i forskellige Variationer.

(Se ogsaa 1. Aargang, S. 143).

Ag å ro te Synderborre Bro,
køf lill' (Marie) et Par nye Sko,
gammel Mand vild' å ha' to,
men han skal tøv e lidt eno,
te æ Byg æ slown,
te æ Hove æ mo'en

å te æ Tarre den stæe i Bloster.

(Fra Felsted Sogn ved
P. Lock, Stenneskær).

han skal tøv te æ Hove æ saaj
å æ Byg æ mo'en

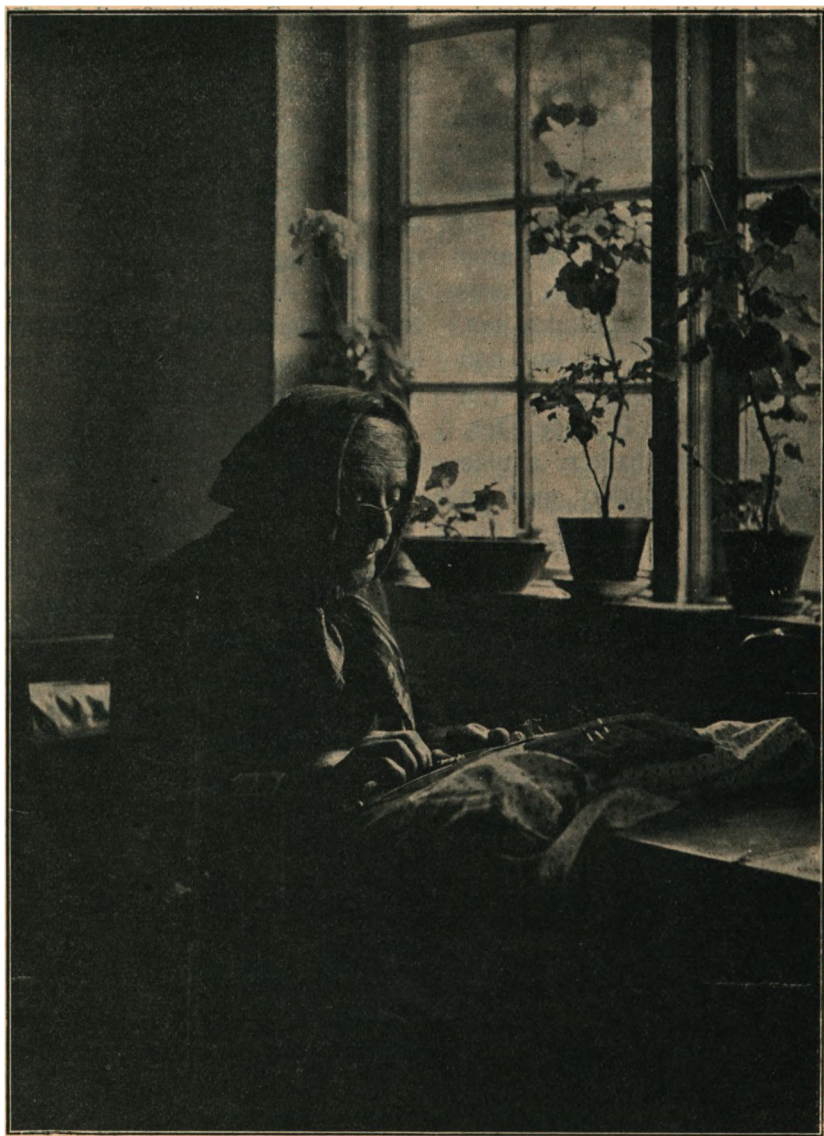
å æ Row ligge ind å æ Bjælke;
så kan han faa et Par gammel
Klæpper-Træ'skl

(Fra Lysabild Sogn ved
Fru Hansen, Traasbøl).

te æ Byg æ mo'en

å te æ Skov den stær i Bloster.

Så skal han ha' en Pott' Suesopp'
å en Pott' Kalun'

Kniplerske fra Møgeltønder.

å en Pott' løwn Tarm;
strøw å raj å kom, da di æ varm.

(Fra Frøslev ved Fru Skov,
Lillehave.)

— — — — —
Danne danne Dokker smaa,
Silke-Sko med Sløjfer aa,
dem skal lill' (Marie) ha';
den gammel Mand må inne faa,
han skal bi te Paask, te Pinsda,
te æ Row æ mo'en,
te den stær i Skokk';
kikeriki, kikeriki!

(Fra Udbjerg Sogn ved
Ingeborg Baggesen, Kærgaard).

Remser.

Abel, Babel, slaa Bussemand ihjel,
pik aa æ Dør, så kommer han igen,
stik ham i æ Bryst, så gær han igen.

(Fra Toghale.)

Ride ride rappe,
mor'n kommer Pappe
med Sølvsko å Knapper,
med 4 fede Gålte,
ligger vi i Sålte;
hing em op å røg em,
tej em ned å steg em,
te Jywlåwtens Na're;
så skal lill' (Marie) ha' et stort Stykk'.

(Fra Felsted og Lysabild Sogne
ved P. Lock, Stenneskær og Fru
Hansen, Traasbøl).

Saw, saw, musse maw,
fie Skilling aa æ Daw,
to te Øl å to te Mad,
så gæe aald vo Skjell'ng'e a'.
Vi smø vo Saw med Fedt å Flæsk,
den gæe igømmel den haarde Esk;
vi smø vo Saw med Fedt å Steg,
den gæe igømmel den haarde Eg.
Prr stp, prr stip min Saw!

(Ved Chr. Schmidt, Broager,
— Saml. 1. Aarg. S. 174).

—
Anders fra Randers
han hær Limmer å sæel;
hans Kuen hed Mett',

hun boed' i en Sæk;
hun døe i æ Møll'
å bløw begrawe i æ Køll';
di haj inne ande Præst
end en stumphale Hest;
di haj inne ande Degn
end en Pind, som var svejn.
(Ved Bodil Nielsen, Hovgaard
ved Højer).

Hvad Kørerne hedder paa Fyn:

Hjort, Stork, Juli, Prikk',
Put i Hu, Put i Fikk',
Agerlaj, Skarremaj,
Bunte, Rok å Boj.

Hvad Faarene siger:

det unge: Mor, æ vil — hjemm!
det gamle: Tøw æ lidt, vi skal føst
ha æ lidt a den Busk, å sa æ
den Busk, å så æ den Busk,
å så vil æ — mæ — æ!

Hvad Gæssene siger:

Tej do det, så tejer æ det,
tej do det, så tejer æ det.
(Fra Felsted Sogn ved Bothilde
Eskildsen, Felstedskov).

Lysset ved Brede. For mange
Aar tilbage saa en gammel Kone
gentagne Gange et Lys paa en Mark
ved Brede, altid paa samme Sted.
Senere gravede man Mergel paa dette
Sted, og en Dag, da nogle Børn le-
gede der, faldt en lille Dreng ned i
Mergelkuli og druknede.

(Ved Anna Marie Iversen,
Brede).

Lygtemændene ved Sæd. I
Tammeskær-Engene Øst for Sæd ses
en rund, jævn Forhøjning, omgivet
af en Grøft. Sagnet fortæller, at der
her engang har staaet en blodig Kamp.
En Dag arbejdede en Fader med
sine to Sønner i Engen. Begge Brødre
havde i længere Tid været Døds-
fjender, og der opstod mellem dem
en Kamp paa Liv og Død. Faderen
søgte at skille dem ad, og man fandt

senere alle tre svømmende i deres Blod.

Nu ser man paa dette Sted tre Lygtemænd, og den ene hopper altid frem og tilbage mellem de to andre, som om den vil holde dem fra hinanden.

(Ved Chr. L. Lorenzen, Sæd, suppleret efter Müllenhoff).

De syv Lys i Fjorden. Ud for Skovbøl Strand ser man i Aabenraa Fjord syv Lys staa i Vandet.

For mange Aar siden var otte unge Mennesker fra Varnæs sejlet til Aabenraa. Paa Hjemvejen var de meget overgivne og gyngede stærkt med Baaden. Kun den ene var fornuftig og formanede dem stadig til at sidde rolig i Baaden. Men deres Overmod tog til, og tilsidst kæntrede Baaden. Alle druknede, med Undtagelse af ham, der havde formanet til at sidde rolig. Det lykkedes ham at faa Støvlerne sparket af, og han frelste sig svømmende i Land.

Paa det Sted, hvor denne Ulykke skete, staar de syv Lys. E.

To Forvarsler, der ikke er gaaet i Opfyldelse. En Mand kom en Aftenstund gaaende fra Østerby til Gerup. Da saa han en Flok Soldater til Hest, der holdt paa Vejen og spærrede den, saa han ikke kunde komme forbi. Han blev derfor staaende og agtede paa, hvad Soldaterne tog sig for. De gik over i en Havremark ved Siden af Vejen og skar der Havre til deres Heste. Da Verdenskrigen kom, troede Markens Ejer, at Varslet vilde gaa i Opfyldelse, og han undlod derfor at saa Havre der. Først i det sidste Krigs-aar saaede han den til, og han var nu spændt paa, om Soldaterne skulde komme; men der skete intet.

En Mand, der en Aften gik forbi den Gaard i Gammelby, der ligger lige ved Vejen, saa, at en Flok Soldater forsvandt gennem Muren, end-

skønt der ingen Port var paa det Sted. Nogen Tid efter solgtes Gaarden, og den nye Ejer lavede en Port i Muren, nøjagtig paa det Sted, hvor Soldaterne var gaaet ind. Da Verdenskrigen kom, var Folk spændte paa, om Varslet skulde opfyldes, men der er ingen Soldater kommet endnu.

(Ved Juliane M. Nielsen, Gerup).

Keglespil paa Landet. I gamle Dage, da saa godt som ingen Keglebane fandtes paa Landet, spillede man paa Grønningen. Kuglen kastedes og trilledes ikke hen i Keglebyen. Dette havde til Følge en særlig Beregning. Kongen ud af Byen, saaledes at de 8 Kegler blev staaende, gjaldt 12, inde i Byen 9. Hjørnekeglerne talte 3, og „Syvkællingen“, den venstre Forkælling, talte 7. Med 21 var Potten ude; men fik man over 21, gik man ned paa 17.

(Ved P. Skovrøy, Tønder).

Samme Keglespil skildrer H. P. Schau i Udbjerg med følgende Beregning: Kongen ud af Byen 12, Kongen alene død i Byen 9, en Hjørnekegle alene 3, alle andre Kegler hver 1. Man talte til 24, men dette Tal skulde nøjagtig naas. Havde man f. Eks. 22 og slog 5, taltes 23, 24, 23, 22, 21. Hvem der først naaede de 24, raabte: „Potten er ude, Potten er min!“ og indkasserede Indsatsen.

Æ Kunn'skaal. I Jyndeved og Rens holdt man før paa, at Rugen skulde køres ind paa een Dag. Folkene trakteredes den Dag med sødt Øl og Brændevin sammenblandet, og da de maatte drikke saa meget deraf, som de vilde, kunde det nok hænde, at de fik rigeligt. Denne Drik kaldtes „æ Kunn'skaal.“

(Ved H. P. Schau, Udbjerg).

Da Møgeltønder Præst blev brændt.

„Sønderjydsk Maanedsskrift“ har faaet følgende Optegnelse af *Hans Peter Petersen* i Østerby (Daler Sogn), efter Meddelelse af en ældre Mand derude:

I den sydligste Gaard i Østerby boede engang en Bonde, hvis Søn *Niels Pedersen* faldt ned i en Brønd og var ved at drukne. Karlen stod just i Laden og tærskede. Han saa, at der stod en Lyslue op af Brønden, og saa tænkte han, at Drengen kunde lige saa godt drukne som brænde, og hjalp ham ikke. Men saa kom Faderen ud og hjalp ham op. — Da Drengen blev voksen, blev han Præst i Møgeltønder. Saa gjorde han noget mod Loven, blev anklaget og kom i Fængsel. Da han sad der, digtede han Salmen Nr. 558 i den Nordslesvigske Salmebog. Han satte ikke Navnet under Salmen, men hvert Vers begynder med et Bogstav af Navnet *Niels Pedersen*, og saaledes kan man se, at han er Forfatteren. Derefter blev han dømt og brændt.

Denne Meddelelse fik mig til at søge Oplysninger hos nuværende Sognepræst i Møgeltønder, Hr. Pastor *N. A. Jensen*, og denne fortæller følgende om det samme Emne:

Om *Niels Pedersen*, Forfatteren til Salmen Nr. 558, hvis første Bogstaver af hvert Vers danner hans Navn, vides her intet. Han har ikke været Præst her i Møgeltønder. Den her meddelte Overlevering gælder Præsten *Laurids Thomsen*, som blev brændt i Aaret 1614.

Laurids Thomsen skal være født paa en stor Bondegaard i den sydligste Spids af Østerby i Daler Sogn. Da han var fire Aar gammel, faldt han i en Brønd ude i Laden. Pigen saa det, løb ind og raabte om Hjælp. Man sad just og spiste til Middag. Da Tjenestekarlen — en Nørrejde — særlig blev bedt om at ile til Hjælp, svarede han: „Jeg har set den røde Hane gale over den Dreng; det haster ikke, han drukner ikke“. Først to Dage efter lykkedes det at faa Drengen op, idet man drog Vand. Han maa altsaa være fulgt med Spanden.

Man opfattede Tildragelsen som et Varsel om stor Lykke eller stor Ulykke for Drengen. Faderen synes at have anet Ulykke, idet han lod ham studere, for saaledes at føre ham ind i de mere lykkeliges Stand og derved afværge Ulykke. Han blev da ogsaa Præst og kom 1586 ved Hjælp af Lensmand Bendix Rantzau paa Møgeltønderhus, i hvis Tjeneste han havde været, som Præst til Møgeltønder.

Han skildres som en begavet, men streng Prædikant og som et ædrueligt og retskaffent Menneſke. Men hans Hustru, Margrethe, som synes at have været gift før (Enke paa Kaldet?), var drikfældig og løsagtig. Da han ofte revsede hende for det, blev hun forbitret og besluttede Hævn. Efter flere forgæves Forsøg lykkedes det hende at faa Manden drukken fra Vid og Sans i fynsk Mjød og at lægge ham i Seng til deres fælles Datter (i den vante Ægleseng), medens

Møgeltønderhus paa Benedikt Rantzaus Tid.

hun selv foregav at gaa i Datterens Seng, men nok gik ud til Karlen. Datteren var hendes villige Hjælper til Fuldbyrkelse af Blodskammen, hvorefter hun straks rejste til Norge. Sagen blev kundbar ved, at et Brev fra Datteren til Faderen faldt i Øvrighedens Hænder. Ifølge Overleveringen skete dette ved, at Adressen var skrevet saa utydelig, at kun Navnet Thomsen kunde læses, men Titel og Fornavn ikke, hvorfor Brevet blev aabnet af en anden Thomsen i Møgeltønder, nemlig en Birkeskriver, der tillige var Kirkeværge.

Præsten og hans Kone blev nu fængslede paa Møgeltønderhus, og Datteren narredes hjem under Forsikring om, at *hun* intet havde at frygte. En Proces endte med alles Domfældelse. Præsten skal dog have faaet kongelig Benaadning, men da Lensmanden ikke yndede ham, mulig ogsaa fordi han havde været for streng som Prædikant (Overleveringen usikker), holdtes Benaadningen tilbage, og Præsten blev bunden paa en Stige og brændt paa en af de Polde, der laa i Nærheden af den nuværende Skole, hvor nu Møllevejen gaar. Han rejste sig trods stærke Baand tre Gange, inden han døde, eller Stigen rejste sig med ham tre Gange(!), et sikkert Tegn paa Uskyld.

De to Kvinder blev halshuggede, efter Overleveringen paa den nuværende „Stjerne“ (Vejkrydset ved Vesterkroen) og derefter lagt paa Hjul og Stejle. — Dette skete i Aaret 1614.

Arkivet paa Schackenborg skal have Procesakter derom endnu

med nærmere og mere nøjagtige Oplysninger. Ifølge disse skal Præsten have været mindre uskyldig, end denne folkelig-medlidenhedsprægede Overlevering tegner ham. — — —

Denne Henrettelse af Præsten og hans Familie har naturligvis efterladt et stærkt Indtryk i Sognet, og Sagnet har spundet videre paa Begivenheden.

Der fortælles, at to Præster fulgte ham til Retterstedet. Den ene forærede han sin Kæp, den anden en Citron. De kom begge, før Aaret var omme, fra deres Embeder paa Grund af grove Forseelser.

Endvidere tilføjes, at saa sent som om ved 1800 skal tre Mennesker en Aften have set ham gaa igen med en Lygte i Haanden, dybt sukkende, idet han kom forbi dem. De kendte ham (200 Aar efter!) og udbrød: „Det var jo Provsten!“ Andre fortæller, at han pludselig forsvandt, idet de nævnte hans Navn, eller at han paa Spørgsmaal selv navngav sig.

— — — En Del af denne Beretning, uklart hvor meget, er fortalt Pastor Zoega af den meget gamle Margret Peders, som havde det fra sin Moder, der levede, da det tildrog sig. Dette er ret umuligt, da Zoega var Præst her fra 1756—90, men gamle Margret kunde jo have det fra sin Bedstemoder.

* * *

Ved Eftersyn i Schackenborgs Arkiv er det ikke lykkedes at finde nærmere Oplysninger, hverken om Laurids Thomsen eller Niels Pedersen, da Akterne fra Tiden før 1660, da Hans Schack overtog Møgeltønderhus, er meget ufuldstændige. Derimod findes i Arkivet flere Akter, meget vel bevarede, med Laurentius Thomæus's Underskrift og delvis skrevne af ham selv. Haandskriften er ualmindelig smuk og tydelig. Ved samme Lejlighed gjorde Godsinspektør *Davidsen* opmærksom paa, at Laurids Thomsen ikke er den eneste Møgeltønder-Præst, der er kommen voldelig af Dage.

Benedikt Rantzau paa Møgeltønderhus førte gennem flere Aar en Retsstrid med Ærkedegnen i Ribe angaaende det saakaldte Kapellanhus, der indtil henimod 1900 laa ved Kirken, lige Nord for Præstegaarden. I et Tingsvidne fra 22. April 1591 udtaler en gammel Kone i denne Anledning, „at der i dette Hus ved Kirken altid har boet en Præst, bl. a. ogsaa en Hr. Peter, der blev ihjelslagen“. Et Tingsvidne fra 21. Juni 1595 giver lidt nærmere Oplysninger, uden at det dog deraf klart fremgaar, paa hvilken Maade Hr. Peter er bleven dræbt. Et Vidne udtaler, at det har tildraget sig, „at udi forbemeldte Hr. Pers Tid for hans Forsømmelses Skyld er Kalk og Disk til Møgeltønder Kirke blevet bortstjaalet, hvilket han ved sin

Livs Tid ikke igen betalte, men blev der straks efter ihjelslagen. Saa haver ærlig og velbyrdig Mand, sal. Dethlef v. Allefeldt paa Kongelig Majestets Vegne tilholdt sig samme benævnte Hr. Pers Gods og ved hans Arvingers Samtykke og Bevilling bortsolgt det til Knud Tammesens Arving, og for samme Pending lagde fornævnte Dethlef v. Allefeldt Kalk og Disk til Kirken igen. Hvad som blev over, tog ovenbemeldte Hr. Pers Arvinger til sig.“

Dette er, udtales der, sket for 60 Aar siden, altsaa omved 1530.

E.

Marknavne fra Angel.

Af Viggo Brøndal.

Befolkningen mellem Flensborg Fjord og Slien taler som bekendt nu Tysk; og kun forholdsvis faa Spor af gammel eller nyvaagnet Danskhed findes.

Men alle veed, at Tysk først i 19. Aarhundrede er trængt frem i det nordlige Angel; og ingen kan tvivle om, at det hele Landskab engang har været dansk. Herom vidner bl. a. den gamle Skatteansættelse efter Bol, Plove og Mark Guld („Tolv Mark Guld“, det gamle Navn paa Posby i Nykirke S. er f. Eks. et Vidnesbyrd herom). Herom vidner ogsaa stærkt Navne paa Mennesker og Steder i Angel. Efternavne som Lassen og Nissen, Holm og Lund er hyppige her som i Nordslesvig og i Danmark i det hele. Stednavne endende paa -by som Adelby og Skovby (sml. Hedeby, nu Slesvig), som Gundelsby og Brodersby eller paa -toft som Runtoft og Grumtoft (forvanskede til Rundhof og Grundhof) er dannede med udpræget nordiske Efterled; disse Navne

udgør en specielt nordisk Type, der med Vikingerne i sin Tid forplantedes til England (mærk de bekendte Havnebyer Grimsby og Lowestoft). De hører ogsaa her i Sønderjylland til Vikingetiden; og de viser, at i det mindste saa langt tilbage rækker den nordiske Navnegivning og Bebyggelse i Angel.

Hvad angaar Tidsrummet fra 9. til 19. Aarh., altsaa mellem Vikingetiden og vor Tid, maa man regne med, at en saksisk (plattysk) Indflydelse har gjort sig gældende først i Slesvig By, saa i dens Opland, til sidst ogsaa i Flensborg og det nordlige Angel. Men at denne Indflydelse først meget sent har ført til et Sprogskifte, derom vidner bedst de angelske Marknavne, der — bortset fra helt nye Oversættelser og Omtydninger — altid synes danske.

Fra dansksindet Side i Angel har man med Vægt henvist til denne Kendsgerning. Og ogsaa den tyske Topograf Oldekop har

anført uomgængelige Vidnesbyrd i denne Retning. Fra Rylskov nævner han saaledes som Marknavne: Eylund („Eichenhain“), Helledal („Heiliges Tal“). Gammel­damm („Alter Teich“), Træholm („Holzniederung“; mon ikke snarere af Trædeholm, d. e. en Holm, hvorom der har været Trætte?). Paa Godset Buckhagens Grund hedder en Mark ifølge samme Kilde Bysted, d. e. Stedet, hvor en By har ligget (sml. det hyppige Hussted og Gaardsted). Og saaledes kunde man anføre talrige, endnu stadig anvendte Benævnelser paa Marker og Naturforhold, der fra et tysk Standpunkt er uforstaaelige, fordi de er dannede efter dansk Mønster og af dansk Sprogstof.

En større Samling angelske Marknavne er for nylig blevet fremdraget. Den stammer fra Landmaalingen i Bøl Sogn 1855-56 og findes nu meddelt i en Korrespondance af 20. April 1925 til „Rendsburger Tageblatt“, hvorefter hele Rækken her aftrykkes bogstavret:

Pasroy, Fleckeroy, Lerkeroy (Lerkeroy), Awelroy, Henningsroy, Magersroy, Möllroy, Hesselhy, Grimshy, Løyenhy, Oesterbye, Goosmay, Bromay, Puckmai, Alegraffmai, Tannesmay, Trollwro, Langackerwro, Thiesholtbro, Fehrlig, Kasling, Kleinlück, Niellück, Billenlück, Kneberlück, Steffenslück, Höckerlück, Brennerlück, Vorderlück, Norderlück; Pinkeropsieg; Fuhlsiek; Knobberndiek; Brixkier, Großkier, Möllkier, Fahlkier, Holmskier, Nödkier, Rüttkier, Kattbekagger, Lonkenagger, Hosagger; Fehring; Stürnseng, Bolleng; Trundeel, Willdeel, Plompendeel; Willdill, Langsdall; Kattbekfenn, Moorfenn;

Träskonipp; Jaglund; Gräsgaard; Hörtoft, Kielstoft, Woestoft, Haafetoft; Gommelingsberg, Linnberg, Auselberg, Blyberg, Sonnberg, Goosberg, Hüttberg; Driesholt, Eeckholt, Thiesholt; Böksteen; Nyschift, Grasschift; Rulang; Frieskoppel, Holtkoppel, Böttcherkoppel, Schmidekoppel; Langlei; Bolshaag, Jeppeshave, Kornhaaf, Wischhaaf; Wannrott, Magersroth; Stutskrog, Westerkrog, Moltzenskrog; Newer­twedt, Bregentwed; Lerregraff; Ahlekuhl; Meulsmoos, Pollmos, Loymoos; Lindmoor, Fangsmoor, Limmoor, Billmoor; Hyschau, Nordschau, Hattschau; Gaar-Wang; Billwattheck, Schnarupheck; Hoyen; Billwatt, Roswatt; Bileum, jiggelum.

En nøjere Undersøgelse heraf vil være af betydelig Interesse. Det falder her straks i Øjnene, at denne Jordebog bruger tysk Retskrivning; w, ü, eu, ck og sch er hyppigt anvendt. Den har dog ikke kunnet undgaa Spor af danske Skrivevaner; saaledes, naar den skriver -bye (et særlig nordisk Ord) og -hy (den sønderjydske Udtale af -høj) med y, ikke med ü, og naar -kær (ligeledes et af Tyskerne ukendt Ord) efter ældre dansk Tradition skrives -kier. Jordebogen oversætter endvidere i enkelte Tilfælde et Efterled til Tysk; saaledes findes tysk -moor ved Siden af -moos, hvilket naturligtvis ikke er det sydtyske -moos, men en Gengivelse af den lokale Udtale af dansk -mose. Og Endelsen -heck maa i de to Tilfælde, den forekommer, opfattes som en Gengivelse af vort -led, det sønderjydske Folkesprogs -lei.

Hvad nu angaar Spørgsmaalet om Navnenes Nationalitet, er der

— som altid, hvor to nærbeslægtede Sprog og deres Navne sammenlignes — en Del, der i denne Henseende maa anses for neutrale, idet de er dannede af Ord, der fra først af har eksisteret saa vel i Vestgermansk (herunder Frisisk og Tysk) som i Nordisk (herunder Dansk). Dette gælder Navne paa -ager og -bjerg, -holt og -vad, -sten og -dige, -del og -krog. Disse har let kunnet fortyskes, fordi Tysk og da særlig Plattysk har de nøje tilsvarende og i Form nærliggende Ord; af deres nuværende tyskudseende Form følger da ingenlunde, at de ikke fra først af er givne paa Dansk (om deres oprindelige Danskhed foreligger der et Mindde, naar der f. Eks. skrives -agger, ikke -acker).

Medens disse Fællesord er gamle, kan andre først sent være indkomne i Sønderjydske (og i Dansk overhovedet). Dette gælder -koppel (i Navne som Holtkoppel, Frieskoppel), der er et egentlig holstensk Ord for en indhegnet Mark (Koppelweide „fælles Græsning“; af latinsk copula „Kobling“). Det gælder ligeledes -fenne (i Kattbekfenne), et gammelt Ord for Sump, der tidlig fandtes saa vel i Keltisk og Romansk som i visse germanske Sprog, og som maa være indkommet hos os gennem Friserne. De paagældende Navne viser da en Kulturindflydelse fra Syd og Vest, men intet om Navngivernes Nationalitet.

Vi kommer nu til de særlig

nordiske Navne. Nogle af disse indeholder Led, som ogsaa andre germanske Sprog kender, men som alligevel ved Ejendommeligheder i Form og Betydning særtreges som nordiske, danske eller specielt sønderjydske. Herhen hører -roj (bl. a. i Möllroy), svarende til dansk -rød „Rydning“ (sml. tysk -rott, -reut osv.); ligeledes -maj (i Navne som Bromay, Goosmay, Puckmai), svarende til Rigsmaalets Mad eller Made „Eng“ (sml. tysk Matte, An der Matt). Endvidere Navne paa -gaard „Indhegning“ som i det ogsaa i Nordslesvig hyppige Græsgaard (sml. Kalgaard „Have“).

Endelig indeholder den nævnte Marknavnesamling en Række Navne, hvis Elementer enten slet ikke eller kun yderst sparsomt vil kunne findes udenfor Nordisk (eller i det mindste udenfor Omraader, der som Danelagen, Normandiet og Finland har været under stærk nordisk Paavirkning). Det drejer sig her bl. a. om følgende Ord:

Vraa „en Krog“ indgaar i Navne fra Bøl som Trollwro og Langackerwro. Ordet genfindes i Nisvraa, nu skrevet Niesgrau, i Esgrus S. Vraa hedder nordslesvigske Gaarde i Kliplew og Bevtoft, i Vodder og Højst Sogne og talrige Steder i Danmark, men ingen paa tysk Omraade.

Tved „et afskaaret Stykke“ findes i Newertwedt, Bregentwed. Der er et tilsvarende Tved i Adelby S., et i Tolk S., begge i Angel; der er et Tved ved Tøn-

der og mange Norden over, men ingen i Holsten eller sydligere. Ogsaa S sammensætninger med -tved bl. a. med Plantenavne er hyppige i Nordens Lande: Humletved og Korntved, Lyngtved og Torntved; til disse knytter sig ganske naturligt Bregentved her i Bøl; der er en Gaard i Satrup S. i Angel og paa Sjælland et velkendt Herresæde, der hedder saaledes; alle med Ordet Bregne (heller ikke noget tysk Ord!) til Forled.

Løkke „Indhegning“ findes med den karakteristiske sønderjydske Udtale (lyk) i Kleinlück og Nie-lück, der naturligvis skal læses Lillelyk og Nylyk. Ordet Lyk kommer hyppigt igen i Angel; der er saaledes et Lyk i Tolk S. og et i Gelting, og der er Gam-mellyk (ogsaa gammel er et sær-nordisk Ord) baade i Gelting og i Kappel Sogne. Og Marknavne endende paa -lyk udgør i næsten hele det østlige Nordslesvig det langt overvejende Flertal. Ogsaa i Kongeriget og i de skandina-viske Broderlande er Navne, hvori Løkke (norsk lykkja) indgaar hyp-pige, hvorimod de Syd for Eide-ren er ukendte.

Det vilde føre for vidt saaledes at behandle alle de nordiske Led og Typer i den interessante Marknavneliste fra Bøl. Det maa være nok at pege paa en Ræk-ke danske Ord som Ler og Lim („Kalk“), Hør og Gaas (skrevet

Goos), der bruges i Navnene her ganske som paa det øvrige gam-meldanske Omraade; og endelig at slaa fast, at de samme Led, som særtegner Byernes Navne i Angel som nordiske ogsaa gen-findes i Marknavnene. Til By-navne som Bistoft og Grumtoft svarer saaledes Marknavne som Hörtoft og Kielstoft; til Hatlund og Bunderslund Marknavnet Jag-lund (sml. Efternavnet Lund); til Rylskov og Boskov (i Tolk) sva-rer Marknavne paa -schau (!) som Nordschau og Hattschau (sml. Ef-ternavnet Skov). Ogsaa Navne endende paa det paa Tysk uover-sættelige Kær hører herhen. Det indgaar f. Eks. i Kærherred i Tønder Amt, i Hjordkær ved Aabenraa og i angelske Lands-bynavne som Morkær (fortysket til Mohrkirchen) og Rojkær (i Kvern); samme Efterled findes i en Række af de bølske Mark-navne, f. Eks. Großkier (d. e. Sto-rekær) og Möllkier.

Endnu kunde der være adskil-lige Smaatræk, hvorved disse an-gelske Navne paa karakteristisk Maade knytter sig til dansk og specielt sønderjysk Navneskik (Loyenhy, d. e. Laaddenhøj; Bol-leng, d. e. Tyreng). Det foran fremdragne turde dog være til-strækkeligt til at vise, hvad Sprog de Mennesker talte, der har givet Markerne Navne i den angelske Landsby Bøl.

lagttagelser paa en Rejse gennem Nordslesvig i 1763.

(Af Dyssels „Indenlands-Reise“.)

Jeg maae fortsætte min Reise. Min Vei gik da fra Færgestedet, igiennem nogle frugtbare Landsbyer, hvis Navne jeg ikke husker. indtil jeg kom til *Oxbøll*, en deilig Landsbye, med en smuk Kirke; jeg aflagde her en kort Besøgelse hos den vakre og vittige Mand Hr. Riisbricht, Capellan og Adjunctus her ved Stedet; Han levede her med en dygtig og fornuftig Kone, i et lidet Brød, men, som god Huusholder, vel og fornøiet, mest ved det Haab om Successionen. Haab om Fremmelse gjør duelige og stræbsomme Mænd. Det er en mager Trøst for den, der gaaer ind i et ringe Levebrød, at der siges: Stræb nu at opfylde det Haab, man gjør sig, at I bliver en duelig og nyttig Mand i Guds Viingaard, og da skal I faae Lov at sidde i eders Embede i hundrede Aar, om I kan leve saa længe.

Hr. Riisbricht førte mig ind i en kort Besøg til den gamle ærværdige Sognepræst Hr. Prehn, der i mange Aar ikke havde kundet forrette Embedet for en besynderlig Svagheds Skyld; aldrig har jeg heller seet Lige dertil; Jeg fandt Manden siddende i sin Lehnstool i sit blotte bare Lintøj; Gigt og Værk, samt en uophørlig Kløen, tillod ham ikke at bære noget Slags Klædebon; et Menneske stod ved

Stolen, og med et Klæde fast uden Ophør maatte kløe og gnies ham. Min Gud! hvad ere vi Mennesker mange Slags Elendigheder underkastede. Saaledes havde Manden været, jeg troer i tretten Aar. Men for Resten frisk og munter, høflig og fornøiet ved Fremmede. I hans yngre Aar havde han været i Tranquebar, og meente der at have samlet sin Sygdom. Vores Samtale paa en Times Tid gik meest ud paa Fortællinger om Missionen, og andre smaae Tildragelser med ham selv, i hans Domme om hvad vi taledes, viste han et meget sundt Begreb, og en forhen vel anlagt Tid. En Paastaaenhed i et eller andet maae man altid holde en gammel Mand tilgode, der ved Vanen har bestemt sin Tænkemaade.

Den kiære Mand Hr. Riisbricht geleidede os efter megen beviist Høflighed til *Nordborg*. Veien hertil var meere at kalde en Alee end en Landevei, den gik igiennem en behagelig Skov, med afvexlende Enge og Marker indtil man faaer Slots-Haven paa høire Haand, der begynder en ret prægtig og bred Alee, som løber lige til Slottet Nordborg. Denne Alee maa ellers være meget gammel, da Træerne ere af en overmaade Tykthed, men gav tilkiende at den i de sidste Aar maa have høvt en

slet Tilsynsmand, thi Træerne vare skammelig forhugne. Ligeledes ligger den forðum deilige Have aldeles øde og unyttig. Man fortalte mig, at en Privatperson der ved Stedet havde budet 2000 Rdlr. for Pladsen, hvoraf man kan slutte, hvad stor Strækning den maa have. Slottet Nordborg skal være et med de allerældste her til Lands, bygt i det ellefte Seculo af Kong Svend Grathe; dets øvrige Skiebne findes i Pontoppidans Theatro Dan. pag. 247. Hvorledes det ellers har været en god Fæstning, kan man ikke let see, nu omstunder vilde et lidet Artillerie snart kuld-kaste det. Det ligger meget artig i en stor fersk Søe. En lang Vindebroe har der været, men er nu opfyldt til en Demning. Bygningen er maadelig, grundmuret, af to Stokværk med et lidet Taarn; det beboes af Amtmanden Baron Teufel, hvis Roes og gode Gemyt er langt smukkere end hans Navn. En Forpagter er der og boende, som har Slottets Jorder og Marker; han holder tillige et udvalt og rart Stutterie; nogle unge Hengster af den saa kaldede mørke Fuxcouleur saae jeg af en overordentlig Smukhed, ligesom der overalt paa Als gives smukke Heste. Fra Slottet paa venstre Haand løber en Alee forbi en stor Plads, som har forðum været Ridebane, op til Byen Nordborg; den er forhen kaldet Kiøbing, men nævnes nu altid Nordborg; det er hverken en Landsbye eller

en Kiøbstæd, men en saa kaldet Flekke, der bruger baade Handel og Agerdyrkning, har endeel smukke Huuse og to aarlige Markeder; der boer en Amtsforvalter, og nogle honette Familier, der lever af deres Midler, deriblant var den Tid den vakre Hr. General Auditeur Fischer, som har reist med den unge Hr. Scheel, et par Kiøbmænd, og endeel Haandværksfolk, Resten er Bønder og Jordsbrugere. Vi besøgte Sognepræsten, den brave og ærlige Hr. Reich, han blev, efter at have studeret ved Halle, Præst ved Opfostrings-Huset i Kiøbenhavn, og siden kaldet hertil; ved hans venlige Overtalelse forbandt han os at blive hos sig en heel Dag over; han havde en smuk Bogsamling, og jeg fornøiede mig meget ved hans Samtale, ligesom jeg ogsaa hørte ham om Formiddagen at catechisere i Kirken, men blev meget forundret, da jeg havde hørt ham en lang Tid tale paa dansk, at han paa engang forandrede Sproget til tydsk. Jeg spurgte ham siden om Aarsagen, hvortil han svarede, at han maatte læmpe sig efter en stor Hob af Indbyggernes Egensindighed, som endelig vil, at deres Børn skal undervises i deres Børne Lærdom paa tydsk, hvilket atter er en Følge af den blandede Jurisdiction, thi Als ligger vel under Fyhn i geistlige, men under Slesvig i verdslige Sager. Da jeg bevidnede min Forundring over hans Føielighed, svarede han, at han i visse Maader var forbunden dertil efter

sit Kaldsbrev, endskiønt uden Nødvendighed, men alleeneste for gammel Skiks Skyld. De ville, sagde han videre, blive meere forundret, i Fald De ville gjøre mig den Fornøielse at blive Søndag over, da falder Omgangen til, at jeg skal prædike tydsk; thi naar jeg har talt en halv Time i dette Sprog og afhandlet Texten, maa jeg paa staaende Fod give samme Tale, eller dog det Væsentlige, ligesaa længe paa dansk, af Aarsag at fast alle mine Tilhørere ere ægte Danske, som intet tydsk i lang Sammenhæng forstaaer; men nogle faa, der dog daglig taler, og forstaaer det danske bedre end det tydske, vil ingenlunde lade den gamle Skik fare, og dertil har de Medhold af mit Kaldsbrev, som er udstedet efter den gamle Stiil; Hille Mænd! brød jeg ham i Talen, saa er De jo baade kaldet Sognepræst, og Kongelig bestalter Sprogmeister til lige! Han maatte lee, og sagde, at han ønskede meget at heri kunde skee en Forandring; det samme var at ønske overalt i det Slesvigske, den ældgamle ægte danske Provintse. Jeg tænker ved denne Lejlighed, at den gode Biskop i Fyhø, naar han her skal visitere, vilde blive lige saa ilde brudt med at examinere paa tydsk, som den Holsteenske Superintendent er, naar han skal examinere i de danske Kirker, der ligger under hans Biskopdømme; Manden er ilde deran med det danske Sprog; Opbyggelsen hos Menigheden er saare liden, et Ord,

galt udtalt, bliver en Latter og et Ordsprog; der er desværre alt for mange af Mester Mortens Aber.

(— Her fortæller Magister Dyssel paa Fransk om den tyske Biskop, der i Sønderjylland ved en Visitats spurgte Børnene: „Fet filchet Miedel firches ichienfoedelsen?“, da han skulde sige: „Ved hvilket Middel virkes Igenføedelsen?“ —)

De Uordener, som ved fordums blandede Regieringer indsneg sig, burde nu, under et samlet Herredom og monarchisk Regiering, ikke længere have Sted. Søger andre Riger, Frankerig især, at udbrede deres Sprog til heele Verdens Folkeslægt; hvorfor skal vores forhindres i sine egne Vaaninger? sandelig den usle Plæt paa Jordens Klode, hvor der tales dansk, er liden nok, og alt for liden til at indskrænkes. Og mærkeligt! at med ald den Vold og Magt, som det danske Sprog har maattet taale ved Domstolene og Prædikestolene, har det dog ikke kundet udryddes i det heele Slesvigske; til stor Beviis at det danske er just disse Provintzers ægte og naturlige Tungemaal. Det er sandelig en Sag, der ikke bør skiules for en dansk Konge; En Sag, som er af større Vigtighed, end man løselig tænker. Den bliver maaskee ved anden Leilighed videre udført. Kirken i Nordborg er ret smuk og rummelig, har et skikkelig Orgelverk, og et stor Pulpitu, hvor de Fyrstelige Hofbetientere (imedens en Hertug eiede Stedet) har havt deres Stole; deres Betieninger og Rang staaer

endnu malede over nogle firkan-
tede Afdelinger, hvori Apostlernes
og Evangelisternes Billeder fore-
stilles, saa at det falder lidet lat-
terligt, at see Apostel Jacobus,
Hofbereiter, St. Marcus Kücken-
meister etc. I den østre Ende af
Kirken er en Udbygning, hvori
det fordums Hertugelige Begrav-
else er, men det er ganske til-
muret, uden Dør og Indgang.
Hvad Aarsagen er, maa man giette
sig til. Fra Nordborg reiste jeg,
uden at opholde mig noget Sted,
til Mummark.

—
Ved *Mummarker* Færgeløbet over
fra Als til Ærøe. Vinden var just
med en Storm gaaet til Øster, som
er stik Modvind, saa at jeg med
mit lidet Følgeskab, som bestod
af min Kone, et Barn, en Pige,
og en Tiener, maatte blive her
liggende i 4 Dage; den Tid var
mig i dette smukke Land meget
lang; et Canaan kan ogsaa være
kiedsommelig. Det er ikke Ste-
det men Sindets Tilstand, der gjør
os fornøiede. Herberget var og-
saa meget slet bestilt, og burde
ved et Stæd, hvor Overfarten er
stor, baade for Længdens Skyld,
som er to Mile over Vandet, og
for de idelige Reisendes Skyld,
være bedre. Fartøiet er en maa-
delig Baad. Færgefolkene ere
træsskoede Bønder, og slet be-
farne. Færgemanden er en Bonde,
som tilhører det Fyrstelige Her-
skab af Augustenborg. Jeg saae,
at mange Reisende for mig havde
været ligesaa misfornøiede; thi
paa Bielker, Vinduer, Døre læses

Manges ynkelige Klage over Op-
hold og slet Beværtning. Jeg satte
med en Bliant mit dertil.

Jeg blev saa keed af at ligge
her, allerhelst da ald Vertens For-
raad af Thee og Sukker var for-
tæret, at jeg den tredie Dag drog
til *Synderborg*, i Haab om at finde
Skibsleilighed til Lolland, hvilket
dog var forgieves; imidlertid saae
jeg dog den Bye med det samme.
Byen ligger ved et smal Sund,
lige over for det faste Land Sun-
devit, paa den Slesvigske Grund;
Staden selv er ikke smuk, men
folkeriig, ingen anseelige Huse,
men mange. Gaderne er meget
umagelige, og anlagde op og ned
paa et Bierg; men Havnen er for-
treffelig, sikker og aaben til begge
Sider, for Indløb og Udløb. Skibs-
farten er stærk, da Byen har efter
Sigende over hundrede Skibe og
deriblant mange store. Slottet, som
er en temmelig vidtløftig Bygning,
ligger til V. S. V. et Stykke Vei fra
Byen nær ved Strømmen, saa at
Skibene kan gaae meget tæt forbi
dets Mure.

Dersom Kong Christian den
2den havde befundet sig i andre
Omstændigheder, maa mantilstaae,
at han havde havt et fornøielig
Opholdssted, da han der var i
Forvaring i et rundt Taarn hen-
ved 17 Aar. Kirken ligger paa
den anden Side, lidet ude fra
Byen, saa høit, at man i Kirke-
døren kan staae og see over Byen,
Havnen og Slottet, i en meget
behagelig Udsigt. Gamle Epitaphia
havde jeg ikke Tid at søge efter,
eller udskrive; jeg troer heller ikke,

der skal være mange betydelige. Men bag ved Alteret fandt jeg et lidet gammel Bibliothek, som stod i et Glasskab, og da ingen var ved Haanden, som kunde lukke op, fik jeg ikke at vide, hvad Bøger deri var. At Meenigheden maae være meget talriig, slutter jeg af den Mængde Kirkestoel, hvilke eresærdelessmaa, indknebnede og tæt paa hinanden; disse vidner tillige om Borgerskabets Tarvelighed i Klædedragten; thi neppe saa jeg en Stoel, som kunde tage imod et Fiskebeensskiørt. Et lidet Gravskrift lagde jeg dog Mærke til, da jeg gik over Kirkegaarden, nemlig en liden Steen med disse Ord: Hier liegen Peter Callesens vier seelige Kinder 1728. Der blev mig sagt, at Moderen havde født disse fire salige Børn paa engang til Verden. Jeg undrede mig hos mig selv, at Moderens Navn ikke var nævnet, til en Erindring om saa frugtbar et Ægteskab.

—

Som ubekendt i Byen blev os anviist Herberg hos en Kiøbmands Enke; Hun tog meget vel og artig imod os; vi kom just ved Middagstid, men da hun hørte, at vi vilde blive der Natten over, beklagede hun, at alle hendes Kammere vare indtagne af Logerende. En Officeer, os ubekendt, som hørte dette, var strax saa artig at indrømme os sit Værelse; seer han disse Blade, skal han ogsaa see min offentlige Tak. Dets sædelige og artige Væsen, som man nu i Almindelighed finder hos

denne Stand, fremfor i fordums Dage, er en Ziir for Menneskeligheden, og den gode Opdragelse. Det er Skade at jeg ikke kan nævne hans Navn; jeg har siden hørt, at han er bleven ulykkelig, hvilket gjør mig ondt. Vi maatte Dagen nest efter, da her ingen Skibsleilighed var, reise til vor behagelige Mummark igien. Vinden var endnu imod, saa at vor Taalmodighed endnu endog maatte prøves. Jeg saa mig alle Vegne om efter noget, som var værd at anmærke, men fandt intet; thi til Urtesamling var Aarets Tid forløben; det eneste, jeg fandt, var at der i en liden Krat ved Byen, var en Mængde Aron, som nu stode med deres røde Frøe, og en Mængde Harer. Ved Siden af Byen, den saa kaldede Lille-Mark, ligger en stor Kiempe-Begravelse, som Bønderne kalder det; Pladsen er besat med store Kampesteene i en ordentlig aflang Fiirkant, 41 Skridt lang og 11 bred, og midt paa en stor fiirkantet Steen 12 a 13 Alen i Omkreds. Det har ventelig været et almindelig Of-fersted i Hedningenes Tider eller en Rettens Samleplads. En oekonomisk lagttagelse maa jeg og melde, som jeg her lærte, nemlig at gjøre Kløverfrøe reent. De veed min Herre! at om hver Frøekierne sidder en Hinde, som en Pung; at faa den af er ikke saa læt, naar man vil have Frøet ganske reent til at sælge; thi naar man selv vil beholde det til at saae, kan det give ligemeget, om Frøet er saa reent eller ikke; her paa

A Isbærer man sig saa ad dermed: Først naar Kløveret er indhøstet og tør, da tærskes den i Soelskin overmaade stærk, den kan ikke faae for meget. Ved ald den Tærskens gaar de omtalte Hinder endnu ikke af, men derpaa legges Frøet, med samt Avnerne paa Loftet, eller et andet tør Sted; siden efter, hen paa Foraaret, legges det ordentlig paa Kiøllen, og tørres ved Ild, men meget forsigtig, at det ikke brændes, thi herved er det, at meget Frøe tager

Skade, og man med det købte Frøe saa ofte bedrages). Naar det nu er vel tør, tærskes det paa nye af al Magt, da gaar Skallerne af, og siden ved Kastning, Drøften og Sælden, bliver Frøet saa reent, at man kan sælge det. Endelig og endelig femte Dags Morgen blev Vinden halv god, og vi vovede os, i Herrens Navn, ud, endskiønt det kuulede haardt, og kom efter 4 Timers Krydsen, mange Byger og Overhalinger, ganske vaade til Ærøe.

SAMLEREN.

Hvad der betaltes ved en Begrævelse i Rørkær (Hostrup Sogn) den 31. Oktober 1780.

		(1 Mk. = 16 Skill.)	
	Mk.	Skill.	
17 Alen sort „Boy“ à 12 Skill.	12	12	
10 Alen hvid Kartun à 2 Mk.	20	—	
10 Alen Flor à 7 Skill.	4	6	
4 Alen Baand à 1½ Skill.	—	6	
Sølv „Knypfels“	—	6	
Papir	—	1	
2½ Alen Baand	—	1	
hvidt Baand	—	2	
(hos Thomas Tychsen for 38 Mk. 2 Skill.)			
2 Kander fransk Brændevin à 1 Mk.	2	—	
20 Kander Vin à 10 Skill.			
15 Ⓔ Rosiner à 4 Sk.	16	4	
14 Ⓔ Perl-Grubbegryn à 3½ Sk. 12 Ⓔ Korender à 5 Sk.	6	13	
1 Ⓔ Korender 5 Sk. Citron 8 Sk. Kardamom 1 Mk. 8 Sk.	2	5	
	00	00	

	Mk.	Skill.
Kanel	1	2
Safran	1	8
7½ Ⓔ hvid Sukker à 2 Sk.	5	10
Muskatblomme	—	8
Mad-Eddike	1	8
Nelliker	—	2
Ingever	—	5
6 Ⓔ Svedsker à 2½ Sk.	1	4
9½ Ⓔ Sirup à 3 Sk.	1	12
3 Ⓔ Ris à 5 Sk.	—	15
Peber 5 Sk.	—	5
2 Ⓔ Kaffebonner à 12 Sk.	1	8
2 Ⓔ Pudersukker à 8 Sk.	1	—
2 Ⓔ hvid Kandissukker à 13 Sk.	1	10
4 Dusin Piber à 3 Sk.		
1 Dusin à 6 Sk.	1	2
4 Ⓔ Tobak à 5 Sk.	1	4
Rosenvand 2½ Sk.	—	2½
¼ Ⓔ The	—	6½
Potaske	—	1
3 Ⓔ Sæbe à 3½ Sk.	—	10½
2 Ⓔ Sæbe à 3½ Sk.	—	7
	00	00½
forrige Side	00	00
	00	00

	Mk.	Skill.
2 Kander „Siter“ Eddike à 4 Sk.	—	8
(hos Peter Michelsen)		
15 Tærter à 1 Mk.	15	—
Boller	—	4
Sukker-„Kawringer“	—	4
Peberkringler og „Rasp- ler“	—	2
Til Kokken Kier	3	—
Sidsel Kierkone, som kogte	3	—
Chrestopher for at lave Ligkisten	2	—
dennes Kone for at lave Linnedet tilrette	1	4
Nis Kalmer for overklæ- de Ligkisten	3	—
for Søm, som han brugte	—	11
50 Søm til Kisten	—	6
4 Brædder til Kisten	3	8
2 Vokslys	18	—
2 Skildte	3	8
Hans Kupferschmit for 1 ¹ / ₂ Tønde Øl.	9	—
for 10 Kander Brændevin à 9 Skill.	5	10
5 Kander Brændevin hos Naamen à 8 Sk.	2	8
hos den gamle Venne- nemos 3 ¹ / ₂ Dus. Tin- fade à 5 Sk. (laant?)	2	5
5 Dus. Tallerkener à 4 Sk. og 1 Dus. smaa til Smør		
Fade og Tallerkener til Tærterne (laante og?) betalte Bageren.		
Pastor F. W. Eichel.	18	—
Degn Christian Marten- sen	6	—
4 Pestilents Lys og „Schmeychels“ dertil	—	6
Hvidkaal hos Naamen, købt for	1	8
1 Stud købt, hvoraf vi fik 28 Stykker Kød, deraf 3 Stykker til Steg	45	—
	00	00
Side 1 og 2	00	00
	00	00

	Mk.	Skill.
Vi havde desuden til Steg: 12 Ænder og 2 gamle Faar, som kan regnes til	24	—
Selv haft Hvidkaal, vel for	2	—
4 Skinker	20	—
fint Mel af 2 ¹ / ₂ Tønde Rug	10	—
Skolemesteren for at skri- ve „Pensenal“	—	4
20 \mathbb{R} Smør à 8 Sk.	16	4
købt Sennep hos Chri- stian Nissen for	3	—
8 \mathbb{R} Kød	1	4
¹ / ₂ Skæppe Hvedemel	—	14
	00	00
Side 1, 2 og 3	000	00 ¹ / ₂
	ialt 302	00 ¹ / ₂

Det var en Gaardmands Moster, som blev begravet.

Til hendes Begravelse var der indbudt omtrent 120 Personer, af hvilke en stor Del opføres med Navn.

Ligesaa nøjagtige Optegnelser haves fra vedkommende Gaardmands Mors Begravelse i Aaret 1784, fra hans Datters Begravelse i 1794, fra hans egen Begravelse i 1796, fra hans Kones Begravelse i Aaret 1821 og fra hans Søns Begravelse i Aaret 1840.

(Meddelt af Pastor Hanson, Hostrup).

Remser.

Slarrepot à Flæskæg,
di gik ue à bej om Æg,
Slarrepot fek ingen,
men Flæskæg fek to.

(Fra Broager ved C. Schmidt).

Æ Kukmand sid'er aa æ Kalgaadig
à kukker som en Hejer,
Kaal à Flæsk di smager godt,
men Pandkag smager bejer.

(Fra Arrild Sogn ved Th.).

En, to, tre, fie, fem,
ingen a vos vild' gaa hjem,
føst gik a, så gik do,
så gik lille Læes Pæes Potager — ue.

(Fra Aarøund og Stepping
ved Pastor Hansen i Hostrup).

—

1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6 — 7
No ska a hjem å ha Grøe i mi Liw,
1 — 2 — 3
så teje æ mi Ske,
3 — 2 — 1
så legge a en igjen.

(Fra Oksenvad Sogn
ved Lærer Ebbe Knudsen i Hønning).

—

Da æ Klokk' vå 1, da smue æ min Pen,
" " " " 2, da vikset æ min Sko,
" " " " 3, da drow æ min Fee,
" " " " 4, da spel æ aa æ Lier,
" " " " 5, da gik æ hjem,
" " " " 6, da mødt æ en Heks,
" " " " 7, da mødt æ en Tyv,
" " " " 8, da staa æ en Pot,
" " " " 9, vå æ midt i,
" " " " 10, gik æ æ Galle forbit,
" " " " 11, da bød di mæ te
Brøllep,
" " " " 12, da gik æ op te Hans
Hansens Vold å lejt
mæ den lille bette
Væggeltrold.

(Fra Hjørsted ved Laurids Petersen).

—

1 — 2 — 3 — 4 — 5 — 6 — 7
åld smaa Børn hær undt i æ Lyw,
7 — 6 — 5 — 4 — 3 — 2 — 1
det gær nok øwer igen.

(Fra Tønder).

Sagn fra Hajstrupgaard.

Omtrent 1 Kilometer Nord for Hajstrupgaard, 100 Meter Øst for Galgehøjen, ligger en lille Sandhøj, der vistnok er en sløftet Kæmpehøj. Paa denne Høj har der engang ligget en Trækirke, og en Løngang førte fra Gaarden til Kirken. I denne Løngang er en Herredsfoged fra

Hajstrupgaard nedmanet. Men et Sted i Løngangen er et lille Kammer, hvori der ligger 12 Guldskeer, 12 Gafler og Knive gemte. Den Dag, da disse bliver fundne, skal det ikke være godt at blive i Bylderup længere.

—

Paa Hajstrupgaard var der ud mod Vejen et gult Kammer, hvori det altid spøjte. Den forrige Ejer lavede det om til Svinestald, da ingen Mennesker kunde opholde sig der. Det havde før været Marterkammer. — I Trediveaarskrigen kom Kroaterne til Gaarden og pinte Herredsfogden derinde ved at hænge ham op med gloende Æg under Armhulerne. En Pige paa Gaarden ynkedes over hans Jammerklage og satte en Tønde under hans Fødder. Da hun blev opdaget, fik hun til Straf, at en Ged skulde staa og slikke hende under Fodsaalerne, saa hun maatte le sig ihjel.

—

I et Værelse paa Hajstrupgaard stod der en Seng, hvori ingen kunde ligge. Man hørte altid Raslen med Knogler, og undertiden kunde et helt Skelet komme raslende hen over Sengen. Denne Seng blev kun redt en Gang om Aaret, og ingen laa i den, hverken Nat eller Dag, men alligevel var der bestandig et Leje i den.

(Ved Lærer Arnold Knudsen
i Bylderup).

—

Paa Nordsiden af Hajstrupgaard var der et Værelse, som det ikke var rigtigt med. Man mente, at der engang var forøvet en Udaad derinde. Paa Ydermuren var der Mærker af fem blodige Fingre. Disse kunde ikke fjernes, skønt man kaldede dem over den ene Gang efter den anden. Tilsidst huggede man hele Pudset af indtil Stenene, men

heller ikke det hjalp. Endnu efter at Gaarden for nogle Aar siden var brændt, kunde man paa Tomterne se Mærkerne af de fem Fingre. — I Værelsets Vinduer kunde man aldrig holde Glasset helt, og naar man satte nyt Glas i, var det ogsaa straks itu; men Aarsagen var der ingen, der kunde finde.

(Ved Georg Christensen i Jøising).

Paa Hajstrupgaard var der et Værelse, som kaldtes „det gule Værelse“. Naar nogen skulde sove der, maatte det altid være to, for naar der kun sov een, saa var det altid, som om der blev kastet noget paa Dynen, og det var saa tungt, at den, der laa i Sengen, næppe kunde trække Vejret.

(Ved Otto Jørgensen, Bredevad).

Paa Hajstrupgaard var der engang indkvarteret tyske Soldater.

De skulde sove i et Værelse, hvor det spørte. Saa tit de end redte Sengen, havde der altid været een der og væltet det hele om. Desuden var der paa Væggen fem blodige Fingre. Hvormeget de end skrabede og kalkede, saa kunde de ikke faa dem bort. Saa vilde Løjtnanten ikke være der længere. Han udbød: „Hier muss der Teufel sein!“ og flyttede.

Hver Aften, naar Karlene paa Hajstrupgaard kom ind i deres Kammer, havde der ligget nogen i deres Seng. Ingen vidste, hvad det var. Men en Aften saa man en Hund uden Hoved. Den blev fordrevet fra Gaarden, og efter den Tid bjæffer den hver Aften Kl. 12 paa Hajstrup Bro.

(Ved Hans Johansen, Bylderup).

Det tredje danske Hjemstavnskursus.

Det tredje danske Hjemstavnskursus blev afholdt i Tønder i Dagene fra 2.—8. August 1925. Det første afholdtes i Forfjor i Rønde paa Aarhusegnen, det andet i Fjor i Kerteminde. Stævnet i Tønder havde vundet stærk Tilslutning; den ejendommelige Egn, den gamle smukke By og den nye Grænses Nærhed havde virket dragende. Der var indtegnet 265 faste Deltagere. Seminariet havde stillet smukke og rummelige Lokaler til Raadighed, og Borgerne i Tønder havde kappedes om at tilbyde Værelser til Deltagerne. Stævnet var omhyggelig forberedt af et stedligt Udvalg og lededes med sikker Haand af Seminarielærer *Eskildsen*.

Allerede den første Aften kom den rette Stemning til Stede. I den Velkomsttale, Amtmand *Grev Schack* holdt, priste han sin Hjemstavn, dens særprægede Natur og Befolkning og opfordrede til at vise denne Befolkning Forstaaelse i Omgang og Samtale, Borgmester *Thomsen* sluttede sin Velkomsthilsen med et Ønske om, at Deltagerne maatte faa Glæde og Udbytte af Stævnet. Idet Seminarie-

forstander *Albeck* skildrede Tønder Seminarium, det ældste i Norden, og dets Historie, fik han tilige Lejlighed til at give sine Tilhørere et Indtryk af de skiftende Kaar, dansk og tysk har haft paa denne Plet. Selv om Seminariet sin længste Tid har været under tysk Ledelse, er dog ogsaa betydelige danske Navne knyttet til det, *Cornelius Appel*, Redaktør *Jessen*, *Gustav Johannsen*, *L. B. Poulsen*.

Arbejdet indlededes med en Skildring af Vestslesvigs Geologi, Planteliv og Dyreliv. Statsgeolog *Dr. Nordmann* mindede om, at henede mødes to vidt forskellige Jorddannelser, *Gesten*, der væsentlig er formet under Istidens Afsmeltningsperiode, og *Marsken*, der er en udpræget Havdannelse, opstaaet ved Aflejring af den fede Slik under skiftende Ebbe og Flod. Adjunkt *Poul Larsen*, *Kolding*, og Professor *Dr. Wesenberg-Lund*, *Hillerød*, fortalte om, hvordan Plante- og Dyrelivet bidrager til at opbygge *Marsken*. Hvad Tilhørerne saaledes i disse og andre Foredrag hørte om, fik de under veltilrettelagte Bilud-

flugter Lejlighed til at se med egne Øjne. De kunde under kyndig Vejledning vade ud i Strandkanten og iagttage Plante- og Dyrelivet derude, ved Emmerlev Strand var der en tydelig Aflejring af en Mose dannet mellem to Istider, fra Gasse Høje kunde viden om ses, hvordan Landet var formet af Istiderne og deres Vandstrømme, om „Gasse Skrøb“ fik Deltagerne at vide, at det var Levningerne af de gamle Egeskove, der engang har dækket Landet, at Egekrattet vilde kunne blive Skov igen, hvis der blev foretaget Udhugninger— og den fornødne Læ tilvejebragt! Dette sidste er jo det ulige vanskeligste.

Efter Forklaringerne af Jordoverfladens Dannelse kom Skildringerne af Menneskene og deres Færden. I et Foredrag fortalte Pastor *Nielsen*, Skrydstrup, om den vestslesvigske Befolknings Kamp med Havet, om de store Stormfloder og deres Ødelæggelser. Havde Tilhørerne tidligere faaet et Indtryk af Havets opbyggende Kræfter ved Marskdannelsen, fik de nu et Indtryk af dets nedbrydende Kræfter. Dr. phil. *Marius Kristensen*, Askov, fortalte om det sønderjydske Folkemaal og anviste det, efter at have fremdraget en Fylde af Enkeltheder, en Plads mellem jydsk og Ødansk, godt svarende til Sønderjyllands geografiske Beliggenhed. Vestslesvigs Betydning for det religiøse og kirkelige Liv her i Danmark blev fremdraget af Professor Dr. *Oskar Andersen*, Køben-

havn. Som noget af det værdifuldeste, det danske Kirkefolk har faaet hernede fra, nævnede han fra ældre Tid Hans Thomesens Salmebog, der stod højt for sin Tid — Hans Thomesen var født i Hygum 1532 — og Hans Adolf Brorsons Salmer. Fra nyere Tid nævnede han de sønderjydske Frimenigheder og deres Værdi for dansk religiøst og nationalt Liv.

Naturligvis blev den skønne vestslesvigske Byggeskik ikke glempt, saa lidt som den vestslesvigske Kniplingsindustri og vestslesvigsk Billedskærerkunst. Det er jo altsammen Ting, der nøje hører med til det vestslesvigske Hjemstavnsbillede. Efter et Foredrag af Bibliotekar *Ejler Haugsted*, Aarhus, om Cistercienserordenens Betydning for Danmark, besøgte paa en Udflugt Løgumkloster Kirke, hvor Nationalmuseets Direktør Dr. *Mackeprang* talte. Det er en af de smukkeste Kirker i Danmark. Meget stemningsfuldt indledtes et Besøg i Tønder Kirke med Af-syngelsen af Brorsons „Den yndigste Rose er funden“, hvorefter Museumsinspektør Chr. *Axel Jensen*, København, fortalte om Kirken og dens mange Billedskærerarbejder. Under en Byvandring gennem Tønder By var Museumsinspektør *Hugo Matthiessen*, København, Fører, og fortalte om de gamle smukke Huse. Han fremdrog under denne Tur Fru *Wedels* Karakteristik af Borgerne i Tønder, de er „gode, jævne og omgængelige Folk, som ytre megen Ærbødighed for Gud og de-

Fra Møgeltønder.

res Øvrighed, de ønsker helst at blive ved det gamle“. Ogsaa Omegnens Byggeskik blev der god Lejlighed til at se, Møgeltønder med Schackenborg, Brøns Kirke, Højer, Sejerslev, Rudbøl. Ogsaa Trøj-

borg besøgtes. Om Tønder Knipplingsindustri talte Museumsinspektør Frøken Elna Mygdal. Kniplersker i Virksomhed var der Lejlighed at faa at se ikke blot i Tønder, men ogsaa i Hjerpsted.

Besøget hos den gamle Knipler-ske Lisette i Rørkær vil Delta-gerne sent glemme.

Alt som Kursus'et skred frem, kom ogsaa Nutiden og dens Op-gaver paa Tale. Om to saa betyd-ningsfulde Genforeningsopgaver som Marskens Afvanding og Jor-dernes Sammenlægning talte Inge-niør Ulrik *Petersen*, København, og Dommerfuldmægtig *Hamme-rich*, Løgumkloster. Kunstmaler Erick *Struckmann*, København, skildrede, hvad der gøres for at bevare, hvad der endnu er muligt at værne af danske Naturskønhe-der mod de mange Angribere, og i denne Forbindelse opfordrede Pro-fessor *Wesenberg-Lund* til at værne om de sjælden godt bevarede søn-derjydske Aaer og Vandløb. Lidt efter lidt samledes alle de spredte Træk fra Nutid og Fortid til et vest-slesvigsk Hjemstavnsbillede, præ-get dels af fremmede Strømninger udefra, dels af hjemlig selvstændig Udformning. Ejendommeligt beta-gende virkede den nye Grænses Nær-hed, først under Besøget i Rudbøl, senere under Besøget paa Jejsing Banke, hvor H. V. *Clausen* talte. Ved Besøget i Burkal fik Folk gen-nem hvad de saa og gennem Amts-skolekonsulent *Svendsens* Tale et Indtryk af den danske Mindretals-ordning, som har vakt saamegen Opmærksomhed og Anerkendelse ude i den store Verden, og Be-søget i Rens belyste en anden Side af dansk Genrejningsarbej-de i Sønderjylland efter 1920. Men Billedet af Tønder og Om-egn, saadan som det lidt efter lidt

blev til, alt som Hjemstavnskur-sus'et skred frem, vilde ikke være fuldstændigt, uden at den Verden nævnedes, som Amtslæge Dr. *Lau-sten-Thomsen* aabnede ved sine Skildringer af Stednavne, Fortids Sagn og Minder, fremsatte paa Jej-sing Banke, paa Gasse Høje og ved andre Lejligheder. Heller ikke skal glemmes saadanne skønne Minder som dem, Stenen ved Brøns fortæller om, eller de me-re bitre, der knytter sig til et Navn som Skærbæk — typiske for Fremmedherredømmets onde Sider.

Skønt først Lørdagen bragte den formelle Afslutning, blandt andet med Lektor Regnar *Knud-sens* Foredrag om Plan for en Sognebeskrivelse og Byoversigt, vil dog sikkert Fredagsudflugten med Mødet i Tinglev staa som den egentlige festlige Afslutning. Det er jo en Selvfølge, at under Hjemstavnskursusets Deltageres Færden langs Grænsen blev der sendt mangan en Tanke til de danske syd for Grænsen, og gen-nem Generalsekretær *Kronikas* Foredrag blev der i Tinglev Lej-lighed til at høre en Røst dernede fra, som *Thade Petersens* Tale lød fra en Mand, der i mere end en Menneskealder har staaet i første Række i Arbejdet i Nordslesvig. Fra Sammenkomsten i Tinglev vil endvidere mindes de Taler og Hilsener, der veksledes med Del-tagere fra de nordiske Lande og fra England. Det var saa køn en Afslutning, som ønskes kunde. Og derfor vil jeg her slutte den-

ne Skildring af det udmærket tilrettelagte og gennemførte tredje danske Hjemstavnkursus i Tønder, mens det lange Biltog fører Deltagerne fra Tinglev tilbage til

Tønder, fyldende deres Sind med den skønne danske Eftersommer-nats Stemninger og Følelser.

Anders Lebeck.

Statistisk Oversigt over Mindretalsskolerne Nord og Syd for Grænsen.

1. Oversigt over de offentlige tyske Skoler for det tyske Mindretal i Danmark (31. Dec. 1924.)

Skole	Tysk Afdeling		Tilsvarende dansk Afdeling	
	Antal Klasser	Antal Elever	Antal Klasser	Antal Elever
Købstæder:				
Aabenraa	12	327	23	610
Haderslev	17	433	48	1316
Sønderborg	21	493	19	575
Tønder	19	412	14	468
Flækker:				
Augustenborg	2	49	4	89
Graasten	1	17	11	279
Højer	5	116	3	39
Løgumkloster	3	45	5	131
Landsbyer:				
Bov	2	45	3	85
Høvslund	1	14	2	58
Kiskelund	1	12	1	13
Rødekro	2	54	5	156
Abild	1	29	1	33
Burkal	2	31	2	42
Bajstrup	1	21	1	41
Egebæk-Kravlund	1	29	1	39
Frederikskog	1	18	—	—
St. Jyndeved	1	40	2	44
Jejsing	1	28	1	39

Skole	Tysk Afdeling		Tilsvarende dansk Afdeling	
	Antal Klasser	Antal Elever	Antal Klasser	Antal Elever
Landsbyer:				
Rens	1	17	3	50
Ravsted	2	49	2	51
Rudbøl	1	17	1	24
Solderup	1	21	1	24
Sæd	1	36	1	14
Tinglev	2	38	4	111
Øster Højst	1	30	2	44
Nørre Løgum	1	14	1	25
Udbjerg	1	17	—	—
ialt 28 Skoler	105	2452	161	4400

2. Tilsvarende Oversigt over de offentlige danske Skoler for det danske Mindretal i Tyskland.

Skole	Dansk Afdeling		Tilsvarende tysk Afdeling	
	Antal Klasser	Antal Elever	Antal Klasser	Antal Elever
Købstæder: Flensborg (1920 8944 danske og 27,081 tyske Stemmer)	6	243	147	5752
Flækker og Landsbyer: (1920 3856 danske og 24,643 tyske Stemmer)	0	0		
ialt 1 (en) dansk Skole				

3. Oversigt over de private danske Skoler for det danske Mindretal i Tyskland.

Skole	Antal Klasser	Antal Elever
Duborgskolen i Flensborg	12	364
ialt 1 (en) Skole	12	364

4. Tilsvarende Oversigt over de private tyske Skoler for det tyske Mindretal i Danmark. (31. Dec. 1924).

Skole	Antal Klasser	Antal Elever
Sønder Vilstrup	1	6
Aabenraa	5	98
Øster Terp	1	12
Kollund	1	6
Graasten	3	34
Stollig	1	17
Uge	3	32
Broager	1	18
Nordborg	1	40
Tinglev	2	16
Løgumkloster	3	31
Tønder	2	29
ialt 12 Skoler	24	339

5. Lærernes Uddannelse i Nordslesvig.

	Med dansk Uddannelse	Med tysk Uddannelse
Aabenraa Amt	109	53
Haderslev Amt	170	68
Sønderborg Amt	86	67
Tønder Amt	92	64
ialt	457	252

6. Lærernes Uddannelse ved den offentlige danske Skole i Tyskland.

	Med tysk Uddannelse	Med dansk Uddannelse
Flensborg By	6	0

7. Tyske Undervisningstimer i danske Skoler.

	Antal Skoler	Antal Timer ugentlig
Aabenraa Amt	37	2—8
Haderslev Amt	23	2—5
Sønderborg Amt	30	2—6
Tønder Amt	33	2—15
Ialt	123	

8. Danske Undervisningstimer i tyske Landsbyskoler.

	Antal Skoler	Antal Timer ugentlig
	5	3—6

En Henstilling til Overvejelse i Anledning af de store Afvandingsprojekter.

Af Prof. Dr. C. Wesenberg-Lund.

Hjemstavnskursusets Deltagere havde Lejlighed til paa samme Dag at høre to ypperlige Foredrag, det ene var Ingeniør Ulrik Petersens meget instruktive Foredrag om Marskens Afvanding, det andet Hr. Kunstmaler Struckmanns smukke, stemningsbaarne Foredrag om Naturfredning. Ingen, der hørte de to Foredrag, kunde være i Tvivl om, at her som saa ofte mødtes to lige berettigede Krav: det ene Kravet om en Behandling af Jordbunden tilsigtende større økonomisk Udbytte, det andet Kravet om i videst mulige Grad for os selv og vore Efterkommere at bevare Marsklandskabets æsthetiske Værdier, de

vide, ubrudte Flader og de skønne, slyngede Aaer med deres rige Vegetation. Efter de to Foredrag havde jeg Lejlighed til kort at fremhæve dette. Efter Opfordring vil jeg her gerne i noget udvidet Form gengive, hvad der blev sagt. —

Vel næppe nogetsteds i Danmark er Kravet om saavel af speciel landøkonomiske som af bredere, nationale Grunde gennem Aareguleringer at opnaa den størst mulige Udnyttelse af Jordens Ydeevne mere berettiget end i Vesterhavsegnens Marskegne. Paa den anden Side staar det for os, der med friske Øjne for første Gang skuer udover Tøndermarskens

pragtfulde Landskaber, at er der noget dansk Landskab, som kan staa i Fare for landskabelig set at blive ødelagt, da er det, netop i Kraft af sin storslaaede Ensformighed, Marsklandskabet. At Marsklandskabet tabte adskilligt, da det vide vue ud over Havet gik tabt og Horizonten ikke længere begrænsedes af en naturlig

Kystlinie men af lange med Lineal slaaede Linier, kan næppe bestrides. Ingen ønsker hine svundne Tider tilbage, ikke heller æsthetisk set, da det jo dog er Digerne, der betinger den rolige Udfoldelse af Livet ude paa Marsken, de skønne Bøndergaarde og det prægtige Kvæg. Yderligere brødes i de sidste Decen-

nier Marskens landskabelige Værdi ved de talrige Ledninger fra Højspændingsværker ect. Naar nu alt saa en Gang den Tid kommer, da Aerne ikke længer slynger sig i naturlige Bugter, men ligger rettet ud som lige Linier og usynlige for Øjet skjuler sig nede bag høje Diger, hvem kan da betvivle, at Marsklandskabet til den Tid vil have tabt enormt, mest af alt hvis Aerne samtidig skal udnyttes som Afløb for Marskbyer eller paa anden Vis.

Navnlig i den sidste Mennekealder er der Landet over foregaaet en alvorlig Forurening af vore ferske Vande, af Søerne saavel som af Aerne. Landets stigende Befolkningstal, dets Industrialisering, Kloakanlæggene særlig W. C. systemet med utilstrækkelige septie tancs Anlæg, samt Landbrugets stigende Krav om Afvanding af sine Enge (der-

med Søsænkning og Aaregulering) er Hovedaarsagerne. De uigennemførlige Krav om, at Levefoden stadig skal ligge ligesaa høj som under Krigen, medfører en stigende Udnyttelse af Naturen, som atter i Form af Naturødelæggelse i mangfoldige Tilfælde vil give Bagslag til kommende Generationer. Kan hænde, at en noget fjærnere Fremtids Marskbønder vil faa dette at føle.— Man har nu og da strejftet den Tanke at faa en Aa med sin Aadal fredet. Saavel af landskabelige, æsthetiske og naturvidenskabelige Grunde har man ønsket at bevare en Aa, hvis naturlige Slyngninger aldrig blev rettet ud, hvis Vandmasser aldrig under nogen Form forurenedes eller blev udnyttet, og hvis Oprensning foregik lidt under naturvidenskabelig Kontrol. At Tanken støder paa ualmindelig store praktiske Vanskeligheder

ved ingen bedre end de, der har udkastet den. Den er i den øvrige Del af Kongeriget maaske allerede nu uigennemførlig, fordi vi næppe udenfor Marsken ejer Aaer, der ikke enten er regulerede eller forurenede. Det Spørgsmaal, der derfor henstilles til Marskegnens Beboere, er dette, om man kan tænke sig, at de store Afvandingsprojekter kan udføres saaledes, at et Aasystem eller Dele af dette unddrages disse.

Udfra den Opfattelse at en Del af et Lands Nationalformue er bundet i dets Naturskønheder, at det netop er denne Del, vor Generation mere end nogen anden har ruttet med, og at der er Grænser for, hvor store Dele af Kapitalen vi a. H. t. vore Efterkommere har Ret til at trække paa, har man Ret til at sige, at et fredet Aaløb ikke alene har en landskabelig og naturvidenskabelig, men i det lange Løb ogsaa en økonomisk Værdi.

Paa et Punkt burde der med Hensyn til Marskaerne ganske særlig være Anledning til at henvende Opmærksomheden. Netop fordi Faldet er saa overmaade ringe, fordi de er saa lave, og fordi deres Strømhastighed er saa ringe, har de mere end Mas nok med at føre de Partikler ud, Naturen af sig selv paabyrder dem. Deres Vegetation har ikke Fjældbækkenes og en Del østjyske Aaers friske, grønne Farve; den er gerne brunlig eller brunlig sort, forarsaget af de Slammasser, Strømmen ikke har evnet at medtage.

Intet Steds i Landet vil en Forurening have mere skæbnesvangre Følger end her. Udnyttedes Vandkraften til Bortfjernelsen af Materiale fra cooperative Institutioner (Fællesmejerier med Bølger af varmt Skyllvand, der dræber Aaernes primære Fauna og Flora, Svineslagterier etc.), Institutioner der har haft en ødelæggende Indflydelse paa Aaløbene i den øvrige Del af Landet, vil Resultatet her i Marsken, hvis ikke ganske særlige Forholdsregler tages, blive ti-fold værre end andre Steder; Tønder Bys Indflydelse paa Vidaaen er næppe af det gode. Maaske maa jeg endnu tillade mig at tilføje fig. Jeg kan mulig have Uret, men ud fra det Kendskab, jeg har til Marskdannelse og færdig Marsk, staar det for mig som Zoolog, som om Marskegnens Landbrug, hvis alle Vandmasser bastes og bindes, i Løbet af nogle Generationer maa lægges fuldkomment om, og i det væsentlige blive lig det øvrige Lands.

Gennem talrige Udtalelser af Deltagerne i Hjemstavnkursus'et ved jeg, at noget af det, der har gjort stærkest Indtryk paa os, der kom udefra, er Tønderegnens skønne, slyngede Aaer. Er ikke netop ogsaa disse noget af det af Egnens Naturskønhed, som har størst Værdi for Marskegnens Befolkning, noget af det, den kun med tungt Hjerte ser ofret, og noget af det, den er glad og stolt over at kunne vise dem, der kommer til Egnen og som glæder sig over dens Skønhed?

Vi, der nu rejser bort, og som paa forskellig Vis staar i Ledelsen af Naturfredningsbevægelsen beder om, i Taknemmelighed for hvad vi bringer med af Skønhedsindtryk fra Tøndermarsken, og af Frygt for at Fremtidens Marsklandskab, hvad Skønheden angaar, vil tabe enormt, at disse Linier maa blive læst med Forstaaelse. Vi rejser bort med Ønsket om, at der maa findes en Form, hvorunder de økonomiske og landskabelige Krav maa kunne forenes, formentlig snarest under den

Form, at visse Aaer (Brønsaa?) eller Dele af Aapartier fortrinsvis behandles med Hensynstagen til de landskabelige Krav. Hvis disse Tanker maatte vinde lidt Forstaaelse, vilde de to Institutioner, Foreningen for Naturfredning og Udvalget for Naturfredning mulig tilstræbe et Samarbejde, der i saa Fald kunde resultere i en Henvendelse til Myndighederne. Men inden noget saadant sker, maa der foreligge Beviser for, at disse Tanker vinder Genklang i Befolkningen.

*Universitetets Ferskvands-biologiske Laboratorium,
Hillerød, i August 1925.*

De sønderjydske Dagblade bedes gengive denne Henstilling.

S. M.

En Hjemmedaab i 1710.

Af Sognepræst Moos i Kliplev.

Kliplev er en af Landets ældste Landsbyer, som man kan se af Endelsen „-lev“. Den gav Herredet Navn; det som nu hedder Lundtoft H., hed tidligere Kliplev Herred. Det er rimeligt, at Kliplev Kirke er saa anselig, fordi den var Herredskirke. Men Kliplev kom ogsaa til at huse Embedsfolk, som man ikke har i enhver By.

Fra gammel Tid holdt man paa, at Børn skulde døbes i Kirken; men ogsaa i ældre Tid maatte Præsterne indrette sig efter Forholdene. Saaledes Pastor Conrad Nicolai Lyders.

Paa Søndagen Lætare 1710 skulde Johann Brückner have Barn i Kirke; det var født 6 Uger efter Forældrenes Bryllup, hvilket ikke kunde gaa upaaagtet hen! Men der blev ingen Kirkedaab af, thi Forældrene kunde ingen formaa til at staa Fadder til Barnet. Sagen var, at Faderen var „Bøddelknægt“, det maa have gyst i Klipleverne at paatage sig Fadderskabet over saadant Barn.

Saa døbte Pastor Lyders det i Hjemmet. Uden Vidner maatte Daaben nu ikke foregaa, men der var mødt 2 Embedspersoner, nem

lig Skarpretteren fra Aabenraa og Skarpretteren fra Kliplev! Et kraftigt Fadderskab! Barnet fik Navnet Jochim.

Hvor han er bleven af, melder Kirkebogen ikke. Derimod kender vi godt Skarpretteren i Kliplev, Mester Jochim Fuchtlers, ham kan vi følge fra 1688, da en Datter blev begravet, til hans egen Død 1713. Han kaldes „Mester“, thi Skarpretterfaget krævede baade Belæring og Færdighed: Han skulde kunne afhugge Hovedet, hænge, brændemærke, kagstryge, og jeg ved ikke hvad.

Han maa ogsaa have haft blide Følelser; hele 3 Gange giftede han sig. Da „Skarpretterens Kone“ (andet oplyser Kirkebogen ikke) er død først paa Aaret 1696, gifter

han sig 1697 med Anna Marie Martens, og da hun dør 1709, sad han Enkemand til 1712, da han vies til Magdalene Brückners; allerede paa Trinitatis Søndag samme Aar blev hans Datter Elisabe døbt. Præstefruen Charlotte Amalie Lyders stod selv Fadder! — Efter Mester Fuchtlers Død nævnes ingen af hans Fag her i Kliplev.

En Bænk i Kirken kaldtes Rakkerbænken. En Toft Nord for Byen hed „æ Rakkertovt“, formodentlig fordi selvdøde Kreaturer blev behandlet og begravet der af Rakkeren.

Navnene Brückner og Fuchtlers lyder ikke hjemligt; de hører hjemme Syd paa.

Hostrup Sogn som Garnison.

Ved Pastor Hansen i Hostrup.

Februar-Numret 1924 af Maanedskriftet „Die Heimat“ udkom som „Tønder-Hefie“. Blandt andet fortælles deri en Del om Tønder som Garnisonsby for dansk Militær fra 1713 til 1770. Foruden den faste Garnison havde Byen i det samme Tidsrum ogsaa en hel Mængde Indkvartering af andre Tropper. Saaledes blev vel nok største Parten af det danske Hjelpekorps, som var sendt den tyske Kejser til Hjælp i den polske Arvefølgekrig, demobiliseret i Holsten, men „Livkompagniet“ under Ritmester Knutzen og andet Kompagni under Ritmester Baron

Wedel fik Tønder som Standkvarter og rykkede ind i Byen den 10. Juli 1736. Livkompagniet bestod af 2 Officerer, 1 Vagtmester, 3 Korporaler, 1 Trompeter og 56 Menige. Disse to Kompagnier skal være blevne i Tønder fra 1736 til 1742.

Af det oldenborgske Regiments Livkompagni laa omkring 1761 først 4 og senere 6 Kompagnier i Byen. —

Ikke bare Tønder har haft Indkvartering i disse svundne Tider; det lader til, at ogsaa Omegnen har faaet sin Part. For Hostrup Sogns Vedkommende giver Kirkebøgerne

en Del Oplysninger, som her skal meddeles.

Mellem 1747 og 1793 blev der viet 32 Soldaterpar, deraf 7 Par i 1762 og 4 Par i 1765; der fødtes 35 Soldaterbørn (deriblandt 4 udenfor Ægteskab) og der jordes 23 Soldaterpaarørende.

Af Militærafdelinger og Vaabenarter nævnes: 1) Ritmester Knutzens Kompagni (1750). 2) Det oldenborgske Livkompagni (1762, 1765, 1766). 3) Löwencrons Kompagni (1762) 4) Major Örtz' Kompagni (1762, 1763). 5) Herroldts Kompagni (1762). 6) Baron Obergs Kompagni (1763). 7) Det Sjællandske Regiment (1763). 8) Livkompagniet (1762, 1766). 9) Det jydsk hervede Dragon-Regiment (1765). 10) Kaptajn Linstans Kompagni (1766). 11) Det kongelige Livregiment.

Af Officersnavne meddeles — foruden dem, der lige er nævnt i Forbindelse med de forskellige militæriske Afdelinger — følgende: Løjtnant Sucau eller Sokau (1747), Kaptajn Pless (1747), Kaptajn Behman (1761); og desuden Kaptajn Ludwig Hayn med Tilføjesen: „i Løgumkloster“ (1774) og Generalmajor de Molcke „i Odense“ (1765).

De menige Soldater nævnes tildels blot med Fornavn under Tilføjeelse af Vaabenarter, som f. Eks. Nis Reuter (Rytter,) Marten Reuter, Jens Tambour, Lorentz Soldat, Dragon Jørgen, eller ogsaa med hele Navnet som f. Eks. Jens Rasmussen Reuter, Laus Persen Soldat, Christian Guth

Schmit Musketer, Kyrasser Rytter Peter Mathiesen.

I Forbindelse med Livkompagniet findes et Navn, som den Dag i Dag er velkendt i Sognet. Blandt de Soldaterpar, der blev ægteviet i Aaret 1763, findes nemlig optegnet den 21. Februar: „Johan Dumsteich og Maria Dorthé Fingern af Livkompagniet“.

Om det saa er „Dumsteich“, der har hørt til Livkompagniet eller det er Maria Dorthé Fingern, der har været en Soldaterkvinde, fremgaar jo ikke uden videre af denne Optegnelse. Navnet paa Dumsteich, som nu skrives „Dumstrei“, er stavet ret forskelligt, ogsaa naar det gælder samme Mand, nemlig Dumsteich, Dumstreich, Domstrich og Dohmstrei. Den her omtalte Dumstrei giftede sig igen for anden Gang den 10. September 1784 og var da 74 Aar gammel; men han levede dog som Indsieder i Rørkær til 1803, hvor han døde den 18. November, 93 Aar gammel. Den første Kone efterlod ingen Børn, men den anden Hustru blev Moder til en Søn Marcus Johannsen Dumstrei, som fødtes 1786 den 12. November og forplantede Slægten videre. Familiens nuværende ældste hedder atter Marcus Johannsen Dumstrei og lever sammen med sin Hustru i Rørkær, begge omkring 80 Aar, og samler tit en stor Skare af Børn, Børnebørn og Børnebørnsbørn om sig.

Ogsaa af de andre Soldater, som kom til Sognet i de Tider,

blev nogle senere boende her som Indsiddere og Arbejdsfolk.

En Officer, Løjtnant Ehnstedt eller Enstedt, blev Bolsmand i Hostrup By og ejede den Gaard, som ligger lige overfor Præstegaarden. Han giftede sig med Degnens, Christian Martinsens ældste Datter Ansophi den 8. Marts 1754. Løjtnanten døde 1786 og blev godt 72 Aar gammel. Sit Navn havde han efter sit Fødesogn Ensted ved Aabenraa, hvor hans Far Asmus Tüchesen

var Gaardmand i Røllum. En af Døtrene blev gift med Mølleren paa Solvig Mølle, en anden med en Gaardmand i Brarup Sogn. En Søn fik Faderens Gaard og blev 1789 gift med Sognefoged Jens Christiansens Datter fra Jejsing. Men han døde allerede 1802 og efterlod sin Hustru med 5 Børn, af hvilke den yngste Søn blev konfirmeret i Hostrup 1815. Saa vidt vides findes der dog ingen mere af denne Slægt her i Sognet.

SAMLEREN.

Remse.

Maren å Møe
var ue å værre Hø;
da bløv Maren en Gejt var i æ Sø.
Møe hun tåv sin Rue (Rive)
å slåv den Gejt æ Ye ue;
Maren tåv te å le,
for den Gejt kund' int se.
De slåv en ne'e med æ Gref,
de hal' en op med Ref,
de kør en hjem å en Torreskammel,
dær kom baade ung å gammel,
sjel æ Borremester fra æ Højga'e,
han vild' æsse ha' Gejt å smag'.
Hvad skal Gejten koste?
En Løgl, en Laas,
en Gris, en Gaas,
en gammel Hat, en graa Kat;
femten Skilling æ ingen Mark,
Gud glæd' Oldemo's Hjart!

(Fra Haderslevengen ved Geo P. Beck, San Luis Obispo, Kalifornien).

Varsler om godt og ondt.

Nyser man fastende om Morgenens,
bliver man beruset inden Aften.

Synger man fastende om Morgenens,
græder man inden Aften.

Klør den venstre Haand, faar man
Penge; klør den højre Haand,
skal man give Penge ud.

Klør Næsen, vil man faa nyt at
vide.

Ringer det for det venstre Øre, taler
man godt om dig; ringer det
for det højre Øre, tales der ondt.

Blæst paa en Bryllupsdag giver
Spektakel hele Ægtestanden
igennem.

Regner det paa en Bryllupsdag,
regner der Guld i Brudens Skød.

Naar Bruden rejser hjemmefra, skal
man kaste Ris paa hende, for
at hun ikke skal komme til at
mangle noget at spise i Ægte-
standen.

Vender Bruden sig og ser tilbage,
mens hun er paa Vej til Kirken,
dør hun, inden Aaret er omme.

Findes en hel Rugkærne i Brødet,
maa den lægges over Dørtrinnet.
Den første unge Mand, der der-
efter gaar ind ad Døren, bliver

den unge Piges Kæreste, som lagde Rugkærnen hen.

Brækker en ung Pige Synaalen i sin egen Kjole, faar hun sin tilkommende Kæreste at se, medens hun bærer den.

Er der en aaben Plads i en Ligskare, saa stor, at en Vogn kan køre der, vil der snart atter dø en.

Slaar Kjolen op forneden, bliver man vred inden Aften.

Naar en ung Mand skal paa Session, skal han kige tre Gange ind ad Skorstenslugen, saa bliver han fri.

Kaster man en Sten efter en, naar han gaar hjemmefra, vil det gaa ham godt.

Hvad man drømmer den første Gang, man sover i en fremmed Seng, gaar i Opfyldelse, hvis man gaar baglæns i Sengen.

Firkløver bringer Lykke, Femkløver Ulykke.

Ser man et Stjernes kud, skal man ønske sig noget, det vil gaa i Opfyldelse.

Spinder en lille Edderkop ned fra Haaret, skal man tage den, svinge den tre Gange om Hovedet og ønske sig noget; det gaar i Opfyldelse.

Er man først undervejs, bør man ikke gaa tilbage efter noget, uden at sætte sig ned, ellers vil det gaa een ilde.

En Ildrager paa Bordet giver Ufred i Huset, ligeledes naar man vidsker Bordet af med Papir.

Tre Lys paa Bordet spaar, at der er en hemmelig Brud i Huset.

Viser man Indersiden af Hænderne, spaar man Lig; viser man Ydersiden, spaar man en hemmelig Brud i Huset.

Klæder man Gærde i Julen, klæder man Lig inden Fasten.

Galer Hanen ind ad Døren, kommer der Besøg.

Palder der Gløder fra Ildstedet ned

paa Gulvet, kommer der fremmede.

Ligger der et Par Halmstraa paa Gulvet, kommer der fremmede. Hvis een skriver paa Vinduet og det skriger, spaaes der Lig.

At drømme om Smaabørn betyder en stor Overraskelse.

(Optegnet af Jessie Lytzen, Østerby, efter gamle Kniplersker i Daler Sogn,

Salttønder.

I en Kirkeregnskabsbog for Hostrup Sogn, som begynder med Aaret 1636, anføres oftere, at der er købt Salttønder. Første Gang omtales de i Aaret 1647.

Hvortil kunde man da bruge Salttønder ved en Kirke? I Regnskabet staar at læse: „8 solttunnen, de bredder dormit thosamen tho fogen“ eller „21 solttünnen tho den spøner, darmit de bøhn thosamen gefeget“. Forklaringen er altsaa denne: I forrige Tider var Brædderne „pløjet“ i begge Kanter, men Salttønderne — lavet af tynde Brædder, — kunde dejligt spaltes i lange Spaaner og bruges til Sammenføjningen. De tomme Salttønder købtes for 2 Skill. lybsk Stykket.

Mon Saltet er kommet ude fra Frisland? Der har man jo lavet Salt gennem mange Aarhundreder — ikke af Nordsøens salte Vande, men af „Salttør“, som man gravede paa visse Steder i „Vadehavet“, medens der var Ebbe.

Pastor Hansen, Hostrup.

Hvordan Vesterhavet blev til.

England har været landfast med Jylland. Der laa en hel Række Høje mellem England og vort Land, og den engelske Dronning skulde giftes med den danske Konge; men han sveg hende. Da lod hun i syv Aar 700 Mand grave gennem de grønne Høje, der holdt Havet paa bægge

Sider. Saa brød Havet igennen, slugte alle Øer og svømmede over hele Frisland, saa det blev det Øland, det nu er.

(Optegnelse i Dansk Folke-
mindesamling)

Kæltringkroen. Der var en Gang en Kro i Skærbæk, der hed Kæltringkroen. Der skal det være gaaet meget uhyggeligt til med Svir og Drik og Kortspil, særlig da det sidste. Navnlig var det Lørdag Aften, Folk mødtes der. Mange jydskke Handelsmænd kom der den Gang, og der kom ogsaa Frisere, og naar de ikke kunde blive færdig med at handle om en Ting, saa spillede de Kort om den. Saadan var det en Lørdag Aften, da de sad og handlede og drak og spillede Kort, og der blev bandet stærkt og kaldt paa Djævelen, for de spillede højt Spil. Saa faldt der jævnlig et Kort fra en af dem, og ligesom han samlede det op, saa faldt det atter. Det var Klør Es, og da Manden igen bøjer sig, efter at det paa ny var faldet, saa føler han saadan en underlig Fod dernede, og der er en Hund, ser han saa, der har en gloende Fod. Det er jo den skinbarlige Fanden, kan han forstaa. I det samme var der kommet en gammel Mand fra Ullerup derind for at købe Tobak, og som han nu staa derinde for at faa det, kan han paa en Gang mærke, der bliver saadan væmmelig Stank der inde. Det lader han sig forstaa med, og paa en Gang løber alle Kortspillerne ud. Kromanden skulde til at have luftet ud, og det havde han Besvær med. Han sagde til den gamle Mand, som endnu stod derinde med Tobakken under Armen: „Fra i Dag af skal der ikke mere spilles Kort her i Huset“. Manden gik; men da han kom om Norden

Skærbæk Kirke, da faldt Tobakken fra ham. Han bøjede sig ned og samlede den op og tog den under Armen igen, men den faldt for anden Gang. Saadan gik det tre Gange, men da han bøjede sig tredje Gang, da saa han, at den Hund med den gloende Fod pirrede det fra ham. Først da den gamle Mand viste op imod Kirken med sin højre Haand og raabte, at han gik i Jesu Navn, først da forsvandt Hunden, og han kom hjem med sin Tobak uden at være bange. Der er ikke blevet spillet Kort i den Familie i mange, mange Aar efter den Tid. Kroen er for længst brækket ned; men den laa den Gang midt i Byen tæt ved en Reberbane.

(Anders N. Degn).

Da Borgmesteren manedes. Der var en Borgmester i Tønder, som ogsaa ejede en Gaard i Jejsing, og han skal ikke have været af de ærligste, derfor gik han igen, da han var død. Nu skulde han jo manes, og det tog Præsten i Tønder sig paa. Saa en Aften kom han gaende med ham, og Præsten gik paa højre Side, men Borgmesteren paa venstre. Da kommer de imod en, og den sagde Godaften. Saa sprang Borgmesteren om paa højre Side. Præsten spørger da ham om, som de kom imod: „Hvem var det, som du sagde Godaften til?“ „Det var til Dem, Hr. Pastor,“ siger han. Saa maatte Gengangeren om paa venstre Side igen. Se kun, saa gik han med ham til Jejsing, og der blev Borgmesteren manet ned ved en Dam. Det her, jeg nu har fortalt, det passerede paa en Vej, de kalder Per Koppers Vej, og den Vej havde de i mine Drengaar saadan Skråk for at færdes ad ved Aftenstid.

(Mathias Pedersen, Ribe).

Floraen i Sønderjylland, navnlig med Henblik paa de Ændringer, den er underkastet.

Af Axel Lange.

I.

Som allerede omtalt (Maj 1925) virker Mennesket paa overordentlig mange Maader stærkt ind paa Landenes Plantevækst. For vort Lands Vedkommende vil det forstaaes, at den Behandling, som det moderne Jordbrug giver Jorden ved Dræning, Dybdebehandling, Kalkning og anden Gødskning, maa gøre Jorden tidligere bekvem om Foraaret, i det hele taget varmere. Derved muliggøres det, at Frø af Planter fra varmere Himmelsstrøg, hvilke paa en eller anden Maade finder Vej til Haver, Agre eller andre Lokalteter, kan spire, videre udvikle sig, bære Blomst og eventuelt sætte modent Frø, og derigennem maaske fremtidigt hævde sig mellem Landets egne Planteborgere.

Der er to vigtige Veje, ad hvilke vi faar saadanne Nybyggerfrø bragt til Landet. Den ene er Indførsel af fremmed Frø: Sædekorn til vore Agre samt Græs- og Kløverfrø til vore Enge og Græsmarker. Den anden er alle de Affaldsstoffer, som vore Havnbyer, Fabriksbyer og Stationsbyer er saa rige paa, nemlig Pakningsmateriale, Frøafrensning

og andet Affald. Det bliver derfor især fra Markerne og fra Lossepladserne, Oplagspladser, Havneterren o. s. v., at vi faar nye Elementer bragt ind i Floraen. Planter, der er kommet ind i vort Land ad disse Veje, kaldes *indslæbte* i Modsætning til dem, som vi har faaet ad mere naturlige Veje: ved Fugles eller Dyrs Hjælp eller ved Elementernes Virken. Disse Planter, de *indvandrede*, fremkommer navnlig ved Landegrænserne (Kysterne) og i Skovene; her maa særlig peges paa vore i de senere Menneskealder opvoksede *Plantager* af Naaletræer, der ikke er oprindelig danske. Disse Plantager har fremskaffet Voksekaar, der ikke forhen var til Stede i Danmark, og har saaledes skabt Betingelser for Trivselen af Planter, som kræver Naaleskovens særlige Jordbund.

Nogle indslæbte Plantearter viser sig ganske meteorisk, de ses et enkelt Sted eller blot en enkelt Gang og forsvinder atter, andre har en langt mere blivende Karakter, og de bliver efterhaanden ganske faste Borgere her i Lan-

det. Nogle af vore Nybyggere maa stadig rekrutteres udefra, men da Kilderne, hvorfra de kommer, stadig flyder, har vi dem stedse her; andre sætter ganske normalt Frø hvert Aar, og behøver altsaa ingen nye Tilførsler udefra.

En Oversigt over Forholdet mellem Antallet af enaarige, toaarige, fleraarige og træagtige Arter blandt vor Floras yngste Arter vilde utvivlsomt vise et Over-tal for de enaarige, men disse har paa den anden Side gennemgaaende større Udsigt til atter at maatte vige, om Voksekaarene herhjemme ændredes. Ja, vilde vi som et Tankeeksperiment affolke Landet ganske og overlade Floraen til den vilde Faunas og Elementernes Paavirkning, vilde Resultatet inden mange Aar være en stærk Tilbagegang for de enaarige Planter. Ikke alene de forholdsvis ny Arter, men ogsaa mange gamle Planter, saasom „Kornblomst“, „Klinter“, „Valmuer“, „Onde Urter“ samt mange flere, vilde blive trængt meget haardt tilbage, idet vort Land under de saaledes tænkte Forhold efterhaanden vilde blive klædt med Skov og Lyng, med Krat og med grove fleraarige Urter og derfor være lidet egnet til at huse de enaarige Arter, som nu i den dybtbehandlede, løse Agerjord trives saa godt. Ser vi bort fra Tanken om at give Landet en ren naturbestemt Flora og ser paa, hvilke Udsigter der vil være for Forandringer med en stadig fremadskridende Jordforbedring ud i

Fremtiden, vil der være størst Sandsynlighed for, at vi stadig vil faa nye Arter ind i Landet, ligesom de nuværende Nybyggere forventelig vil brede sig saalænge, indtil Renholdelsen af Kulturerne bliver sat stærkere i Forgrunden, end den er nu, og Kampen mod Ukrudtet ogsaa udenfor Have og Mark sættes i System, thi da vil Kaarene for de enaarige Planter forringes.

En Opremsning af *alle* de Planterarter, som den danske eller specielt den sønderjydske Flora er blevet forøget med i det sidste Aarhundrede vil ikke være paa sin Plads her, der skal kun fremføres nogle særlig typiske Eksempler.

En Del Oplysninger om Tidspunktet for Indvandringen til vort Land af de i det følgende anførte Planter er taget fra et af Dr. phil. K. Jessen og Apoteker J. Lind forfattet interessant Værk: „Det danske Markukrudts Historie“, 1922—1923. Andre Oplysninger (Planternes Forekomst og Udbredelse) har jeg fra det ved „Den topografisk-botaniske Undersøgelse af Danmark“ samlede Materiale, hvilket jeg med Komiteens Tilladelse benytter her.

En af de mest fremtrædende Nybyggere er en Kamille-Art: *Matricaria discoidea* eller *Matricaria suaveolens*, paa dansk: „Skiive-Kamille.“ Den er lavere og tættere end den vellugtende Kamille og har ikke dennes hvide Randkroner, men dens Duft minder meget om den ægte Kamilles.

Dens Hjem er Nordamerika, og før 1850 var den ikke kendt i Danmark, men 1852 blev den fundet ved København; herfra, maa-ske ogsaa fra andre Centrere, har den bredt sig ud over hele Landet. I Begyndelsen var det i Provinsbyerne, den dukkede op, efterhaanden som Jernbaner anlagdes, viste den sig ved Stationsbyerne før derefter at holde sit Indtog i Landsbyerne, og den er endelig, følgende Markvejene, havnet som Ukrudt i Markerne. I Prahls: „Kritische Flora der Provinz Schleswig-Holstein“, 1890, anføres den endnu ikke norden for Flensborg, medens den *nu* angives fra alle Sønderjyllands Provinser med Bemærkninger som: „almindelig“, „hist og her“, „omkring alle Stationsbyer“ o. s. v., selv over paa Rømø har den fundet sin Vej.

En anden Plante, som ogsaa fortjener at føres frem blandt de vigtigste af vor Floras Erhvervelser i det sidste Seculum, er „Storkronet Ærepris“ *Veronica Tournefortii*. Den skal have hjemme i Sydøst-Europa og Vest-Asien og er først efter 1800 vandret ud over Europa, først som Haveukrudt, indtil den nu i alt Fald i mange Egne er blevet et saare almindeligt Agerukrudt. Prael siger endnu i 1890: „Spredt gennem Omraadet (Slesvig-Holsten) i Køkkenhaver, sjældnere i Agre, mest nær Byer“; han nævner ingen slesvigske Findesteder. Det Indtryk, man faar af dens nuværende Udbredelse ved at studere de til den topografisk-botaniske Undersøgelse indkomne

Notater, er dette, at den mangler i de magre vestlige Egne, er spredt forekommende midt i Landet og bliver almindeligere mod Øst, navnlig skal den være hyppig paa Als.

Som Ukrudtsplanter i Kornmarker og andre Agre skal vi videre nævne: „Tatarisk Boghvede“, *Fagopyrum tataricum*, der meldes fra Ditmarsken allerede 1806 og som siden 70erne nævnes ret ofte fra vor Landsdel, ligesom den ogsaa ifølge de senere Aars botaniske Undersøgelser endnu er ret almindelig. Dens hele Ydre minder om den dyrkede Boghvede, fra hvilken den dog let skelnes, ved at dens Blomster er gullige. Selv om den ikke er bundet til Boghvedeagre, vilde den dog sikkert blive sjælden, saa snart Boghvedeavlen hørte op. En Vikkeart „Sand-Vikke“, *Vicia villosa*, finder vi især i Vintersædmarkerne. Denne Vikke, som Prael i 1890 endnu ansaa for sjælden og aabenbart slet ikke kendte fra Slesvig, og som første Gang iagttoges i Danmark i 1853, er i Aarene 1921-23 set i Gram-Eggen, Ø. Løgum-Eggen og ved Hyrup, den har sandsynligvis stedse Chancer for at brede sig. Ogsaa „Vaar-Brandbæger“, *Senecio vernalis*, er et godt Eksempel paa en i Landet fremtrængende Art. I Danmark er den noteret første Gang 1858, medens Prael for Slesvig-Holstens Vedkommende ikke har den før omkring 1870 og siger (1890) om den: „findes kun i det sydøstlige Omraade og er meget ubestandig.“ Nu findes den i de fleste Egne

af Sønderjylland maaske mest i Midterpartiet; paa Als er den dog vistnok endnu ikke bemærket, men dette stemmer meget godt med dens Natur, idet den fortrinsvis maa søges paa sandede Agre og magre Græsmarker.

Medens de tre sidst omtalte Planter væsentlig optræder som Ukrudt i Markerne, er der, som før berørt, visse Arter, hvis Forekomst særlig er knyttet til Affaldspladser, Udkanten af Byer, Havneterræn samt Jernbane-Rangerpladser og Jernbane-Dæmninger; langs de sidste sker forøvrigt en meget fremtrædende Udbredelse af Planterne-Nybyggere. Her skal som den vigtigste eller mest fremtrædende Art nævnes Græsset: „Gold Hejre“, der ofte kan være alt-beherskende paa lange Strækninger. Fra Nord-

Amerika har vi faaet „Kanadisk Bakkestjerne“ og „Kortstraale“, *Galinsoga parviflora*, den første en rigtig Jernbaneplante, den anden mere optrædende som Gæst i og omkring Haver. Rigtige By- og Ruderat-Planter er de forskellige Slags „Vejsennop“, saavel de to her i Landet gamle Arter: *Sisymbrium officinalis* og *S. Sophia*, hvoraf den sidste bærer det morsomme Navn „Barberforstand“, som de i nyere Tid indslæbte: *Sisymbrium columnae* og *S. sinapistrum*. Begge disse er fundet ved Højer 1898, den første tillige ved Tønder 1923, den anden ved Møgeltønder 1923; ingen af dem anføres i Prahl's nævnte Værk nordenfor Flensborg.

(Fortsættes.)

Blusfester i Sønderjylland.

Af Aug. F. Schmidt.

I.

Blusbrænding ved Foraars- og Midsommertide er først og fremmest et Udtryk for den primitiveste Maade at holde Fest paa. *Baalet* var ogsaa under kolde Himmelsstrøg det oprindelige fælles Samlings- og Varmested og et Værn mod vilde Dyr og Nattens Mørke. Man mener, at Blusbrændingen ved de nordiske Foraars- og Midsommerfester egentlig er et Sidestykke til den hedenske, romerske Hyrdefest: *Palilia*, den 21. April; hertil svarer Tyskernes Blusbræn-

ding Georgsdag, 23. April eller Valborg Aften, 30. April; i Østholsten, (Nordvestsjælland) og Vestsvrig om Paasken; i det øvrige Sverig og Øst- og Sønderjylland Valborg-Aften; i Egnen mellem Ringkøbing—Lemvig—Holstebro om Pinsen (mest for Hyrdedrenge). St. Hans-Aften brændes Blus saa at sige over hele Danmark — i Modsætning til Valborg Blus.

Evald Tang Kristensen har i sit store Værk: *Danske Sagn VII*,

112 ff. redegjort for den jydsk Blusbrænding og meddelt en Fortegnelse over en Del Steder, hvor der brændes Blus Valborg- og St. Hans-Aften, samt anført Grænsedistrikter for Valborg-, Pinse- og St. Hansblus. Disse „Bluslinjer“ har E. T. Kristensen opstillet ud fra sit enestaaende Kendskab til Jylland og det jydsk Almueliv; men selv en Ewald Tang Kristensen har ikke kunnet faa alt med eller personlig kunnet faa Besked om alle de enkelte Egnes Skikke, og det var da naturligt, at det vilde komme til at gaa ud over Sønderjylland, der jo i E. T. Kristensens Velmagtsdage hørte under Fremmedherredømmet. Men da Sønderjylland indtager en lidt særegen Stilling med Hensyn til vort Emne, skal vi i det følgende give os lidt mere indgaaende af med denne Landsdels Blusfester og se, hvad dette giver.

Der er nemlig straks det at meddele, at i Sønderjylland brænder man *baade Valborgblus* (30. 4.), *St. Hansblus* (23. 6.) og „*Pers Pig*“ (23. 2.). Om man ogsaa har brændt *Pinseblus* („*Pinse-Væk-Ild*“) i Sønderjylland, veed jeg ikke. Det fremgaar i hvert Fald ikke af de Optegnelser, jeg kender. Maaske stedkendte Folk vil oplyse derom i „*Samleren*.“ Det var jo morsomt, hvis dette ogsaa var Tilfældet.

Først skal omtales den særprægede vestslesvigske Blusfest: „Aa svie Pæ'e æ Skæg a“ (Sæd); „svide Peer a æ By“ (Hostrup);

„svie Vinteren af Byen“ (Emmerske). *Pedersblus* brændes paa *Rømø, Sild* og *Amrum*, i Landsbyerne Øst og Syd for Tønder (f. Eks. *Sæd, Rørkær, Udbjerg, Emmerske, Jejsing*). „Antagelig har denne Skik forplantet sig herover fra Sild og turde maaske opfattes som Bevis for, at der ogsaa i Sæd (osv.) har boet Hollandsfarere i gamle Dage“ (Cl. Eskildsen i en Opt. 1921 til D. F. S.)¹⁾

H. Grüner Nielsen formoder, at „*Pers Pig*“ brændtes som et „Surrogat“ for St. Hansblusset, fordi de fleste Mænd (paa *Rømø*) jo kun var hjemme om Vinteren (Fortid og Nutid III, 27). Paa *Amrum* tændes „*Biaken*“ paa Højene Petridags Aften. Det var Offer til Wodan eller Weed. Denne Aften var Afskedsfest for Sømandene, St. Petridag stak de i Søen igen. Efter Petridag tændtes ikke Lys. Efter Petridag maatte der ikke være „*Fenster*“ eller Nattesværmen. St. Peder stod denne Aften ude med Rimfrost i Skægget. Naar Blussene tændtes, blev hans lange Skæg svedet af. Det passede ham. Han kastede saa en varm Sten i Havet, saa det tører og Foraaret begynder [„*Pieder smat an warman Stian uun't Weedar.*“] (Jahrb. f. d. Landeskunde V (1862), 270 ff., X (1869), 51, IV (1861), 180, 246; jfr. Jens Kamp: „*Folkeminder*“, 140, Nr. 1355). 1913 meddeles fra *Rømø*, at Beboerne *Peders*-Aften, 22. 2., „ifølge gammel Over-

¹⁾ D. F. S. 3: Dansk Folkemindesamling.

levering tændte Blus i Anledning af, at det var Peders Dag.“ . . . Der „taltes ti store Blus, der var temmelig jævnt fordelt lige fra Øens Nord- til Sydspids. Det var et meget smukt Syn, og det maatte ønskes, at den gamle kønne Skik maa holdes i Live paa Øen.“ (Hejmdal 23. 2. 1913). Fra *Hostrup Sogn* meddeles 1922: „Den gamle Skik at „svide Peer a æ By“ er i Aar bleven brugt mere her i Sognet end nogen Sinde før. Alle Vegne, saa vidt man kan se her paa den flade Egn, ser man disse Aftener Baal ved Baal. Børnene synes, at der i Aar skal lidt mere til end ellers for at faa „æ Skæg sveden af Peer.““ (Jyllp. 25. 2. 1922 — Hejmdal). Om Skikkens Udførelse i *Sæd* oplyser *Cl. Eskildsen* 1921 (efter *Chr. L. Lorenzen, Sæd*, 76 Aar) følgende: „Blusset tændtes altid paa en af Sandpoldene paa Byens Østermark. Drengene gik rundt i Byen og tiggede Halm. Om Aftenen drog saa Drengene og unge Karle ind paa Østermarken, hver udrustet med en Halmfakkell, ca. 3 Alen lang. Her tændes et stort Baal af Halm og Ris, de unge sidder rundt om det og synger, Faklerne tændes, man løber rundt med dem og svinger dem rundt i Luften eller omkring Kroppen, man søger at svie hinanden og har anden Lystighed for. — Efter Trearskrigen forsøgte de nye danske Gendarmere at forbyde denne gamle Skik. Pers Awtten, det var vist 1852, mødte en Gendarm fra Tønder hos Sognefogeden og opfordrede ham til at

gaa med. Det traf sig saa, at de første Deltagere, de stødte paa, var Sognefogedens egne Sønner, 2 større Drengene. Gendarmen arresterede dem og tog dem til trods for deres Bønner og Taarer med, men kun til Sognefogedens Hus, hvor han efter en Advarsel slap dem fri igen. — Saa gik Skikken videre til 1914, hvilede i Krigen, men er efter Krigen genoptaget paany.“ — I *Udbjerg By* holdt man indtil 1898 det saakaldte „*Pershøtte*.“ Udbjerg By bestod oprindeligt af 6 gamle Bolssteder. Da Landet udskiftedes, forblev „e Gad“ neden om Byen og Udbjerg Sø i uskiftet Eje, og disse Byens Jorder udlejedes til Smaafolkene paa Pers Dag. De 6 Bols mænd maatte skiftevis sørge for Beværtningen. Der indkøbtes dertil — uforandret saalænge Pershøtte bestod (!) — 1 Pund Tobak, 1 Flaske Mjød og 1 Flaske Brændevin. Sammenkomsten aabnedes med, at Smaafolkene betalte Lejen for Aaret forud. Derpaa drak man een. Saa udlejedes Landet for den næste Sommer. Der betaltes 8 Skilling for hvert Faar, og nogle Smaafolk holdt 2, andre 3—4 Faar. Søen udlejedes til Højbjærgning. Paa den ny Udlejning drak man igen een. Saa bortliciteredes Rensningen af Kommunens Vandløb. Man drak nok een, og naar Flaskerne var tomme, gik Smaafolkene. Bønderne fik saa Smørrebrød og, i Modstrid med de gamle Vedtægter, endnu en Del Punsche, og Pershøtte endte altid med en „gevaldig Haarbyddel.“

Under en saadan opstod der Strid mellem to af Gaardmændene. Det var i Halvfemserne; det blev til varigt Fjendskab; den ene krævede Landet udskiftet, og dermed døde ogsaa Pershøtte hen. (Cl. Eskildsen). En meget livfuld Skildring af Pers Aften i Udbjerg Sogn findes trykt i „Slesvigsk Søndagsblad“ 12. 3. 1922 (af C. B. i L.), hvortil der yderligere henvises. Fra Rømø findes ogsaa en — utrykt — Beretning: „Dagen før gaar alle Byens Drengene rundt til Bønderne og samler Straa, Lyng og alt, hvad der kan brænde. Har de faaet saa meget, som muligt, besørger der en Tjæretønde og en Flaske Petroleum. Naar de har faaet det alt op paa det Bjerg, hvor Blusset skal være, bliver Tønden, som er fyldt med Straa og Brænde, sat op paa en Stang. Om Aftenen samles Byens Ungdom og Børn paa Bjerget. Nu bliver der sat Ild til Tøndens Indhold, som er overhældt med Petroleum. Luerne slaar højt op af

Tønden og lyser langt ud over Landet. Det glæder Børnene sig over. Deres Lege gaar nu lystigt, og de ender ikke, inden Brændematerialerne er slupne op og det er blevet stille og mørkt om dem.“ (Opt. 1922 af *Hans Hansen*, Tønder i D. F. S.). — —

Man vil af det ovenstaaende fremførte Materiale se, at „Pers Pig“ har været en Fest især for Drengene. Oprindeligt har denne Blusfest vistnok snarest skullet markere, at den værste Vintertid nu var omme og Foraaret tog sin Begyndelse. Søfolkene stak jo ogsaa i Søen den Dag. Men hvorfor mon Festen kun kendes fra denne Egn af Landet? Den kunde ligesaa godt ogsaa have været fejret i andre danske (Kyst-) Egne. Muligvis staar vi her overfor en helt igennem lokalt-stedfæstet, tidlig fejret Foraarsfest, holdt af Fiskerbefolkningen, der bor ved Vesterhavets Sydøstkyst.
(Fortsættes.)

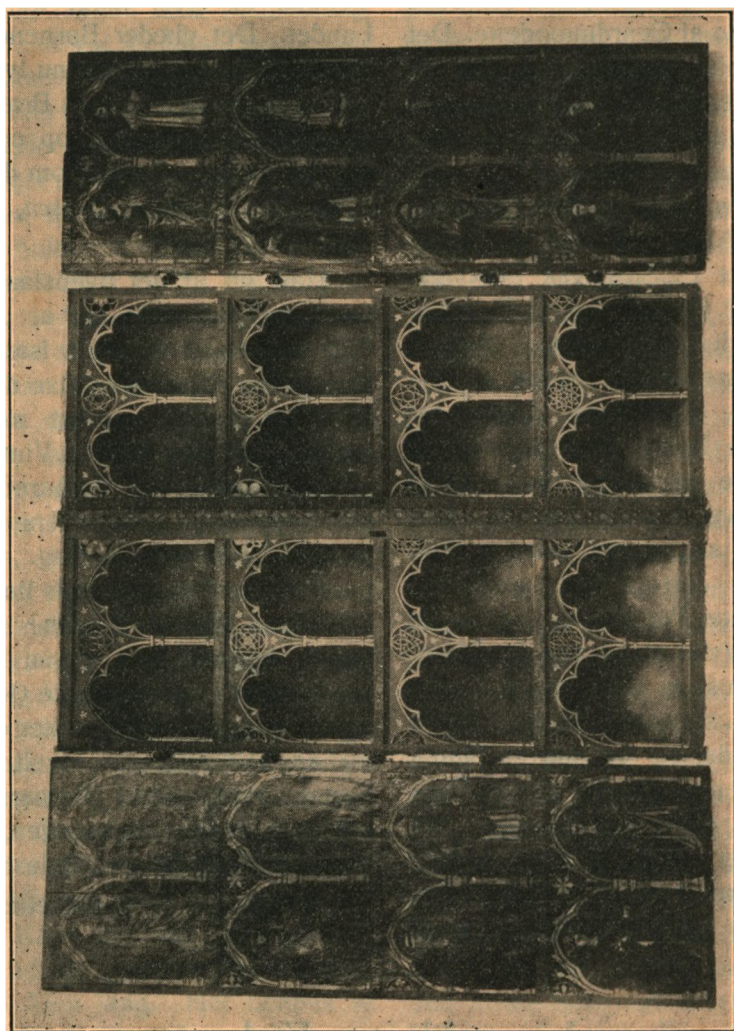
Løgumkloster Kirke.

En kort Beretning om to Stykker af Kirkens smukkeste Inventar fra Middelalderen.

Af Frode Nielsen.

I Løgumkloster Kirke, som i en Aarrække har været under en gennemgribende Restaurering, der nu nærmer sig sin Afslutning, findes en Del af det oprindelige (gotiske) Inventar endnu i forholdsvis velbevaret Stand.

De ældste og smukkeste Ting er et Reliquiskab og et Prælat-sæde. Begge de to Ting stammer fra den unggotiske Tid og kan efter deres Stil — deres Arkitektur og Maling — anslaas til at hidrøre fra Tiden omkring 1325—30.

Reliquiskab (før Restauring).

Reliquiskabet, der er ca. 1 $\frac{1}{2}$ m højt, er nu indmuret i Korets nordlige Væg. Det er et Skab ca. 30 cm dybt, inddelt i 16 Rum, der er markerede med hver sin Spidsbue. Skabet lukkes med to svære Døre af Egeplanker, der er beslaet med smukt smedede, tætsiddende Jernbeslag paa udvendig Side. Dørenes indvendige

Sider er ved Maling inddelt i 16 Felter, svarende til Skabets Inddeling i Rum, — og i hvert Felt er malet en Figur, indrammet af en Spidsbue og Ornamentik i Guld og Farver.

Figurerne forestiller i Rækkefølge fra oven og vandret: Fire Apostle, fire Helgener, to Indstiftere af Munkeordner og to Kirke-

fædre, og sidste Række fire Helgeninder.

Disse Figurer, der er malede med mørke, laserede Farver i Dragterne og lyse, klare Kødfarver mod en mørkegrøn Baggrund, oprindelig blaa laseret Sølv, er noget af det smukkeste, vi finder af den Art i vore Kirker. Uden iøvrigt at sammenligne dem med den berømteste Del af Gotikens Malerkunst i det store Format, kan man sige, at de ejer hele den Tids mærkværdigt rene og enkle Stil, dens prægnante Udtryksform, dens stærke og strenge Holdning.

Det er, som den Intensitet, der er nedlagt i dem, — baade den der er udtrykt i det manuelle og den mere aandelige, beretter om Tider, hvor Livet levedes enklere og stærkere i det verdslige og mere hengivent i det religiøse. Og i teknisk Henseende bærer disse gamle Billeder Vidne om stor Kunnen. Den Omstændighed, at Billederne nu efter ca. 600 Aars Forløb kan staa saa velbevarede, som de gør, viser os, at Middeldalderens Malere har kunnet deres Ting. Ganske vist sad Malingen nu ved Istandsættelsen i Skaller og vilde inden længe være gaet en Undergang imøde om der ikke var blevet gjort noget ved dem. Maler og Konservator ved Nationalmuseet, Niels Termansen, der i en lang Aarrække har eksperimenteret sig frem til enestaaende Resultater med Hensyn til at fæstne saadanne afskallende, middelalderlige Billeder, har nu istandsat

Billederne paa dette Reliquiskab, saa de vil være i Stand til at trodse Tidens Tand i nye Aarhundreder og kan beskues i deres hele Skønhed af kommende Slægter. Om Reliquiskabets Brug mener Arkæologerne, at det sandsynligvis har været anvendt som Altertavle. Imod denne Antagelse taler, at Skabet altid har været indmuret og saaledes ifølge Kirkens Arkitektur vanskeligt kan tænkes anbragt paa en Altertavles Plads.

I de forskellige Rum i Skabet har man i sin Tid opbevaret Reliquier, sandsynligvis af de hellige Mænd og Kvinder, der er afbildet paa Dørene.

Ved Skabets højre Side ses, naar det er lukket, et lille Aflukke med en stærkt beslaaet Lem for. Deri findes en Slaa, der er forskydelig vandret, og som staaer i Forbindelse med Skabet som Laasemekanisme. Ogsaa Aflukket er middelalderligt.

* * *

Som foran nævnt stammer Prælatesædet fra samme Tid som Reliquiskabet. Sædet er tredelt og har i den katolske Tid været forbeholdt Præsten og hans to Diakoner til at hvile sig i under Gudstjenesten.

Det ejendommelige, pragtfulde Stykke, der er det eneste af sin Art i Danmark, er nu blevet undersøgt for sine Farvelag, og det vil blive istandsat og opmaalet paa Grundlag af det fundne. Naar det er færdigt, vil det blive anbragt i Korets sydlige Side som en Pendant til Reliquiskabet. Hovedvægten paa Sædets Udsmykning oprin-

Prælatsæde i Løgumkloster Kirke (før Restaurering.)

delig er fra Billedskærerens Haand lagt paa de to yderste Gavle, hvis Flader er gennemsnittede i et henrivende smukt Rankemønster, snoende sig om Rundstave, der danner geometriske Figurer. Disse geometriske Figurer er forskellige paa de to Gavle. Dette er et Eksempel paa Gotikens Trang til Variation i Detaillen, — en Trang,

der ogsaa og ikke mindst — gør sig gældende i de maledede Ting. Undertiden kan denne Vekslen — f. Eks. med forskellige Farver paa symmetriske Ting, — næsten være som Vold mod det naturlige, men alligevel splitter Detaillen aldrig Helheden, saa Symmetrifølelsen forbliver utilfredsstillt, — et Vidne om Frodighed i Fanta-

sien, parret med sikker Stilfølelse og Beherskelse.

Den midterste Gavl, der prydmæssigt set synes stedmoderligt behandlet, har dog maaske fra første Færd været det allersmukkeste. Ved Undersøgelsens Begyndelse fandtes der paa den ene Del Billedskærerarbejde, paasat engang i forrige Aarhundrede. Det var en Bispehue over en Pude med snoede Baand, bag hvilket to korslagte Bispestave. Denne Dekoration har givet Anledning til, at Sædet fejlagtig i daglig Tale er blevet kaldt Bispestolen.

Det viste sig ved Undersøgelsen, at der oprindeligt paa Gavlen har været malet et Billede, en Komposition af Figurer mod forgyldt Baggrund. De faa Rester, der var tilbage, gav ikke helt sikre Oplysninger om, hvad Billedet har forestillet, og det lader sig derfor ikke rekonstruere. Til venstre paa Gavlen fandtes store Rester af en knælende Kvindefigur, hvis Hoved især var velbevaret. Det er overordentligt smukt malet med lyse klare Farver i Ansigtet, Detaillerne er malede med tynde, sikkert førte Konturer og med laserende Toner. Midt paa Billedfladen, nær Underkanten, fandtes Spor af nøgne Fødder med Naglegab. Der er Sandsynlighed for, at Billedet har forestillet Marias Død, der i Gotiken er fremstillet med en Kristusskikkelse staaende oprejst i Midten af Billedet med en ganske lille Madonna paa Armen og med en knælende Kvinde-skikkelse ved hver Side.

Maler og Konservator Termansen arbejder nu med denne Komposition for Øje paa et Billede til Gavlen.

Sædets Staffering iøvrigt er udført i grønne, røde og brune Farver, hvoraf nogle er fremstillet ved at lasere med en mørk gennemsigtig Farve ovenpaa en lysere Dækfarve, en Teknik, der er overordentligt hyppigt anvendt i Middelalderen — ogsaa i Billedmaleriet.

Bagklædning til Sædet findes ikke mere, man maa forudsættes at have eksisteret. De store, svære Sidestykker er indvendigt malet røde med Guldstjerner paa.

Loftet, der er tøndehvælvet og skaaret ud af en Planke, er ved Maling inddelt i tre Krydshvælvninger, een for hvert Sæde.

Parallele Streger i flere Farver danner Ribberne, og langs disse malede Ribber er der Bladornamenter. Ogsaa her har Lysten til Afveksling gjort sig gældende, idet Bladdekorationerne er forskellige i Farverne i alle tre Hvælvninger.

Hvor de malede Ribber skærer hinanden, er der boret et Hul i Loftet. Det kunde se ud, som om der har siddet en Knap eller lign., muligvis et Raffinement for at gøre Ribberne mere „ægte“ (jfr. Slutstenen i de murede Kirkehvælvninger).

Udvendigt paa Sidestykkerne fandtes ingen Maling. Det maa derfor antages, at Sædet har staaet *mellem to Piller eller i en Niche*.

Foruden Reliquiskabet og Prælatsædet, der vil staa som særligt

fremragende Prydelser i Kirken, to. Der er Lektoriet med Kristus
naar de nu inden saa længe vil og tolv Apostle, et Krucifix og
være færdigt, findes der endnu en Rester af Helgenaltere samt en
Del Inventar fra den katolske Tid Del Munkestole.
— omend af en noget yngre Da-

Glæmt å gæmt.

Af Martin N. Hansen.

Æ ha glæmt åldt e hiele æ leæ i e skuel
åw vå gammel å hvidskegghe dien.
Næ han kem å han satt sej terett i e stuel,
pin å plawwe åw jegt i e bien,
å fåtoeld woss om både e stjerne å suel
å e måen — den va vist kon en stien —
løff e hiele jå rundt i mit hoej som et hjul —
de fløj væk med hvæ fowl fro en grien.

Æ hæ glæmt åld di salme, vi leæ o ræms,
å æ tændt vel kon o å blyw fri,
å næ bare dæ brumme en bi elle brems,
ja, så bløw, ja så bløw dæ skam kri.
La mæ sæj, te mit hoej de va lisom et tæms,
hvo åldt de vel løff væk, han fyldt i, —
men en ting vil æ hows, om æ så bløw halfems,
å æ glæmme, hva ti æ gang ti!

Æ kån hows han mått ring med e klokk i e kjerck,
næ e suel den stow op å gik nenn,
å så gye han en ting, dæ va bæ som å prerck,
næ hvæ daw te en graw han gik henn.
Som en dö va i loos kund han stoo dæ å dirck,
ja, som op den mått lukkes egenn,
å de lykkes omlæng ham e let en å lirk —
han kund nikk, fø han gik, te sin ven.

Nej, æ vidst dengang itt, hva de va å vild sæj
såndt å mist jen, en rigte holdt åw,
ja, da ho æ e godt, å æ tændt i min glæj,
te å dø va vel bare å sow.

En kån mist, en kån glæmm sjell en ven o sin vej,
ja, de bæedst en fæk gi, å di tow.
Å vå dien ga vel åldt de, han vidst å kund sæj
ved hinds graw, næ så stell han dæ stow.

SAMLEREN.

To Drilleremser.

Æ Præst'proppe (-Konfirmander)
di hoppe som Loppe,
di krøvle som Lus,
op te æ Præstes Hus.

(Fra Flensborg.)

Hans vi de vans,
vi de vippe ka dans,
vi de vippe ka dippe
katolske Hans.

(Meddelt af Lærer Arnold Knudsen i
Bylderup, Sml. „S. M.“ I. Aarg. S. 192).

To Gaader.

Toben tog Treben,
slog Firben ved æ Ør'.
(Pige, Malkeskammel, Ko).

(Fra Felsted Sogn.)

Toben stod aa Tolvben
å øjt ned til Goldben:
Jav æ Krøltop a!

(Mølleren, Møllen, Hunden,
Faaret).

(Fra Flensborg.)

Overtro.

Naar man tæller ni Stjerner hver
Aften i ni Dage og saa gaar ud den
niende Aften, er den første, man
møder, ens tilkommende Kæreste.
(Hjerpsted).

Naar man rykker Vejbrede
Stængel over, kan man tælle paa
Stumperne af Stænglene, hvor mange
Kærester man faar. (Flensborg.)

Den Pige, som planter Myrte,
bliver aldrig selv Brud. (Visby).

Taber en Pige sit Forklæde, ta-
ber hun sin Kæreste. (Østerby).

Stikker Haarnaalen ud af Haaret,
tænker „han“ paa dig; taber man
Haarnaalen, er han utro. (Almsted.)

Man maa aldrig kaste Haar ud
af Vinduet, thi saa bygger Fuglene
Rede deraf, og saa faar man Hoved-
pine. (Sæd).

Man maa aldrig feje Snavset
over Dørtærskelen, thi saa fejer man
Lykken ud af Stuen. (Sæd).

Man maa aldrig feje under en
Barnevogn, thi saa kommer Barnet
til at græde meget. (Sæd).

Man maa aldrig vaske op i Vand,
som Æg har været kogt i, thi saa
faar man daarlige Hænder. (Sæd).

Naar der ligger en Kniv paa
Bordet med Bladet op ad, skærer
den Vorherre. (Sæd).

Ligger der to Knive over tværs
paa Bordet, vil der snart dø een i
Huset. (Terkelsbøl).

Falder en Saks ned fra Bordet
og bliver staaende med Spidsen i
Gulvet, giver det Lig. (Sæd).

Naar man tørrer Bordet af med
Papir, kommer der snart et Lig i
Huset. (Visby).

Falder en Ske paa Gulvet,
spaa Damebesøg, falder der en
Gaffel, kommer der Herrebesøg.
(Østerby).

Pudser man Fodtøj ved Bordet,
vil der komme Splid i Hjemmet.
(Terkelsbøl).

Sætter man en Støvle paa Bordet,
kommer der Splid i Hjemmet. (Ter-
kelsbøl).

Naar man spilder Salt paa Bor-
det, skal man hurtig kaste noget af
det over venstre Skulder, ellers giver
det Fortræd. (Sæd).

Den, der klipper Negle om Søndag-
en, faar Fortræd hele Ugen igen-
nem. (Visby).

Naar man om Foraaret første
Gang jager Køerne ud af Stalden,
skal man lægge en Økse i Stald-
døren; thi de Køer, der ikke gaar
over en Økse, vil man miste. (Ter-
kelsbøl).

Bages der Brød, skal man først
slaa Kors for sig, ellers mislykkes
Brødene. (Terkelsbøl).

Man maa aldrig kaste et Stykke Brød eller træde paa Brød, thi saa kommer man til at undvære det. (Sæd).

Man maa ikke ynke et Dyr, naar det slagtes, thi saa har det sværere ved at dø. (Sæd).

Viser Milten ved Slagtningen en Fold, dør en i Huset, inden Aaret er omme. (Sæd).

Naar en ung Pige ved Slagtningen kaster Milten op paa Taget, og den bliver liggende, bliver hun gift, inden Aaret er omme; falder Milten tre Gange ned, varer det tre Aar, inden hun bliver gift. (Sæd).

En Beskyldning for Trolddom.

I et Tingsvidne fra Møgeltønder af 22. April 1591, der opbevares i Schackenborgs Arkiv, findes følgende:

„Anders Namensen, som er udi Huesse med Anders Nielsen paa Kirckens grund beklagid sig, huorledes Benedik Ranssow for nogen kordt tid siden forleden skulle haffue ladid paa Kirckens grund fengsle og legge Jern paa hans Hustru efterad en aff Lilltønder (-Tønder) er kommen och skyllid hinde for Troldom.“

Gamle Indskrifter fra Skærbæk. Ved begge Sider af Have- laagen foran Ingv. Hansens Hus i Skærbæk staar to Sten, der før stod ved Havelaagen ved P. Beiers, nu N. H. Oblings Gaard i Barsbøl. Til venstre staar:

Din ind og ud-
gang gud bevar
frie dig fra nød
og Alskens far
og haver no-
gen ont i Sind
gid det gaaer ud
før hand gaaer ind
I A N N I C K
I E N S S E N.

Til højre staar:

Giv naade til
O milde Gud
vi vore levedage

i lydighed
mod dine bud
Kand viiselig
fremdrage

A N N O
1780.

Paa Gavlen af Anton Kromands Hus i Melby staar paa en Stentavle:
I Jesu Navn vi bygge vil
Gud sin Velsignelse ligge til
Gid vi saa bygger paa dene jord
Vi Saligheden hisset faar
Udi det evig Samlings Aar.

I Skolebygningens Mur i Skærbæk er indmuret to Tavler, der før sad i den gamle Lærerbolig, som blev nedbrudt for faa Aar siden, men allerførst i den gamle Skole bøg ved Kirkegaarden. Paa den ene staar:

Efter Hans Høyærværdighed
Hr. Biscop
H. A. Brørsøns
ordre er dette schole hus
opbyggt paa kirckens
bekostning Anno 1747
A. H. I. H.

Paa den anden:

Efter hans Excellence og
Høybydende Hr. Amtmand
I. C. von der Lyhes
Ordre er dette Schole Huus
opbyggt paa Kirckens
bekostning Anno 1747.
A. H. I. H.

I en Lademur i Thomas Svendsens Gaard i Hjemsted, hvor der før var Skole, sidder en Tavle:

Paa hans Høyærværdighed
Hr. Biscop Hans Adolf Brørsøns
Hoygunstige Tilladelse er af
Hjemsted- og en Del af
Gjesing Mænd dette Skolehuus
opsat
Anno 1742.

I en Gaard i Gesing staar ud-
skaaret paa et Panel, der er lavet
af et gammelt Væggeskab:
Frygt gud og elsk hans hellige ord
saa bliver du velsignet over dit bord
1633.

Paa en Bjælke i Jørgen Borres gamle Gaard i Hjemsted staar:
Bryd din Brød for den Hungerig og Led
den Elendig Ind i dit Hus Anno
Domini 1638.
Th.

Bjærgmanden i Gasse. I Gasse Bjærg var der en Bjærgmand. Han havde meget at gøre med Folkene i den Gaard, der laa nærmest ved hans Bjærg, og laante tit deres Boldtkjedel, naar han skulde brygge. Saa skulde Bondemanden have Barselfærd, og Bjærgmanden ogsaa, for deres Koner havde lige tidlig gjort Barsel. Den Nat som hun havde barslet, kunde Bondekonen ikke sove; hun tog, de tog Barnet fra hende og slæbte Dynen ud paa Gulvet, og der var en fæl Tummel. I den Tid vaagede de ikke ved Barselkonen, for det er vel et Par Hundrede Aar siden, det skete. Men det var i den Tid, de kunde fortuske Børnene, og saa havde hun Mistanke om, at det var ikke hendes eget Barn, hun nu havde. Da de siden skulde have Barn i Kirke, skulde Manden jo til Mølle og have Korn malet, og han tog ogsaa Korn med for Bjærgmanden; for de skulde begge have Barselgilde paa en Tid. Da Bonden nu skulde afsted til Kirken med Barnet, siger han til en stærk Jyllandspige, han havde at tjene, om hun vilde følge med til Kirken, og saa spurgte han hende, om hun vilde kytte eller gribe. Jo hun vilde gribe. Da de saa kom til Kirken, saa stod hun paa den ene Side og han paa anden — den Gang havde de saadan smaa Bedehuse og ikke saa store Kirker som nu — og saa vilde han jo til at kytte med Barnet over Kirken, og hun skulde saa staa og gribe det. Men lige i det samme kom Bjærgmanden med Bondens Barn. Saa siger Bonden; „Hvorfor gjorde du os det Puds, æ har altid været saa flink og tjenst-

villig imod dig, det skal du nok faa betalt.“ Ja, saa skulde han om Natten sætte en Kedel ud uden Døren, og saa skulde der være Penge i den om Morgen for det Puds.

(Cæcilie Magdalene Hansen).

Et Stormflodsminde. Om Vinteren efter Stormfloden 1825 lagde der sig store Isflager over Møgeltønder og Højer Koge, saa at de næste Sommer saa ud som en Ørken. Bønderne maatte da sælge deres Kræ og Faar for en Spotpris. En Mand i Østerby i Daler Sogn købte et Faar saa billig, at da han bag efter solgte Skindet, kunde han for den Sum, han fik for det, betale baade Faaret og Saltet, som han saltede Kødet med, og havde endda en gammel Mark til overs. Den havde han altsaa for at spise Kødet.

(Lærer P. Jessen, Daler).

Da Møgeltønder Præst blev brændt. Til de interessante Oplysninger, som E. har givet i Sønderydsk Maanedskrift 1925, S. 17—20: „Da Møgeltønder Præst blev brændt“, kan jeg tilføje noget om en af de to Præster, som efter Sigende fulgte ham til Retterstedet. Om Ebbe Lagesen, som var Præst i Visby, staar i Aastrup Kirkebog den 22. Søndag efter Trinitatis 1617: „Die jovis Hatherslebiâ efferebatur funus Dni Ebbonis Lagonii ab officio apud Troiburgenses remoti Oedissæ humentum.“

Han var altsaa afsat i Visby, som hørte til Trøjborg og var død i Haderslev 1617; Ligkisten blev saa baaret ud af Byen til Ødis, hvor han var født som Søn af den 1602 afdøde Sognepræst Lago Jepsen. Han blev antagelig bisat i Ødis Kirke i sin Faders Gravsted. Dette er saa forsvundet 1856, da Kirken blev nedbrudt.

Haderslev, 20. 9. 1925.

Achelis.

Det svedne Lommetørklæde.

Nede ved Husum er der en Korsvej, hvor der ligger en Kro. Her gemte man i mange Aar et Lommetørklæde, hvis ene Snip var sveden af. Herom er der følgende Fortælling:

I Nærheden af Kroen boede der en meget velhavende Kone, som var saa gerrig, at hun gemte alle sine Penge bort. Da hun døde, fandt Arvingerne da heller ingenting, og hendes Datter maatte leve i stor Fattigdom. Konen kunde imidlertid ikke finde Ro i Graven; hun spøjte hver Nat ved Korsvejen og tiltalte alle dem, der kom forbi.

En Soldat havde inde i Kroen hørt Tale om Spøgeriet og satte sig for, at han vilde møde Genfærdet. Men Krofolkene advarede ham: han skulde vogte sig for at give Spøgelset Haanden.

Ved Midnatstid kom Genfærdet ganske rigtig. „Alle gode Aander lover Herren“, sagde Soldaten. „Det gør jeg ogsaa“, svarede Spøgelset. „Men vil du gøre mig en Tjeneste: gaa ind i det lille Hus derhenne paa højre Side af Vejen. Der ligger en stor Sten under Sengen; naar du vælter den til Side, saa faar jeg Ro i min Grav.“ „Ja, det skal jeg“, svarede Soldaten. „Vil du give mig din Haand paa det?“ Men Soldaten var forsigtig og rakte Snippen af sit Lommetørklæde, og den blev brændt helt af.

Derefter gik han hen til Huset og væltede Stenen bort. Derunder laa der en Mængde Penge, saa nu var Datterens Nød til Ende.

Og Moderen fandt Ro i sin Grav; Spøgelset viste sig ikke mere.

(J. K. Petersen efter Jørgen Petersen i Flensborg).

Heksen i Veding. Der boede omved 1800 en Bonde i Veding.

Hver Aften, naar man sad og spiste Grød, kigede der altid en Hare ind ad Vinduet. Bonden var hver Dag efter Haren og vilde skyde den; men han kunde aldrig træffe den. Saa en Dag sagde Naboen, at han skulde skyde den med Kviksølv. Det gjorde han næste Dag og ramte den i det ene Ben. Saa hinkede Haren paa tre Ben og skyndte sig væk og kom aldrig mere. Dagen efter laa Naboens Bedstemoder syg i Sengen; hun var blevet halt, og hun havde dog aldrig før fejlet noget. Det havde været hende, der altid saa ind ad Vinduet. Folk havde nok før sagt, at hun — de kaldte hende gamle Margrethe — kunde hekse.

Da hun var syg, spurgte man hende, om der var noget, hun ønskede. Saa sagde hun, de skulde skaffe den Pudel væk. Men de kunde ikke faa den jaget bort. Saa kaldte gamle Margret paa sin Søn og gav ham en Bog. Derefter sad hun og talte med Sønnen et Par Timer. Da han derpaa gik ud med Bogen, forsvandt den sorte Pudel. Det havde været Trolden.

Denne Historie er sand, for min Faders Bedstemoder har selv kendt gamle Margret.

(J. K. Petersen efter Skoleelev Anne Marie Hansen i Flensborg).

Plantenavne og Plantesagn.

„Sønderjydske Maanedsskrifts“ Læsere anmodes om at indsende Meddelelser om Plantenavne og Plantesagn samt Overtro om Planter til Overgartner Axel Lange, Universitetets Botaniske Have, København. Overgartner Lange vil behandle de indkomne Meddelelser sammen med det, han allerede har samlet, i en eller flere Artikler her i Maanedsskriftet.

Floraen i Sønderjylland, navnlig med Henblik paa de Ændringer, den er underkastet.

Af Axel Lange.

II.

Vi vender nu tilbage til Markerne, dog ikke til de aarligt opdyrkede Agre, men til Græs- og Kløvermarkerne. Det er jo ganske naturligt, at Anvendelsen af fremmed Kløverfrø og Græsfrø maa give de med Hensigt saaede Arter en Del uindbudte Følgesvende, man kan ligefrem af de i Græsmarkerne optrædende fremmede Arter i mange Tilfælde afgøre, fra hvilket Land Frøet stammer. Det er navnlig i disse Markers første Aar, vi finder Gæsterne, thi som foran nævnt, kniber det for somme af disse at holde Stillingen, naar Græstæppet bliver tæt. Nogle er herfra vandret ud og findes paa helt andre Lokaliteter. Den lille „Graadodder“, *Alyssum calycinum*, der efter mange Botanikers samstemmende Udtalelser er kommet til os ved indført Kløverfrø, er nu ret almindelig i Grusgrave, hvor den let kan være bragt hen med Foderet til Hestene; slige Steder trives den vel og synes at holde sig. Dens Slægtning: „Kløvplade“, som er indkommet til os ad samme Vej, finder vi nu tit udenfor Kløvermarker. Begge Ar-

ter er angivet fra Sønderjylland allerede 1872 og er senere noteret fra mange Steder; saaledes voksede Kløvplade i 1922 i umaadelige Mængder ved Banestrækningen Ø. Lindet—Gram og den meldes ligeledes fra Aabenraa—Krusaa-Eggen. Af Græsser skal særlig nævnes „Guldhavre“, *Trisetum flavescens*, „Italiensk Rajgræs“, *Lolium multiflorum*, og de tre „Hejre“ Arter: *Bromus arvensis*, *erectus* og *inermis*. Italiensk Rajgræs og Ager-Hejre er som bekendt yndede Fodergræsser og saas altsaa ligefrem i Græsmarker; *Bromus erectus* kommer vel nærmest som tilfældigt Tillæg, af Prah nævnes den kun fra Fredsted, men nu kendes den fra Sønderborg, Toftlund, Agerskov og Sottrup. Guldhavre er nu mange Steder et hyppigt Vej- og Mark-Græs, voksende spredt ind mellem andre Græsser; derimod synes *Bromus inermis* tilbøjelig til at vokse i tæt samlet Bestand, og der hvor den slaar sig ned, særlig at bide sig fast i Vejkanter, saaledes ogsaa her i Sønderjylland, hvor den er fundet ved Sønder-

borg Strandvej. Vekslede i sin Opræden er „Gaffel-Limurt“, der snart er almindelig, snart sjældnere, den siger os med stor Sikkerhed, at der har været brugt fremmed Frø til de Marker, hvor den findes. Som andre ret hyppigt forekommende Planter paa Kløvermarker skal nævnes „Gul Reseda“ og *Picris hieracioides*. Endnu et Par Kløvermarksplanter maa ikke mangle i denne Sammenhæng. Den ene er „Alsike-Kløver“, som er saa vel kendt af enhver Landbruger, den anden er udenlandske Former af den her i Landet vildtvoksende „Kællingetand“, hvilke man nu ser meget hyppigt. Det vil sikkert undre mangen en Landmand at erfare, at Alsike-Kløver ikke har været mere end omkring 100 Aar her i Sønderjylland, men saaledes er det; vi ser nemlig hos den førnævnte Botaniker Prahll, at han angiver den fra det holstenske 1821, men ikke fra den Tid kender nogen slesvigsk Angivelse; Kællingetand - Formerne har vi næppe haft mere end en lille Menneskealder. Forbigaas maa heller ikke en „Høgeskæg“, *Crepis virens*, der har 100 Aars Jubilæum i Aar, idet den 1825 første Gang iagttoges i Danmark.

Enkeltvis er ogsaa iagttaget en Slags Karse, *Lepidium draba*, fundet paa Grønnebæk Mark, ved Graasten og Sønderborg.

De Eksempler, der kan fremføres paa Plantearter, som *indvandrer*, i Modsætning til dem, som *indslæbes* (det er ikke let at finde

et godt Ord i Stedet for dette fra det tyske „ingeschleppt“ oversatte) er kun faa. Det synes som en Siv-Art: *Juncus tenuis* hører til disse. Prahll har den inden 1890 ikke i den danske Del af Slesvig, men i 1909 læser vi i en Beretning, at den siden nævnte Aar fra Hamborg har bredt sig mod Nord op igennem Landet, 1913 har vi den ved Haderslev, 1921 ved Hjertingskov, 1920 ved Lamberg og 1925 ved Sønderhav. Der er den Ejendommelighed ved det modne Frø, at det svulmer op, naar det bliver vaadt, og derved kan klæbe sig fast ved Genstande, som kommer i Berøring dermed. Kvæg, som passerer en Plante i Frø, kan derfor let faa noget af dette paa sig, faa det strøget af andet Steds og derved sprede Planten. Kendt er det da ogsaa, at dette Siv væsentlig vokser ved Stier og Veje paa Græsgange; Meddelelsen heraf fandt det saaledes paa en Græsgang nær Ørslev, udelukkende langs en af Kvæget traadt Sti.

Ikke mange fremmede Planter, indkomne i Floraen, har vakt en saa stor Opsigt som „Vandpest“ *Elodea canadensis*. Som Navnet siger, har den hjemme paa den anden Side Atlanten, hvorfra den paa en eller anden uopklaret Maade er blevet overført til Europa, visende sig først 1836 i Irland og derfra bredende sig til de andre Lande i vor Verdensdel. Det er et af de besværligste Vandukruds, man kender, thi den breder sig som en tæt

Græsmark paa Bunden af Aær og Kanaler. Lykkeligvis synes det at være saa, at den raser ud i Løbet af en Aarrække, hvorpaa den bliver svagere og mindre besværlig. Dens Forekomst i Sønderjylland begynder 1870 ved Haderslev, hvor den skal være plantet, 1886 fandtes den i Vidaa og nu er den flere Steder, saaledes mellem Arrild og Roost, disse Steder synes den at være indvandret uden Menneskets Medvirkning. En af Danmarks sjældneste Planter er en Art „Kilebæger“, *Obione pedunculata*, som — inden Genforeningen — i dansk Landomraade kun kendtes fra Samsø. I Sønderjylland voksede den paa Rømø, og herfra har den, sikkert i de seneste Aar, bredt sig til Kysten ved Hvidding og til Fanø, hvilke Steder den er iagttaget i 1921—23. I de sønderjydske Plantager synes det, at de for Naaleskov karakteristiske *Pyrola* Arter endnu ikke har indfundet sig, naar undtages, at *P. uniflora* er kendt fra Sønderskov paa Als, (*P. minor*, som ogsaa vokser i Bøgeskov og Blandskov, er almindelig); ejheller

har man endnu iagttaget *Linnaea borealis*; det maa dog synes, at Betingelser for disse skønne Arter er til Stede, og Opmærksomheden maa være rettet paa deres mulige Forekomst.

Der er her i det ovenfor fremstillede søgt givet et Indblik i, hvorledes Vegetationen stedse er Ændringer underkastet, noget den opmærksomme Naturiagttagere ogsaa, selv om han ikke er Botaniker, vil vide; jeg er saaledes sikker paa, at mange af Beboerne langs nyanlagte Baner og langs de i Krigsaarene opførte Befæstningslinier ikke har undladt at bemærke, at nye Planter har vist sig der. Det er overordentlig interessant at følge denne Forandring i Plantevæksten, des mere, jo dybere man sysler med det. Landets Botanikere vil altid med Glæde modtage Underretninger om Plantefund, ligesom de gerne giver Oplysning om Navne paa indsendte Planter. Meddelelser om Plantefund, saavel som Forespørgsler kan rettes til Botanisk Have eller Botanisk Museum, København.

Blusfester i Sønderjylland.

Af Aug. F. Schmidt.

II.

E. T. Kristensen meddeler følgende om *Valborg Blus's* Udbredelse i Jylland (Danske Sagn VII, 114): „I det midterste Østjylland, altsaa fra Vejle Fjord til Mariager

Fjord, brændes Blus *Valborg Aften*, hvilket er ulige interessantere end St. Hans Aften. Valborgaftens Blus strækker sig over den sydligste Del af Himmerland helt ind

forbi Viborg og saa syd paa helt ned til Vejledalen over Hedestrøget Vest for Silkeborg og ad Sønder-Omme. . . Dernæst Samsø og Tunø.“ Efter dette skal der altsaa kun have været brændt Blus Valborg Aften i Østjylland Nord for Vejle Fjord, men at dette ikke passer, skal vises i det følgende. Der findes nemlig nu samlede nogle Optegnelser (i D. F. S.) om Blusfesterne, og disse viser, at ogsaa i Sønderjylland brændtes — og brændes — Blus Valborg Aften, saaledes i følgende Sogne: *Bov (Frøslev), Klipleve Vestsogn, Holbøl, Branderup og Agerskov* (jfr. Fortid og Nutid III, 27). Man kaldte det *Gadeild*, fordi det tændtes paa Byernes Gader eller ved Korsveje. I Agerskov brugte man ogsaa Udtryk som „svid’ Heks a“ eller „brænd’ æ Troid a“, hvormed Skikkens Formaal tydeligt betegnedes. Fra Holbøl Sogn meddeles 1905: „Om end den gamle Skik at afbrænde Valborg-Blus er noget i Aftagende — for Aar tilbage kunde Blussene tælles i Snesevis — saa’ man i Søndags talrige Blus i den smukke, milde Foraarsaften. Nogle af de lysende Pletter var helt nær, andre længere borte, og atter andre saas kun som smaa lysende Stjerner.“ (Hejmdal 3. 5. 1905). Her kan ogsaa tilføjes, at man brændte Valborg Blus baade i *Ditmarsken* og paa *Femern*¹⁾ (Müllenhoff 1921, 175). Blusbrændingen Valborg Aften er et Led i de gamle *Maj-*

fester, der bl. a. holdtes overalt i de nordiske Lande. Man fejrede Somrens Komme Valborg Dag (1. 5.) paa forskellig Vis, og Aftenen i Forvejen (Valborg Aften) var det, man i visse Egne brændte Blus paa Høje. Til Majfesten knyttede sig en Mængde stærkt udviklede Skikke, som ikke findes ved Mid-sommerfesten; f. Eks. at rejse Majstangen, ride Sommer i By, Majbrud (Pinsebrud), Kampen mellem „Sommer“ og „Vinter“ (vistnok Laan fra Fastelavnsskikkene), Valg af Gadebasse og Gadelam (specielt for Østjylland), Besøg ved de hellige Kilder (Østjylland), o. s. v. Valborg-Navnet stammer fra en kristen engelsk Kongedatter Valborg, død 780 e. Kr. Hun har tilfældigt samme Navn som en hedensk Heks, kendt som Sibyllen *Valuburg*, fra en ægyptisk Indskrift i Oldtiden. I Tyskland troede man, at Heksene red til Bloksbjerg i Valborgs Følge („Wal-purgisnacht.“) I nær Tilslutning til Majfesterne er den *folkelige Pinsefest*, der ogsaa kendes fra Sønderjylland. Hovedoptrinet ved Pinsefesten var Smykningen med Grønt. Man smykkede en „Pinseko“ med grønne Kranse (Slesvig), Kirkerne blev smykkede Pinseaften med Grønt (Slesvig); i *Hygum Sogn* var „Pinsemaj“ paa 2. Pinsedag: Man hentede en Bøgegren i Skoven, plantede den i Jorden, hvorefter Byens Ungdom slog Kreds om den. Der valgtes nu „Brud“ og „Brudgom“ ud (sva-

¹⁾ I Wilstermarsch og Østholsten brændes Blus *Paaskeaften* (ogsaa St. Hans Aften).

rer til Randersegnens „Gadebasse“ og „Gadelam“). — Disse Foraarsfester har oprindeligt været symbolske Udtryk for Naturens Grøde og Frugtbarhed. Til „Pinsemaj“ i Sønderjylland knytter sig ikke Blusbrænding.

St. Hans Blus 23. 6. brændes over hele Danmark med Undtagelse af Lolland-Falster og nogle Smaaøer der omkring. Paa Bornholm er St. Hans Blus indført i nyere Tid. Endvidere kendes Blusbrænding ikke fra nogle Sogne omkring Varde, især Øst og Syd for denne By (Danske Sagn VII, 114).

Fra de forskellige Egne af Sønderjylland haves Meddelelser om St. Hans Blus. Saaledes kan anføres, at man St. Hans-Aften 1908 saa henved 30 Blus langs med Kysten ved Aabenraa Fjord og ind over Landet (Hejmdal 24. 6. 1908). „Midsommeraften er der Blus paa Lyshøj og mange andre Steder (*Viby, Als*). Enten en Tjæretønde eller nogen gamle Torn. Man tænder Blussene, for at Heksene, som rider til Bloksbjerg, ikke skal komme og sætte sig (*Kejnæs*).“ (*Marius Kristensen* i Danske Studier 1909, 156). I *Branderup* Sogn var „jeg med til at „svie Hekse af“ den [3: St. Hans] Aften. Det stod min Fader for. Han tændte først Blusset, som brændte i en Tjæretønde paa en Aalestikker (*Lyster*) stukken i Jorden. . . . Byens Ungdom dansede om Blusset.“ (Opt. *P. Skovrø* i D. F. S. 1922). I Arrild, meddeler *P. Skovrø*, tog min Fader

mig hver St. Hansaften med ud for at tænde Blus. Vi ventede altid med vort Blus, til vi kunde se Blusset fra Mandbjerg. I *Jels* Sogn „blev tændt Blus for at skræmme Troidene bort; det er mange Steder Brug endnu“ (Opt. i D. F. S. 1921). I *Kliple* Vestsohn „og i hele *Sundeved* og paa *Als* brændes der Blus paa St. Hans-Aften. Her kaldes det kun at blusse (å blo.s). I alle Egne blusser de for at genne Heksene bort.“ (Opt. i D. F. S. 1913). Fra *Sæd* ved Tønder eksisterer en værdifuld Optegnelse fra 1921 i D. F. S. ved Seminarielærer *Cl. Eskildsen* (efter *Chr. L. Lorenzen*) om *Midsommers-Kost*: „Lørdagen og Søndagen før St. Hans Dag fejres endnu i Sæd en stor Fest, der sikkert er ældgammel: „Mids'mos-Kwost.“ Lørdagen var altid skolefri før. Kl. 6 om Morgenen rykkede alle Drengene ud i Engene, hvor de plukkede Storkblomster og de store gule Flikblomster. Ved Middagstid kom de tilbage, og Pigerne bandt nu om Eftermiddagen Kranse af disse Blomster, desuden store Kroner af Haveblomster og Papirløjer, som de samlede i Byen. Henimod Aften laante man hos en Bonde et Læstræ. Dette omsvøbtes med Tidsler „for at Heksene ikke skulde stjæle det om Natten.“ I den øverste Ende fastgjordes Hyldegrene til Træet, saa det saa ud som en kæmpestor Kost. Over Kosten sømmedes endnu to Tværlatter korsformet fast, i hvilke Blomsterkronerne hængtes op.

Derpaa rejstes under Sang og Klang ved Hjælp af de ældre „e Kwost“ i et Hul, man havde gravet paa Pladsen foran Skolen midt i Byen. Pigerne kastede nu deres Blomsterkranse, somme Tider op imod 100 i Tal, op i Kosten, saa de blev hængende paa Hyldegrenene. Med Musik i Spidsen drog saa unge og gamle gennem Byen, og saa dansede man paa Grønsværet rundt om Kosten til Natten faldt paa; og om Søndagen var der altid senere blevet danset i Skolen. — Midsommerkost har altid været Byens største Fest Aaret rundt, til hvilken ingen af de voksne Børn, der tjente i Omegnen, forsømte at komme hjem. Festen var ved at sove ind omved 1900, da en i Meklenburg hiemmehørende Lærer ikke vilde vide om den gamle Skik at sige, men genindførtes saa 1902 og er endnu blevet holdt 1921.“ I „Danske Sagn“ nævnes følgende Steder i Sønderjylland, hvor der brændtes St. Hans Blus: *Genner, Døstrup, Stepping, Spandet* og paa *Als* (VII, Nr. 407, 415, 418). Og endelig skal anføres en Optegnelse af *Thorkild Gravlund* fra 1920 (i D. F. S.) om Blus i *Frøslev* og *Hanved*. „Der brændtes Blus baade Voldborg og St. Hans. Og efter 64 tillige paa *Kongens Fødselsdag, Christian d. Niendes*. Men saa maatte det først bekendtgøres, at man skulde blusse (brænde Tjørn eller lign.). Alle Blus kaldes *Kongeblus*, baade Voldborg- og St. Hansblus. Men *Tyskerne forbød at blusse*. Karlene tændte

alligevel Blus og løb deres Vej, naar Gendarmerne kom.“

Til denne Optegnelse kan meddeles følgende om *Kongeblus* i Nordslesvig:

Der blussedes over hele Nordslesvig af Tyskerne paa Kejser Wilhelm d. I.'s Fødselsdag den 22. Marts — det hørte man aldrig blev straffet — og af Danskerne den 8. April. Da kunde Landet være som oversaaet med Blus. Ikke mindst oppe paa Bovlund Bjærg lyste det langt ud over Landet. Jfr. Sønd. Aarb. 1904, 319, under Dagshistorie 1903: „7. Maj: Bisidderretten idømmer den 19-aarige Jens Jensen, Søn af Gaardejer Jens P. Jensen i Lovrup, en Bøde paa 10 Mark for at have antændt Kongeblus paa den danske Konges Fødselsdag.“ Samme Bind, 321: „Bisidderretten i Tønder frikender Handelsmand Møller af Visby, der er anklaget for at have antændt Kongeblus paa den danske Konges Fødselsdag.“ (Den anklagede, der er Brandenborger af Fødsel, anfører at have antændt Blusset af Glæde over, at Kong Kristian og Kejser Wilhelm var blevne forsonede). (Smlgn. Fortællingen „Kongeblus“ i P. Skovrøys Bog „Hundevagten.“) Det var — ifølge velvilligst Meddelelse af *Dr. H. Lausten Thomsen* — kun Blusset, der tændtes paa Kongens Fødselsdag, der kaldtes *Kongeblus*; men Blus opfattedes desuden som et almindeligt Glædestegn. Smlgn. hermed en lille Opfordring under Mærket *Th.* i „Flensborg Avis“ 24. April 1919:

Blus, en Opfordring til at tænde Blus Aftenen inden Afstemningen.

Genforeningsaftenen drog Hundreder af Mennesker ud fra Skærbæk og brændte Tjæretønder af paa en af Højene paa Banken mellem Ullerup og Skærbæk, og der saas flere Blus ud over Landet den Aften.

Til Midsommerfesten knyttede sig en Del flere Skikke foruden Blusbrændingen. Man besøgte saaledes de hellige Kilder og plukkede St. Hansurt, som blev stukket i en Bjælke St. Hans Aften. Urterne fik en ung Karl og Piges Navn; groede Urterne mod hinanden, fik det unge Par hinanden; groede de fra hinanden, blev de ikke Kærestefolk. (*Jels, Kliplev*.) Naar Pigerne havde sat St. Hans Kaal op, listede Karlene sig til at sno dem om hinanden (*Ø. Aabølling*). Man satte ogsaa St. Hansurter op for at se, om man skulde leve længe, og det skulde man, naar det viste sig, at de kunde gro. Af den Grund kaldte man ogsaa St. Hansurterne „*Løwkaal*“ (af at leve) (*Hygum, Døstrup*). I Sønderjylland kaldtes Ribsene Hansbær, da de har deres begyndende Modning ved Midsommertid; der er dog vist Paavirkning fra Tysk (Johannisbeere). Den gamle hedenske Midsommerfest fik med Kristendommens Komme Navn efter *Johannes Døber*, hvis Fødselsdag ansattes til den 24. Juni, et halvt Aar før Jesu Fødselsdag. Nu kaldes Festen jo blot „St. Hans“, og med dette Navn tænker vi i vore Dage kun paa

Højsommer og Blussene. Men i ældre Tider knyttede der sig — som kortelig paavist — meget mere til St. Hans end Blusset, som man nu almindeligvis mener, har haft den Bestemmelse at skulle skræmme Heksene væk. Denne Tro er dog næppe ældre end fra den Tid, man brændte saa mange „Hekse“; for Danmarks Vedkommende især efter Reformationen. Den gamle Forklaring, man gav paa Baalets Betydning, er den — som bl. a. allerede blev meddelt til *Peder Syv* — at saa langt som Baalets Lys naar, der har Hekse og alle onde Vætter ingen Magt. Røgen skærmer Kvæg og Markens Afgrøde for Sot og Sygdom og Hagl, og Asken, der opsamles efter at Baalet er slukket, strøs paa den unge Sæd og giver den Grøde og Frugtbarhed. Det er det kraftigste Middel, Agerbrugeren og Hyrden ejer til at værges imod alle onde Magter, som i den Nat efter gammel Tro er paa Færde. Men hvorfor det netop er Midsommernatten, de onde Magter er om sig, kan vist næppe oplyses. Blus paa Høje er forøvrigt et Led i en Højkultus, der har sin Rod i de ældste Tider af Menneskenes Historie, og Skikken kendes fra alle Jordklodens Egne. Som Regel knytter Blusfesten sig kun til en enkelt Dag i Aarets Gang. Dog har vi Undtagelser derfra, idet der i visse Egne af Europa brændes Blus en tidligere Dag paa Aaret, nemlig ved Foraarets Komme, og her synes Sønderjylland at indtage en

Særstilling, idet der i denne Landsdel — som ovenfor vist — brændes Blus paa tre forskellige Af-

tener: *Peders Aften, Valborg Aften og St. Hans Aften.*

Tule Vognsen.

Folkevisen, Historie og Sagn.
Ved H. Lausten-Thomsen.

I. Folkevisen.

I Lunde Kirke der yppes et Stævne,
og der rider til baade Ridder og

Svende

Ridder og Svende, Jomfruer og
Møer,

den danske Dronning i Skarlagen
rød.

Lever han Tule Vognsen, og det
skal hævnnes.

Fru Mette lille lader en Guldstol
gøre,

lader den i Lunde Kirke indføre.

I Løndom blev den Guldstol gjort,
til Lunde Kirke med Hovmod ført.

Stolt Mette lille skulde til Kirke fare,
Hr. Graa Svend tager alt paa hende
vare!

Fru Mette ganger i Guldstol at staa,
Hr. Graa Svend giver hende Spot
derpaa.

Fru Mette lille skulde til Offer gaa,
Hr. Graa Svend ganger i Guldsto-
len at gaa.

Fru Mette sig for Alter omvende,
saa stride da runde hende Taarer
paa Kinde.

„Hr. Graa Svend, lad fare din Gam-
men,
vi forliges aldrig i Stol tilsammen.“

Graa Svend tog Fru Mette lille i
Haar,

han slog hende ned til sorten Jord.

Fru Mette lille kom fra Kirken hjem,
og hendes 7 Sønner ganger hende
igen.

Hendes syv Sønner gaa hende imod,
den yngste bredte hende Peld under
Fod.

„Fru Mette, kære Moder min,
hvi rinder Eder Taare paa hviden
Kind?“

„Fordi rinder Taarer paa hviden
Kind,

Hr. Graa Svend drev mig ud af Stol
min.“

Saa kasted hun sin Kaabe paa Bord.

„Hr. Tule, du tænk paa din Faders
Mord!“

„Min kære Moder, I græde ikke saa,
der skal komme snart god Bod paa!

I laane mig Eders Ærmkaabe rød,
saa skal jeg hævne min Faders Død.“

Hr. Tule havde en liden Smaadrenge,
han var Hr. Graa Svends gode Ven.

Det var Hr. Graa Svends gode Ven,
hansendte Hr. Graa Svend Bud igen.

„Hr. Graa Svend, I skynde Eder
snarligen hjem,
Hr. Vogns Sønner agter Eder et
Men.“

„Hvi skulde jeg saa fra Kirken
hjemfare!

Jeg ser saa favr en Brudeskare.“

„Hr. Graa Svend, I skynde Eder
snarligen ud,
den Jomfruskare bliver Eder ikke
god.“

Hr. Tule, han først over Stenen tren,
Hr. Graa Svend rækker hannem
Haanden igen.

„Hr. Graa Svend, du holde din
Haand hos dig,
du vedst, du vog min Fader fra mig.“

„Hvad jeg mod dig haver brødt,
det haver jeg med det røde Guld
bødt.

Af Sølv og Guld tre Tusind Mark,
det var en fattig Svend Bød' vel
stærk.“

„Haver du min Fader med Ærebødt,
da er min Moder af Guldstol stødt!“

„Saa hjælpe mig Gud og den Hel-
ligaand,
jeg rørte hende hverken med Fod
eller Haand!“

Hr. Tule drager Sværd under Skar-
lagenskind,

Hr. Graa Svend rømmer ad Kirken
ind.

Hr. Tule han sit Sværd uddrog,
Hr. Graa Svend han i Stykker hug.

For Mariæ Alter der stiltes det Blod,
for Sankt Steffens Alter saa ligge
de baade.

„Og er her bleven Forsmædelse
gjort,
saa skal her blive Forbandelse ført.“

I syv Aar sat de den Kirke i Band,
og kom der hverken Kvinde eller
Mand,

Ridder og Svende, Jomfruer og
Møer,

den danske Dronning i Skarlagen
rød.

Lever han Tule Vognsen, og det
skal hævnnes.

II. Suhms Beretning.

I „Historie af Danmark ved
Peter Friedrich Suhm“, 10 de To-
me, findes en Fremstilling af Hi-
storien om Tule Vognsen og Svend
Graae, som man vil se, vel „do-
kumenteret“ med rigelige Kilde-
henvisninger, men dog saaledes,
at man ingen Steder faar Indtryk
af at færdes paa sikker historisk
Grund; man mærker hele Tiden, at
det er Folkevisen, han gengiver, ik-
ke mindst ved, at Suhm fra Visens
Omkvæd har overtaget, at Dron-
ningen gik i Skarlagen, eller ved,
at han har misforstaaet tredje sid-
ste Vers om de to Stykker, Svend
Graa blev hugget i, saa Suhm for-
tæller, at *begge* blev begravne for
Steffens Alter:

„I denne Konges (d. e. Erik
Glippings) Tid, omtrent 1285, skete
det, at Herre *Svend Graae* blev
udi Ungstrup- eller Lund-Kirke i
nuværende Torning Sogn, Lys-
gaard Herred, Silkeborg Amt, Aar-
hus Stigt, ihjelslaget af Hr. *Tule
Vognsen* og hans Brødre (Script.
Rer. Dan., III p. 491. Atlas IV p.
487. Kiæmpeviserne af 1739 p.
354—57), fordi den første havde
drevet de sidstes Moder *Mette*
lille ud af en forgyldt Stol hun
havde ladet sætte i Lund Kirke,
ja endog draget hende i Haaret og
slaget hende til Jorden, uagtet det
lader, at hun har været ved Dron-

ningens Hof. *Svend Graae* havde desuden slaget deres Fader ihjel, men bødet derfor 3000 Mark i Guld og Sølv. Maaske deres Fader har været *Vogn Gallen* og deres Broder *Esbern Vognsen*, hvis Datterdatter *Cæcilia* var gift med Grev *Albert* af Gleichen, saa at deres Slægt hørte til de ypperste i Riget. Tule iførte sig sin Søsters Skarlag, og satte hendes Guldkrone paa sit Hoved, hvorved han indbildte *Svend* at være en Jomfru, og dræbte han ham i Kirken for *Mariæ* Alter. Begge bleve begravne for *Steffens* Alter i Torning Kirke. Aar 1577 fandt man der nogle store Skinneben, og en Fiel af en Egekiste 4 Alen lang. I Visen siges, at den danske Dronning gik i rødt Skarlag. Saavel Lunde-Kirke, som Graa-Kirke, bleve efter Sagn begge nedbrudte, og ses endda Levninger af dem begge. Torning Kirke skal være opbygget af deres Sten. Ved Tiislund Kirke i Riber Stigt, Haderslevhus Amt, Nørre Rangstrup Herred, ligger den saakaldte Tulesmose (Atlas VII, p. 181), hvorved Nogle mene, at Tule har boet. Han skal have eiet Avensberg, forhen Torkilstrup (Atlas IV p. 495), beliggende 2 Mile fra Viborg, Aarhus Stigt, Sørslev Sogn, Lysgaard Herred. I danske Adels Lexicon p. 187 menes, at den *Svening Graasun*, som nævnes i Ærkebisp Johannes Diplom af den 29. Maj 1285, er denne *Sven Graa*. Tiden og Beliggenheden af hans Gods stemmer overens hermed. Det lader af Diplomet, at han allerede

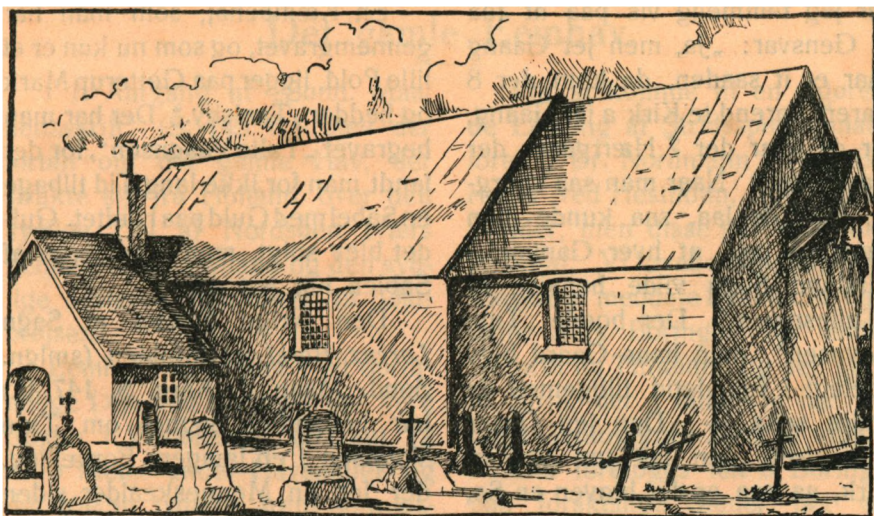
da var død. Hans Vaaben skal have været en blaa, rød og gul Regnbue i et Sølvfelt med 3 sexoddede røde Stierner, og 2 Vesselhorn paa Hielmen, det ene blaat og rødt, det andet gult og blaat. Aar 1529 skal en *Jørgen Graa* til Søllestede, Landsdommer i Fyen, have levet. Imidlertid kaldes *Svend Graa* i Diplomet *Graasien*, saa at *Graae* synes her at have været et nomen proprium. *Lagerbring* synes (Monumenta Scanensia I. pag. 307–8, II. 39–40) at henhøre dette til Skaane, og kan Lunde Kirke i Visen ogsaa nogenlunde bestyrke det. Sagnet vil, at paa Graamanstorp har *Svend Graae* boet, og at den Slægt har bygget Kirken der, og *Vogn* boet paa Smolerup. Den afdødes Slægt skal have givet Gods til Herisvad Kloster. Ved Smolerup Gaard skal *Vogns* Grav være. *Magnus Gyllenstjerne* fandt der i *Friderici* den 2dens Tid en tredobbelt Guldkiede, hvis Rander forestilte et Slangehoved. *Chytræus Veyanus* (Mst. paa Universitets-Bibliotheket) skal, efter *Lagerbrings* Sigende, have beskrevet Kampen mellem *Tule Vognsen* og *Svend Graa* paa latinske Vers; men jeg kan paa intet Sted finde det hos ham. —

Vedel mener, at det er Lunde Kirke ved Varde, der er Tale om.

III. Folkelig Overlevering.

Paa „Dansk Folkemindesamling“ findes følgende Optegnelse ved P. Oxholm:

I Tirslund laa der i gamle

Tirslund Kirke.

Dage en Ridderborg, der ejedes af Mette Vognsen. Hun havde en Søn, der hed Tule Vognsen. Han var gaaet i Tjeneste hos en anden Ridder. I Nabobyen laa en anden Ridderborg, hvis Ejer hed Svend Graa. Ejerne af disse to Borge var fjendtlig sindede mod hinanden. Kirken, hvori de begge gik til Gudstjeneste, laa midt imellem begge Borge. Her i Kirken havde Mette Vognsen en pragtfuld Stol at sidde i, som Svend Graa havde maattet give hende, fordi han havde slaet hendes Mand ihjel. Hendes Søn havde dengang svoret, at han vilde hævne sin Faders Død. En Søndag, da Mette Vognsen sad i denne Stol, kom Svend Graa hen og opfordrede hende til at forlade den; men da hun ikke godvillig vilde det, tog han fat i hendes Haar og trak hende ud af Kirken. Herover blev hun jo meget forbitret og kørte straks hjem. Paa Vejen hjem mødte hun sin Søn, som var

kommen hjem fra fremmed Tjeneste. Da han hørte, hvad der var gaaet for sig, sporede han sin Skimmel, red op til Kirken til Svend Graa og opfordrede ham til Kamp. Svend Graa, som var en gammel Mand, kunde ikke staa sig for den unge kraftige Tule Vognsen. Han blev ved at vige, indtil han kom op til Alteret; her strakte Tule Vognsens Sværd ham til Jorden, og Svend Graa var død. Tule Vognsen løb nu ud af Kirken og svang sig op paa sin Hest og flygtede bort. Endnu den Dag i Dag er der oppe paa Alteret i Tirslund Kirke en stor Blodplet, som stammer fra denne Kamp.

Denne Meddelelse afviger kun i faa Enkeltheder, især i Slutningen, fra Folkevisen. Frøken *Valborg Tofte* i Skaarup meddeler af sin Faders *H. M. Toftes* Optegnelser fra Tirslund Sogn:

Naar jeg talte med min Moder om, at Tirslund Sogn, hvor jeg er født, kaldes „æ Bejkun-Sogn“, saa

var jeg temmelig vis paa at faa til Gensvar: „Ja, men jet Gaang vaar et it saaden, da kom der 8 Karem kørend te Kirk a jet Gaang, for da vaar der 7 Hærrgaaer der i æ Sogn!“ Naar man saa spurgte, hvor de laa, saa kunde man være vis paa, at hver Gammel i Tirslund Sogn vilde henvise til „Tullesmoes.“ Der boede „Tule Vovnsen“, men hans Gaard blev ødelagt i Fjendetid tilligemed de andre seks. — „Den jen Gaaer er sunken, den laa tæt ved æ Kirk, aa saa er der bløven en Sø, hvor den staa. Æ Hærrmand vaar ugujele, aa derfor saank hans Gaaer.“ — Den ene Gaard har ligget Sydøst for Byen paa en Skrænt, for da de byggede en ny Gaard der, „aa gravet ned i æ Bjerre, da faandt de stoer Hænger a æ Poert aa saadant nover, aa saa kund en jo see, der haj standen en Hærrgaaer i gammel Daw.“ — En tredje Gaard har ligget tæt Vesten for Gøtterup, „aa der kan en en!no somind høer æ Kok gael, vinner en kommer te ret Ti.“

Derefter giver Tofte en kort Indholdsgengivelse af Folkevisen og fortsætter:

Hele Visen om Tulle Vognsen synges af gamle Folk i Tirslund Sogn; jeg har hørt den flere Gange, ogsaa et Vers om, hvorledes Præsten satte Kirken i Band i syv Aar. Dette Vers er ikke optaget i „Udvalgte danske Viser fra Middelalderen“, hvor ellers Visen findes næsten ordret, som den synges i Tirslund.

En Kæmpehøj, som man har gennemgravet, og som nu kun er et lille Pold, ligger paa Gøtterup Mark og hedder „Taalshy.“ Der har man begravet „Tulle Vaagnsøn“, for der fandt man for ikke lang Tid tilbage en Sabel med Guld paa Hæftet. Guldet blev solgt, men Stumperne af Sablen har jeg set.

Den ivrige Samler af Sagn *Lorenz Borst* fra Mjolden (smlgn. Sønd. Maan. 1. Aarg. S. 147 ff.) har behandlet Sagnet om Tule Vognsen i en længere Fortælling, der for en Menneskealder siden bragtes som Frakligningsfeuilleton i Dagbladet „Modersmaalet“ i Haderslev. Han kæder det sammen med Sagnene om Ørnsholm i Arrild Sogn og med Fortællinger fra Løgum Kloster. Han har vist ladet sig forlede af Navnet *Vongshøj*, som man undertiden finder skrevet „Vognshøj“, til at tro paa en Forbindelse med Navnet Vogn; — det findes dog ikke i en Form, der er ældre end Midten af forrige Aarhundrede — der er ingen Grund til at tro paa nogen saadan, saa lidt som paa en tysk Tydning, der vil bringe Vongshøjs Navn i Forbindelse med Gude-navnet Wodan, d. e. Odin. Det kommer efter al Sandsynlighed af det gode danske Ord „Vang“, paa Vestslesvigsk udtalt „Vong“, og det har næppe hverken med Vogn eller Odin at gøre; men morsomt er det alligevel at se, at Navnet Tule Vognsen har været saa levende, at det kunde faa Borst og efter ham andre til at finde nye Forbindelser med det.

Det gamle Eemhav.

I 1. Aargang af „Sønd. Maanedsskrift“ (S. 145 ff.) blev der fortalt om det gamle Hav, der strakte sig fra Holland over den sydlige Del af Nordsøen tværs gennem Sønderjylland og den sydlige Østersø helt over til Østprøjsen.

Eemleret er fundet i sit oprindelige Leje ved Boringer paa flere Steder i Vestslesvig, omtrent 12 — 13 Meter under Havspejlet, og det træder tydeligt frem som løsrivne Blokke paa flere Steder i Østkystens stejle Havklinter. Navnet har det efter den hollandske Flod Eem. De i Leret fundne Muslinger viser tydeligt, at det er en Aflejring af et Hav, at Vesterhav og Østersø altsaa engang er gaaet i et.

Men hvornaar var det? Oprindeligt blev der fra de danske Geologers Side hævdet, at det var i den varme Periode mellem den næstsidste (2.) og den sidste (3.) Istid, og denne Opfattelse hævdedes i den senere Tid kraftigt af den tyske Landsgeolog Prof. Wolff. En anden tysk Geolog, Gagel, kom imidlertid paa Grund af senere lagtagelser til den Overbevisning, at Havet hørte hjemme i den varme Tid mellem den 1. og den 2. Istid. Paa Grund af Boringer paa Ribe-Egnen var den danske Statsgeolog Dr. Nordmann tilbøjelig til at give Gagel Ret, efter at han oprindeligt havde holdt paa de danske Geologers første Opfattelse.

For at komme til en afgørende Løsning af Stridsspørgsmaalet foretog Dr. Nordmann i Fjor Boringer ved Hestholm, lige Syd for Tønder, men disse gav intet klart Resultat. Vi lovede dengang vore Læsere at meddele Resultatet, naar dette Aars Boringer var endte. Dette er nu Tilfældet, og den gamle Strid, der i lang Tid har optaget Geologernes Sind, er afgjort.

Der foretoges ialt 9 Boringer paa forskellige Steder tæt ved Landevejen Tønder — Husum, og det viste sig, at Eemleret laa over det Moræneler fra næstsidste Istid, der fra Rørkær Banke fortsatte sig vestpaa under Jordoverfladen. Over Eemleret fandtes kun den sidste Istids Hedesand og den meget senere dannede Marsk. Dermed er klart bevist, at de danske Geologer havde Ret i deres oprindelige Opfattelse, der tilsidt ogsaa hævdedes af Prof. Wolff. Den gamle Strid er ikke alene afgjort, men det er for Fremtiden ogsaa muligt ud fra Eemleret at sætte tilstødende Jordlag paa deres rette Plads.

Ved disse Boringer kom forøvrigt for første Gang i Europa hele Eksemplarer af Muslingen „*Tapes senescens*“ op til Dagslyset. Denne Musling hører ved Siden af *Cyprina islandica* eller *Molbo-Østers* til de mest karakteristiske Dyr i denne gamle Nord-Østersø, der for maaske op imod et halvt Million Aar siden skyllede hen over vor Hjemstavn. E.

SAMLEREN.

Remser.

Dæ gik en Mand i æ Moos
med et Pa rød Hoos;
æ Moos brænd,
æ Mand rænd.
Snip, snap, snue,
no æ den Historre ue,
tip, tap, tynd,
no må do begynd, —
jen lisse lang,
jen lisse trang,
men et' den sjelle sam.

(Sml. S. M. I. 174).

Anders kjø te Randers
å vælt hans Wuen å spilt hans Tæe
å haj endda li møje å sæl,
han haj en Kuen, dæ hedt Mætt',
hun boj ve æ Stæt,
hun død ve æ Møll
å bløv begravet ve æ Køll.

(Saml. S. M. II. 15.)

(Fra Oksenvad Sogn ved Lærer
Ebbo Knudsen, Hønning.)

Tre Gaader.

Trille lille op aa Tag,
fælde do ned, så slær do Gaf,
ingen Mand i dette Land,
Trille lille hjælpe kan.

(Æg).

Kejser Karolius havde en Hund,
den gav han Navn af sin egen Mund. —
Altsaa hed Karolius' Hund? —
Sig mig så, hvad Hunden hed!

(Altsaa.)

Dær støj en Mand aa Hisselholt,
han øjt, å det gjolt,
han trak æ Ko øwer æ Faar.
Det gjætter I it æ Jaar.

(En Mand, der trækker sine
Støvler over æ Hos).

(J. K. Petersen efter Skoleelev Asmus
Mathieson i Flensborg).

Overtro.

Man maa aldrig tage Blomster
med bort fra Kirkegaarden, det vol-
der Ulykke. (Sæd.)

Staar Storcken paa Mønningen og
kiger ned gennem Skorstenen, spaar
den Lig. (Sæd.)

Man maa ikke pege efter Stjerne
— Maane — Lyn — Regnbue, det
giver bulne Fingre. (Sæd, Øster-
by og flere).

Naar Hunden tuder om Natten,
dør der snart en. (Østerby.)

Naar Uglen tuder ind ad Vindu-
et, dør der snart een. (Østerby.)

Falder der en Stjerne fra Him-
melen, dør der en. (Østerby.)

Naar tre Mand tænder deres Ci-
garer ved een Tændstik, dør den
tredje. (Østerby.)

Ser man et Lys i Mosen, dør
der een; er Lyset blaat, bliver det
en Mand, er det rødt, en Kvinde.
(Flensborg.)

Kredser Storcken i Luften over
et Hus, brænder det inden 8 Dage.
(Sæd.)

Tager man Plads ved Hjørnet af
Bordet, skal man i syv Aar vente
paa en Frier. (Sæd.)

Slaar man et Spejl i Stykker,
har man 7 Aars Ulykke. (Sæd.)

Naar to Mand vasker sig i det
samme Vand, skal den anden først
spytte i det, ellers kommer de op
at slaas. (Sæd.)

Naar man trækker til Marked
med en Ko, og det første man mø-
der, er en gammel Kone, faar man
den ikke solgt. (Østerby.)

Naar man løber tre Gange rundt
om Kirken og fløjter ind gennem
Nøglehullet, kommer Djævelen ud.
(Østerby.)

Naar man lider af Gigt, skal man
stjæle noget Kirkebly og klemme det
fast ved Øret, det hjælper. (Sæd.)

Gaar man tre Gange rundt om Duborg Slotsruin, kommer der en Heks ud. (Flensborg.)

Naar Næsen klør, kommer der nysgerrige fremmede. (Sæd.)

Hvidkaal skal plantes en Torsdag, hyppes tre Torsdage efter hinanden, og naar Hjertet begynder at lukke sig, skal der strøs Salt i tre Torsdage paa Rad. (Flensborg.)

Havren skal staa afmejet paa Marken i 14 Dage, ellers kan Hestene ikke taale den. 11 Dage er det allermindste. (Medelby Sogn.)

Officeren og Skrædderdrengen. Der var engang en gerrig Officer, som aldrig gav Drikkepenge. Det vidste en Skrædderdreng nok. En Dag skulde han aflevere noget Tøj til Officeren. Han gik saa uden videre ind i Stuen og sagde: „Her er noget Tøj fra Mester.“ Officeren blev forarget over denne Opræden og sagde til ham: „Nu skal jeg være Skrædderdreng og du Officer, saa skal jeg vise dig, hvordan du skal bære dig ad.“ Drengen tog Plads i en magelig Stol, og Officeren gik udenfor. Et Øjeblik efter bankede det nok saa pænt paa Døren. „Kom ind!“ Officeren kom ind, bukkede og skrabede og sagde derpaa: „Jeg skulde overbringe Mesters ærbødige Hilsen og bede Hr. Officeren behage at prøve dette Tøj.“ „Tak, det er godt“, sagde Skrædderdrengen, „og her har du 50 Øre for din Ulejlighed.“

(J. K. Petersen efter Hans Lorenzen i Flensborg.)

Ærlighed i Langbjerg. Om Folk i Langbjerg hedder det, at de alle er Tyve; den ærligste Mand i Byen er en Faaretyv.

(J. K. Petersen efter Frederik Mommsen, Harreslev.)

Ulykker hensat i Dødningehoveder. Paa Juelsgaard i Jægesogn var der under Mønningen

fastbundet et Hestehoved. Hvis det blev fjernet, skulde Gaarden rammes af Ulykker. Derfor sørgede man ved Tækningen altid for at binde det omhyggeligt fast igen. Engang faldt det alligevel ned og blev kastet bort. Men da begyndte der en Klapren og Susen i Huset, Køerne kastede; til sidst maatte Manden gaa fra Gaarden. Senere brændte den og blev ikke genopbygget.

(J. K. Petersen efter H. Chr. Møller, Flensborg.)

Paa Baarslund Gaard i Hygum Sogn ligger der endnu den Dag i Dag et Kalvehoved i en Krog paa Loftet. Det maa ikke fjernes, thi saa vil Gaarden brænde.

(J. K. Petersen efter Niels Kjems, Harreslev.)

I Sillerup, Fjelstrup Sogn, havde de et Sted et Dødningehoved liggende paa Loftet. Det maatte aldrig fjernes. En Rude i Vestergavlen kunde ikke holdes hel.

(J. K. Petersen efter J. M. Kylling, Flensborg.)

Forvarsel. Engang da mine Bedsteforældre havde faaet Besøg, skulde min Fader, der var en Dreng paa 15 Aar, cykle til Toftlund for at hente Kager. Han havde taget deres store Hund med, for han var lidt bange. Da de kom til Hulvejen, kom Hunden løbende hen til ham. Den skreg og peb, og min Fader vidste ikke, hvad der var i Vejen med den. Lidt efter saa han, at der henne mellem Buskene kom et Tog i fuld Fart. — Og nu gaar der et Tog, hvor min Fader dengang saa det.

(Skoleelev Henny Ehlert, Flensborg, ved J. K. Petersen.)

Heksen fra Allerup. En gammel Kone i Allerup kunde, efter hvad Folk fortalte, tage en anden Skikkelse paa; saaledes kunde hun

gøre sig om til en Mus eller en Hare. En gammel Jæger fra Byen, der ellers skød godt og nedlagde næsten alt, hvad der kom ham paa Skud, kunde ikke forstaa, at han altid i Nærheden af hendes Hus skød forbi paa en meget stor Hare. Han havde engang læst i en Bog, at hvis man kom en Sølvknap mellem Haglene, kunde man altid ramme. Næste Dag saa han Haren løbe paa samme Sted, hvor den plejede at være. Han skød med en Knap og ramte ganske rigtig i Benet paa den. Den kunde dog hinke af Sted og løb i Retning af Konens Gaard. Dagen efter fortaltes der over hele Byen, at den gamle laa til Sengs med et daarligt Ben. Da hun kom op igen, var hun halt, og det var hun Resten af sit Liv.

En Søndag Formiddag skulde den gamle Kone til Kirke. Pigen skulde bage Pandekager, men Konen forbød hende at give Karlen nogen, før hun kom hjem. Lidt før Middag kom Karlen ind og bad om at smage en Pandekage. Pigen tænkte i Øjeblikket ikke paa, hvad den gamle havde sagt, og gav ham een. Karlen rakte Haanden frem og vilde tage den, men i det samme blev baade han og Pigen som lammede, og de maatte staa i den Stilling, til Konen kom hjem. Saa mumlede hun nogle fremmede Ord, som de ikke forstod, men da hun havde sagt dem, blev de igen fri.

(Skoleelev Henny Ehlert, Flensborg,
ved J. K. Petersen.)

Tine Vip. Gamle Tine Vip kom i min Barndom for omved 30 Aar siden altid til Kirke i Enge med en Dug om Hovedet, et stift, hjemmegjort, uldent Skjørt, et Bomulds Forklæde, hvide, uldne Strømper paa og højhovede Klodser under Fødderne. Salmebogen havde hun indbunden i et stort Lommetørklæde. Hver Gang, Præsten nævnte Vor-

herres og Kristi Navn, nejede hun. Det var derfor, hun havde faaet Øgenavnet Tine „Vip.“

(Meddelt af Fru M. Dinsen, Tønder).

Skattegraverne fra Jyndeved.

En Mand gik en Aften, for at besøge sin Broder, med Gangstien fra St. Jyndeved til Kravlund. Stien gaar forbi nogle smaa Høje, der kaldes „Dyrmospolde.“ Mens Manden gik forbi Poldene, saa han to Lys staa i dem. Han blev forfærdet, vovede ikke at undersøge, hvad det var, men fortsatte skyndsomst Vejen. Lysene forsvandt med et Skrig. Ophidset kom han hen til Broderen i Kravlund, til hvem han fortalte det oplevede. Manden selv er aldrig siden gaaet denne Vej, men han har altid valgt at gaa Omvejen over Egebæk.

Rygtet om Lysene i Dyrmospolde bredte sig i Byen. Det kom ogsaa Smeden og hans Søn for Øren. De formodede, at der skulde ligge en Skat skjult under Lysene. Uforfærdet som de var, begav de sig en mørk Nat derud. De var godt kendt med den Slags Ting og vidste derfor nok, at de ikke maatte tale. Deres Arbejde blev kronet med Held. De fandt Lysene, og under Arbejdet stødte de paa en Malmgryde fyldt med Mønter. Gryden blev hævet og taget med hjem, uden at der blev mælt et Ord. Hjemme paa Køkkengulvet skulde Skatten saa deles mellem de to lykkelige. Da Svenden ved Lysets Skær saa hele Skatten, begyndte han at tale. Straks var hele Skatten forsvundet. — —

Der fortælles ogsaa, at naar Karlene i de sene Sommeraftener bragte deres Heste ud paa Græsmarkene ved Poldene, skal de have set en hovedløs Mand jage omkring derude.

(Meddelt af Lærer Schmidt, Eggebæk).

Dyreverdenen i Egnen mellem Kolding og Aabenraa.

Af J. Kr. Findal, Aarhus.

Den sønderjydske Østeregn mellem Kolding og Aabenraa, Lillebælt og Vandskelslinien — Mosestrækningerne mellem Hovslund og Løjt Kirkeby dog undtagne — hører i Hovedlinierne til den østjydske Landskabstype; dog har den flere ejendommelige Træk. Den er forholdsvis smal, Overgangen til de midtjydske Flader er brat, og Vandløbene er smaa. Dertil kommer Hegnene, som luner og læer, og endelig den sydlige Beliggenhed — over 200 km Syd for Aalborg. De to sidstnævnte Forhold bevirker, at Klimaet er mærkbart mildere her end i Nordjylland, saaledes at Planter og Dyr om Foraaret tidligere vaagner til fornyet Livsvirk-somhed, og en Del Arter, som fattes i Østjyllands nordlige Egne, er til Stede her.

Dyreverdenen falder i øvrigt i det væsentligste sammen med det øvrige Østjyllands, som sammenlignet med Midt- og Vestjyllands er meget rig paa Former, og som utvivlsomt kan maale sig med de rigeste Egne paa de danske Øer. At Østeregnens Dyreverden er rig kan ikke undre; thi

Naturen her byder et stort Antal forskellige Former et rigt dækket Bord og gode klimatiske Forhold at leve under.

I Nutiden er Forholdet imidlertid for vore *større Pattedyrs og Fugles* Vedkommende det, at de ganske lever paa Menneskets Naade. Det beror paa Lovgivningsmagten og Bøssemændene, hvorvidt Raadyr, Kronhjort, Grævling, Hare og Rovfugle m. fl. Fugle skal udryddes eller faa Lov til at leve. Hensynet til disse Dyrs Skadelighed eller Uskadelighed spiller naturligvis her en stor Rolle. Vi Dyrevenner maa dog bede vore Medmennesker om at lade Naade gaa for Ret over for de Dyr, som er deres Udryddelse nær i vort Land. Og hvem er i Grunden ikke Dyreven, naar det kommer til Stykket!

Af vore større Pattedyr er *Krondyret* vist det eneste, som tager til i Antal. Det findes nu fritlevende (som Standvildt) i adskillige jydske Skove, og det har holdt sit Indtog i mange af Hedeplantagerne. „I vore sønderjydske Landsdele findes det ikke som Standvildt, men Strejfer fra Nør-

rejyland kommer undertiden derved, men tilintetgøres snart“, skriver Prof. Boas.

Et af vore mindre Pattedyr, *Egernet*, udbreder sig for Tiden stærkt i Jylland. Det holder sig navnlig til Naaleskovene, idet det gerne spiser Koglernes Frø. Dette Dyr har i de senere Aar ogsaa indfundet sig i Haderslev-Aabenraa Egnen, efter at det i en længere Aarrække har været forsvundet derfra. Hvor det indfinder sig, vil saadant let kunne opdages, idet der i saa Fald vil ligge egerngavede Kogler under Naaetræerne og ofte afrevne Kogleskæl paa de voksende Træers Grene.

De to smaa Gnavere *Brandmusen* og *Birkemus* bør eftersøges, da de begge er fundne tæt Nord for den gamle Grænse. At kende dem fra hinanden er ikke helt let; de har begge en sort Stribe langs ad Ryggen. Brandmusen kan træffes i Kornmarker, især Havremarker, og Birkemus i Birkebevoksninger.

Vore stolte *Dagrovfugle* ses lige saa sjældent her som andre Steder i Østjylland. Møder Øjet endelig en kredsende Rovfugl, er det gerne en *Musvaage*. Derimod er Skove og Krat befolket med en Hærskare af Sangfugle, og færdes man en Forsommerdag f. Eks. i Skovene ved Aabenraa eller ved Gjenner Bugt, vil man faa at høre en Fuglesang saa fuldtonende og mangestemmet, at man næppe hører den smukkere og fyldigere andet Steds i vort Land. Kun i de færreste Tilfæl-

de lykkes det Tilhøreren at faa den lille Sanger at se, den skjuler sig gerne i det tætte Løv; men har man Øre, vil man kunne lære at kende hver enkelt Fugleart paa dens Stemme.

En Fuglekender og Fuglestemmekender har skrevet nedestaaende i „Flora og Fauna“ 3. Hefte 1923: „Ved *Age Sø* fik vi Lejlighed til at høre *Gærdesmutens* smukke, meget kraftige Sang, *Gulbugens* dejlige, rigt afvekslende Toner, *Rørsangerens* stille Jubel ved Søbredden og af og til det gemytlige Tjip-tjap fra *Gransangeren*. Ved *Runde Mølle* er Dammen omkranset af Skov og Krat, og da Stedet ligger lunt, er det kun naturligt, at Fugle, navnlig Smaafugle, synes godt om at være der. Ved *Mølledammen* var der da ogsaa stærk Fuglesang. *Bogfinke*, *Solsort*, *Have-sanger*, *Løvsanger* og *Munk* var de mest ihærdige. Af og til hørtes ogsaa her *Gransangeren*. Paa Vejen til *Kalø* saas *Jernspurv* og *Gærdesanger* (Gøgemoder).

Ogsaa i Granplantagen paa *Knivbjerg* var der livlig Fuglesang; men her var *Drossel* og *Nattergal* de dominerende, og naar de to Mestersangere tager fat, er det vanskeligt for dem med mindre kraftige Stemmer at blive hørt.

I *Hoptrup* opholdt jeg mig et Par Timers Tid paa en krat- og skovklædt Skraaning, og Mage til Smaafugleliv som det, der udfoldede sig her, faar man sjældent Lejlighed til at iagttage. Neden

for Krattet er der en Eng med en rislende Bæk og bag Engen Skov. Her kappedes *Solsort*, *Drossel* og *Nattergal*, og i Krattet var der en saadan Syngen og Kvidren, at jeg havde svært ved at skille de enkelte Arters Sang fra Fællessangen.

Bogfinkerne var særdeles ihærdige, og *Gulspurve*ne hjalp efter bedste Evne til med at forstyrre de „rigtige“ Sangeres „Melodier“ for mig. *Blaamejser* og *Halemejser* for fra Træ til Træ, kvidrende og urolige som altid. *Irisk* og *Svenske* blandede sig ogsaa i Koret. Hvor mange egentlige *Sangere* (*Sylvier*) der fandtes her, fik jeg desværre ikke Rede paa; men *Løvsanger*, *Tornsanger*, *Munk*, *Gærdesanger* og *Gulbug* var der da. *Gærdesmutter*s klare Toner lød næsten uafbrudt, og den yndefulde lille *Rødhals* med de store, klare Øjne smuttede stilfærdigt om paa de mest skyggefulde Steder.“

De to bedste Sangere er vel nok *Gulbugen* og *Nattergalen*. Medens den første er almindelig i Østjylland, er den sidste ikke set længere mod Nord end i Skovene ved Aarhus Bugt. Man har kaldt *Gulbugen* for Bastardnattergal; men de to Fugles Sang har intet med hinanden at gøre, og Fuglene selv er heller ikke nærbeslægtede.

Snogen er paa visse Steder meget almindelig, saa at man her møder den saa at sige daglig. Man træffer den ved Veje, ved Hegn og ved Skovbryn; man kan

finde dens Æg i Møddinger og dens afskudte Ham paa Høstmarkernes Kornhobe og Stubbe.

Løvfrøen, den nydelige lille græsgrønne Frø med Hefteskiver paa Tæerne, hører man ofte kvække i Hegnene. Her i Jylland skal den ikke være set længere mod Nord end ved Aarhus. *Løvfrøen*, hvis Haletudser bliver mægtig store, er fundet i en Dam i *Læborg* (og paa Tønderegnet). Det er meget sandsynligt, at man vil kunne finde dens Haletudser i Damme og Mergelgrave ogsaa i det her omtalte Omraade.

Springfrøen, der ikke maa forveksles med den almindelige *brune Frø*, hører ligesom *Løvfrøen* til vore sjældneste Frøer. Den har meget lange Bagben og er den smukkeste af vore Frøer. Den er fundet paa *Fænø* og vil maaske længere mod Syd kunne findes paa Skovskrænter mellem Hindbærris og langt Græs, idet den særlig ynder saadanne Steder.

Vort Kendskab til Egnens *Insekter* er forholdsvis godt, takket være afdøde Lærer *L. Andersen* i Haderslev, som i over 30 Aar har indsamlet *Biller* fra Sønderjylland, ialt ca. 2200 Arter. Af disse Arter lever sikkert mindst 1500 i Østregnen. Blandt de bedste Findesteder nævner Lærer Andersen *Ejsbøl*, *Fredsted*, *Tørning* og *Skovene ved Aabenraa*. Mange af de fundne Arter er meget sjældne i det øvrige Danmark, og en Del er ikke hidtil fundet Nord for den gamle Grænse. Til de ovenfor nævnte gode Findesteder kan føj-

es Skovene ved *Skamlingsbanken* og ved *Gjenner Fjord*.

Forfatteren til denne Artikel kender ikke saa lidt til Egnen gennem Selvsyn. Dels har jeg i Firserne opholdt mig der i 2 Aar, dels har jeg i de senere Aar ofte rejst dertil for at lære Vandløbene og deres Dyr at kende. I Begyndelsen blev jeg noget skuffet ved at se, hvor smaa disse Vandløb var, men jeg opdagede snart, at de til Trods for deres Lidenedhed var indholdsrige. De bedste Vandløb er *Kolding Aa*, en *Bæk ved Skamlingsbanken*, *Aaen ved Tørning Mølle* og en *Bæk ved Hoptrup*. *Søen ved Tørning* og *Slif Sø* er ogsaa gode.

Min Undersøgelse gjaldt navnlig de Vandinsekter, der hedder *Vaarfluer* og *Slørvinger*, og saadanne har jeg fundet i stort Tal i *Kolding Aa*, *Tørning Sø* og *Aa* og *Slif Sø*, deriblandt nogle af de Arter, der flyver tidligt om Foraaret, og andre, hvis Flyvetid falder sent om Efteraaret. I Søerne lever der andre Arter end dem, der lever i det rindende Vand, og i Østeregnens Vandløb lever der andre Arter end i Vesteregnens. Alle de fundne Ar-

ter er paa en enkelt Undtagelse nær ogsaa kendt fra Vandene længere mod Nord; men en Del af dem maa dog siges at være sjældne.

At omtale de enkelte Arter nærmere eller at nævne en Række latinske Insektnavne vil næppe have almen Interesse, og dette skal jeg derfor undlade; men jeg kan ikke afholde mig fra til Slutning at omtale en enkelt Art.

Saa godt som alle *Vaarfluers* Larver lever i Vandet, de aander ved ydre Gæller, og mange af dem bygger sig transportable Rør, hvori de gemmer sig. Ved Hoptrup fandt jeg paa en kratbevokset *Bakkeskraaning* under Mos paa gruset Bund et Antal *Vaarfluelarver* i deres af Sandkorn byggede Rør. Det er et ret enestaaende Tilfælde. Den omhandlede Art er ikke før fundet i Jylland, og den kendes her i Danmark i øvrigt kun fra Lolland.

Nærværende lille Artikel kan ingenlunde give noget fyldigt — langt mindre noget fuldkomment — Billede af Dyrelivet i Østeregnen. Det er kun enkelte Ting i den store Mængde, der er draget frem — Enkeltheder fra en rig og saare skøn Natur.

Vesterende-Ballum Skole i 100 Aar.

Af Fru Anna Petersen, Vesterende.

Der skal her først meddeles nogle Uddrag af en Forhandlingsprotokol for Ballum Sogns Skolekommission:

„Den 19. November 1824 var samtlige Gaardbeboere samlede i Tinghuset for at tage Bestemmelse om at faa indrettet et Skolelokale for Distriktets talrige skolepligtige Børn. Og afgave de Tilstedeværende paa

egne og Samtliges Vegne følgende Erklæring: Sognets Gaardbeboere fandten villige til at overlade forbemeldte Tinghus til en Skoles Indretning, forsaavidt deres Ejendomsret vedkommer. — Og forudsatte bemeldte Beboere ved denne Overdragelse den Betingelse, at den gamle Skolestue igjes maatte dem indrømmes til Forsamlingssted, hvortil de i en Del Aar vare vante til at bruge Tinghuset. Commissionen vedtog i den Anledning at gøre Forestilling hos det grevelige Herskab i Haab om at faa forbemeldte Betingelse indrømmet, hvorefter Begyndelsen med den nye Indretning bør foretages til næstkommende Sommer.“

Den 1. Februar 1825 afholdt Ballum Sogns Skolekommission et Ekstramøde, og derved blev behandlet følgende:

„1.) Blev fremlagt Resulation fra det grevelige Schackenborgs Herskab paa Skolecommissionens forangaaende Andragende i Anledning af en større Skolestues Indretning i Vesterende Ballum, saa lydende:

Paa den af Ballum Sogns Skolecommission under 19. f. M. indgivne Ansøgning har Grevskabets Over-Administrator Hr. Kammerherre Greve af Lerche under 21. ds. afgivet følgende Resulation:

1. Den Grevskabet tilhørende og hidtil til Skole anvendte Udbygning ved Ballum Kirke kan overlades Beboerne til et Forsamlingssted, naar disse ere villige til at bestride Bygningens Vedligeholdelse, uden Byrde for Grevskabet, dog med den Forbeholdenhed, at hvis denne Udbygnings Blytag i sin Tid skulde behøves til Kirkens Brug, dette kan afbenyttes, mod at Bygningen for Grevskabets Regning teglhænges, hvilket Tegltag derefter af Bønderne vedligeholdes.
2. Af Grevskabets Kasse skjænkes til den nye Skoles Indretning 50 Rbd., skriver Halvtredsindstve Rigsbankdaler rede Sølv, hvilke af Grevskabets Inspektør Cancelliraad Feddersen udbetales og posteres til Udgvit i aflæggende Regnskab til Martini 1825.

Som herved cumuniceres Skolecommissionen til behagelig Efterretning.

Møgeltønder, den 23de Jannar 1825.

2.) Blev fremlagt Qviteringer, hvorefter Skads, Randerup, Meolden, Døstrup og Scherbeck Sogne, saavelsom Beboerne paa Rønmø og List, vare udbetalte enhver især for deres engang havende Andeel i Ballum Tinghus, der under 24. Mai 1811 blev overdraget Ballum Sogns Beboere for den Summa 900 Rdaler C. — Bemeldte Qviteringer, som havde været oppebevarede af Skoleforstander Møller J. Nikolaysen, bleve af ham fremlagte ved Mødet og bliver at vedlægge Arcivet. — Angaaende den endnu resterende liden Anpart i bemeldte Tinghus, som Hr. Cancelliraad Holst for sin her i Sognet ejede Gaard i Kringlum, hvilken Anpart endnu ej var indfriet af Ballum Sogn, da blev vedtaget, at Sognepræsten til denne Sags Berigtigelse skulde correspondere med bemeldte Hr. Cancelliraaden, saavelsom med Anders Møller i Kringlum, forsaavidt vedkommer hans Gaard, som er henlagt under Randerup Sogn i Henseende til Skolevæsenet.

3.) Efter at dette var passeret, tog Skolecommissionen det meer bemeldte forrige Tinghus i Øjesyn, for efter fælles Overlæg at bestemme de Forandringer og Indretninger, som ansaas fornødne og hensigtsmæssige for en rummelig og for den indbyrdes Undervisning bekvem Skolestue. — Efter derover forfattet Overslag, hvorved Snedker og Murmester var til-

stede, formeentes de dertil fornødne Udgivter at ville beløbe sig til circa 60 Rdaler Courant, hvilken Udgivt dog ikkun for Sognet vilde udgjøre circa 29 Rdaler C. med Hensyn til, at Grevskabets Overadministrator Hr. Cammerherre Greve af Lerche til Øjemedets Opnaelse har skjænket 50 Rbdr. rede Sølv i foranførte Resulation paa Skolecommissionens derom skete Andragende.

Saaledes glæder Commissionen sig til at faa en skøn rummelig Skole tilvejebragt uden synderlig Byrde for Distriktet, og yder derfor Sognets Gaardmænd deres erkjendtlige Tak, fordi de med Beredvillighed indvilligede i det gjorte Forslag om Tinghusets Overdragelse, ligesom ogsaa den skylder at bevidne den Høje Skolepatron sin særdeles Taknemmelighed for den Velvillie og Opofrelse, som værdiges deres Andragende om dette almennyttige Anliggendes Fremme. — Da saaledes intet videre fandtes at forhandle til Skolevæsenets Fremme, hævedes Mødet og del Passerede blev med Underskrift forsynet.

Datum ut supra.

Underskrivernes Navne.“

„Anno 1825 d. 24 de Juni var Commissionen for Ballum Sogns Skolevæsen forsamlet, for at forfatte Repartitionen af de til Vesterende-Ballums nye Skoles Indretning forefaldne Udgivter, hvis Beløb, forsaavidt bliver Sognet til Udgivt, udgjorde circa 29 Rbdr. Courant. — Blev affattet den sædvanlige aarlige Ligning af de til Sognets tre Skolelæreres aarlige Lønning fornødne Udgivter.

Bidragene til Vesterende Skoles Indretning udgjorde den Summa circa 32 Rbd. Courant og til Skolelærernes Lønninger m. v. blev Beløbet 168 Rbdr. Cour.

Da saaledes intet videre var at forhandle, hævedes Mødet, og det Passerede blev med Underskrift forsynet.

Datum ut supra.

Underskrifterne.“

I Efteraaret 1825 indviedes den nye Skole i Vesterende. Den daværende Lærer og Degn Caysen fortsatte her i Tinghuset den Virksomhed, han da allerede havde udøvet i Udbygningen ved Kirken i omtrent 24 Aar.

Den 29. Juni 1832 var en Mærkedag i den gamle Skoles Historie. Paa den Dag besøgte Kong Frederik den Sjette Skolen og overværede Undervisningen. Ved denne Lejlighed blev Degn Caysen udnævnt til Danebrogsmand. I Slutningen af forrige Aarhundrede boede endnu Folk i Byen, som var i Skole den Dag og godt mindedes, at Kongen var godt tilfreds med Børnenes Svar. Folk stod i Hobe rundt om ved Skolevinduerne for at faa et Glimt af Kongen at se. Ude paa Kirkegaarden, som Skolens nørre Vindue vender ud til, var Trængslen saa stor, at de bagerste trykkede de forreste ind gennem Vinduesruderne. Samme Dag stod Kongen Fadder til Præstens Søn Frederik. Der staar i Kirkebogen: Præsten P. S. Fønssen og Kone Andrea Lorenzen, som Forældre, og som Faddere: Hs. Majestæt Frederik d. 6te, Hs. K. H. Prinz Frederik Carl, Christian Meden Pral, Frøken Marie Johanne Fabricius, Vesterende.

Vesterende-Ballum Skole.

„1837 den 21. September visiterede jeg med megen Fornøjelse Vesterende Skole“ skriver Biskop Tage Møller fra Ribe. „Jeg erfarede med Glæde den fortrinlige Vejledning, Børnene have faaet til Christendomskundskab, og mange af dem gave mig ved Examinationen Prøver paa den umiskjendelige Nytte, hvormed de havde modtaget den. — I nederste Classe var den indbyrdes Undervisning i god Orden, og Bihjælperne vante til at iagttage deres Pligter.“ — 1838 visiterede Provst Coch Skolen og skriver til sidst i Beretningen: „Atter i Dag forlader jeg denne Skole med megen Tilfredshed, erkjendende Lærerens megen Flid og Duelighed.“

1846 den 12. Juni skriver Provst Coch: „Med megen Fornøjelse visiterede jeg igjen i Dag Vesterende Skole. Den agtværdige Lærer, som i omtrent 45 Aar har forestaaet Skolen og endnu er kraftfuld, har taget en meget duelig Søn til Medlærer. Nederste Classes 30 Børn læse, skrive og regne meget godt. I øverste Classe er der 27 Børn, som læse meget godt med Undtagelse af en Dreng, som er tungnemmet og næsten 16 Aar, han læser maadelig. De Flestes Skrift er god, Nøgles endog mg. Tavleregning er særdeles god. De i Hovedregning givne Opgaver bleve løste med megen Færdighed. Flertallet af Børnene svarede med Forstand og megen Færdighed af Lærebog og Bibelhistorie. De syngte i Almindelighed godt. I Gymnastik fandt jeg Børnene ret godt øvede. Hvad Geografi angaar, da er dermed ikke begyndt i Bodsbøl Skole, men nogle i Nørhus er begyndt; men i Vesterende Skole er der meget godt undervist og godt begyndt med Fædrelandshistorie. I alle tre Skoler, men for-

nemmelig i den sidstnævnte Skole, skrive en Deel Børn temmelig orthografisk rigtig.“

1850 den 27. Oktober skriver Provst Coch: „Den udmærkede Skolelærer Knud Caysen, som i 50 Aar har været i Embedet, har i sin Søn, der er Seminarist, taget sig en værdig og dygtig Medhjælper.“

1851 den 23. November visiteredes Vesterende Skole igen, ved hvilken Lejlighed Provst Coch atter omtaler den 82-aarige gamle og ærværdige Skolelærer og Danebrogsmand Caysen, som nu har overladt Undervisningen til sin Søn Ulrick Caysen; men han vedbliver at undervise en Afdeling i nederste Classe i Skolen, som han har forestaaet i 56 Aar.

Endelig i Aaret 1859 tager gamle Caysen sin Afsked og flytter med Sønnen Ulrick Caysen til Visby, hvør denne overtog Lærer- og Degneembedet. I alle de 59 Aar boede Caysen i et Hus, som endnu findes lige Nordvest for Præstegaarden.

I 1860 blev der opført en Bolig for Læreren Østen for Skolen. Den gamle Skole ligger lige ud til Vejen, mellem denne og Kirkegaarden. Man ser endnu i den ene Skolestue de tykke Mure, der hvor der forhen har været Fængsel. Over Indgangsdøren ud mod Vejen staar en Indskrift: **S K O L E N**. Hvorlænge den har staaet, vides ikke, i al Fald har den staaet i 30 Aar, og trods gentagen, af de tyske Myndigheden paabudt Overkalkning kom den altid straks efter til Syne igen, og nu har den jo Lov at blive staaende, saa længe den gamle Bygning, der nu fylder 100 Aar som Skole, faar Lov at staa. — I Nabohuset Vesten for Skolen ser man paa en Dørfylding Ballum Kirke afmalet med Tilbygningen som Skole, altsaa som det var før 1825. En Del Gravsten ser man ogsaa, og midt foran ligger fredeligt et Par Børn mellem Gravene.

Som Lærere har i disse forløbne 100 Aar virket ved Skolen: Caysen fra 1825 til 1859, Böttcher fra 1860—1867 (døde af Halssyge), Holm fra 1867—1878 (døde af Tæring), Lauritzen fra 1878—1891 (døde af Kræft), Jensen fra 1891—1895 (lever endnu i Møgeltønder), og den nuværende Lærer Petersen, som har virket her siden 1895.

Fattigblokken i Klipleve Kirke.

Af Sognepræst P. H. Moos.

Hvordan den har set ud, vides ikke, den omtales i Regnskaber fra 1708 og følgende Aar. Den har vel set ud som andre. Et solidt Stykke Egetræ rammet ned i Jorden indenfor Kirkedøren; et Jærnlaag med en Spalte i har dækket over en Hulning til Modtagelse af Penge. Solide Hænge-laase har lukket for den. Man

læser Bemærkningen om, at Blokken blev tømt nogle Gange om Aaret „i de Kirkeældstes Nær-værelse“; d. 29/7 1718 var Kirkeældste Nis Chrestensen og Degnen Peter Carstensen nærværende; de andre Kirkeældste har nok holdt Kirkeferie den Søndag, Mens Præsten ikke tør paatage sig Ans-varet alene for at tømme Blokken, har han i mange Tilfælde foretaget Uddelingen af de indkomne Midler paa egen Haand.

En fast Udgift er *Skolepenge for fattige Børn*, som ikke selv kunde betale. Peter Degn i Kliplev fik 6 Mark. I Lundtoft kan Peter Rossen og Jørgen Nissen heller ikke betale for deres 4 Børn, de faar 4 Mark til Skoleholderen (1709). Ligeledes fik Peter (o: Degnen) 3 Mark for at informere de 13 Børn til den hel-lige Nadver.

Sognets fattige maa ogsaa hjælpes; foruden de Fødevarer, de privat har faaet, maatte der ogsaa kontante Penge til.

Margrethe Jørgens i Kliplev fik 1 Mark 8 Skilling til Hør (1713); saa kan Spindehjulet gaa igen.

Den gamle Chrestopher, som vogter Marken, samt hans Kone er i deres Armod blevne bestjaalne; meget stjæleligt har der ikke været i Hytten, saa tog Tyvene deres — Ligtoj! En Hjælp paa 2 Mark bevilliges (1709).

Sygdom falder haardest paa de fattige.

Den arme Niels Jespersen maa have 3 Mark til Medikamenter til sine Børn, og samme Aar maa de

have Bud efter Balberer Sommer til Børnene, atter 3 Mark (1709). 1711 faar Monsieur Sommer 1 Mark for sine Medikamenter og sin Ulejlighed med den syge Margrethe Jørgens. — Krum Ellens Søn fik 5 Sk.

Man kan ikke nægte Folk at komme hæderlig i Jorden; Præsten faar sit Honorar, ved at Ligfølget ofrer; men somme Tider er der intet Ligfølge, og Præsten tilføjer i Kirkebogen: „Eine arme Leiche.“ Sikken Skam!

Til andre Begravelsesudgifter maa der Pengehjælp. Store Peter Hansen fik 4 Mark til sin Fader Hans Rossens Begravelse (1708). Saadan gik det mange.

Selv Skræddermester Zacharias Johansen maa have 1 Mark 8 Skilling til Hjælp til sin Ligkiste (1712).

Hvor stor Elendighed der følger med Sygdom og Dødsfald, fik Mester Jochims Familie at føle. (Se Side 44.) Først fik hans Kone 2 Mark 8 Skilling under hans Sygdom, saa 3 Mark til Brædder til hans Ligkiste (1712), næste Aar fik hans efterladte elendige syge Børn 2 Mark. Det bemærkes, at nævnte Mester var Skarpretter Jochim Fuchtlér, der baade kunde kagstryge, afhugge et Hoved, lægge paa Hjul og Stejle m. m., naar nogen havde fortjent det. Nu dør han selv som en Stakkel. „Saadan gaar det her i Verden“, havde en Ahlefeldt til Valgsprog.

Den vigtige Færdselsaare, Oksevejen, der gaar fra Dannevirke til Viborg, gennemskærer Kliplev Sogn 3 Kilometer Vest for Kliplev

Kirke, hvis Spir ses langt omkring og har vist Vej ind til Præstegaarden. Nødlidende tyr herind om Hjælp.

En Dag kom een, som var omvendt fra Pavedømmet, han fik 6 Skilling, en anden fik 8 Sk. (1708); en omvendt Jøde fik 4 Sk. (1715), en døbt Jødinde ved Navn Anna Jansen 6 Sk. (1717). Derimod fik en katolsk Person kun 1 Skilling, han var jo endnu i Pavedømmets Mørke!

Der var Krig rundt om i Europa; det mærkes ogsaa op til os.

Der kom 2, som havde været Fange i Tyrkiet, 8 Skilling (1709), 3 som havde været Slaver, 12 Sk.; atter en fattig Mand, der var udplyndret af Moscoviterne, 3 Sk. (1715); Jochim Dragon havde længe været i tyrkisk Slaveri, 10 Sk. (1716).

En fattig Officers Enke fik 6 Sk. (1708). En fattig Sergeant, der kun havde 1 Haand, 8 Sk. (1712). En Løjtnant-Ingeniør, der har faaet Fingrene bortskudt ved Stralsund, 12 Sk. (1716). En afdanket Officer 12 Sk. (1718), to afdankede Underofficerer 2 Sk. (1719).

Ogsaa Præsterne har haft onde Tider; selv de og deres maatte gaa og tigge paa Landevejene. Allerede 1708 kom en fordreven Præsteenke, 4 Sk. En Præstekone fra den afbrændte Stad Ranstädt 5 Mil fra Frankfurt am Main, hvis Mand havde lidt megen Skade af Fjenderne, 8 Sk. (1711). Samme Aar fik en fordreven Præst 8 Sk., en do. 8 Sk., en fattig „afbrændt“

Præst anbefalet af Generalsuperintendenten 12 Sk. 1712: En Præsteenke 3 Sk., en fordreven Præstedatter 3 Sk., en Præsteenke 3 Sk., en fattig forhenværende Præst Gabriel Wittendorf fra Meklenborg 12 Sk. 1713: En af Franzoserne fordreven evangelisk Præst 8 Sk.

1714: En Præsteenke fra Pfalz, ruineret af Krigen, 6 Sk. En fordreven Præst Johan Casper Lund 6 Sk. En Præsteenke 12 Sk. 1716: En Feltpræsts Enke, som har mistet sin Mand i Pommern, 8 Sk. 1721: En Præstekone 4 Sk., en Præsteenke 6 Sk., en fordreven Præst 6 Sk., en Præsteenke Anna Lene Hoyers 8 Sk. Ogsaa Degneenken Sünnet maa gaa Tiggergang 3 Sk. (1723), men det var længe efter Krigen.

Indsamlere var en Landeplage. En kom og skulde have Penge til en afbrændt Stad i Tyskland, 8 Sk. (1708). Til en luthersk Kirke i Württemberg 16 Sk. (1710). Til en afbrændt Stad i Elsas 12 Stk. (1711). Samme Aar fik een 6 Sk. til Kirker og Klokker i Württemberg.

Naar Indsamlerne kom saa langt mod Nord til Udlandet, maa de have tilbragt Aar paa Landevejen med deres Tiggeri.

Ogsaa Studenter gik Tiggergang, 1709 fik een 4 Sk.; at de ikke alle kom Syd fra, ses af, at 1711 fik en fattig Student, født paa Lolland, 6 Sk.; de er næppe gaaet til Studiernes Fortsættelse.

Stor er Skaren af brandlidte Folk, de kom langvejs fra, fra Langhorn, Mildsted osv. .

En blind Kone fra Flensborg 8 Sk. (1713). En med stor Sygdom behæftet Mand fra Sønderup, Simon Daniel 6 Sk. (1714). En Skipper fra Langeland har mistet Skib og Gods paa Skagens Rev, 10 Sk. (1715); rimeligvis har han forevist et Tiggerbrev fra Ørigheden. En Kone med en lam Haand 2 Sk. En i Melankoli og Armod kommen Mand fra Slesvig 7 Sk. (1717); det var før de selv fik en Daarekiste i den By. Ingeborg Peters, hvis Datter i Epilepsi er falden om i Ilden og er bleven helt forbrændt, fik 6 Sk. til Pleje og Lægehonorar (1723).

Saaledes faar vi ikke alene et lille Indblik i Forhold hjemme i Sognet, men vi mærker ogsaa

noget til den fjernere Verden, hvor Krigen raser; Tiggerne kan fortælle om Krigsødelæggelser helt nede ved Rhinen; andre kan berette om de vilde Moscovitters Ødelæggelser; andre om, hvordan det er at være i Slaveri hos de grusomme Tyrker, Kristenhedens Fjender. Vel kom Svensken os saa nær som til Flensborg i Begyndelsen af 1713, men de blev snart fordrevne, takket være den fædrelandstro Frantz Bøckmann, Købmand i Flensborg og en Tid Forpagter af Søgaard. Nød man her i Kliplev Fredens Goder, kunde man sagtens give en Skærv til de nødlidende fra de krigshærgede Egne.

Midsummerkost i Sæd 1925. (Smilg. S. M. II. S. 69—70).

Efter at sidste Nummer af „Sønderjydske Maanedsskrift“ var udsendt, har en Læser stillet os et Fotografi af „æ Kwost“ fra 1925 til Raadighed. Man ser tydeligt Kæmpekosten af Hyldegrene og over den det store Kors-træ med de mange Kranse og Kroner.

Henimoe Jywl.

Sne å Sjap å Snaws de'ue!
Æ Skye hinge så lawt.
Pjisk å Pjask --- Ræen mo æ Rue!
Æ Hjaet, de slæ så sawt.
Koldt å nagen ue å ind';
sot i æ Væ'e å mørkt i æ Sind. —
Etteraarsstemning!

Da liste sinde, jen, to tre,
æ Børn sæ ind te mæ.
„Hold op mæ å løs, do kan it se,
å la vos syng med dæ!
Tænd æ Lys å æ Adventsstjern,
syng med vos, vi vil så gjern',
snaet komme æ Jywimand!“

„Glade Jul“, di stemme i,
å ålt de mørk må fly!
Dæ Sang, den gø mæ let å fri
å løjte mæ øwe æ Sky. —
Vinge fæ di, åld min Smaa,
Engle æ di, — vo Sang kan naa
ind i æ Himmel.

Himmelsk Glans lys i dæ Øjn',
som Søll dæ Haae æ se'e. —
Manne Engle kom no fløjn,
med vos di syng æ le'e. —
Glemt æ ålt de mørk å soet,
aalen stær æ Himmels Poet:
Lys kom te Verden!

E.

SAMLEREN

beder „Sønderjydske Maanedsskrifts“ Læsere om ogsaa at blive dets Medarbejdere. Fortæl os gamle Sagn. Send os Remser og Formler (Indbydelses-, Besværgelses- og andre Formler), Børnerim og Smaahistorier, Himmelbreve, Gække- og Bindebreve. Send os Historier om stærke Mænd, fortæl om Varsler og Syner, om gammel Skik og Brug. Hvad legede de, der nu er gamle, i deres Ungdom? Hvad dansede de, naar de var til Legs? Hvad sang de til Dansen? Hvad for Kortspil kendte de, og hvorledes spillede de dem? Hvad legede de voksne i fri Luft, spillede de Skorsten og hvorledes?

Hvad havde de for Skikke ved Arbejdet? Hvornaar sendte de Fluesmækker, og hvorledes sendte de den? Hvad gjorde de ellers ved Folk, der blev bagefter med Arbejdet?

Hvorledes døbte de Smaabørn, hvad skulde der passes paa ved det? Hvad sang Mødrene for dem? Hvad fortalte de Børnene? Hvorledes blev Bryllup holdt, og hvorledes var Konebarselet? Naar og hvorledes bryggede og bagte man? Hvad skete ved Begravelser?

Hvad dyrkede man i gammel Tid? Naar hørte man op med at dyrke Hamp og Hør? Naar drak man først Kaffe? Naar kom Rabarbergrod første Gang paa Bordet? Hvem dyrkede først Roer? Naar kom de første Jernplove? Hvem ved noget om Ulvejagt i Sønderjylland? Eller om Vildsvin? Er der Minder fra Napoleons-Krigene?

Gamle Historier om Præst og Degn, om store Ulykker, om mærkelige Mennesker. Fortæl Redaktionen af „Samleren“ derom! Jo mere den faar at vide, des rigere og morsommere kan „Samleren“ blive. —

Sæd og Skik i Emmerlev Sogn.

Optegnet 1859 af Degn Johannes Hansen.

1. Hilsen:

Naar nogen mødes paa Vej eller Sti, hilser de „God Dag“, og er det Arbejdere under deres Sysselsættelse, man kommer til, tilføjes „Guds Hjælp!“ Den anden Part svarer efter Omstændighederne enten „God Dag“ eller med Tilføjelsen „Tak!“ — Ved Indtrædelse i en andens Hus hilses ligeledes „God Dag“, og dersom der spises, tilføjes „Singot“*) eller „Prosit“, hvilket endog stundom sker, dersom der drikkes Kaffe eller The. I mange Huse og navnlig i de lavere Stænder beholder Dreng og voksne Mandfolk Hatten paa Hovedet inde i Stuen, baade hjemme og ude blandt deres Ligemænd, men kommer nogen ind, som anses for fornemmere, blottes Hovedet. — Kun i de mere dannede Kredse gives Haand ved Ankomst og Bortgang, undtagen naar der har været lang Skilsmisse eller det gælder en længere Fraværelse. — Er der nogen fremmed til Stede, siger baade Husets og fremmede Folk af Sognet „Velkommen“ første Gang, de kommer ind, ja paa somme Steder siger man det hver Gang, man kommer ind efter at have forladt Stuen.

2. Besøg.

Kommer nogen ind, hvor der drikkes Kaffe eller The, da bedes han at nyde noget med. Ved andre Lejligheder bydes voksne Mandfolk ved korte Besøg i Bondehuse en Pibe Tobak eller en Cigar og som allerflest en Punch. Forhen bestod Beværtningen i en Snaps og et Glas Øl. Hos Husmændene løber det som oftest af uden nogen Ting, dog bydes paa Tobak.

3. Tiltale.

Ordet „Han“ og „Hun“ som Tiltaleord synes at gaa mere af Brug; derimod bruges i Høflighedssproget „De“ og „I“ og i det fortlørlige Omgangssprog og til underordnede „Du.“ Børn i de lavere Klasser siger „I“, i de højere „Du“ til Fader og Moder. — For 30—40 Aar siden tiltalte den simple Mand gerne Præsten med „Han.“ Tyendet kalder i Almindelighed Husbonde og Madmoder „Faer“ og „Moer“ og bruger gerne „I“ som Tiltale.

4. Tællemaade.

For ikke lang Tid siden og stundom af ældre endnu var og er Maade at tælle paa dansk til 39, men derefter plattysk „feertig“, „fif un feertig“, „føftig“, „søsstig“, „søventig“, „tagentig“, men hundrede indtil 139. Nu bliver det bedre hermed, idet den opvoksende Slægt holder sig til Modersmaalet. Forhen regnede man paa tysk efter tyske Regneböger. Det var Ulykken. Den første danske Regnebog, der har vundet Rum i Sognets Skoler, er udgivet af Oluf Petersen, Skolelærer i Kløvtoft, 1821.

5. Pengebenævnelse.

En Skilling kaldes „en Rød“, en Fireskilling „en Fire“, vel ogsaa „en Skilling“, en 16-Skilling kaldes „en Mark“ eller „Fem“, en Dobbelt-daler „en Specie.“ Der høres og bruges endnu ofte 6,8 pp.-Skilling i „det gamle“, „en gammel Mark“, 1, 2 pp. „gamle Dalere“.

*) Bruges endnu i Sognet.

6. Sammenkaldelse til Grande.

Møde („Mood“) sker ikke, dog Emmerlev undtagen, ved en Budstikke eller Grandestok, men ved en skreven Seddel, der bæres af Nabo til Nabo, men sjældent kommer til Vejende, i det mindste aldrig til bestemt Tid. Paa samme Maade tilvarsles at betale Kommuneafgifterne. Kun Postermoderafgifterne og enkelte Restancer opkræves ved Bud. Møde i Skoleanliggende tilsiges fra Prædikestolen. — I Emmerlev By har man siden 1. April 1858 atter Grandestokke. Man har tvende ottetantede af brun Eg fra 1725. Paa den ene staar de daværende Østerby-Bønders, paa den anden Vesterby-Bøndernes Navne udskaarne. Det er en Vedtægt, at samme Dag, som Stokken bruges, holdes Grande om Aftenen Kl. 6. (Fortsættes).

Remser.

Mett'-Malen
hun såd å Graasten
å båd te Vorher, te æ Sol mått' skeen,
æ Sol den skeen, å æ Maan den lyst,
klavit, klavit,
da fløj hun vidt.

(Fra Sæd ved Fru E.)

En Skæmteremse.

De vår tre Aår, før æ bløw føjt,
den Daw æ bløw kristnet,
da såj min Moer te mæ:
„Kresten“, såj hun te mæ,
„do blyver it goj te Rytter.“
„Hvofor, kjæ Moer?“, såj æ te hind.
„For do har saa'en now lång Hæel.“

(Fra Hjerpested ved Laurids Petersen.)

Hvad Kirkeklokkerne i Broager siger.

Den lille: Hvo bløw han? hvo bløw
han? hvo bløw han?
Den store: Fanden tow ham! Fan-
den tow ham! Fanden tow ham!
den mellemste: La' ham ha' ham!
La' ham ha' ham! La' ham
ha' ham!

(Meddelt af Kasper Jensen, Broager.)

Hvad Smaabanetoget Aabenraa-Graasten siger:

Opad Bakken (langsomt): Så hjælp
mæ da, så hjælp mæ da!
Nedad Bakken (hurtigt): Det gær så
let, det gær så let!

(Meddelt af M. B., Stubbæk.)

Overtro.

Juleaften maa intet gaa rundt,
hverken Spinderok, Slibesten eller
andet, det giver Ulykke i det nye
Aar. (Sæd.)

Man maa ikke sy Juleaften, saa
faar man bulne Fingre. (Sæd.)

Man maa ikke fjerne Lyset fra
Bordet Juleaften, thi saa dør der een
i Huset i det nye Aar. (Sæd.)

Den der er født Julenat, kan se
alt forud. (Østerby).

Naar man Juleaften (Nytaarsaf-
ten?) gaar ud med et hvidt Lagen
over Hovedet og kiger ind ad Vin-
duet, saa kan man se, hvem der
skal dø i Aarets Løb. Han sidder
og spiser Grød med Skeen i Halsen.
(Flensborg).

— — Han sidder uden Hoved
ved Bordet. (Felsted).

Hvem der sliber mellem Jul og
Nytaar, skal flaa (selvdøde Kreaturer)
inden Faste. (Sæd.)

Hvem der slaar Søm i i Julen,
skal sømme Ligkiste til inden Faste.
(Bylderup).

Naar Lyset gaar ud Nytaarsaften,
dør een, inden Aaret er omme.
(Almsted).

Den der først lægger Skeen ned
Nytaarsaften, gaar det ikke godt i
det nye Aar. (Almsted).

Ordsprog og Sæjer.

Ven Engle rejse, grærre æ Himmel. (Det regner). (Sæd).

Kærligheds Gang er aller for lang, om det så er 7 Mil øver en plovet Fenn'. (Abild).

Det er overdrevn, såj store Gret', da kyssed ål de Åbøl Dreng hind'. (Arrild).

Forliges Hunde, morgen skal I aa æ Javt. (Emmerske).

Skaal Brændvin, morgen skal do ha' ØI! (Halk).

Trumf, Morbror, Farbror er beet! (Emmerske).

Fåld it, Faer, her er æ Kæp! (Emmerske).

Ham, Mus, lad æ Flæsk hæng! (Sæd.)

Det ska gaa, såj hun æ Pig', da føjt hun et Barn med jet Ben. (Sejerslev).

Der var en Tort' te hver (siges, naar der ikke er mødt mange). (Tønder).

Han gær lig' te li' som en Rømø-Mand (paa Rømø er der mange Fodstier). (Rømø).

De sidder i Rad li'som de Gasse-Brujpiger; (der var kun een). (Skær-bæk).

Søj å tej ved, det er Alsinger Kraa. (Felsted).

Du skænker nok „Barsøer Halve“; (saa er baade Overkop og Nerdkerp fulde). (Felsted).

Tule Vognsen. I *H. K. Kristensens Bog: Lunde Sogn* i Vester Horne Herred (Kolding 1924), 175 ff. findes en ret indgaaende Redegørelse for Folkevisen: „I Lunde Kirke der yppes et Stævne“, hvor de forskellige Sagn og Fortællinger hos Ole Worm, E. T. Kristensen, der henlægger Visens Skueplads til Lunde Kirke ved Varde, anføres, ligesom de forskellige Forskeres Anskuelser om Spørgsmaalet refereres. Forfatteren mener — med Rette —, at Visen ikke historisk kan afhjemle

Lunde ved Varde som Hjemsted. Svend Grundtvig formoder i sin detaillerede Undersøgelse af Visen („Danmarks gamle Folkeviser“ Nr. 143), at Visens Hjemsted er Gaardmandstorp i Skaane.

(August F. Schmidt.)

Smeden i Torsballe. Der var engang en Smed i Torsballe, han kunde hekse. Saa kom der en Gendarm fra Løjt, og han red forbi uden at sige God Dag. Smeden tænkte: „Jeg skal lære dig at sige God Dag!“ og saa stak han et Søm i en Hesteko. Kort efter kom Gendarmen tilbage og sagde, at hans Hest var bleven halt. Men Smeden sagde, han skulde bare ride videre, men en anden Gang skulde han sige God Dag.

Folk fortalte det til Præsten, og Smeden sagde de til, at han fik Besøg af Præsten. Saa tog Smeden en Træsko og smeltede Bly i den, og da Præsten kom, blev han staaende i Døren, vendte om igen og sagde ingenting. (Sml. S. M. I. Side 79).

(Skoleelev Frederikke Jess i Flensborg ved J. K. Petersen).

Spøgelset paa Kirkegaarden. Der gik engang nogle unge Mennesker hjem fra Kroen i Vanderup. Mellem 12 og 1 kom de forbi Kirkegaarden, og da saa de en hvid Skikkelse i Porten. En af de unge Mænd var nysgerrig og gik derhen. Men Skikkelsen veg mere og mere tilbage, og den unge Mand fulgte efter. Paa een Gang var han forsvunden, og de andre kunde ikke finde ham i Mørket. Næste Morgen fandt de ham besvimet i en opskovlet Grav, og tre Dage efter døde han uden at have faaet Bevidstheden tilbage. Folk sagde, han var død, fordi han var gaet imod Spøgelset.

(Skoleelev Frederikke Jess i Flensborg ved J. K. Petersen).

Skattegraverne i Døstrup.

I en Forhøjning paa Døstrup Mark er der en stor Skat begravet. Da de frie Gaardmænd i Døstrup By engang havde faaet i Sinde at grave Skatten op, drog de derop og kom saa vidt, at de kom til en stor Kobberkedel fuld af Sølv og Guld. Men da de vilde trække den op, saa de, at deres Gaarde stod i lys Lue. Mens de nu saa efter det og begyndte at løbe, lukkede Højen sig igen, og Kedlen forsvandt. Da de nu var visse paa, at der var en stor Skat der, begyndte de før Solopgang at grave igen. De kom ogsaa straks til Skatten og vilde lige til at trække den op, da der kom en Mand og dansede paa Kedlen og gav en ulidelig Stank fra sig. Mændene tog til Næsen, men sagde ingenting; men en Dreng, der af Nysgerrighed var kommen til Stede, sagde: „Fy for Fanden, hvor han lugter!“ Straks sank Skatten, og ingen har set den siden.

(Meddelt af J. H. i Døstrup.)

Spillemanden i Ulvegraven.

Ved Vippel, en lille Landsby ved Tinglev, ligger „Ulvemosen.“ Der fortælles, at Landet og særlig denne Egn var hjemsogt af Ulve. Befolkningen vilde gerne af med disse Plageaander, og ude ved Ulvemosen gravede de en Faldgrube for deri at fange Ulve. En sen Nat kommer en Spillemand intetanende gaende hen over Fælden og falder ned paa en fanget Ulv, mens Laaget smækker i, saa ingen kan komme ud af Hullet. I deres Angst flygter hver af de fangede hen i et Hjørne af Ulvegraven. Spillemanden griber i sin Angst Violinen og spiller for at holde Dyret fra sig. Hans Spil var saa stærkt og fortvivlet, at Folk i Gaaskær hørte det og ilede til for at befri den fangne Spillemand. Ulven blev dræbt.

(Sml. S. M. I. S. 79.)

(Meddelt af Lærer Schmidt, Eggebæk.)

Hr. Pæer i Brøns.

Hr. Pæer i Brøns*) kunde vise igen. Der var bleven to Heste væk for en Gaardmand i Byen, og han kunde ingen Steder finde dem. Han havde ledt i mange Dage og i flere Sogne og havde til sidst helt opgivet at finde dem. En Dag gik han forbi Præstegaarden, hvor Hr. Pæer sad udenfor, og han spurgte ham da, om han ikke havde hørt noget fra sine Heste. Nej, det havde Manden ikke; han troede ikke, han fik dem mere, „Ja, da kan æ sige dig, hvor de er, de gaar ude vesten Aabling.“ Manden gaar saa derud og finder dem.

En Gang var der een ved at stjæle af hans Klyne, lav han var midt i sin Prædiken. Han sagde da højt: „Staa!“ og Tyven maatte nu staa ved det, indtil Præsten kom af Kirke og kom hjem til ham. — En anden Gang vilde Pigen tappe af hans gode Øl, og saa sagde han: „Stop!“ og nu maatte hun blive staaende med Fingeren i Taphullet, til han kom hjem.

(Meddelt af Svend Højbjerg i Brøns, D. F. S.)

Pastor Pæer hans Hest den var bleven væk. Saa gik Karlen hen til ham og sagde: „Skal vi ikke ud og lede om vor Hest?“ — „Nej“, sagde Præsten, „den har det godt.“ Saa kommer der jo en Tid, hvor de vil have den igen, og han siger da til Karlen: „Nu kommer Hesten; du skal have Porten op; men straks den er kommen ind i Gaarden, skal du lukke Porten igen, for kommer den atter ud, saa faar vi den aldrig mere.“ — Den kom ogsaa skinnehvid af Skum, og de fik deres Hest igen.

(Meddelt af Peter Anderson, Brøns, D. F. S.)

*) Pastor Peter Ægidius Daler. Præst i Brøns fra 1691 til 1746.

Fra den vestslesvigske Vækkelse i det 18. Aarhundrede.

Af Sognepræst H. J. Helms, Mjolden.

Indholdet af denne og et Par følgende Artikler stammer fra to Foredrag om ovenstaaende Emne holdt for Tønder Provstis Præster. Det fremtræder her i en stærkt sammentrængt Form, hvor Hovedvægten er lagt paa at skildre i Sammenhæng den for denne Egn saa rige aandelige Tid, der er blevet kaldt „den vestslesvigske Periode i Danmarks Kirkehistorie“. Endvidere er der tilstræbt en kort Karakteristik af de aandelige Bevægelser, der optraadte og brødes her i nævnte Tidsrum. Ved Arbejdet hermed er det blevet mig klart, at man ret nøje kan dele Aarhundredet i 3 Perioder, hver kendetegnet ved sine særegne Brydninger.

I.

Den første af disse Perioder, der gaar fra Aarhundredets Begyndelse til c. 1735, præges af, at den nye aandelige Strømning, Pietismen, dukker op og kæmper sig frem. Siden Reformationen havde den gamle lutherske Rettroenhed (Ortodoxien) hersket uindskrænket i den danske Kirke og vældigt haandhævet den rene Lære, medens Livet for en stor Del var stivnet i døde Former. H. A. Brorson udtrykker det i Linjerne:

„Af døbte vrimler Stad og Land, men hvor er Troens Brand? — —
Hvor lidet er dog Kraften kendt af Ord og Sakrament“.

Der trængtes i den lutherske Verden stærkt til Inderliggørelse, og denne kom med Pietismen, der opstod i Tyskland i sidste Fjerdedel af det 17. Aarh. og efterhaanden banede sig Vej til Norden. Her til Vestslesvig kom Bevægelsen før end i Kongeriget, især hjembragt ved unge Teologer, der studerede i Halle, Pietismens Hovedsæde, eller i Kiel. Gennem denne Vækkelse, der her i Eggen baade satte dybere Spor og varede længere end andre Steder i Landet, kom der en rig Vekselvirkning mellem København og Vestslesvig. — Det første Sted, hvor vi synes at møde den pietistiske Bevægelse i Vestslesvig (hvortil jeg her med et Par Undtagelser regner det nuværende Tønder Amts Sogne, hvoraf 18 hører under Ribe Stift og 15 under Slesvigs) er i *Tønder*. Her var Kirkesproget overvejende tysk i Modsætning til Landsognene, og Præsterne, der kom sydfra, bragte Pietismen med. Fra 1703 virkede her den nidkære Prædikant, *Provst Samuel Reimarus*, der saavidt jeg

kan skønne, har været Pietist. I hvert Fald hørte hans Eftermand *Provst J. H. Schrader* til de ægte Hallensere. Hans kraftige og vækkende Forkyndelse samlede mange om hans Prædikestol. Schrader, der stod i høj Gunst hos Kong Kristian VI., der benyttede ham som Raadgiver angaaende Embedsbesættelser, har paa forskellig Maade sat dybe Spor. Den danske pietistiske Biskop E. Pontoppidan fortæller i sin mærkelige Roman „Menoza“, (om „en asiatisk Prins, der drog Verden rundt for at søge Kristne, men fandt lidet af det, han søgte“) om Schraders nidkære Præstegerning. Vi ser her, at han paa pietistisk Vis holdt „Bedetimer“ i sit Hjem, hvor han gennemgik Skriften og talte derover. Som Provst har Schrader haft Betydning for Egnen ved sine Visitatser, der omtales i *Menoza* bl. a. i følgende Ord: „Der findes megen Alvor i at søge Guds Rige og hans Retfærdighed. Endogsaa paa Markerne spænder Bønderne fra deres Plov og samles til fælles Opmuntring ved Lovsang, Bøn og Guds Ords Læsning. — Nogle af Præsterne vidste at fortælle herlige Prøver paa Guds Naades kraftige Arbejde til Menneskers Omvendelse.“ I denne aandelige Bevægelse har sikkert Schrader staaet i Forgrunden og som en betydelig Støtte. Men størst blivende Betydning har Schrader haft som Salmedigter (f. Eks. af „Vor Tro er den Forvisning paa“ og „Jesus, han er Syndres Ven“ — begge oversat af Brorson) og Udgiver af en stor tysk Salmebog

og endelig derved, at det var ham, der fik *H. A. Brorson* kaldet til dansk Præst i Tønder. Det Forhold, at man i Tønder (som i Løgumkloster og Højer og andre Steder) sang tyske Salmer ved danske Gudstjenester, har formodentlig givet Stødet til, at Brorson her udgav sine første, saa berømte Julesalmer 1732. Disse og mange følgende Salmer, der saa Lyset i Tønder, bringer os den Dag i Dag et levende Vidnesbyrd om disse aandeligt rige Aar. — Vi saa, hvor Livet blomstrede omkring i Omegnen, og Udgangspunktet herfor finder vi — en Del Aar før Schraders Virksomhed, — i Ø. Højst. Her var i 1719 den unge *Enewald Ewald* kommet hjem fra Universitetet i Halle som sin Faders Kapellan. Ved hans indtagende og nidkære Forkyndelse, der samlede Folk i Skarevis fra Sognet og Omegnen, udbrød en stor Vækkelse. Ewald begyndte at holde Forsamlinger i Hjemmene og Katekisationer i Kirken efter Prædikenen. Fra sin Biskop i Slesvig mødte Ewald Modstand i sin vækkende Gerning, men det hindrede ham dog ikke i at fortsætte, til han blev kaldet til Lærer og Præst ved Vajsenhuset i København 1727. Med ham kom Pietismen først paa Prædikestolen i Hovedstaden. — Spor af Ewalds Virksomhed fandtes i mange Sogne, f. Ex. i *Løgumkloster*, hvor H. A. Brorson under sit Ophold som Huslærer mødte Vækkelsen og oplevede sit aandelige Gennembrud. Hans Broder, *Nikolaj Brorson*, der var Præst i *Bedsted*, hørte

til den nye Bevægelses bedste og mest typiske Mænd. Ogsaa han maatte døje megen Modstand i sin Gerning, idet hans Provst i Aabenraa klagede over ham til Kongen, men blot opnaaede, at denne blev opmærksom paa Brorson og kaldede ham til Hofpræst. I Sagen angaaende denne Klage finder vi en klar Beskrivelse af Pietisternes Arbejdsmaade. N. Brorson holdt Lørdag Morgen „Bedetimer“ i Kirken i Forbindelse med Skriftemaalet, endvidere Katekisationer om Søndagen og daglig Morgen og Aften Husandagt for sine Folk, hvori mange fra Sognet deltog. Ved hans Forflyttelse blev der stor Sorg i Sognet. — Rundt om i mange af Sognene sad der i disse Aar nidkære unge Præster, der arbejdede med i Vækkelsen og sikkert har staaet hinanden bi. I *Randerup* boede til 1729 *Hans Adolf Brorson*, i *Mjolden* sad den tredje af „det rare Kløverblad“, *Broder Brorson*, i *Døstrup* øvede to *Wedel'er*, Far og Søn, deres velsignelsesrige Præstegerning. I deres Tid blev *Døstrup Kirke* udvidet. Foruden at samle en stor Skare i Kirken, gjorde disse *Wedel'er* en betydelig Indsats i Sognet ved at ophjælpe Skole- og Fattigvæsenet. De bekæmpede forargelige „Julestuer“ og indførte Katekisationer og Bedetimer i Kirken. Ogsaa i *Møgeltønder* maatte Kirken udvides paa Grund af stærk Tilstrømning til *Godske Møllers* levende Forkyndelse. Præsten i *Daler*, *Andreas Vedel*, der gjorde et forgæves Forsøg paa at indføre Konfirmationen

1708, har sikkert ogsaa været paa-virket af Pietismen. — Som en Type paa en ægte pietistisk Præst skal endnu anføres *Peder Jacobsen Hygom* i *Hygum Sogn*, lige op ad denne Egn, Forfatteren til *Salmen*: „Jesu, din søde Forening at smage“. Han medtages her, fordi der hos ham findes et karakteristisk Eksempel paa en pietistisk Præstegerning, den Modstand, den mødte, og de Frugter, den kunde bære. Hygoms kraftige Forkyndelse og Bedetimer bevirkede, at der fra nogle Sognefolk klagedes over ham til Biskop Anchersen i Ribe. I Klagen anførtes bl. a., at han førte nye og ubekendte Lærdomme, og at han bad paa Prædikestolen for „nogle, som han kalder omvendte, hvilke vi mener at være dem, der holder sig til ham i hans Hus. Men derimod os i de vestre Byer, Fæsted og Harreby, kalder han de af Sodoma og Gomorra og siger, at der er ikkun en eneste Loth derudi“. Hygom imødegaaer Klagen i en lang og grundig Skrivelse, og ved Biskoppens Visitats blev Sagen forligt, og Hygom fik den ellers ikke pietistisk venlige Anchersens fulde Tilslutning. I Forsvarsskriftet nævner Hygom nogle Virkninger af Præstegerningen, — hvoraf lidt anføres her: „Mennesker er komne i deres dybe Elen-digheds Erfaring, videre er de komne i Erfaring om den ypperlige Frelse, der er givet dem i Jesu Værdskyld. Beskæmmelse er faldet paa Syndere og Bevægelse paa Hyklere i Zion. Den blodige Banden og Sværgen hører man nu

ikke mere. Drik og Doblen falder hen, Krogang om Helligdage bliver og efterladt. Den vederstyggelige og fra Hedenskabet stammende Juleleg er afskaffet.“ —

Omkring Aar 1735 har den egentlige Pietisme i Vestslesvig naaet sin højeste Blomstring. Den var hurtigt trængt ind og havde sat sig dybe Spor. Men mærkeligt nok kom næsten alle de Præster, der bar Bevægelsen frem, bort fra Egnen omkring nævnte Aarstal. Kong Kristian VI. følte Interesse

for dem og forflyttede dem. Nævnet er det, at Ewald kom til Vajsenhuset i København og N. Brorson til Frederiksberg (og senere til København). H. A. Brorson kom 1729 til Tønder og 1737 til Ribe som Stiftsprovst. Br. Brorson flyttede 1736 til Ribe og bagefter til Aalborg Bispestol, og Hygom blev Biskop i Aarhus 1738. Med deres Forflyttelse begynder en anden Periode, der i meget var forskellig fra den første.

(Fortsættes).

Den kloge Kone i Slogs Herred.

Lærer Knudsen i Bylderup, en af de flittigste Samlere til „Sønderjydske Maanedsskrift“, har i et Hjem i Bylderup Sogn fundet en klog Kones efterladte Papirer og har venligst stillet dem til Maanedsskriftets Raadighed.

Det er ikke vanskeligt at *tidsfæste* Optegnelserne. Nogle findes paa løse Papirstumper, andre er indførte paa de frie Steder i en Kvitteringsbog over Fæstepenge („Herren-Gelder“), der gaar fra 1717 til 1746, og midt blandt Recepter og Raad findes følgende Bemærkning: „Vor Prest blev jndwied til kirken den 23. trinitatis Eller den 2 den November j det Aar Anno 1766.“ Hvorledes Konen iøvrigt hed og paa hvilken Gaard i Sognet hun boede, skal her ikke meddeles.

Saavidt vides, havde hun en ret udstrakt Praksis, og hendes Opskrifter tyder ogsaa paa, at hun har behandlet alt muligt hos Mennesker og Dyr. Jeg tæller bl. a. 2 Raad mod Svindsot, 7 mod „We unner helt skin“ (Ve under helt Skind), 3 mod Gigt, 2 mod Falde-syge, 3 mod Vandladning i Sengen, 2 mod Edder og desuden 1 mod „bol stei“, 1 mod Modersmerter og Kolik og desuden 1 mod „Kolik for Kalfolk“, 2 mod Tandpine og 1 mod hver af de følgende Sygdomme: Øjensyge, Hovedpine, Koldfeber, Hjerteve, Helleling i Brystet, Gulsot, Forkølelse, „æ Træng“, Orm, haard Stolgang, Fremtræden af Tarmen, Tarmrystning, Frøslinger, Hugormslag, Benbrud, Forstuvning af Haand og Fod, Saar, samt „naar man ikke kan blive Wæret kvit“. Desuden er optegnet henimod 50 Raad mod alle mulige Sygdomme hos Kreaturer og Heste („Nød og Beester“).

Opskrifterne er interessante, baade hvad Indholdet og Sproget angaar. Den største Del holder sig i Linje med de gamle *Husraad*. St. Johannes-, St. Peters-, Kamfer-, Terpentin-, Skorpion-, Lavendel-, Lindbom-, Regenworm-, „Sensedoltses“-, Biber geil-Olie og mange andre „oli“ spiller en fremtrædende Rolle, ligeledes forskellige *Salver* (Antemonsalve, „Triandtensalve“) og *Urter* (Krusemynte, Malurt, Peberskræppe). Desuden bruges Lavrbær, Ingefer, Peber, Salt, Smør, Honning, Mjød, Brændevin, sød Mælk og andet, og der forsmaas heller ikke kraftigere Midler som Spanskgrønt, „Dyvelsdræk“, Hundefedt og Bjørnefedt.

Af denne Gruppe af Recepter skal der kun meddeles en til Prøve:

„Bieber geil oli . . .	1
Regnworm oli . . .	1
oli pompeli . . .	1/2
Drianten Salve . . .	1/2
Lavendel oli . . .	1/2
	<hr/>
	3 1/2

for ve under helt skin.“

Dette Middel var maaske ikke saa helt daarligt, men om det følgende vil hjælpe, er vel mere tvivlsomt:

„1/4 Pund Honning,
1/4 „ usaltet Smør,
1/4 „ Hvid hat Zucker,
1/4 „ Hvid Lindbom oli
det er godt for Svinnsot.“

Den brave Kone har vel næppe haft Forstaaelse for denne Sygdoms Væsen og vel heller ikke for andres. Hvad mener man om følgende Middel mod Gulsot:

„for Guel sot skal en slagt en guel been Høen og kaag et sop der paa og der skal meget Annis der paa og been af hønen skal deri.“

Eller mod Orm:

„4 oder 5 dr. disteleret Schlangen oli schal en tage 23 draber hver aften i 4 aftener sa faar di tünt i livet so kommer di grote worm og saa kommer die sma bag efter og so kommer Worm huset hver aften 1 stund gefastet / det er got for e Worm for jung und alt.“

Hun er dog ikke uden Grund blevet kaldt en klog Kone. En hel Del af Recepterne naar ud over *Husraadene* og over i det *magiske*. Det følgende Raad mod Snitsaar kan endnu gaa an:

„Wen en hawer skaren sig Haand Eller fod sa skalt du Smøre det med mare af et Hundkiafbeen og det kiafbeen skalt du bren Pulver af og kom og (paa) saaret. Sa skal det snart heles.“

Men med de følgende to mod Gigt og Svindsot gaar den kloge Kone absolut over Grænsen:

„3 loht jenber,
3 loht granber,
3 loht Pommeranser,
3 loht soor af en skaasteen
disse fire Slags skal i et krus brænwiien settes det skal under
Jorden sættes et døyn sa obtages sa tage sa meget ver morgen
som en sæsling brændwiien det er godt for e jegt. -- saa nyter
int e Flask meer. (!)“

Mod Svindsot:

„ 3 l kanari Zucker
3 l af de beste Lisbomoli
Tasdags Morgen en liden tee ske fol af de kanari Zucker og
de skal blødes med di Lispomøli det skal intages til en anden
Tasdags Morgen / og saa skal der tre hender ful Peberskrep-
Røder men di skal toes og smaat skieres og i et krus gammel
wien og det krus wien skal under Jorden settes til Anden
Tasdags Morgen og det skal under Jorden wen solen er neder-
gangen og optages inden en staar op og wen i begynder at
tage af det første saa skal wienen under Jorden setes og wen
di otte Dage er forbi saa skal i tage saa meget som for en
trelling brenwien af de krues wien wer Morgen saa længe det
waarer, wen i begynder med winen saa holder det første op
fast 1 stund derefter.“

Der mangler heller ikke blandt Papirerne magiske Talkvadrater
og magisk Skrift, og Konen har endog givet sig af med at *signe*, som
den længere nede nævnte Trylleform mod Edder viser.

Sproget i de mange Opskrifter er ligesaa interessant og morsomt
som Indholdet. Der forekommer en hel Række gamle sønderjydske
Ord, som nu kun faa kender, f. Eks. „Helleting i æ Bryst (= Helve-
des Ild,) eller „Frøslinger“ (det vi nu kalder „Frenner“, Knyster).

Nogle Recepter vidner i deres Sprog tydeligt om, at de uforandret
er gaaet fra Led til Led gennem mange Tider, idet Sproget og Ret-
skrivningen utvivlsomt er langt ældre end 1760. Som Eksempel skal
nævnes følgende Raad mod at lade Vand i Sengen:

„mand maa brende en Svineblære, eller af en Vildbasse, eller
af en Oxe til Pulver, her af schal mand gifve den Siuge med
Edicke at dricke om Aftenen naar som hand sig nedlege til
Søfns.“

Det samme er ogsaa Tilfældet med de faa Opskrifter, der fore-
kommer paa tysk Sprog, idet det gamle *plattyske* Sprog her er frem-
trædende. Det følgende Raad viser dette tydeligt og tillige paa meget
morsom Maade, hvorledes den Blanding af Plattysk og Tysk, der har
foreligget for Konen, ikke har kunnet faa Bugt med hendes danske
Modersmaal:

„1 Kruss gut Beer so viel Bader (ndt. = Smør) som ein Hü-
ner eyer und das gekocht under thät Lag (under tæt Laag!),

und so nehm die Bader af und so über die gantze leibe mit die Beer gesmeert und so mit die Bader gesmeert überall, das ist gut wen die Leibe in vendig gerüstert.“

Det for os mest værdifulde blandt de gamle Papirer er dog vel nok følgende *Signeformel* mod Edder:

„jeg säiner jerrer j jerrerens mund
de schal forgaa som dug j dal
og sool j Quæl

j navn gud Faders Gud søn og gud den hellig Aand.

det schal 3 gange siges og j vor det jerrer er saa schal en stryger med lang Finger 3 die gange og et wert gange lige som en vil schmie det til jors.“

Vort Kendskab til *sønderjydske Trylleformler* er i Forvejen ikke altfor stort. I Flensborg „Rodeboeck“ af 1608 nævnes nogle i Anledning af en Proces mod et Par kloge Koner, der var beskyldt for Trolddom. Det værdifuldeste Fund blev 1872 fremdraget af Student M. Lorenzen fra Felsted, der af Pastor Kok i Burkal ogsaa nævnes som en flittig Samler af gamle Ordsprog og Mundheld. Lorenzen lod i „Jydske Samlinger“ trykke en lang Række Trylleformler i ægte Cyprianus-Stil, som en Smed i Kværshavn havde ejet, det saakaldte „Kværshavns Haandskrift.“ I kort Tid var alle Eksempler solgte, vel næppe til Elskere af Folkeminder! (Se Ohrt: Danmarks Trylleformler, København 1917). Desuden fremdrog Lorenzen enkelte Trylleformler fra Felsted. Udover denne større Samling er der hidtil kun meddelt enkelte spredte Trylleformler fra forskellige Egne af Sønderjylland, især samlede af Jørgen Fausbøl, Branderup Mølle, og hertil kommer nu altsaa den oven anførte fra Bylderup. Om Bylderup-Konen har ejet og brugt flere end denne ene, kan ikke siges. Det er meget muligt, at hun eller Efterkommere har fjernet andre, og muligvis findes endnu flere i det gamle Skatol, hvoraf denne blev fremdraget.

Den her meddelte Formel mod Edder viser stærk Lighed med andre, der findes trykte i foran nævnte Bog af Ohrt. Fra Vestjylland findes f. Eks. følgende to:

„Jeder skal forsvinde i Jeders Mund som Dug for Daann, Kuull paa Aann og Salt i rinden Vand. Det troer vi i Jesu Christi Navn, Amen.“

„Edder, som udgik af Edders Mund, skal forsvinde som Dug i Dal og Salt i Vand og død Mand under Muld.“

Til Slutning bedes vore Læsere indsende Trylleformler og magiske Midler mod allehaande Sygdomme. Et Par almindelig kendte mod Hikke skal meddeles under „Samleren“ i næste Nummer. E.

Den sidste Kamp for Modersmaalet i Skolen.

4 Aktstykker,

meddelte af H. Lausten-Thomsen.

Den 18. December 1888 udstedte Overpræsidenten for Holsten og Slesvig en Bekendtgørelse, hvorefter der med Sommerhalvaaret 1889 skulde indføres udelukkende tysk Skoleundervisning med Undtagelse af ugentlig fire Timer i Religion i alle nordslesvigske Almueskoler. Der indsendtes paa Vælgerforeningens Initiativ en Petition med over 10000 Skoleinteressenters Underskrifter til Regeringen om Ophævelse af Anordningen. Sagen fremdroges i Synoder og Landdag, alt forgæves. Et tydeligt Billede af, hvilken Utilfredshed, ja hvilken Sorg der vakttes ved Bekendtgørelsen, vil man faa af efterfølgende Ansøgninger om at beholde den meget sparsomme Danskundervisning i det mindste i et enkelt lille Skoledistrikt. Ansøgningernes Forfatter er „Den nordslesvigske Skoleforenings“ senere mangeaarige Kasserer Hinrich Thomsen i Roost, og forøvrigt taler Dokumenterne for sig selv. Den originale tyske Ordlyd fremkommer i „Sønderjydske Aar-bøger“.

I. Første Ansøgning.

(Oversættelse).

Til den Høje Kongelige Regering
Afdeling for Kirke- og Skolevæsen
i
Slesvig!

Roost ved Arrild,
Tørninglen Provsti,
Haderslev Kreds den 18. Dec. 1890.

De ærbødigst undertegnede 3
Gaardejere (Hinrich Thomsen, Hans
Rostgaard Evald og Peter Ennemark)
fra Roost Skolekommune stiller
herved ærbødigst Andragende om

„at den Høje Kongelige Regering vil behage at tillade og forføje (med „Hensyn til § 6 i den *idag* for 2 Aar siden, den 18. Decbr. 1888 af den „Kongelige Regering udstedte „Anvisning for Undervisningen i de nordslesvigske Folkeskoler“), at Religionsundervisningen *kun alene i Skolen i „Roost* skal gives paa det danske Sprog og at dansk Læsning og Skrivning skal øves i 2 Timer om Ugen“. —

Naar netop vi 3 undertegnede Skoleinteressenter træder frem med dette Andragende, har dette sin Grund, der let kan ses af følgende: Den herværende Folkeskole frekventeres nu af 19 — skriver nitten — skolepligtige Børn. Af disse 19 skolepligtige Børn er 10 — altsaa over Halvdelen — undertegnede Børn (Thomsen 3, Evald 3, Ennemark 4). Forældrene til 7 Børn er danske Undersaatte (Snedker Olesen 4, Kaadner Møller 3), og de sidste to Børn har deres Hjem i Nabokommunen Rurup, betaler her Skolepenge som fremmede og kan altsaa slet ikke komme i Betragtning her, selv om Forældrene til disse to Børn, som vi vel tør paa-staa, fuldkommen er enige med vort Andragende. Da Fædrene til de 7 Børn er danske Undersaatte, kan de heller ikke tale med i denne Sag;

dog kan vi uden at have adspurgt dem hævde, at ogsaa de er enige med os i vor Bøn. Rekapituleres det, er Resultatet, at vi tre ærbødigt undertegnede har Grund og moralsk Berettigelse — vi er ogsaa alle 3 Medlemmer af Kirke-Kollegiet — til at stille det forannævnte Andragende. Den kongelige Regering kan ikke skænke os nogen smukkere Julegave eller Nytaarsforæring end at bevillige Andragendet, og vi har ogsaa det sikre Haab, at det vil bevilliges. I vor Frelser, Børnevennens Navn beder vi: lad os dog beholde vor Religion ubeskaaret i vort gamle Sprog, saaledes som vi *altid* har haft det siden Kristendommens Indførelse. Betænk dog, at det er en meget haard Straf for os, naar f. Eks. vore Børn i Skolen skal lære at bede til Gud i Himmelen paa et Sprog, som de fleste Forældre slet ikke kan forstaa. — Naar den høje kongelige Regering vilde tænke sig, at den daværende danske Regering f. Eks. i Aarene 1851-1863 havde forordnet, at der i Byen Slesvig, Kiel, Altona o. s. fr. *kun* maatte gives Undervisning paa dansk i Folkeskolerne med Undtagelse af 4 Religionstimer om Ugen — og saa endogsaa 2 Timer Religion paa dansk om Ugen, — ja saa tillader vi os allerærbødigt at paastaa, at paa samme Maade, i samme Omfang indføres der nu *tysk*, og endnu strengere; thi vi har jo dog kun været forenet med Prøjsen i 23 Aar, medens f. Eks. Byen Slesvig o. s. v. i Tiden 1851-1863 havde været under Danmark i Aarhundreder.

Vi beder atter: „Opfyld vor Bøn“! Der kunde angives en Mængde Grunde for vort Andragende, som vi frygter for den Tilbagegang for Religion og Moral, som Følge af Religionsundervisningen paa tysk, som der foreligger Fare for i mangen Henseende, hvad vort Kirkeforstanderskab og Kirkekollegium til enhver Tid kan bevidne; vi vil give Afkald derpaa, idet vi til sidst erklærer, at vi ikke tvivler om, at den høje kongelige Regering vil være os en god og retfærdig Regering.

Allerunderdanigst

Hinrich Thomsen.

H. R. Evald.

P. Ennemark.

Svaret.

(Oversættelse).

Kongelig Regering.

J. Nr. II 17102

Slesvig, den 24. December 1890.

Paa Ansøgningen af 18. d. M. svarer vi Dem, idet vi henstiller at give de to Medundertegnere af det Meddelelse, at vi ikke ser os i Stand til at tillade Afgivelser fra Forskrifterne i de nordslesvigske Folkeskoler af 18. December 1888.

Kongelig Regering,

Afdeling for Kirke- og Skolevæsen.

Schow.

Til

Gaardejer

Hr. Hinrich Thomsen

velbaaren

i Roost

Fri! • ved Arrild.

(Oversættelse).

II. Ansøgning.

Til
Hs. Excellence,
Hr. Ministeren for Kirke-
p. p. sager,

Berlin.

Roost ved Arrild,
Haderslev Kreds,
Slesvig Regeringsdistrikt

} 5. Januar 1891.

Underdanig Ansøgning fra
Gaardejer Hinrich Thomsen i Roost
vedrørende
Undervisningen i den herværende
Folkeskole.

Med Hensyn til den in rubro
nævnte Sag tillod den allerærbø-
digst undertegnede sammen med
to Naboer sig den 18. December
1890 at henvende sig med en ær-
bødig Ansøgning til den kongelige
Regering i Slesvig. Jeg vedlæg-
ger allerærbødigst en Afskrift af
den nævnte Ansøgning.

Den høje kongelige Regering i Slesvig har den 24. f. M. meddelt
mig Besked med Afslag, men uden al Motivering Jeg vedføjjer ogsaa en
Afskrift af denne Besked.—

Nu henvender jeg mig allerærbødigst -- ogsaa i deres Navn, der
har medundertegnet Ansøgningen af 18. Decbr. 1890 — til Deres Excel-
lence med den underdanige Bøn, „Deres Excellence ville forfølge, at der i
Skolen her i Roost kun skal gives Religionsundervisning paa Dansk og
at der i to Timer om Ugen skal læres dansk Læsning og Skrivning“.

I „Anvisning for Undervisning i de nordslesvigske Folkeskoler af 18.
Decbr. 1888“ (den Kongel. Reg. i Slesvigs Amtsblad Stk. 60, Nr. 1240,
Side 629) faar Regeringen i § 6 Myndighed til at tillade Undtagelser, og
det er netop under Henviisning til denne § 6, at vi i Tillid havde henvendt
os til den kongelige Regering, i den Overbevisning, at nævnte Regering
var i *Stånd til* at tillade Afvigelser. Af Svaret af 24. Decbr. 1890 har
vi set, at vi har taget fejl, og derfor henvender jeg mig nu underdanigst
til Deres Excellence. Jeg beder og andrager for vore Børns Skyld: „Hør
vor Bøn!“ Jeg skal undlade nu at anføre Grunde, der er mange alvorlige;
Deres Excellence vil kende dem lige saa godt som vi her i Nordslesvig,
og jeg haaber som en simpel Bonde, at mit Andragende ikke skal være
forgæves.

Underdanigst

Hinrich Thomsen,
Gaardejer.

(Oversættelse).

Ministerens Svar.

Ministeriet
for Kirke- Undervisnings-
og Medicinalanliggender.
U. III A. Nr. 627.

Berlin, den 2. Maj 1891.

Paa Ansøgningen af 5. Januar i A. svarer jeg Dem, idet
jeg sender Bilagene tilbage, at Deres Andragende om at lade
Religionsundervisningen i Skolen i Roost ene og alene gives
paa Dansk og om, at der skal læres dansk Læsning og Skriv-
ning i to Timer om Ugen, ikke kan efterkommes.

Til Gaardejer
Hr. Hinrich Thomsen
i Roost.

Zedlitz.

Hvor man søger at hjælpe sønderjysk Ungdom. Flensborgske Børn med deres Plejemoder paa „Børnenes Helsehjem“ ved Sdr. Vilstrup Strand.

Troldtøj.

Alsiske Digte af Martin N. Hansen,
(Forfatterens Forlag 1925).

Det hører til de store Sjældenheder, at en Digtsamling er udsolgt efter rigeligt et Aars Forløb, og naar man hører, at det er Digte paa Folkemaal, lyder det som et Eventyr. Alsingeren Martin N. Hansen udsendte i Fjor sin Digtsamling „Hvæ fowl maa syng —“, og Bogen er nu udsolgt! Hvem der vil lære denne unge Digter at kende, maa nu købe hans anden Digtsamling, „Troldtøj“, der lige er udkommen.

Troldtøj, hvad er det? Savn og Fattigdom, Drik og Svig, Drømmeri og Forsagthed, ulykkelig Kærlighed og Utroskab, ond Samvittighed og — Krig. Disse Folkelivsbilleder viser alt dette; det tunge og mørke i Almuens Hverdagsliv overvejer i denne Bog som i den første. Den tunge Barndom og den frygtelige Krig har mærket Digteren. Men ind imellem kommer Glimt af en dyb Lykkefølelse, og et Digt som „Aw Blomme æ så fuld, så fuld den hiele Maj“ virker som en Befrielse. „Kan fra de sorteste Skyer falde den hvideste Sne, kan højeste Lykke komme af den dybeste Ve.“

Da forskellige Digte af „Hvæ fowl maa syng —“ og „Troldtøj“ forleden læstes i en lille Kreds, var alle Tilhørere betaget af dem. I mange Forsamlingshuse er Martin N. Hansens Digte blevet læst, og de har altid udøvet en stærk Virkning. De bør kendes i alle sønderjyske Hjem.

C. Eskildsen.

SAMLEREN

Sæd og Skik i Emmerlev Sogn.

Optegnet 1859 af Degn Johannes Hansen.

7. Navne.

Forældrene giver sædvanligst deres Børn Navne efter Familien uden at forandre dem. Mærkeligt er det, at Drengbørn tildeles allerøftest tvende Stamnavne: „Hans Sørensen Nielsen“, „Niels Sørensen Skov“ osv. og at Navnet Marie tilføjes en stor Del Pigenavne, naar det ikke er Fornavn. Saaledes findes f. Eks. iblandt de 1857 døbte 16 Drengbørn 13 med dobbelte Stamnavne og iblandt de 1856 døbte 23 Pigebørn 9 med Tilnavnet Marie. I Udtalen forvanskes en Del Kvindenavne: Ane til „Ann“, Mette til „Mett“, Marie (ofte) til „Mari“, især i Forbindelse med andre: „Mari Kathrin“; Lene til „Lenn“; Agnethe til „Agnneth“; Johanne til „Hanne“; Birthe til „Birret“; Dorothea til „Dorthe“; Christine til „Christiin“ osv. — Hvor Manden sjælden har Ophold i Hjemmet, benævnes han som øftest efter Konen, f. Eks. „Søren af Trinnes“. — Uvedkommende Tilnavne eller Øgenavne ere heller ikke sjældne, som: „Peer Gasse“. — At der gives Folk Tilnavne etter deres Haandværk er her, som andetsteds, almindeligt: „Søren Skrædder“, „Peer Skomager“. Disse Navne gaar ofte i Arv til Børnene. —

8. Børneforlystelser.

Pintsebrud er ophørt. I Pintsen drog en Flok Børn omkring fra Hus til Hus. „Brud og Brudgom“, der var udstafferede med Baand og Kranse, dansede, medens Hoben sang. Der gaves dem en Penge- eller Madgave, og et Gilde holdtes om Aftenen. Knud, ved Helligtrekongersdag eller Kyndelmisse, er ogsaa ophørt, undtagen i Nørre-Sejerslev. For at faa Fødevarer til Gildet gaar de unge Karle omkring, to og to. Den ene holder Folkene med Snak, medens den anden fra Fadeburet eller Madranden tillister sig Pølse eller andet Suul og lignende, hvoraf siden laves en Smaus, hvortil man tager sig en Dans. At sligt Rapseri ikke kaldes for Tyveri og at kun lidt tages paa hvert Sted, forstaar sig selv. —

Tilbage er Snaredagen. Søndagen nærmest for ved St. Hansdag gaar Drengene parvis med et Reb eller en Lænke, som de udspænder for de Passerende for at faa en Skilling, et Par Naale eller sligt. Gilde bliver der næppe Raad til, da ikke enhver respekterer Drengenes „nedarvede“ Ret til paa denne Maade at kræve Skat, og Udbyttet altsaa falder tarveligt ud. —

Siden Ringridningen af voksne er kommen i Brug, have Drengene sædvanligt ogsaa saadan Festlighed engang om Sommeren. Og uagtet „det koster Ben at ride paa Kjep“, holdes dog et Gilde bagefter, idet man gør sig tilgode med $\frac{1}{3}$ Kd. Mjød eller gammel Vin, noget Hvedebrød og en Dans. —

Mærkelig er de bratte Afvekslinger, som Børnenes Leg tager til bestemte Tider: I nogen Tid er det „Sidst“ d. e. Tagfat, og alle maa være med. Men pludselig tages „Nybbespillet“ for, og nu kaster Hoben sig over dette Spil med en Mani, saa at der hverken agtes Regn eller Kulde. Men denne Leg har ogsaa sin Tid; thi endelig kommer Turen til en anden og iredie.

9. Forstærkelses- og Bekræftelsesord.

Disse er ofte ret karakteristiske, f. Eks. „grov“ fin, „grov“ glad, „grov“ god, „gyselig“ glad, „gyselig“ hovres, „forskrækkelig“ snel, (morsomt). I det hele spiller grov og gyselig en stor Rolle som Forstærkelsesformer. For nogle faa Aar siden er Ordet „græsigt“ vandret ind syd-fra. Der siges saaledes „græsigt“ koldt, varmt osv. Det skal vel være det danske „græsselig“. — Banden høres i Almindelighed nu sjældent af voksne; uvorne Drengene øver sig derimod ikke lidt deri.

10. St. Hanskaal.

Paa St. Hansaften sættes afskaarne St. Hanskaal ind i Aabningen imellem Bjælke og Loft. For et Brudepar sættes to ved Siden af hinanden. Af disses Vækst samt af den Omstændighed, om de vokser imod eller bort fra hinanden, spaar man Liv og Sammenhold eller det modsatte. Ogsaa for enkelt Mand eller Kvinde plantes bemælte Kaal paa denne Maade som Spaadom om Liv og Velgaaende eller Hensygen og Modgang. Om man nu tror paa dette antaget Forvarsel, er et andet Spørgsmaal.

(Fortsættes).

Rumlepotte-Remser.

Fru, Fru, luk æ Dør op,
æ Rummelpot vil ind,
der kom et Skif fra Holland,
det haj så goj en Vind.
Styrmand vil vi hejse,
Kaptejnen vil vi prejse,
sæt æ Segel op i æ Top,
å gi' mæ æ lidt i min Rummelpot.

(Fra Broager ved C. Schmidt.)

Mua, Mua, luk æ Dør op,
æ Rummelpot vil ind,
der kømme et Skif fra Holland,
det har så goj en Vind,
å sæt æ Sejl i højen Top,
å gi' mæ lidt i min Rummelpot,
en Æfelkag' æ goj.

(Fra Als ved
Lærer H. Sandkamm. Stolbro.)

Fru, Fru, luk æ Dør op,
æ Rummelpot vil ind,
der kom et Skif fra Holland,
dat ha'de gode Vind.
Æ Styrmand skulde vi prejse,
morgen sollen vi rejse,
sæt en Segel op en Top,
gib mir wat in de Rummelpot.

Ich heisse Jacob Jensen,
kriegen wi niks, so tællen wi niks,
dann fall ik durch den Finsternis.

(Fra Sæd ved Chr. L. Lorenzen.)

Rummel, Rummel, Rowe,
æ rumle for en Kåvring,
å hven æ inne Kåvring må faa,
så lad æ min Rummelpot staa.

(Fra Sæd ved ovennævnte).

Rummel, Rummel, Røtze,
gib mir wat in de Pøtze,
der ole Peter Fuhrmann,
der nicht mehr verdienen kann,
æ rumle for en Kåvring,
æ hven æ inne Kåvring kan faa,
så lad æ min Rummelpot staa.

(Fra Sæd ved ovennævnte).

Gaader fra Als.

Illerup sa' til Pillerup: Hold ved
min Pusserok, til jeg gaar til Grøn-
land og henter Grøndillerup. (Konen
beder en anden Kone holde Barnet,
mens hun gaar til Marken efter Koen).

Da jeg var lille og hvid, da havde jeg
mange Venner
da jeg blev stor og brun, da fik jeg
mange Fjender,
de legede med mig som Kat med Mus,
de jagede mig af mit lille Hus,
av, av, min Ryg den knast. (Nødden.)

Skaaret i Skov,
bøjet i en Bow,
smedet i Smedjen,
flyver rundt i Stuen
som en generalsk Flue. (æSpind'hjul).

Fire Nej'bunke, fire Opstrunke,
to Brunebasse, en Vejviser og en Vis-
segning. (4 Hjul, 4 Kæppe, 2 Heste,
1 Kusk, 1 Pisk).

(Meddelte af
Lærer H. Sandkamm, Stolbro).

Overtro.

Drømmer man om Heste, kom-
mer man snart paa en Rejse.

Drømmer man om en Præst, kom-
mer man snart til Bryllup.

Drømmer man om Slinger, faar
man Fortræd.

Naar en Mand taler med sig selv,
bliver han gammel.

Naar Katten pudser sig, kommer
der Besøg.

Naar Hanen galer foran Døren,
kommer der Besøg. (Østerby).

Naar Kaffeledlen brummer, kom-
mer der Besøg. (Flensborg).

Naar der løber en Kat over Vejen,
skal man jage den samme Vej til-
bage, ellers faar man Fortræd. (Sæd).

Naar man er paa en større Rejse
og først møder en Kone med For-
klæde for, faar man Lykke paa Rej-
sen. (Jejsing).

Ordsprog og Sæjer.

Det vår det, såj æ Mand, da
slæft han den siest Kommod' ue a
æ Hus, law de brænd.

Det kommer egjen, såj æ Mand,
da gå han æ So Flæsk.

Se, såj den Bleend', da kund'
han it.

De slirrer, såj han æ Dreng, da
slæft hans Hoj.

Ålt etter Maal, såj han æ Skræ-
re, da banket han æ Dreng med æ
Al'.

Hven do it gie mæ æ Skind a
æ Gaas, så seje æ, te do hæ Fars
Skjywt aa, såj æ Dreng te sin Moer.

Høg over Høg, såj hun æ Kjæl-
ling, da piske hun æ Kat.

No takker vi Gud for saa vidt,
såj han æ Mand, da vidst han it,
hvo han va.

Kjærlehed skal et te, såj hun æ
Kjælling, da køsset hun æ Ko.

Haardt imod haardt, såj han æ
Dreng, da såt han æ Æend' mod æ
Tvorn'.

Det blywwe jo længe jo vær',
såj æ Dreng, da skuld' han si' „Ære
være“.

Det ka læg' nowwe i et, såj æ
Dreng, da vraad' han i et tåmt Skufle.

Det hjælp, såj æ Dreng, da ban-
ket han sin Moer.

Ja, Hr. Pastor, den æ heller it
færre endno, såj æ Dreng, da vild'
æ Præst kasser' ham en 5, han haj
skrewn.

Ren a pæn vil æ vær', såj æ
Kuen, da vænd' hun æ Særk å Nys-
mor'n.

Vi er åll' Mestre, såj æ Murmester,
da fåldt æ Mur, di lig haj sæt op.

Æ tviel, såj Pæ Tækker, da skrej
æ Tag.

Børn kan fornøj' sæ øwver lidt,
såj æ Mand, da køjt han for 100
Mark Legsager.

(Fra Varnæs Sogn
ved Jens Børnsen, Visby).

Fattigblok og Kollekt. Sog-
nepræst J. Hansen i Hostrup gør op-
mærksom paa, at Beretningen om
Fattigblokken i Kliplev Kirke vist
nok paa et Punkt beror paa en Mis-
forstaaelse. Det er ikke rimeligt,
at alle disse Folk, der har faaet Hjælp

af Fattigblokken, *personligt* er mødt som Tiggere. Tværtimod ses af Protokollerne i Hostrup, at der ofte er Tale om *Kollekter*, der er tilstedt de paagældende. I Hostrup Regnskabsbog staar der somme Tider, inden den Slags aarlige Udgifter opføres: „Up I. F. G. Vorschrift verehret — — —.“ Mange af „Ihre Fürstliche Gnaden“, Hertugen af Gottorp bevilgede Kollekte er meget interessante, f. Eks. til den afbrændte Kirke i Faretoft, til Præsterne i Trindermarsch, Geikenbüll og Evensbüll paa Nordstrand, til de brandlidte Præster i Schlamersdorf, til en Fange, til Georg Reichert „aus Behmen“, Johan Martens „aus dem Lande Hadeln“ til Befrielse af hans af Tyrkerne fangne Søn o.s.v.

Helligkilde og Fattigblok. I

„Danske Atlas“ fra 1781 hedder det: „Straks ved Rørkær paa en Bakke er en Brønd, kaldet Hellig Kilde (rigtigere vel nok Hellig Brønd, i Omgangssproget „Helle Kæld“), som for 50 Aar siden blev stærkt besøgt af syge og Krøblinge. Vandet brugtes især med Nytte i hidsige Febre. Derhos stod *dengang* (!) en Blok; men nu er Kilden bleven saa almindelig, at mange i Tønder lader her hente deres Vand, og hører man nu slet ikke til nogen derved sket Helbredelse.“ — Denne Meddelelse trænger til at korrigeres eller fuldständiggøres. Efter Hostrup Sogns Fattigregnskaber har der nemlig staaet en Blok ved Brønden endnu efter 1781, og der er ogsaa lagt Penge i Blokken. I Regnskabet fra 1789 staar der, at man „vor ein Schlos bey der Heil. Wasser“ har betalt 9 Skill. At Fattigkassen betalte Laasen, var ikke saa sært, da der jævnlig tilflød denne Kasse Indtægter af Blokken. Saaledes indkom der i 1786 to Gange et Beløb, den sidste Gang var det 3 Mark 6 Skill. I 1787 „aus die Armen Block bey der Hellig W. 3

Mark“; 1788: 11 Mark 12¹/₂ Skill.; 1790: „bey der Heilig Wasser“ 5 Mark 13 Skill.; 1793: 8 Mark 7¹/₂ Skill.; 1800: 9 Mk. 3¹/₂ Sk. „im Armenblock bey den Hlg. Wasserbrunnen bey Rohrkarr“. Efter Aaret 1800 udelades „Heilig Wasser“, og nu hedder det blot „vom Armenblock bey Rohrkarr“. Men af dette „bey“ (ved) ses jo tydeligt, at det er den samme Fattigblok, der er Tale om. Fra 1803, 1806, 1809, 1816, 1818, 1820, 1823, 1824 og 1828 opføres gennemsnitlig 5 Mark hvert Aar. Med Pastor Chr. Hansen Hoeck, som kom til Sognet 1828, ophører den „Hellige Kilde“ at flyde, idetmindste som Indtægtskilde for Hostrup Sogns Fattigkasse. — Ældre Folk i Rørkær kan dog fortælle om, at man i deres Forældres Tid har brugt Vandet, — naar der skulde koges Ærter. Derefter at dømme har Vandet vel nok været kalkholdigt og maaske ogsaa haft andre Bestanddele, saa det jo ikke er udelukket, at det ogsaa ved visse Sygdomme har kunnet virke velgørende.

Pastor J. Hansen, Hostrup.

Musen straffes. Min Fader tjente i Vester Aabølling, og der kom een af de her Omstrejfer til og laa i deres Lade om Natten. Han gik jo om og tiggede Flæsk og Gryn i hans Pose. Om Morgenens, da han vilde tage den, saa han, at en Mus havde gnavet et Gaf i Posen, saa der var spildt nogle af Grynene. Det var han vred over og sagde, at den skulde komme til at undgælde for det. De andre Folk sad og lo ad hans Snak; de kunde ikke forstaa, hvordan han kunde det. Ja da skulde han vise dem. Saa beder han dem om at stille et Baal an midt paa Gulvet i æ Bryghus, og de gjorde det ogsaa. Saa varede det aldrig længe, inden der kom en lille Mus, og den løb og kredsede rundt om Ilden, og til sidst fløj den

ind i Ilden, og saa var den væk. De stod og saa paa det, og min Fader var ogsaa med, og han har fortalt det og færdedes ikke med Sludder.

(Meddelt af M. R. i Skærbæk D. F. S.)

— —

Det dyre Rækværk. Engang skulde der laves Rækværk til en Bro i Angel. Kong Frederik den Syvende gav Arbejdet til en Snedker, og da det var færdigt, kom denne med Regningen. Dagen efter kørte Kongen en Tur tilligemed et Selskab, og de lagde Vejen om ad Broen. Da de naaede den, gjorde Vognen paa Kongens Bud Holdt. Kongen steg ud, besaa og befølte Rækværket meget nøje, og da han endelig var færdig og vilde stige ind i Vognen igen, hørte Kusken ham sige til Selskabet: „Naa, det var da ikke af Guld, det skulde man ellers tro, naar man ser Regningen.“

(Cand. theol. A. Brandt Petersen efter en Mand fra Flensborg, der har hørt Historien fra Fr. VII's Kusk).

— —

Præstens Drengsom Spøge'se. Der tjente en Dreng i Løgumgaard Præstegaard, og han var meget uartig. Kun Præsten var han bange for. En Dag havde han gjort nogle Skælmstykker, og saa havde de truet med at sige det til Præsten, naar han kom hjem. Om Aftenen, da Drengen var i Seng, kom Præsten og gik op gennem en Gang, der var tæt ved Drengens Kammer. Drengen bliver rød og springer ud ad Vinduet i den bare Skjorte.. Det regnede noget, og saa løb han ind i Karn-

huset, for Kirken ligger tæt ved. Der stod en Stige inde, og den kravlede han op paa. I det samme kom en gammel Skrædder, der havde været ude at sy, og vilde sætte sig paa Ligbaaren og hvile sig i det daarlige Vejr. „Da Gudskelov for Husly“, siger han. „Det siger æ ogsaa“, svarer Drengen. Skrædderen ser op og bliver den hvide Skikkelse var. Da bliver han bange og springer ud, men Drengen bag efter og raaber „Vent!“, for han kendte godt Skrædderen. Men Skrædderen vilde ikke vente efter Spøgelset og løb endnu raskere til. Saa faldt han og Drengen kommer da og siger: „Lad mig hjælpe dig.“ Men han raaber: „Er du en Satan, saa vig, er du en Guds Engel, saa tal!“ Da taler han ogsaa: „Æ er jo Præstens Dreng, I kender mig nok!“ Saadan blev Præstens Dreng gjort til Engel.

(Optegnet af E. Tang Kristensen).

— —

Billedet i Brede Kirke. I Brede Kirke hænger et stort Billede, som er kommet saaledes til Kirken:

I det 17. Aarhundrede var der en Mand her i Sognet, som for til Søs og blev taget til Fange af Tyrkerne, som ogsaa tog hans Skib. Da man hjemme fik det at vide, blev der samlet Penge ind til at købe ham fri for, men da Pengene kom til Stede, var han allerede død paa Grund af de Pinsler, han havde udstaaet. For Pengene købte man saa det Billede, hvor han er aftegnet i Tyrkernes Vold.

Meddelt af
Christine Davidøen, Brede. D. F. S.)

Fra den vestslesvigske Vækkelse i det 18. Aarhundrede.

Af Sognepræst H. J. Helms, Mjolden.

II.

I det andet Tidsrum, der kan regnes fra ca. 1735 til ca. 1770, er Brydningen ikke længere i Hovedsagen mellem de ortodokse og Pietisterne, men mellem Pietister og Herrnhuter. Ved Grev Zinzendorffs Rejse til Kristian VI.s Krøning 1731 kom der Fart i den herrnhutiske Bevægelse i København. I Begyndelsen gik den pietistiske og herrnhutiske Strømning sammen, men snart aabenbares deres Forskellighed, og da Pietismen sejrede i Regeringskredsene og Zinzendorff faldt i Unaade ved Hoffet, kom Herrnhuterne paa det sorte Bræt. Kongens og Kirkebestyrelsens Bestræbelser gik ud paa at fremme det aandelige Liv, holde det i rolige Baner og skaffe gode Præster især paa de betydende Pladser. Dette betød, at Pietismen blev autoriseret („Statspietisme“), og at man bekæmpede Sværmere, hvortil man ogsaa regnede Herrnhuterne. Mod dem var den berømte Konventikkelpakat af 1741 rettet, netop for at tjene ovennævte Formaal. Som udøvende Faktor stod Generalkirkeinspektionskollegiet. — Denne Spænding mærkedes ogsaa i Nordslesvig, hvor de

første herrnhutiske „Brødre“ begyndte deres Vandringer i Aarene 1735—40, og hvor der paa forskellig Maade arbejdedes for at trænge ind. 1745 fik Herrnhuterne en fastere Organisation heroppe, og deres Hovedcentral blev Stepping Præstegaard, hvorfra Virksomheden udgik til Sønder- og Nørrejylland samt Fyn. Naar vi, inden vi gaar over til en Skildring af „Brødrene“ og deres Arbejdsfelt, ser paa Kirkestyrelsen i Vestslesvig i denne Periode, da er den undergaaet en stor Forandring. I Stedet for to ortodokse Biskopper, der begge havde Stridigheder med Pietisterne, har vi nu disses Venner i Tilsynsembederne i Ribe og Slesvig. I Ribe sad fra 1741—64 *H. A. Brorson*, og i ham fik Vækkelsen en god Støtte. I hans Visitsberetninger, der findes i Rigsarkivet, gives der gennemgaaende et godt Skudsmaal til Præster og Menigheder paa Egnen. Hvor der har været Vækkelse, omtales det (saaledes i Døstrup, Ballum, Hvidding og Rejsby). Brorson arbejdede i det hele meget paa at faa gode Præster i Stiftet og at fjerne forargeligt levende Præster og Kirke-

tjenere. Brorsons Forhold til Herrnhuterne ligger ikke ganske klart oplyst. I en Fortegnelse over „Brødrenes“ Præstevenner findes hans Navn, men senere synes han at være kommet i et spændt Forhold til dem. (Se herom en mærkelig Beretning af „Broder“ Grassmann, omtalt i L. Koch: „H. A. Brorson“). — Generalsuperintendent *Conradi* i Slesvig og hans to Efterfølgere stod som Vækkelsens Venner. Af *Conradi* har vi endog den Udtalelse: „Den, der rører ved de mæhriske Brødre (o. Herrnhuterne), rører ved min Øjeste“.

Naar vi ser Herrnhuternes Udsendinge finde ind i de gamle pietistiske Kredse og bygge videre og tage nyt Land ind, da skal ogsaa omtales, hvor forskellige disse to Typer var baade i Syn og Arbejdsmaade. Fælles for dem var det vækkende. Men Pietisterne fik ved deres — i hvert Fald hos mange — stærkt fremtrædende Lære om en bestemt Bodskamp, ved deres Syn paa „Mellemtingene“ og deres Fremhævelse af et helligt Liv et noget lovmæssigt Præg. Herrnhuterne derimod var en mere evangelisk Type. De lagde Hovedvægten paa Hvilen i Jesu Blod, i „Lammets Vunder og Saar“. Der kom let noget sødladent herover, men deres Præg var ellers Stilhed og Glæde. Mens Pietismen var stærkt statskirkelig, fik Herrnhuterne noget mere sekterisk over sig. Men i Arbejdet blev det dem paalagt at gaa ind under de Rammer, der fandtes, at være Præsten til Hjælp,

hvis han vilde modtage det. Naar Pietisterne gjorde deres Arbejde hovedsagelig med Præster, ud fra Kirkerne ved Gudstjenester og Katekisationer, og i Hjemmene ved Forsamlinger, virkede Herrnhuterne for en stor Del igennem Lægmand især ved Samtaler og Forsamlinger. De kæmpede udelukkende paa „den indre Front“, hvorimod Pietisterne lagde megen Vægt paa kristelig Oplysning, bekæmpede de gamle Forlystelser, arbejdede for Forbedring af Skole og Fattigvæsen. Naar Pietisternes Forsamlinger væsentlig kan kaldes Vækkelsesmøder, kan man snarere benævne Herrnhuternes „Helliggørelsesmøder“ anlagt paa de troende. Deres egentlige Missionspraksis laa i Samtalerne, hvortil de var meget flittige. De fattige „Brødre“, der vandrede fra Sted til Sted, øvede deres Haandværk om Dagen og holdt Samtaler om Aftenen, har gjort en meget smuk Gerning. Og Hovedgrunden til, at de egentlige Pietister saa hurtigt forsvandt, og Herrnhuterne ganske overtog Fortsættelsen, maa sikkert søges i, at Lægfolket stod umyndigt, naar Præsten flyttede, mens „Brødrene“ havde deres faste Organisation og kunde holde en „Lægmandsbewægelse“ i Gang. Men mange Steder stod Præsterne som Brødrenes Venner. At Brødrene havde Rede paa deres Folk, viser det, at de nævner Tal paa de vakte i deres Indberetninger de forskellige Steder fra. Her i Vestslesvig synes Brydningerne mellem Pietister og Herrnhuter ikke at have været stærke.

I Tønder tog Provst Schrader venligt mod Brødrene og ønskede, de skulde oprette en Koloni der, hvilket dog ikke blev til noget. Under Schraders Efterfølgere har der stadig været et rigt aandeligt Liv i Tønder, særligt præget af Herrnhutismen. Mange af de dannede og ledende i Byen, saaledes den bekendte Borgmester *Carsten Richtsen*, hørte til de troendes Kreds. I flere Aar førtes en heftig Strid mellem to af Præsterne, *Provst Balthasar Petersen*, Seminariets Opretter, en anset og dygtig Mand, og Arkidiakonen *Nikolaus Knutzen*, de vaktes Ven og Fører. Provst Petersen, der selv hørte til de ortodokse, nærrede en stærk Frygt for Herrnhuterne, som han ansaa for kirkelige og politiske Forvirrere, og han anslog i 1768 deres Antal i Byen og Omegnen til 30,000, hvilket naturligvis var ganske fabelagtigt. — Men en stærk Udbredelse har de haft; og som deres Hovedsteder i dette Tidsrum kan nævnes Skærbæk og Burkal. Begge Steder er Vækkelsen typisk herrnhutisk præget. I *Skærbæk* kom der aandeligt Røre under Præsten *Andreas Fog* (1739—59), der var bleven vakt af Pietisterne i Ribe, men først efter en tung Lovtrældom i flere Aar fandt Fred i Troen ved at læse „Brødrenes“ Skrifter og nu prædikede med stor Frimodighed. Mange samledes om hans Forkyndelse, og i Præstegaarden holdtes Forsamlinger 2 á 3 Gange ugentlig med den særlige „Korinddeling“, Mænd for sig og Kvinder for sig og med Lægfolk som Med-

hjælpere. En Tid har en „Søster“ været stationeret i Skærbæk. Efter Pastor Fogs Død fortsattes Arbejdet i mange Aar, ledet af Lægmand. — I *Burkal* fandtes et lille Samfund, vistnok stammende fra E. Ewalds Virksomhed. Men senere kom der flere Gange store Vækkelser især under Præsten *Peter Petersen* (1750-89), en nidkær og veltalende Mand. Fra 1745 og lige til 1857 har der i Burkal boet „Brødre“ og „Søstre“ fra Brødremenigheden. Rundt omkring paa Egnen hører vi i denne Periode om Fortsættelse af det vakte Liv og om nye Vækkelser, saaledes i *Skast*, *Brede* og *Visby*, saa det synes, som om kun faa af Egnens Sogne har været uberørt af Bevægelsen.

III.

Naar vi da kommer ind i Aarhundredets sidste Periode, fra ca. 1770 til ca. 1800, mærkes det, at det er en helt ny Tid, den, som sædvanlig kaldes Oplysningens. Den egentlige Pietisme er nu ganske forsvundet. Dens sidste Talsmænd døde i 1760'erne (saaledes H. A. Brorson 1764). I Kirkestyrelsen er den ude af Sagaen, og blandt Lægfolket levede den herrnhutiske Bevægelse. Brydningen staar nu mellem den og Oplysningstidens (eller Rationalismens) Mænd. I Sognene møder vi nu flere rationalistisk prægede Præster, og disse var ikke „Brødrenes“ Venner. I Slutningen af Perioden blev den afgjorte Rationalist *J. G. Adler* Generalsuperintendent i Slesvig, og hans „Agende“ (en rationalistisk Liturgi)

autoriseredes til Indførelse 1796. Mange Steder gjordes der Modstand mod den, saaledes i *Tønder* og i *Nr. Løgum*, hvor det lykkedes at hindre den. (Menighedens Optræden sidstnævnte Sted minder meget om de „stærke Jyders“ i Østjylland). — Regeringen var nu venligt stemt mod Brødremenigheden, alle gamle Forordninger mod den blev sat ud af Kraft, og af største Betydning blev det, at *Christiansfeld* grundlagdes 1772. Den blev siden da Centrum for det herrnhutiske Arbejde, der altsaa nu fik langt bedre Kaar i det ydre. — I denne Periodes Begyndelse udbrød en ny stor Vækkelse i *Hvidding* ved Præsten *Joachim Ewalds* Forkyndelse. Fra 1764-1808 sad han som Præst i *Hvidding*, en fuldblods Herrnhut i Syn og Arbejdsmaade, en af de elskeligste og smukkeste Typer paa den glade evangeliske Fromhed. Henvend 100 troende skal en Tid have været at finde i *Hvidding*. De omliggende Sogne mærkedes ogsaa af Bevægelsen. Men nu synes det flere Steder at gaa tilbage med Vækkelsen, Kredsene aftager i Tal eller nævnes ikke mere. Dog nævnes Fortsættelser ogsaa, f. Eks. i *Tønder*, *Visby*, *Løgumkloster* og *Skærbæk*, men især i *Burkal*. I dette Sogn, der

kaldes „en Guds Have“, har vel nok de i Tal største Opvækkelser fundet Sted, og de har kunnet holde sig langt op i det 19. Aarhundrede. 1785 opgives de troendes Tal til flere Hundrede (deri medregnes vist ogsaa Venner fra omliggende Sogne). Lokalerne til Samfundsmøderne blev for smaa, og Møderne maatte deles. Ogsaa her møder vi den typisk herrnhutiske Arbejdsmaade: Forsamlinger for alle Søndag Eftermiddag i Præstegaarden, særlige Samfundsmøder, med Korinddeling, ledet af Præsten og „Brødrene“ eller „Søstrene“.—

I de første 30 Aar af det 19. Aarhundrede kommer der endnu nogle Steder Fremgang for det vakte Liv, men mest meldes der dog om Tilbagegang. Man var nede i *Bølgedalen*. Nogle Steder rækker Resten af den gamle Vækkelse og den nye grundtvigske Bevægelse hinanden Haanden. Men ingensinde hverken før eller senere synes det aandelige Liv at have oplevet en saadan Blomstring i *Vestslesvig* som i det 18. Aarhundrede. Og omend mange af Sporene taber sig for vore Øjne, har de dog gaaet dybt, og Vækkelsen og dens ildfulde Mænd fortjener at mindes med Taknemlighed af senere Slægter.

Himmelbreve.

Af H. Lausten-Thomsen.

Hos en Husmandsenke i Brøns har der i mange Aar hængt et Brev, trykt med „forgylde“ Bogstaver og i forgyldt Ramme. Det var Stuens fornemste Pryd. Dets Indhold var næsten ordret det samme som i et, der er aftrykt i „Dania“ 1895-96 i en Artikel af Kr. Sandfeld Jensen om „Himmelbreve“. Det er det samme, der her nedenunder gengives fra Almsted paa Als. Det bares af en ung Mand, der var med i Verdenskrigen og faldt. Dets Ordlyd er:

„Et chrestelig Himelsbrev!

Som er modtaget af en ung Mand Just, Tolderis. Denne Mand havde talt med Guds Engel 3 Gange. Første og anden Gang var han som en Mand i brune Klæder og havde en sort Hue paa Hovedet. Dette fortalte Just til Præsten og hans Datter, hvilke svarede Just, at dette nok havde været et Spøgelse. Da kom han benævnte 3die Gang og sagde, han var en Guds Engel. Han slog sin Kjortel til Side, og han var saa klar som en Lue, og Just kunde ikke see paa ham. Englen sagde, at Gud ikke kunde have Ro for de fattiges Suk og Raab, at de skulle betale Jorden, som de ligge udi, for de store Synders Skyld, som gaar i Svang, og den store Hoffærdighed, som Menneskene bruge, og han sagde, at denne Bye samt Kjøbenhavn vare de tvende syndigste Stæder i hele Chrestenheden. Dette sagde Englen i Guds Sted. Tillige sagde han, at paa Michaelsbjerget hænger et Brev med forgyldte Bogstaver, som lyder saaledes.

Giver Agt paa dette Brev og aabner det; thi den, som arbejder om Søndagen, er foragtet af Gud; thi Gud siger ved sin Engel Michael, at ingen maa arbejde om Søndagen hverken i Guld eller andet Arbejde, men flittig gaa i Kirke. I skal ikke sminke Eders Ansigt og ikke kruse Eders Haar og ikke bedrive nogen Hoffærdighed, men I skal dele Eders Rigdom med de fattige. Dette Brev haver Jesus Christus selv skrevet med sin egen guddommelige Haand. Endvidere sagde han: I have 6 Dage om Ugen at arbejde i, den 7de skal holdes hellig og fri, for at I skulle gaa i Kirke og flittige høre Guds Ord med Andagt; men dersom I dette ikke gjør, da skal jeg straffe saavel Gamle som Unge. Angr derfor Eders Synder, for at Eder skal forlades; brug ingen slem Begjærlighed, thi jeg haver skabt Eder af intet og vil gjøre Eder til intet. I Mennesker skal ikke slaae ihjel med Tungers Bagvadskelse og skal understøtte den fattige. Ær din Fader og Moder, og mod din Næste sig ikke falsk Vidnesbyrd. Holder I dette, da skjænker jeg Eder Livet, Sundhed og Fred. Hver som ikke tror dette Brev, er forbandet af Gud; men hver som tror dette, han skal have Lykke og Velsignelse hos sig. Hver som haver dette Brev i sit Hus og ikke aabenbarer det, han er forbandet af Christus og min Guddommelighed. Dette Brev skal den ene efter den anden afskrive, og omendskjönt I haver saa mange Synder som Sand i Havet og Løv paa Træerne og Græs paa Marken og Stjerner paa Himlen, saa skulle de forlades Eder trofast. Hvem som ikke troer, skal dø en slem Død. Omvender I Eder ikke, da skal I blive forladt og for-

dømt. Jeg vil spørge Eder paa den yderste Dag, da kan I ikke svare Et til Tusinde for Eders store Synders Skyld. Hvo der haver dette Brev i sit Hus eller hos sig, skal Torden og Lynild ikke kunne skade, men alle Tider være bevaret for Ild eller Vand. Jeg Jesus Cristus siger Eder: Omvender eder selv! I Sakramentets Foragter, omvender Eders Hoffærdighed, Horeri og Ondskabs Synd og Gudsbespottelse samt de Riges Karrighed mod de fattige. Havde ikke de fattiges Suk og Raab været, da havde der ikke kommet Frugt paa Jorden i 55 Aar, og dersom I ikke omvender Eder, da skal Verden ei staae længer end udi 9 Aar, og der skal blive saadan Krig og Blodsudgydelse, at de Ihjelslagnes Hoveder ei kan findes for Blod, og der skal blive en Elendighed og Hunger, at Moderen æder sit eget Barn, og saadan Sygdom og Pestilente, at den der lægger sig om Aftenen sund og frisk, skal om Morgenens være død. Der skal blive en Klagen og Elendighed. Mennesket skal raabe i Nød og Jammer. Men dersom I omvender Eder fra Eders Synder, da skal Eders Alder formeres fra 60 til 100 Aar, Eders Bedrøvelse omvendes til Glæde og alle Folk glæde sig i Herren, alle Folk ham love. I Mennesker paa Jorden er forbandet, som dølger dette Brev; men den, som forkynder samme, skal blomstre af Hjertets Glæde og Velsignelse i Jesu Cristi Navn. Amen!

Soli Deo Gloria!
Gud alene Æren!

Et med dette Himmelsbrev ordret overensstemmende fra Birket, Nørre H. paa Laaland findes i „Dansk Folkemindesamling“. I noget kortere Form er det samme Brev gengivet i Dagbladet „Hejmdal“ 21. 9. 1910 af Thøste Thøstesen i Fæsted. Det er dateret 5. Maj 1796, men har dog en noget afvigende Indledning:

Et nyt Brev at læse og at Skrive, det er skrevet og Publiceret i Fyen een liden Miil fra Assens udi en Stad kaldet Møllerhuus, der var en Mand ved Navn Felto, der kom til hannem tre Gange i en Brud Kjortel men ingen Knapper i den, han havde en Stor Hue paa sit Hovet, manden aabenbarede det for Præsten, men Præsten sagde, det maatte være en spøgelse, han kom til ham tre Gange, i samme Huus, det var en Guds Engel, som var nedsend af Gud, og han slog sin Kiortel tilside, da var Han klar som et Lys, da blev Verten bange for mig. Jeg er den som kan bevare, og Engelen sagde, at Assens og Kjøbenhavn ere de to Søndefulde Stæder i Christenheden, dette Brev har Gud Selv skreven paa Micelsbiærg og nedsendt og lyder saaledes:

Sandfeld Jensen gengiver Begyndelsen saaledes:

„Copie af det Brev, som siges Gud selv haver skrevet med forgyldte Bogstaver og hænger i Sante Hans Kirke paa Michaels Bjerg over Daaben. — Hvo som vil gribe flyver det fra, og for den som det vil afskrive bøjer det sig og lukker sig op.

Paa en Miil nær Asen hændte det sig at en Mand ved Navn Just, som havde hjemme i Asen, mødte en dejlig Ungkarl i brune Klæder.“

Trods smaa Forskelle er det tydeligt, at det er samme Brev, der gaar igen; Thøstesen mener i den nævnte Meddelelse i „Hejmdal“, at „en Del af disse Breve stammer fra en fælles Original paa Fyn“. Det er maaske Navnet Assens eller Asen, der har faaet ham til at

tro det. Der kan naturligvis ogsaa have været en Slags Mellemstation, om man saa kan udtrykke det, for Himmelbreve paa Fyn. I Virkelighed gaar Brevenes Historie langt længere tilbage end denne Øs, og deres Oprindelse maa søges i ganske andre Himmelstrøg, selv om deres Udbredelse i Norden, som det allerede vil kunne ses af ovenstaaende, maa have været meget almindelig, ikke mindst i Sønderjylland.

Seminarie lærer Eskildsen, der har overladt mig ovenstaaende Brev fra Almsted, har fra samme By modtaget et andet, der ogsaa har været med i Krigen; det har en noget anden Ordlyd:

„Dette Brev kaldes et Himmelbrev.

Der var engang en Greve, som havde en Tjener, og han vilde lade ham henrette, men da dette skulde ske, kunde Skarpretteren ikke faa Hovedet af ham, da spurgte Greven, hvorledes dette kunde være, at intet Sværd kunde beskadige ham. Da tog Tjeneren dette Brev frem, som han havde hos sig, og viste, at derpaa stod skrevet følgende Bogstaver B. I. F. K. H. B. H. N. K. Derpaa befalede Greven, at enhver skulde bære et saadant Brev hos sig. Hvo som have dette hos sig, kan hverken Lynild eller Torden gjøre Skade. Naar en Næse bløder eller andet blodig Saar, saa lægger man dette Brev paa, saa skal Blodet straks stilles. Skriv disse Bogstaver op paa en Sabel eller paa Siden af et Gevær eller andet Slags Skyts. Alt skal ske stille i Navnet Gud Fader og Gud Søns og Gud den Helligaands S. F. F. A. Gud skal bevare dig fra Tyve og Røvere og Mordere. Ingen kan sige dig falsk vidende (!) imod, du kan ikke heller blive forfærdet. Ild og Vand kan heller ikke gjøre dig Skade. Dette Brev er bedere end Penge, ligesom Jesus Christus stod stille i Oliehavet (!) og lige saa vist, som han vandrede paa Jorden, skal Skyts staa stille, heller ikke Geværild kan skade dig. Synlig og usynlig maa staa stille, staa stille i Jesus Død og Befaling, i Navn Gudfader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand H. H. S. S. Du behøver heller ikke at fryter for Pistoler, det er de hellige 5 Vunder Christi K. H. F. G. K. Ingen Kugle kan træffe dig. Det maa være af Guld, Sølv eller Bly. Hvo som have denne Velsignelse med sig imod Fjenden, kan ingen Skyts gjøre Skade i Navn Gud Faders, Gud Søns og Gud den Helligaand Amen. Og som ikke vil tro dette, han kan skrive dette af, og hænge det om Halsen paa en Hund og skyde paa den, saa skal han see, det er sandt. Dette Brev blev fundet i Holsten Aaret 1724, er sendt fra Himlen. Det var skrevet med gyldene Bogstaver og svævede hen over den Stad Baldakon, da man vilde gribe efter det, veg det tilbage indtil Aaret 1791. Da man fik det fat, skrev man det op, for at gjøre det bekjendt for Verden. Endvidere stod der skrevet i dette Brev: Ingen maa arbeide om Søndagen. Jeg har givet Eder 6 Dage at arbeide i siger Herren, paa den 7ende skal I gaa i Kirke at høre og lære Guds Ord. Unge og Gamle skulde bede med hverandre, at Eders Synder kan blive Eder forladt, og om I saa have saa mange som Sand i Havet og Løv paa Træerne, skal de dog forlades Eder, naar I tror disse Ord, Du maa ikke sige falsk Vidende imod den fattige. Begjær ikke Guld eller af Eders Rigdom skal I gived den fattige. Skyd (!) Menneskers Laster og Begjærligheder. Detted Brev haver jeg Jesus Christus skrevet hvo som ikke tror dette er af mig forladt og skal strafes paa den

rie vædde det med sine Taarer og toede det med sit Hovedhaar hun bad at det ikke maated bløde og ikke maated boldne ikke maated sviende eller spræked, men at det straks maated samengrod ligesom Jesus H. Vunder og Saar og det i Navn G. F. G. S. G. D. H. A. Amen. Mose's med sin Stav gik igjennem det røde Hav, saa sandt jeg vilde at dette skulde sked saa sandt vil jeg ogsaa stille det røde Blod.

Amen!“

Trods al Lighed og alt Fællesskab imellem dette og det første Brev er det tydeligt, at de to Breve er bundforskellige i mange Henseender. Medens det første Brev med Fortællingen om Just synes det almindeligste i Danmark, spillede det andet med dets forskellige Afvigelser en større Rolle i Krigen, i det mindste i den tyske Hær. De Himmels- og Værnebrev, der i Krigen faldt i min Haand, var alle ni af denne sidste Type. I et Brev fra Øvrefranken kaldes Greven „Philipp von Baidern“; i et andet „Philip af Flandern“. I et tredje, der tilhørte en Artillerist Reckmann fra Hessen-Nassau og som gives her i lidt formindsket Form, er det endogsaa „en vis Kong Salomo“, der vil lade sin Tjener skyde; men i dem alle findes Historien om Hunden, som ikke kan træffes; det er ikke saa meget Formaningerne, der lægges Vægt paa, som Besværgelserne; selv om Himmelsbrevne alle Vegne først og fremmest er opfattet af Befolkningen som Værnebrev, er det den sidste Form, der i mest udpræget Grad er Beskyttelses- og Tryllebrev. Det var Himmelsbrevne vist slet ikke fra først af. Men derom i en følgende Artikel!

Haderslev og Ribe Katedralskoler i Middelalderen.

Af T. O. Achelis, Haderslev.

Skolerne i Haderslev og Ribe gaar tilbage til Middelalderen. Indtil Reformationen, ja indtil Begyndelsen af det nittende Aarhundrede, var Domskolen i den hyggelige gamle By ved Vesterhavet meget større og mere anset. Den er ogsaa meget ældre end Haderslev-Skole.

Begge Skolers Stiftelse hænger sammen med Kirkens Tarv. 15. Juni 1145 er Ribe Katedralskoles Fødselsdag. Biskop Helias

indstiftede nemlig den Dag Ribe Domkapitel og overdrog Kanikerne Styrelsen af den til Kapitlet knyttede Skole. Dens Formaal var at uddanne de unge til Kirkens Tjeneste. Først 1309 kan vi eftervise en lignende Skole i Haderslev. I Haderslev havde der nemlig dannet sig et Kollegiatkapitel, som første Gang nævnes 1273. I Kapitlets Vedtægter, som er stadfæstet af Biskop Johan von Bockholt (1309), findes Be-

stemmelsen om, at alle vordende Præster, som er født i Provstiet Barvidsyssel, skal tjene i Koret i Haderslev i to Aar. Kantoren eller Sangmesteren, Kapitlets eneste Prælat, var tillige Skolemester. 1465 blev der oprettet en Lektorplads ved denne Skole; Lektoren stod over Kannikerne og var den næste efter Kantoren. Vi kender kun to Lektorer: Jacob Horstman, „Lektor in der hilgen scriff t unde domher to Hadersleve“, og Johannes Albertsen. Der har næppe været flere. I hvert Fald klager Kong Frederik (1511?) over, at Lektorpladsen ikke er besat. Horstman er kendt som Udgiver af den ældste Bog, der er trykt i Slesvig, en Missale fra 1486. Albertsen har været en af de første Mænd, som her i Haderslev gik over til Lutherdommen. Han blev efter Reformationens Gennemførelse Hofprædikant hos Kong Frederik og senere hos Christian den Tredje.

Lektoren havde et Hus lige over for Fruekirken (ved Siden af Hjorte-Apoteket). Daglig holdt han inden Højmessens et Foredrag, som varede tre Kvarter. Af Ribe Katedralskoles Rektorer før Reformationen kender vi atten (V. Block, Af Ribe Katedralskoles Historie gennem 700 Aar, Ribe 1910).

Undervisningsmaalet var sikkert det samme ved begge Skoler, men før Lektoratets Stiftelse har Uddannelsen i Haderslev ikke været saa grundig som i Ribe. Og ogsaa senere stod Haderslevs lille

Skole i Modsætning til den store Undervisningsanstalt i den gamle Stiftsby ved Vesterhavet. Peder Palladius, har i sin Visitatsbog fortalt derom: „Den Tid vi, som nu ere Klerche her inde, ginge thill Skole oc vaare smaa Sincher, da maatte vi hen offen paa Skole Lofften; saa mange Peblinge vaar der, at der vaar fuld baade offen oc nedent, 700 udj Riber Schole, 900 udj Roeschild Schole, ichon for de skulle bliffue Munche oc Alterpreste; ja edell Folch holt ochaa deris Børn thill Skole for store Prebender och kostelige Leen“.

Hovedkontingentet i begge Skoler dannedes naturligvis ikke af Børn af „edell Folch“, men af fattige „Peblinge“, som var henvist til at leve af den Almisse, som de indsamlede ved Godtfolks Døre. Hvad der ydedes af gode Gaver, betragtedes som ydet Kirken. Derfor blev der givet mange Legater og milde Stiftelser til den store Skole i Ribe. Ogsaa til Haderslev Skole var der knyttet nogle Legater. Johan Svenson, Præst i Kliplev, tidligere Domherre i Haderslev, skænkede i Aaret 1454 Penge til den Kanoniker, som synger Højmessens, og hans Ministranter. Hvis de ikke gør deres Pligt, skal en Del af denne Gave gives til de fattige Skoledrenge (pauperibus scholaribus). 1473 gav Biskop Nicolaus 7 Mark Renter til de fattige Disciple, som hver Dag gaaer til Koret (de armen scholere de dachlikes to kore ghaen). Desuden blev det, ved

Stadfæstelsen af Kapitlets Vedtægter bestemt, at enhver, som kræver Statutterne, for enhver Overtrædelse skal give en Tønde Øl fra Egernefjord, som hedder „Kakebille“ (unam tunnam cerevisiæ Eckelen fordensis kakebille nuneupatam). Det er som Følge af disse — og maaske andre — Gaver til fattige Elever, at Hospitalet senere fik en aarlig Afgift at udrede til den lærde Skole „wegen der Lectur“. Afgiften, som var

6 Mark lybsk, blev endnu betalt for kort Tid siden.

Medens den gamle Kapitelskole i Haderslev var en Dværg ved Siden af den store Katedralskole i Ribe, kommer i Reformationstiden det gamle Bispesæde i Ribe til at staa i aandelig Gæld til Haderslev, Nordens første Arnested for den nye Lære om Synders Forladelse ved Guds Naade og Barmhertighed for Kristi Skyld. Herom i den næste Artikel!

Runø.

Af Nicolai Svendsen.

Paa J. A. Lindblads Forlag i Uppsala er udkommet en Række smukt udstyrede Bind Hjemstavns-litteratur, som ogsaa fortjener at kendes i Danmark. „Hembygdsböcker“ kaldes de og omhandler svenske Landskaber og Øer, der rummer en særlig gammel Kultur, som Gotland, Blekinge, Västmanland, Västergötland, Närke, Ångermanland, Dalarne, Södermanland, Skaane og Runø.

„Stockholms Dagblad“ skriver med Rette, at „när detta verk öfver hela Sveriges land blir färdigt, kan det utan öfverdrift sägas, att det är ett ståtligt minnesmärke öfver svensk odling.“

Bogen om Runø ved *Ernst Klein*, som her skal omtales, er særlig smukt udstyret. Den omfatter 416 Sider, trykt paa godt Papir, og er forsynet med 177 karakteristiske Illustrationer. Indholdet drejer sig om Folkelivet i et

afsides liggende gammelsvensk Samfund. Det er, som Forfatteren selv siger i Indledningen, et meget begrænset Emne. Det gælder en Ø, som er knapt en halv Mil i sin største Udstrækning — altsaa halvt saa stor som Rømø — og en Befolkning, som bebor en eneste Landsby og tæller omkring 275 Personer. Paa et Kort over Østersøens Omraade tager Runø sig ud som en lille Prik midt ude i Rigabugten. Dens isolerede Beliggenhed er det da ogsaa, som gør, at Øen har været Genstand for saa megen Opmærksomhed fra Hjemstavnsforskeres Side, og som i de senere Aar har været Aarsag til, at en af Nordiska Museets Mænd har foretaget de indgaaende Undersøgelser, som er skildrede i nævnte Bog.

Paa denne lille Ø, der nu siden Sommeren 1923 hører til Republiken Estland, har der, saalangt vor

Viden naar tilbage, levet en svensk Befolkning. Sandsynligheden taler for, at den svenske Bosættelse har fundet Sted her omkring den Tid, da Befolkningen i denne Del af Europa blev Kristne, altsaa i Valdemar Sejrs Dage. Men med Undertagelse af et eneste Dokument fra det 13. Aarhundrede er det fuldstændig stille om Svenskerne i Estland og paa Runø i hele den Kamptid, som slutter med de tyske Ordensridderes og den katolske Kirkes endelige Herredømme over Østersølandene. Ogsaa fra de følgende Aarhundreder har vi kun sparsomme Efterretninger om Runø. Dette skyldes vel den Omstændighed, at Omraadet er saa ubetydeligt, og dernæst den Aarsag, at Samfærdslen med Moderlandet og den baltiske Kyst aldrig har været livlig. I de ældste Tider ligesom den Dag i Dag har Runøboerne ikke kunnet naa Sverige paa anden Maade end sejlene i smaa udækkede Baade. Noget hyppigere var vel Forbindelsen med det sydlige Finlands Kystbefolkning og navnlig med de svensktalende Stammer ved og paa Estlands Kyst.

Fra sine Naboer, de estniske Indbyggere paa Øsel mod Nord, Fastlandsestlænderne mod Øst ved Pernaubugten, Tyskerne i Riga og Letterne i Kurland har Befolkningen paa Runø gennem Aarhundreder modtaget en Paavirkning, som brødes med den oprindelig gamle svenske Kultur. Men just i Evnen til at optage eller afvise den fremmede Indflydelse afspejler den nordisk-svenske Aand sig i

al sin Tydelighed, et Forhold, som ogsaa vækker Interesse andre Steder, hvor flere Folkekulturer mødes, til Eksempel her hos os i Sønderjylland. Baade som Overlevering af en ældgammel svensk Koloni langt borte fra Moderlandet, gennem Aarhundreder nærmest henvist til sig selv, og som Forbindelsesled mellem svensk og østbaltisk Kultur er Studiet af denne Landsby derfor et værdigt Emne for Granskning.

Hvor afsides og i hvilken Grad adskilt fra den øvrige Verden dette lille Samfund lever, fremgaar af følgende Oplysninger: Der er 40 Klm. til det svagt bebyggede og vanskeligt tilgængelige Domenæs, en Odde, som fra Syd begrænser Rigabugten. Øsels gamle Hovedstad Arensburg ligger 70 Klm. mod Nordvest fra Runø. Til de nærmeste Købstæder paa Fastlandet: Pernau og Riga, er der en Afstand af 100 Klm., og til Gotland, den nærmeste svenske Bebyggelse, er der endog 270 Klm. Dertil kommer den Omstændighed, at Adgangen til Øen er forbunden med store Vanskeligheder. — Det er lettere at rejse fra Stockholm til Sicilien end til Runø! Ved Vintertiden er den lille Ø praktisk talt lige saa adskilt fra Yderverdenen som Spitsbergen.

Man vil forstaa, at der under saadanne Forhold har kunnet udvikle sig en ganske ejendommelig Kultur paa Øen fra Slægtled til Slægtled gennem Aarhundreder, og i nævnte Værk har Forfatteren paa en lige saa interessant som ud-

tømmende Maade forstaaet at skildre dette Folkeliv, saa man selv som Fremmed fængsles af den livlige og tilforladelige Skildring. I ni Kapitler gør han Rede for Øens Geografi og Topografi, dens Bebyggelse og Historie, Byen og Gaardene ved en Vandring fra Bosted til Bosted, Bygningstyperne, Klæder og Føde, Arbejdsvilkaar, helligt og søgnt, Lægekunst og Folketro.

Saa fristende det end maatte være, tillader Rammerne for dette

Maanedsskrift ikke, at jeg indlader mig paa nogen udførlig Omtale af dette ypperlige Værk. Hensigten med disse Linjer har kun været den overfor Yndere af Hjemstavns litteratur at henlede Opmærksomhed paa Bogen og at henstille til vore større Bogsamlinger at anskaffe hele Serien.

Bogen om Runø er i hvert Fald skrevet paa et saa forstaaeligt Sprog, at Læsningen ikke vil volde nogen interesseret Dansk Vanskeligheder.

S A M L E R E N

Sæd og Skik i Emmerlev Sogn.

Optegnet 1859 af Degn Johannes Hansen.

11. Arbejdsførelse.

Ved Markarbejde og Tærskning antages sædvanligt Daglejere, naar Tjenestefolkene er utilstrækkelige; kun enkelte fortinge Arbejdet for en bestemt Sum. I første Tilfælde faar Daglejeren ogsaa Kosten, i sidste modtager Antageren kun Lønnen. Alt Bygningsarbejde — undtagen i enkelte Tilfælde Nybygning — forrette Tømmermændene for Kost og Dagløn; kun offentligt Arbejde, ved Skolen, fortinges, naar Nybygning foretages, hvorimod Reparationer udføres for Dagløn, men paa Vedkommendes egen Kost. Skræddere tages sædvanligt i Huset, Smede er ikke antaget paa Vilkaar af Kommunen, men har ligesom Skomagere og flere selv etableret sig. Haandværksregningen leveres sædvanligt ved Mortensdag.

12. Forlovelse.

I de lavere Klasser holdes denne hemmeligt saa længe som muligt og tilkendegives kun de allernærmeste Slægtninger eller en særdeles intim Ven. Ved Omgang i andres Nærværelse vogter man sig, at Forholdet ikke skal røbes, og selv om dette er bekendt, nærmer man sig i Selskab kun saare lidt og da stødse med en bly og fremmed Adfærd. I Klasser længere opad har man mere frigjort sig fra hin Undseelse og tillader sig en friere Omgang. Man tilmelder endog sin Familie og Omgangskreds den sluttede Forbindelse. Derpaa bringer man de Forlovede sin Lykønskning enten lejlighedsvis eller ved i denne Hensigt at møde paa en given Dag i deres Bolig, hvor der da sker Beværtning efter Omstændighederne. Undertiden giver en af Parterne eller den ene Parts Forældre et Gilde under Navn af „Forlovenskab“. — Som „Fæstengave“ gives Bruden i de lavere Klasser en smuk Salmebog, et Silketørklæde eller lignende; i de mere formuende en sølvbeslagen Salmebog, men ogsaa Guld-Fingerringe, Hovedvandsæg af Sølv i utallige Variationer og deslige. Brud-

gommen faar ogsaa undtagelsesvis en Fingerring, men ellers Pibetøj eller lignende af Bruden. Hvor lang Tid der foregaar mellem Forlovelse og Bryllup, beror paa mange Vilkaar, dels fra Forældrenes, dels fra de forlovedes Side, og dels raader Kaar og Stilling derfor. Kjæresteparret møder nu gerne tilsammen ved offentlige og private Sammenkomster. Stundom flytter de forlovede sammen i deres fremtidige Bolig før Brylluppet, stundom efter dette. Naar Tillysning begæres af Præsten, møder Brudgommen hos denne sædvanligst den foregaaende Løverdage med tvende Forlovere, og sker der da Tillysning fra Prædikestolen i tre paa hinanden følgende Søndage. Bryllup holdes sædvanligst omtrent en 8 Dages Tid efter Udllysning. Huscopulation efter Bevilling eller „Kongebrev“ er yderst sjælden og forefalder kun under særegne Forhold eller ogsaa stundom i Familier uden for Bondestanden. Forhen var det næsten almindeligt, at der Natten før Bryllupsdagen blev hængt en Kurv eller en udstoppet Menneskefigur paa Mønningen eller Skorstenen af Brudens eller Brudgommens forrige Kjærestes Hus, dersom hun eller han forhen havde været forlovet eller man havde antaget dette. Men denne Uskik er saa godt som uddød.*) — Kurv i Huset med Gave til Modtageren og Gilde fra dennes Side finder stundom Sted endnu, dog for det meste kun da, naar Forlovelsen blot var et Rygte. (Fortsættes.)

Børneremse.

Jørgen, Jørgen Jyde
sejled' i en Gryde,
Gryden sprang,
Jørgen sang:
Moder, Moder, nok engang!

Remse.

Hansen og Nansen og tykke Moder
Svensen,
Ygesen og Tygesen var ogsaa med.
(Meddelte af Lærer H. Sandkamm, Stolbro).

Gaader fra Als.

Der staar et Træ i min Tantes Have,
her er et Træ, der er et Træ, her
og der et trekantet Træ,
og i det Træ der er en Rede,
her er en Rede, der er en Rede, her
og der en trekantet Rede,
og i den Rede der er et Æg,
her et Æg, der et Æg, her og der
et trekantet Æg,
(Boghvede).

De lagde mig i den sorte Jord,
de tog mig af den sorte Jord
og lagde mig i det vide Hav,

de tog mig af det vide Hav
og lagde mig paa den grønne Eng,
de tog mig af den grønne Eng
og lagde mig i den gloende Ovn,
de tog mig af den gloende Ovn
og knækkede mig Led for Led.
(Hør).

(Meddelte af Lærer H. Sandkamm, Stolbro).

(I Fejlbergs jyske Ordborg findes et Par Varianter af denne Gaade, og der henvises til lignende Gaader om Hørren fra Tyskland, Frankrig og Italien).

Spøgeri paa Faargaard. Faargaard ved Løgumkloster er en stor Gaard med mange Stuer, men et Par Stykker af dem turde de ikke komme i om Aftenen. Oppe paa Loftet stod et stort Skab, og inde i det stod paa Bunden mange Vaaben, men paa en Hylde derinde laa et Menneskehoved. Dette Hoved var alle Folk bange for at røre ved, og de var i det hele bange for det Skab. De havde flere Gange prøvet paa at smide det Hoved ud paa Marken,

*) Denne gamle Skik kendes fra nyeste Tid endnu i Hjørpated Sogn.

men saa kunde de umulig faa Ro om Aftenen og Natten.

Der findes ogsaa et Par Kamre oppe paa Loftet, som ingen kan være i. Et Par af Gaardens Piger havde prøvet det, men de kunde ikke ligge der og kom ned til Herskabet. Særlig var det galt en Aften; Herskabet var ikke hjemme, og da Pigerne havde været ude at malke og vilde gaa ind, da var hele Huset oplyst, og de saa en sort Kvindeskikkelse staa der inde. Da een af Karlene saa saa ind ad Vinduet, forsvandt hun op paa Loftet.

Det hele Spøgeri skal hidrøre fra en Karl og et Par Piger, der har bedrevet noget ondt der oppe. Nu har de siden prøvet paa at tage Hovedet ud, og jeg har selv været med til at smide det ud paa Loftet.

(Meddelt fra Ølgod, D. F. S.)

Dronningedalen. Vest for Løgumkloster findes en Dal, kaldet Dronning-Dal, omgivet af naturlige Forhøjninger. Efter Sagnet har Dronning Margrete her lagt sig i Skjul med sin Krigshær. Her skal hun have født et Barn og herfra have sendt sin Hær til Løgum Kloster, hvor den mødte en fjendtlig Krigshær.

(K. Aagaard, Agerskov, 1822.)

Den sidste Heks i Døstrup. Gaardene i Døstrup hørte i tidligere Tid enten til Schackenborg eller Trøjborg. Dette gav Anledning til, at de Trøjborg Skytterne skulde paa Jagt i Døstrup, og før Jagtens Begyndelse tager de sig en lille Opstrammer i en lille Kro, der, som det saa mange Steder var Tilfældet, laa lige over for Hovedkroen. Lidt glad tilmode begynder Skytterne saa at jage; men næppe er de kommen bort fra Kroen, førend de ser en Hare, der kommer løbende, og stakkels Morten bliver nu Genstand for Skud fra Jægerne Bøsser. Dog mærkeligt nok løber

Haren uskadt videre — da bliver det et klogt Hoved klart, at Haren er en forvandlet Heks, og da Hekse som bekendt skal skydes med Sølv, river han resolut en af Sølvknapperne paa Frakken af og skyder efter Haren, der ogsaa bliver truffet i Laaret, saa den kun med Nød og Næppe halter videre. Den søger Skjul i nuværende Christen Christensens Bagerovn — men Skytterne er bagefter, og da de nu har Heksen i Ovnens tag er de i en Fart noget Lyng og tænder Ild under Ovnens; hvorved vi her i Døstrup paa en nem Maade slap af med Heksen, og vi har, saa vidt jeg ved, heller ingen haft siden den Tid.

(Nedskreven efter Fortælling af Chr. Christensen ved Christen Thygesen Petersen, Døstrup.)

Broen ved Gammelpøl. En Kæmpekvinde vilde engang lægge Bro fra *Pøl* i *Lysabild* over til *Ærø* og saaledes forbinde denne Ø med Als, men da hun kom et Stykke ud i Vandet, brast hendes Forklæde itu og Stenene spredtes til alle Sider i Havet. Saa opgav hun sin Plan. Endnu den Dag i Dag ser man paa dette Sted en Række svære Sten løbe som en Bro eller Gade omtrent en halv Fjerdingsvej ud i Havet. — Et tilsvarende Stykke Bro ses ved *Bornæs* paa *Ærø*, hvorom man har det samme Sagn. (Hübertz Beskrivelse af *Ærø*.) (Ved C. Ludvigsen.)

Nordborg Kirke. Da man vilde bygge en Kirke i Nordborg, var den første Bestemmelse, at den skulde ligge paa den modsatte Side af Bækken paa en Bakke, som endnu siden den Tid kaldes Kirkebjerg, men herved stødte man paa mange uforudsete Vanskeligheder; thi i den Bakke levede der dengang Troldfolk, der ikke vilde taale Kirken i deres umiddelbare Nærhed, hvorfor de hver Nat nedrev, hvad man havde opført om Dagen, og om Morgenens laa

det altid kastet over paa den anden Side lige over for. Da man paa denne Maade aldrig kom videre, men altid maatte begynde forfra, blev Folk endelig kede af dette Uvæsen, og opførte da Kirken paa det Sted, hvor man hver Morgen fandt Materialerne liggende, og her staar den endnu den Dag i Dag. Den blev indviet til den hellige Antonius, der blev dens Skytspatron, og efter ham hører man den endnu stadig ligesom i ældre Tider nævnes Tundtoft Kirke, ligesom dette ogsaa er Tilfældet med hele Bakken og den her liggende Del af Byen. — Hvilket Ord vistnok ikke er andet end en Forkortelse af det længere Antonius, der efterhaanden er sammendraget paa sædvanlig Maade til Tonny, Tonni, Tonne, der let igen gaar over til Tunne, Tund, da i den altsige Mundart meget ofte bruges u for o.

(Ved C. Ludvigsen).

— —

Stenen ved Tandsholm. I Tandslet ved Tandsholm ligger der en stor Sten saa lang som et Hus. En Jættekvinde vilde flytte den i sit Strømpebaand, men det brast og hun lod Stenen ligge. Man fortæller Børn, at den rører sig, hver Gang den kan lugte man bager der i Egnen.

(Ved C. Ludvigsen).

— —

Klokhøj. Vest for Kirken i Ketting laa to Klokhøje, den store og lille Klokhøj, Navnet skal de have faaet paa fig. Maade:

Da man engang ringede med Klokkerne i Ketting, svang man den ene saa voldsomt, at den gik løs, fløj ud af Lugen og tog en saadan Fart, at den først faldt ned i Marken Vest for Kirken, heraf fik Højen Navnet Klokhøje. Medens den fløj, sang den et Vers om Herremanden Thomas Sture, der skulde have skænket den til Kirken. Paa det Sted, hvor den faldt, findes endnu en mager Plet, hvor der intet Græs kan vokse. Engang havde to Karle fra Byen i Sinde at grave den op af Jorden, det skulde ske stiltiende. Men medens de var i Gang dermed, kørte en Karet forbi ned ad Herrevejen, og paa Vognen myldrede det af Rotter og Mus. Den ene Mand kunde ikke længere holde sig, men raabte til den anden: „Nej se! se!“ Da sank Klokken straks dybere ned i Jorden. — Ligeledes skal den ene af *Hagenbjerg* Kirkeklokker være fløjet ud af Skuret og faldet ned i Rasmus Rasmussens Mark syd for Kirken, hvor der fremkom et dybt Hul, der endnu af denne Begivenhed fører Navn af *Klokkekjær*. De sang følgende ufuldstændige Strofe: „Dengang de drog mig fra Engelland over. Derfor saa maatte jeg flygte.“

(Pastor Chr. Knudsen [1857]
ved C. Ludvigsen).

Nye Bøger:

Tønderbogen, Beretning fra det 3. Hjemstavnskursus i Tønder, redigeret af Amtslæge H. Lausten-Thomsen, vil udkomme i Februar Maaned i Kommission hos Boghandler H. Beck i Tønder, der allerede tager imod Bestillinger. Bogen vil blive rigt illustreret og koste ca. 3 Kr.

Sprogforeningen.

Af Jakob Petersen.

I vort Folks Liv er der en Del Mærkeaar, der har sat dybe Spor. Et saadant Aar er 1878 bleven for den Del af det danske Folk, der i 1866 blev indlemmet i Prøjsen. Den 11. Oktober 1878 erklærede Prøjsen og Østrig § 5 for ophævet, og dermed blev Grundlaget for den Oppositionspolitik, der var ført indtil da, delvis taget bort. Vi maatte indrette os paa, at den Grænse, der blev sat i 1864, kunde faa Lov til at staa længe. Fra samme Aar begyndte en systematisk Undertrykkelse af de nationale Mindretal, som fandtes indenfor det tyske Riges Grænse, saaledes blev f. Eks. al Privatvirksomhed forbudt, naar Undervisningen foregik paa Dank. Man søgte paa alle mulige Maader at trænge det danske Sprog ud af Skolerne og begyndte med at indføre Tysk i Kirkerne.

Mod denne Tvangspolitik maatte der føres en energisk Modstand, hvis vi vilde bevare vort Modersmaal og vore nationale Sæder og Skikke. Dette indsaas tilfulde af vore ledende Mænd, og den 10. Oktober 1880 stiftedes paa et Møde i Aabenraa „Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Nord-slesvig“. Senere blev Foreningens

Navn ændret til „Sprogforeningen“. Foreningens Program kan udtales kort: „Folkelig Oplysning paa Modersmaalet“. Det siger sig selv, da Skolevirksomhed og lignende var forbudt, at dette kun kunde ske gennem det trykte Ord, nemlig: Bogen. Vel var Sprogforeningen altid med, hvor det drejede sig om det levende Ord, det være sig gennem Foredrag, Oplæsning m. m., men Hovedvægten for hele Foreningens Virksomhed blev Bogen.

Dette var i sig selv ingen ny Tanke. Tanken er saa gammel som selve den nationale Kamp og har sit fornemmeligste Udspring i 1830erne. Særlig efter Orla Lehmanns Tale i „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug“ 1836 kom der Gang i Bogsamlingsvæsenet. De to første Bogsamlinger oprettedes i Haderslev og Aabenraa med P. C. Koch og Frederik Fischer som Ledere. Det vilde føre for langt her at gøre Rede for Bogsagens Udvikling, men det skal kun slaas fast, at der ved Krigens Udbrud i 1864 fandtes 135 Bogsamlinger spredte ud over hele Sønderjylland. Af disse fandtes de 78 Nord for Grænsen og Resten 57 Syd for Grænsen. Af de Beretninger, der er udsendt, frem-

gaar, at Bogsamlingerne blev godt benyttede og at Bøgerne blev modtaget med Glæde i Hjemmene.

Krigen 1864 satte Bom for den Udvikling, der var saa godt i Gang, og først i 1880 er det, at Arbejdet paany tages op. Det blev da ogsaa Sprogforeningens første Arbejde at faa Samling paa de Rester, der fandtes af Bogsamlingerne, og dernæst at skaffe Midler til Veje, saa at der kunde finde en Supplerings Sted. Det gik kun smaat fremad med Sprogforeningens Medlemstal. I 1890 var der ca. 1000 Medlemmer, medens der i samme Tidsrum var nyorganiseret 90 Bogsamlinger.

I 1890 begyndte „III. Børneblad for Nordslesvig“ at udkomme, i 1891 udgaves første Udgave af den „Blaa Sangbog“, i 1893 udsendes første Aargang af Sprogforeningens Almanak, i 1895 kom Børnebladets Stilopgaver og de dertil hørende Stilpræmier, og endelig Uddelingen af Julebøger til alle Hjem i Nordslesvig. Sprogforeningen var nu vokset op til at blive en landsomspændende Virksomhed, det som var tilsigtet ved Oprettelsen.

Ingen af os, der var Børn i den Tid, vil glemme den Rigdom, der blev givet os gennem de Skrifter og Blade, Sprogforeningen udsendte. Den kolde og klamme Haand, som Skolen lagde paa os, den svandt, naar „Børnebladet“ kom os i Hænde. Sprogforeningen blev i de Aar den livgivende Kraft for vort Folk, og ingen af den Tids Børn burde glemme, at den aande-

lige Kraft der gaves os her, var den, der hjalp os gennem Tiden, ved at den blev en Forgaard til Højskolen og dermed til et bevidst dansk Aandsliv.

Da Køllerpolitiken kom, var Sprogforeningen stærk nok til at kunne tage Kampen op. Det er betegnende, at efter Køllerpolitiken kommer der Gang i Medlemstallet, saa at der i 1914 var ca. 7000 Medlemmer. Bogsamlingernes Tal var samme Aar naaet op til 175, og den samlede Bogbestand var paa 90194 Bind.

Sprogforeningen havde ved sin Virksomhed paadraget sig Myndighedernes Opmærksomhed. Ingen Forening er der bleven handlet mere brutalt og smaaligt imod end netop denne. Retssagerne mod den „Blaa Sangbog“ vil være i levende Minde, især fra den Gang da Brorsons herlige Salme: „Her vil ties, her vil bies“ — blev kaldt en ophidsende Sang og dermed landsskadelig. Dette ene Eksempel paa den Forfølgelsesaaend, Prøjserne var grebne af, viser tydeligere end mange andre, hvad en Kulturnation vovede at byde et Mindretal. Det bør heller ikke glemmes nu, at mange af de Mænd, der godkendte denne Handlemaade mod os, nu er det tyske Mindretals Førere her i Landet.

Verdenskrigen satte et Skel, og for Sprogforeningen blev dette et stort. Det siger sig selv, at Virksomheden maatte blive af en lidt anden Art end hidtil. Genforeningen gav os vore menneskelige Rettigheder tilbage, det kvælende

Favntag, der var lagt paa Skolen, ophørte. Børnene kunde faa Lov til at lære deres Modersmaal i Skolen, saa at meget af det, Sprogforeningen havde været med til at bevare, kom til at virke i fuld Frihed og kom ind i en naturlig Udvikling.

Efter Genforeningen maatte Sprogforeningen tage Afsked med en Del af sin Virksomhed, i det vi kom hjem til et Land, som havde en Bibliotekslov af overordentlig vidtrækkende Betydning, saa at selv den mindste Bogsamling kunde faa Statstilskud, naar den blot havde et stedligt Tilskud paa mindst 50 Kr. Denne Lov maatte udnyttes i sin fulde Konsekvens, og det tjener til Sprogforeningens Ære, at den forstod dette i rette Tid. Det Arbejde, der var bleven udført fra Foreningens Stiftelse til Verdenskrigens Udbrud, fik nu sin fulde Løn, i det vi ud fra Bibliotekslovens Bestemmelser fik et Statstilskud paa 120000 Kr. til at reorganisere hele vort Bogsamlingsvæsen med.

Det saa ud til, at Sprogforeningens Saga var til Ende; men det skulde snart vise sig, at der var haardt Brug for den, saavel Nord som Syd for Grænsen. Da Foreningen i 1921 traadte frem i sin nye Skikkelse, gjaldt det om at tage fat paa et Arbejde i de Egne Nord for Grænsen, hvor Tyskerne udfoldede en energisk og maaltbevidst Agitation. De gamle prøvede Midler blev brugte, og det viste sig da atter, at de kan staa deres Prøve. Som i Tiden mellem

Krigene 1850—64 viste der sig en stor Læselyst i Sognene ved vor Sydgrænse. Overalt hvor danske Bøger kom frem, viste det sig hurtigt, at de blev brugte og opslidte. De nye Biblioteker rundt om i Sognene havde svært ved at klare sig, da der stod for faa Midler til Raadighed. Det maatte være Sprogforeningens Opgave at støtte denne Læselyst i den Del af vort Land, hvor Kræfterne er villige og gode, men økonomisk svage. Der gøres nu for Tiden Forsøg med Læsestuer i de tættest beboede Landsbyer, og det skal vise sig, om dette Arbejde ikke fortjener større Støtte og Opmærksomhed, end det hidtil har haft.

Det skyldes Sprogforeningen, at Rejsningen af Forsamlingshuse langs med vor Sydgrænse blev paabegyndt, og det vil blive og har hidtil været en Opgave at holde et godt Arbejde i Gang, her hvor saa meget under Adskillelsen fra Danmark er bleven forsømt. Atter her er det af Betydning for Arbejdet, at der findes en Befolkning, der har en levende Trang i sig til Samliv med dansk Kultur.

Den „Blaa Sangbog“ er kommen i et nyt Oplag. En hel Del forældede Sange er bleven udeladt, og ca. 100 nye Sange er kommen til. I sit nye Bind, med de kendte blaa Omslag har denne, maaske nok vor populæreste Bog vunden overordentlig god Tilslutning. Julehefterne udsendes endnu til et afgrænset Omraade og har efter Tillidsmændenes Beretning deres store Mission, idet de vækker

Glæde i mange Hjem. Almanakken har altid gennem Aarene kunnet glæde sig ved god Afsætning.

Det ligger i Sagens Natur, at Sprogforeningens Arbejde i de Aar, der er gaaet efter Genforeningen, har haft sit største Arbejde Nord for Grænsen, men Sprogforeningen har altid været rede til at støtte vore Landsmænd Syd for Grænsen, og aldrig har de henvendt sig for-gæves til Foreningen om Hjælp og Støtte, skønt Midlerne har været smaa. I de kommende Aar vil vort Arbejde Syd for Grænsen blive langt mere planmæssigt, en god Begyndelse er gjort.

Sprogforeningens Medlemstal har været langt nede. I 1921 havde den kun 1300 Medlemmer, men er nu oppe paa over 2000. Dette Tal

er altfor lille. Grunden til, at det er saa lille, kan vel forklares, men aldrig forsvares. Det er en løs Tale, naar man mener, at de nationale Opgaver Nord for Grænsen er løste. Det er tværtimod enhver dansk Kvinde og Mands Pligt at være med i dette Arbejde, og det siger sig selv efter de Tal, som de nationale Foreninger opgiver paa deres Medlemmer, at endnu langt fra alle er Medlem af en national Forening. Der er al god Grund til, at det mindes blandt os, at det maa være en vaagen Befolkning, der bor ved Grænsen, og dertil kommer, at alle maa være med i Arbejdet for en national Sag, der maaske en Gang kan faa Betydning af et langt større Omfang, end vi nu aner.

Af Himmelsebrevens Historie.

Oldtid og Middelalder.

Af H. Lausten-Thomsen.

Tanken om, at Gud kan skrive, er ikke fremmed for Religionen. Allerede i den ægyptiske „Dødebog“, der fører tilbage til Tiden 3500 Aar f. Chr., findes Beretningen om et Brev, der blev fundet i Byen Chenussus paa en Teglsten af Alabaster, skrevet med blaa Farve og udført „under Guds Fødder“ eller med „Guds egen Haandskrift ved Prins Huderduf i Kong Menkasas Tid“. Ligeledes skal Planen til Templet i *Edfu* være indeholdt i en Bog,

der ved Memfis var faldet ned fra Himmelen. Det er muligt, at det er de ældste Himmelsebrev, skønt man endnu tidligere i Babylonien troede, at Guderne skrev. Det er slet ikke udelukket, at man en skøn Dag finder et Himmelsebrev i Kileskrift.

Ca. 200 Aar før Christi Fødsel var der ifølge *Pansanias's* Beretning i „Periegesis“ en Mand, der søgte Helbredelse for en Øjensygdom i Guden Asklepios's Tempel. Da sendte denne græske

Gud ham et forsejlet Brev, og da den syge aabnede og læste det, helbrededes hans Øjne. Den romerske Rhetor *Aelius Aristides* fortæller i den første af sine „Hellige Taler“, at Asklepios viste sig for ham i Drømme og efterlod sig et helligt Brev, der blev fundet ved Foden af Gudens Statue, og ved dette Brev helbrededes Rhetoren fra lang Lidelse. Der findes i Rom en hel Del lignende Beretninger om Helbredelse ved guddommelige Breve, bl. a. knyttede til Navnene *Apollonius* af Tyana og Kejser *Julian*. I den romerske Litteratur fingeredes Himmelbreve ganske i Stil med det berømte „Himmelbrev“, hvori Poul M. Møller gør Løjer med Grundtvig.

Odin har ifølge nordisk Overlevering opfundet Runerne, og ethvert Barn ved jo, at Runer var et mægtigt Tryllemiddel („Hr. Peder kasted Runer over Spange“); men vi har ikke nogen Beretning om, at han har skrevet.

Hverken Jøder eller Kristne afviser Tanken om, at Gud skriver. 2. Mos. 24, 12 lyder: „Derpaa sagde Jahve til Moses: Stig op til mig paa Bjerget og forbliv dér, saa vil jeg give dig Stentavlerne, Vejledningen og Loven, som jeg har opskrevet, for at vejlede dem. Den samme Tanke gentages, og ved Ezechiels Kaldelse hedder det (Ez. 2, 10): Da saa jeg en Haand blive udstrakt imod mig, som holdt en Bogrulle, og han rullede den op foran mig, og den var beskrevet baade paa For- og

Bagsiden, beskrevet med Klagesange, Suk og Ve.

I Talmud fortælles der om en Bog, som Gud sendte til Adam, og der berettes udførligt i den store Samling af jødisk Mystik „Sohars Bog“, hvad der stod i denne. Morsomt er det, at den hebræiske Grammatiker *Abraham ibn Ezra* Aar 1200 brugte Himmelbrevets Form til at indskrænke sine Trosfæller, at de skulde helligholde Sabbaten.

Den kristne Kirke gaar ind paa samme Tanke. *Paulus* siger (2. Kor. 3, 3): „idet I aabenbart ses at være Kristi Brev, besørget af os, skrevet ikke med Blæk, men med den levende Guds Aand, ikke i Stentavler, men i Hjertets Kød-tavler.“ Dette er Billedtale; men der har været en kristelig Overlevering om et virkeligt Brev fra Kristus. Lærde Historikere har holdt dette Brev for ægte; men nu om Stunder er der vel Enighed om, som Kirkefædrene Hieronymus og Augustin siger, at Kristus intet skriftligt har efterladt sig. Brevet regnes nu for apokryft. Kong *Abgar Ukama* i Edessa paakaldte efter Sagnet Kristi Hjælp under en Sygdom. Kristus svarede paa Kongens Brev, at han ikke kunde komme selv, men han vilde sende en af sine Disciple. *Eusebius* meddeler Teksten paa Græsk i sin Kirkehistorie. Kirkeforsamlingen i Rom under Pave *Gelasius* erklærede imidlertid 496 Brevet for uægte. Imidlertid tillagde man disse apokryfe Breve Tryllekræfter, ligesom vor Tids Himmelbreve.

Ogsaa yngre Religioner, Mohamedanisme og Mormonisme, har arbejdet med Himmelbreve, med „Mekkabrevet“, der blev fundet ved Profetens Grav, og med „Mormons Bog“, som Joseph Smith angav, var forfattet af Gud og sendt ned fra Himmelen.

De berømteste og mest udbredte af alle Himmelbreve er dog dem, der endnu er udbredte i Folkeslagene, i de fremmede og iblandt os. Det er ikke ganske klart, hvor de først er opstaaet; men der er meget, der taler for, at den belgiske Legende-granser Hippolyt *Delehaye* har Ret i, at de muligvis er opstaaede i Ægypten. Biskop *Petrus af Alexandria*, død 311, har nemlig efterladt sig et Brev paa koptisk Sprog om Søndagens Helligeholdelse, og det har saa stor Lighed med vor Tids Himmelbreve, at denne næppe kan være tilfældig; men er det Tilfældet, siger *Delehaye*, har Brevet vist passeret Alexandria paa Vejen til Æthiopien.

En af de baleariske Øer ved Spanien hedder Ibiza. Ved Guds-tjenesten en Søndag Morgen 584 oplæste Biskop *Vincentius* et Himmelbrev, der var faldet ned paa St. Peters Alter. Han sendte en Afskrift af det til Biskop *Licinianus* i Karthago; men han var mere kritisk end den spanske Embedsbroder. Han skrev igen til denne og irettesatte ham, fordi han offentlig havde forkyndt Brevet. Det var jødisk og ikke kristent, og det var Biskop *Vincentius's* Pligt at tilbagekalde det over for Menigheden. Den karthagenske Biskop

skriver om Brevet: „I selve Brevets Begyndelse læser vi, at Søndagen bør helligholdes. Thi hvilken Kristen regner den ikke for højst hellig, ikke for selve Dagens Skyld, men for Vor Herre Jesu Kristi Opstandelses Skyld, fordi han er genopstaaet fra de døde paa denne Dag? . . Lad det derfor være fjernt fra en hellig Mand som dig at tro, at der nu sendes os Breve fra Kristo.“ Det er tydeligt det samme Brev, der er sendt fra Ibiza til Karthago, som nu findes i Guld-bogstaver paa sønderjydske Hjemsvægge.

Paa den Tid, da Himmelbrevet om Søndagens Helligeholdelse første Gang dukker op i Evropa, var der en Sabbatsbevægelse i Frankernes Rige. Brevets hele Tone passer fortrinlig til Tidens gyselige Fortællinger om, hvorledes det skal gaa dem, der krænker Søndagen. Dele af det synes ligefrem afhængige af en Prædiken, der findes iblandt *Augustins* Taler, men som ikke er skrevet af ham. Man har villet tro, at den er forfattet af Biskop *Cæsarius fra Arles*, der var en folkelig Prædikant af høj Rang. Der kan i hvert Fald næppe være Tvivl om, at dette spanske Himmelbrev er paavirket fra Franken.

I Aaret 745 dukker Himmelbrevet igen op paa en Synode i Rom. *Bonifatius* nævner to Aar i Forvejen i et Brev til Biskoppen i Rom en Prædikant ved Navn *Aldebert*. Han kalder ham en falsk Profet, der kunde være bleven en from Folkeprædikant . og en

fræk Bedrager, men ikke var blevet nogen af Delene. Hans største Helligdom var et Himmelbrev, som Bonifatius sendte til Synoden med en Mand ved Navn *Deneard*. Himmelbrevet blev forelæst paa Synoden. Der stod bl. a. i det — vi har ikke hele Teksten —: „I Herrens Navn begynder Vor Herres Jesu Kristi Guds Søns Brev, som faldt ned i Jerusalem, og Brevet fandtes ved Erkeengelen Michael ved Porten Effrem. Og ved en Præsts Hænder, hvis Navn var Icor, blev Brevet samlet op og mangfoldiggjort, og han sendte det til Byen Geremias til en anden Præst Talasius. Og denne Talasius sendte Brevet videre til Byen Arabia til en anden Præst Leoban, og Leoban sendte Brevet til Byen Vestfania, og Guds Præst Macrius modtog det og sendte Brevet til Erkeengelen Michael paa det hellige Bjerg. Og Brevet kom ved Herrens Engels Hænder til Byen Rom til Sankt-Peters Grav, hvor Nøglerne til Himmerige er gemte.“ Mere er der ikke bevaret af Brevet; men da Pave *Zakarias* havde hørt det læse, udrød han: „Mine Brødre, denne Aldebert er kun en Nar!“ Der er, selv om det kun er et Brudstykke, der er bevaret af Brevet fra Aldebert, dog ingen Tvivl om dets øvrige Indhold. Der er en omtrent samtidig Tekst bevaret fra Tarragona, der svarer nært til det bevarede af Aldeberts Brev, og dette ligner atter svært et bevaret Haandskrift fra Todi fra 12. Aarhundrede, et fra Wiens Bibliotek fra 14. Aarhundrede og et fra

Hamborg fra 15. Aarhundrede. Brevet blev forkættet paa Synoden i Rom; men det spredtes ligefuldt. 40 Aar senere tales der i et „Kapitulare“ fra *Karl den Store*, udstedt 789, om „de ugudelige og usande Breve, der foregiver at være faldet ned fra Himmelen i Jerusalem forrige Aar.“ Frankerkejseren forordnede derfor, at man ikke maatte læse eller tro paa Brevene; „men de skal brændes, for at Folket ikke kommer i Vildfarelse ved saadanne Skrifter“.

Gejstlig og verdslig Magt var enig om Himmelbrevens Udryddelse; men hvad hjalp det! Abbed *Einhard* tilbød *Ludvig den Fromme* et Brev, der var skrevet af Erkeengelen Gabriel, naturligvis ogsaa et Slags Himmelbrev. *Ludvig* vilde dog ikke have Brevet; men det mener Forfatteren af „*Annales Fuldenses*“, var forkert af ham.

Der er fra disse Tider fundet Himmelbreve i Vatikanets Bibliotek, fra Spanien, Frankrig, Irland o. a. Steder; men det ser dog ud til, at Himmelbrevene har været særlig udbredte i Middelalderen i Frankrig.

Hvor Bretagne og Normandiet mødes ud imod Atlanterhavet, ligger Valfartsstedet *St. Michel* med et af Evropas ejendommeligste og stolteste Bygningsværker. Her har Erkeengelen Michael i Følge Folketroen holdt Vagt for Frankrig. Herhen vandrede i Aarene 1457—89 store Drengflokkene fra Tyskland, i Aaret 1642 endnu fra Frankrig. En Gang har Munkene vist slaaet sig ned her ude i Havet for at være i Fred for nordiske

Vikinger. Nu strømmede Michaelsbørnene til fra hele Kristenheden; her var Michaels hellige Sted. Det er let at forstaa, at den Tro var udbredt, at her var Himmelbrevet faldet ned. Ellers havde det heddet over Michaels Alter i Jerusalem eller i Rom. Nu kom St. Michel med. Frankrig var et nyt Udgangspunkt for Himmelbrevene.

Derfra var Vejen kort til England, det var ikke blot Bonifatius, der vandrede derover; Himmelbrevene fulgte. Først i 9. Aarhundrede er de stærkt udbredte. Edesserbrevet var kommet i Forvejen, og endnu for 100 Aar siden kunde man finde det opslaaet paa Stalddøre i Yorkshire. Fra England er Brevet vandret videre til Irland og til Island.

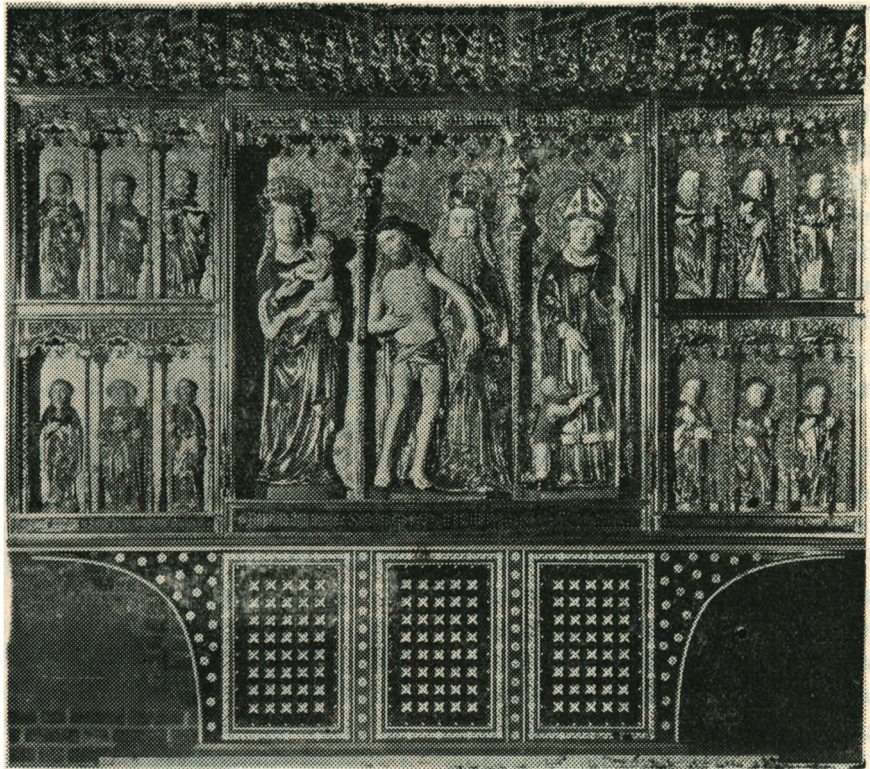
I Irland var der en Diakon *Nial*, der med Himmelbrevet i Haanden prædikede Bod og Søndagens Helligholdelse; der fortælles, at han en Gang var død i 7 Uger, men blev levende igen. Hans virkelige Dødsaar var 858. I hans Brev fattedes Indledningen, det blev i 15. Aarhundrede sat paa Vers af den blinde Munk *Audley*. Himmelbreve i samme Form (uden Indledning) var i 12. Aarhundrede ogsaa kendt i Italien, Spanien, Frankrig, Østerrig og Bøhmen. I Tyskland satte en Munk fra Klosteret Weihenstephan Brevet paa Vers kort efter Aar 1200. Ved samme Tid dukker Brevet op paa Island; der spiller det dog ikke nogen større Rolle, før det igen 1648 optræder i en ny Form, svarende til den første. („Utskript af

brefi pvi, sem drottinn Jesus hefir oss opinberad fyrar höfudeingilin Michael, og hann sjalfur skrifad hefir i stadnum Michaelsborg.“)

Brevet træder fra nu af frem ved alle større Begivenheder i Verdenshistorien. Det spiller en Rolle i Flagellanernes Tid. *Joa-chim af Fiore* forkyndte, at Antikristen skulde komme i 1260, han kaldte til Kamp imod ham; Helligaandens Tid var nær. I Hundred- og Tusindvis, piskende deres nøgne Overkroppe, drog i de følgende Aar Svøbebrødrene igennem Byerne. De førtes af Munke og Præster med Kors og Kærter, med Faner og Baldakiner. De sang Bodssange og deriblandt det versificerede Himmelbrev. Eller det blev forelæst. Dets Indhold var, at Herrens Vrede var over Folkene for deres Synders Skyld; men Jomfru Marie og Englene var gaaet i Forbøn for dem. Englen, der havde bragt Brevet, havde tilraadet Folket Svøbegang paa 34 Dage. Domherren fra Strasbourg *Fritsche Closener* fortæller i sin Kronik ca. 100 Aar senere om et saadant Himmelbrev og mener, at det var Flagellanernes fornemmeligste Agitationsmiddel. Closeners Himmelbrev opfordrer til at holde Frødag og Søndag hellig, ganske som Flagellanerne prædikede det. Der er ikke Tvivl om, at Svøbebrødrenes Færd har virket stærkt til Himmelbrevenes Udbredelse.

Midt i fjortende Aarhundrede møder vi en ny Form for Himmelbrevet; den hellige *Birgitta* (1303-1373) sender et Himmelbrev til

Pave *Clemens VI.* med Forslag om Reformen indenfor Kirken. 1451 blev et Himmelsbrev frataget en Soldaterkvinde i Halle; dette Brev er tilfældigvis bevaret: „Det er det Brev, som Pave Leo har sendt Kong Karl fra Himmelen.“

Altertavle

i Løgumkloster Kirke, hidtil i Jerne, restaureret og opstillet af Konservator Termansen.

Haderslev og Ribe Katedralskoler i Middelalderen.

Af T. O. Achelis, Haderslev.

Haderslevs Forbindelse i Reformationstiden med Ribe Stift og By var givet ved at Hertug Christian var Amtmand over Tørning

Len, og at Biskop *Iver Munck* var den højeste Gejstlige i Tørning. *Thomas Knudsen* har fortalt, at alle Landsbypræster i Haderslev

og Tørning Len i Begyndelsen af Aaret 1528 fik Befaling fra Hertugen til at møde i Haderslev, hvis de vilde beholde deres Kirker. Paa fire Undtagelser nær adlød alle Præster. I Haderslev aflagde de en Ed, i hvilken de lovede Hertugen Lydighed. Og saa maatte de gaa i Skole hos den protestantiske Lektor, Magister *Johan Vandal* fra Gandersheim. Undervisningen skete efter min Formodning i den gamle Bispegaard, dér, hvor nu Købmand Hundevadt bor. Forbindelsen med Biskoppen i Ribe ophævedes ganske, hvori denne — mærkeligt nok — roligt fandt sig.

Ribe By var mindre modtagelig for den nye Lære; Byen spillede ingen Rolle i Reformations-tiden, men fulgte til sidst med Strømmen. Borgerne havde sandsynligvis en Anelse om, at Afskaffelsen af Katolicismen ikke vilde være til Fordel for en By, der var Sæde for en Biskop, et Domkapitel og en talrig Skare af lavere Gejstlige. Saa kom Byen — saa at sige først med i sidste Øjeblik. Byens første lutherske Biskop blev den før nævnte Johan Vandal, som havde været Haderslev Bys egentlige Reformator.

Skolen i Ribe fortsætter i Følge sin store Tradition efter Reformationen, i Haderslev bliver Kapitel-skolen ødelagt, en Slags teologisk Fakultet bliver indrettet og for Ungdommens Tarv bliver der i næsten et halvt Aarhundrede ikke sørget tilstrækkeligt. Præsten i Gammel-Haderslev skulde være

Lærer i Byens Skole (Pastor tho S. Severinskerke in Gammelhaderschleve).

Først Grundlæggelsen af Latin-skolen i 1567 gav Byens og Provstiets Ungdom Mulighed for at forberede sig til de lærde Studier (den Gang næsten altid Teologi). Da Knud Bramsen 1570 blev Konrektor ved Haderslev Skole, skrev han et Carmen bucolicum, tilegnet Hertug Hans den Ældre. For nogle Aar siden har jeg fundet denne Digtsamling i en tysk Universitetsby. I den tredje Ekloge taler han om den nye Skole, som er indrettet i „Harslo“ (Navnet er dannet efter Folke-maalet: Has'le) (?). Byens Borgere er meget glade ved, at de nu ikke længer behøver at sende deres Børn til fremmede Skoler: „Ante quidem Ripas, vel mittere nempe Lubecam“

„Aut etiam Hamburgum pueros, Charideme, coacti“

o: Tidligere var de nødt til at sende deres Børn til Ribe eller til Lybæk eller ogsaa til Hamborg“.

„Nunc pueri in patria (superis laves) discere nostri

„Possunt, quæ poterunt heregrinis discier oris“.

o: Nu kan vore Dreng, Gud ske Lov, lære i Fædrelandet, hvad de tidligere lærte ved fremmede Kyster.

Først i Slutningen af det sekstende Aarhundrede fik Haderslev en Latinskole, men allerede

i den første Kirkeordinans, Artikel vor de Kerkheren up den Dorpern (skrevet i Haderslev 1528), bliver der taget Hensyn til begge Skoler. Der findes nemlig den Bestemmelse, at „Sognekirkerne, som ikke ligger længere end en Mils Vej fra Haderslev, skal tage deres *Degne* („costers“ i den nedertyske Tekst) der fra Skolen, og de, som ligger saa nær ved Ribe, skal tage *Degne* fra Ribe Skole, for at Skolerne derved kan blive ved Magt“.

Det var gammel Skik, at Degnetjenesten ved de Kirker, som ikke laa alt for langt borte, bestredes af ældre, fattige *Disciple*, de saakaldte *Løbedegne*, som derved fik et Bidrag til deres Underhold. 1514 udstedte Biskoppen i Ribe et Brev til Sognepræsterne i Byen og Omegnen, at Skolemesteren skulde beholde Myndighed til at besætte *Degne-Embederne* ved deres Kirker. Efter Reformationen fik Skolen et endnu større Antal *Sogne*, som den var berettiget til at forsyne med *Løbedegne* (25 i Stedet for 21).

Ogsaa i Haderslev blev Antallet af Kirker, som skulde betjenes ved Skolens ældre fattige *Elever*, større efter den nye Skoles Grundlæggelse. I Skolefundatsen blev der nemlig i Stedet for Kirkerne i en Mils Afstand fastsat en Distance af to Mil fra Byen (uff zwej meil weges). Denne Institution har bestaaet i Haderslev indtil 1651, da Kong Frederik afskaffer *Løbedegnene* fra Haderslev og indsætter *Sædedegnene*.

En anden Indretning, som fandtes ved begge Skoler, er *Kommunitetet*. I Ribe var det gamle Puggaards Gods efter Reformationen blevet Hospitalets Ejendom, men Forstanderen for Hospitalet skulde altid holde 12 *Peblinge* til Kost til 2 Maaltider om Dagen og give Penge til 5 *Lokater* (yngre *Lærere*). I Haderslev indrettede Kong Frederik II. *Kommunitetet*, *Fællesspisning* for Skolens fem *Lærere* og ti *Elever*.

Denne Indretning blev ophævet i Ribe 1723, i Haderslev var man allerede i det syttende Aarhundrede gaaet over til at give *Eleverne* Penge i Stedet for *Bespisning*, og i det attende Aarhundrede blev *Kommunitetets* Midler brugt til at øge *Lærerernes* *Indtægter*.

Ogsaa *Undervisningen* har oprindelig sikkert været næsten den samme i begge Byer. Maalet var jo det samme: at give *Ungdommen* den fornødne *Undervisning* for at kunne rejse til *Universiteter*, og dertil hørte efter Tidens Opfattelse især to *Fag*: *Religion* og *Latin*. Paa Reformationstiden led Skolen ikke af den Svaghed, mange mener, vort moderne Skolevæsen lider af, nemlig *Fagtrængsel*. I alle lutherske Lande var de højere Skoler i det væsentlige i Overenstemmelse med den saksiske Skoleplan af 1528; denne ligger ogsaa til Grund for den Skoleordning, som foreskrives i Kirkeordinansen af henholdvis 1537 for Kongeriget og 1542 for Hertugdømmet. I den danske

Skoleordinans staar ligefrem: „Ikke heller skal der læses andet i dem (Skolerne) end Latin“. Man har tidligere troet, at denne Bestemmelse blev ordret efterfulgt. Det kan der ikke være Tale om. I Begyndelsen var Lærerne nødt til at undervise Eleverne ved Hjælp af det moderne Sprog. Og det tager temmelig lang Tid, inden man kan faa et Drengehovede saa vidt, at det kan forstaa Latin uden Hjælp af Hjemmesproget, og det tager endnu mere Tid, inden Drenge selv kan tale Latin.

I Ribe var naturligvis Dansk det Sprog, som dannede Grundlaget for Latinundervisningen, i Haderslev derimod Tysk. Det hænger sammen med den Indflydelse, som dette Sprog havde faaet i Hertugdømmets Byer i Slutningen af Middelalderen. Reformationen har paa dette Omraade for Byernes Vedkommende ikke haft saa stor Indfly-

delse, som man tidligere havde troet.

Til Latin og Religion kom saa i Tidernes Løb andre Fag, Græsk og Hebraisk, som var nødvendige for at forstaa Bibelen i Originalsproget, i det kosmopolitiske 18. Aarhundrede moderne Sprog, Historie og Geografi, Matematik o. v. s. I den første Del af det nittende Aarhundrede er Eleverne i Ribe i Forhold til Hadersleverne overlæstet med Timer, men til Gengæld faar man Indtryk af, at „Katedralskolen“ er modernere end den „lærde Skole“.

Paa Grund af Timeplanerne i Skolernes Indbydelsesskrifter kan man nemlig give følgende Oversigtskema:

(Klasserne er taget fra de yngste, i Ribe = 1, i Haderslev = IV, til de ældste, i Ribe 4, i Haderslev I; Tallene angiver de Timer, som undervises i vedkommende Fag hver Uge).

Haderslev	IV	III	II	I	Ialt	Ribe	1	2	3	4	Ialt
Religion	2	2	2	2	8	4	3	3	4	14	
Latin	6	7	8	9	30	10	10	12	15	47	
Græsk	—	5	6	6	17	—	4	4	4	12	
Hebræisk	—	—	2	2	4	—	—	2	3	5	
Dansk	1	1	1	1	4	5	3	3	2	13	
Tysk	4	2	3	1	10	—	2	2 ^{1/2}	3	7 ^{1/2}	
Fransk	—	2	2	1	5	—	3	2 ^{1/2}	3	8 ^{1/2}	
Historie	2	2	3	3	7	3	4	3	4	14	
Geografi	2	2	3	3	7	3	2	2	2	9	
Mytologi	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	
Geometri	2	—	3	—	5	—	2	2	2	6	
Aritmetik	—	2	—	—	2	6	3	3	3	15	
Regning	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	
Naturhist.	2	2	1	1	6	2	2	1	1	6	
Naturlære	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	
Kalligrafi	2	—	—	—	2	5	5	1	—	11	
Sang	—	—	—	—	—	2	2	2	1	7	
Gymnastik	—	—	—	—	—	4	4	2	1	11	
Timer	26	28	31	30	115	44	47	46	48	185	

Som man vil se, har i Gennemsnit hver Elev i Haderslev $28\frac{3}{4}$ Timer om Ugen, i Ribe $46\frac{1}{4}$, eller i Haderslev $4\frac{4}{5}$ Timer om Dagen, i Ribe $7\frac{4}{5}$, det er næsten det dobbelte. Undervisningstiden var i Haderslev den Gang fra Kl. 7—11 og 1—3, i Ribe fra Kl. 8—12 og 2—6. En Onsdag i Ribe Katedralskoles højste Klasse med fire Timer Latin, to Dansk, 1 Græsk og 1 Fransk var sandelig ikke saa lige til!

Resultaterne var nogenlunde ens. Thi Optagelsesprøven ved Universitet blev bestaaet af begge Skolers Dimittender. Men naturligvis kunde man ikke læse lige saa meget Latin i Haderslev i 8 Timer som i Ribe i 14. For-

skellen ligger derfor i, at Katedralskolen i Ribe lagde Hovedvægten paa Arbejdet i Skolen — man kan jo ikke kræve meget Hjemmearbejde af en Yngling, som har siddet 8 Timer paa Skolebænken, — medens Primanerne i Haderslev fik en Del Hjemmearbejde ved Siden af de 5 Timer i det gamle primitive Skolelokale i Smedegade.

Hovedsagen er, at begge Skoler kunde sende dygtige Studenter til Universitetet. Og naar man gennemser de gamle Indbydelseskrifter, som indeholder Dimittendernes Navne, vil man snart komme til at se, at det kunde Skolerne.

SAMPLEREN.

En sydslesvigsk Hjemstavnsgranser, Lærer Hans Philippsen i Flensborg, er død sidst i Januar Maaned. Han var i mange Aar Lærer i Ytersum paa Før og grundlagde derovre „Føring Hjemstavns-museum“ i Vyk. Siden 1906 har han boet i Flensborg og der grundlagt det lille „Flensborgs Hjemstavns-museum“. Han har udgivet en hel Række tyske Smaaskrifter om Mellemsg og Sydslesvigs geologiske, botaniske og zoologiske Forhold.

æ klåd hind i æ Helmus' Huj
6 - 7 - 8 - 9 - 20.

Æ Hal den ga æ hind te Krans
1 - 2 - 4
æ Ør' te et Par Læje-Handsk
6 - 7 - 8 - 9 - 20.

Men da min Bruj kom i Kirken ind
1 - 2 - 4
di ande, di bande, di haj olle se hin Lig'
6 - 7 - 8 - 9 - 20.

(Ved Førstelærer J. Bogh, Døstrup.)

Fastelavnseremse.

Fik op, fik op for en Hedevig,
det andet Aar en Pedevig,
det tredje Aar en Boddell Vin,
saa skal vi alle lystig sin,
fra Østen til Vesten
den sidste er den bedste.

(Ved C. Schmidt, Broager.)

En Vrøleremse.

Goddaw, Per Flaw!
Hvorhen, Per Ven?
Te Høwwe (Højer), Per Væwwe!
Hvad der, Per Væ'e?
Køf Lys, Per Tys!
Hvo manne, Per Tanne?
Syv, Per Tyv!
No æ et nok, såj Per Kok!

Te Mærkend.

Æ sku jost te Mærkend dråw
1 - 2 - 4
æ kom der it, for det var Løvrdaw
6 - 7 - 8 - 9 - 20
Æ kjøft en Helmus for en Skilling,
1 - 2 - 4
en Bjæssel for en Havrekjarn
6 - 7 - 8 - 9 - 20.
Æ båndt den Hest om bag min Laj
1 - 2 - 4
dæ kom en Krag å gøe mæ Skaj
6 - 7 - 8 - 9 - 20.
Æ sku jost dans med Festens Bruj
1 - 2 - 4

Gækkebreve.

Mellemamerika, d. 37. 19. 1705.

Jeg gik mig ud en Morgensol
for at finde en Viol,
men trods Vejrets stærke Vinde
var Violen ej at finde.
Jeg gik til en Rosenhæk.
der fandt jeg en Vintergæk,
Gæk, Gæk, Gæk,
tre Gange udi Træk,
indtil Du i Paasken mig har foræret
Chokolade og Kage,
Vin og Kringler,
til vi dingler.
Gildet maa Du selv bestemme,
men Kæresten Din maa Du ej for-
glemme.

Det er digtet i Vejle
af 24 Snegle,
skreven i Rom,
gæt, fra hvem Brevet kom!
Du kan vistnok ikke finde mig,
thi jeg er født paa en Sukkertop,
og der kan Du ikke komme op.
Jeg bor østlig for Solen og vestlig
for Maanen
og syd for det babylonske Fangenskab,
Gaden Nr. 1111, anden Etage,
lige over for ham, der sælger Kys
og Snustobak.
Gid Du snart maa brække Halsen,
dog maa Du ej forskrækkes,
jeg mener ej Halsen Din,
men Halsen paa en Flaske Vin.

Du med de dejlige klare Øjne,
Du med de smaa og yndige Løgne
om, at Du elsker, ja elsker saa højt;
nu er Du Gæk, ak ja, det er drøjt.

Folkeraad mod Hikke.

Naar man har Hikke, skal man synke Spyttet tre Gange uden at aande. (Sæd.)

Man tager 9 Teskefulde Vand uden at aande, (Brede.)

Man gør den hikkende bange med et Slag i Ryggen. (Rørkær.)

Man drikker en Mundfuld af Ølkruset, hæver Kruset og kiger op under Bunden, og gentager dette tre Gange uden at aande, saa er Hikken borte. (Felsted, Møgeltønder, Emmerlev.)

Man skal drikke tre Mundfulde Vand uden at hikke og derved sige: Æ Mand gav æ Kuen tre Gang å drik for æ Hikk. (Jejsing.)

Man siger 7 Gange uden at hikke: Kongen gav sine 7 Sønner 7 Gange at drikke for ikke at hikke. (Emmerlev.)

Man siger tre Gange: Spring tre Gang øver æ Hik'bæk, saa er æ Hik' væk. (Nørborg.)

Æ gjemme mi Hik' i min Kjærestes Fik, har hun mig kjær, saa tar hun min Hik'. (Seem.)

Lille Rikke fik sød Mælk at drikke for sin Hikke. (Graasten.)

Sig, inden du har hikket tre Gange: „Det var før try“ (det var inden tredje Gang). (Nordals.)

En Trylleformel mod Ringorme. Naar man har en Ringorm, skal man en Torsdag Aften, naar Solen er gaaet ned, tage et Lys, og med det skal man køre tre Gange rundt om den. Først skal man køre een Gang rundt, men ikke helt om til det Sted, hvor man begyndte. Saa skal man køre tilbage igen og om igen. Paa det Sted, hvor den lille Aabning er, skal Ormen slippe ud. Mens man kører rundt, skal

man sige tre Gange: „Vig bort, Ringorm, som Dug for Solen og dø i Jorden!“

(Ved K. T. i Østerby).

Dronningdalen. Til Stykket om Dronningdalen i Februarheftet tilføjer Gaardejer C. H. Friis i Løgumgaard følgende: Den Lavning, der nu almindeligvis kaldes Dronningdal og som Løgumkloster-Brede Vejen gennemfører, er vist ikke den, Sagnet knytter sig til. Derimod findes der længere mod Nord paa Vestermølle Hede lidt nord for Landevejen en stor næsten cirkelrund Dal, der ogsaa kaldes Rigsdal. Bundfladen er ca. 10 Tdr. Land og ganske jævn, og med et tyndt Muldrag, der kunde tyde paa at Jorden er opkastet til Siderne. Staar man nede i Dalen, ser Bakkeskrænten næsten ud som en jævn Vold. Her kunde en Lejr godt holde sig skjult. Sagnet fortæller, at her laa Dronning Margrethe med en Krigslejr, og da hun her fødte en Søn, indsatte hun til Tak Hvelvingerne i Sogn Kirke (N. Løgum Kirke).

Altertavlen i Sønderborg. Om denne Altertavle, der forestiller den hellige Nadveres Indstiftelse og er et fortræffeligt Arbejde, haves det Sagn, at den er bleven fundet hængende ombord paa et Skib, der kom fra Holland og var strandet og drev til sidst i Land ved Sønderborg. — Altertavlen i Egen Kirke er en senere Kopi efter denne.

(Ved C. Ludvigsen.)

Soldaten Laurentz. Da de tyske Tropper ved Fredslutningen trak tilbage herfra Øen, skal en brabantisk eller batavisk Soldat af Wallensteins Hær være bleven tilbage, idet han skjulte sig under hiin Bro*)

*) Fægtebroen ved Nordborg

indtil alle var vel borte. Hans Navn var Laurentz eller Lorentz og han skal have taget Bolig i Hagenbjerg Sogn, indtil hans Efterkommere atter har ombyttet Als med Fastlandet. Peder Hiort Lorenzen skal nedstamme fra ham.

(Ved C. Ludvigson.)

Jomfruen i Egvad Kirketaarn.

I en By i Egvad Sogn levede der en Jomfru, der ejede en lille Skødehund, som hun holdt overmaade meget af. Dyret blev sygt og døde. Jomfruen blev herover trøstesløs og vilde give sin Yndling den sidste Ære; hun begravede Hunden i indviet Jord, paa Egvad Kirkegaard. Derpaa steg hun op i det dengang aabne Taarn og ringede over den døde. Derfor havde hun efter Døden ingen Ro i Graven og sad altid paa Trappen, der førte op til Taarnet, indhyllt i et hvidt Klædebon, i Særdeleshed ved den Tid, naar der skulde ringes, saa at Ringeren, naar han gik ned af Taarnet, ofte maatte skræve over hende, naar hun ikke vilde give Plads. Imidlertid skal hun nu være forsvunden.

Paa Hundens Grav groede intet Græs, men kun en lille Tornebusk. Denne blev taget bort, da Kirkegaarden blev planeret, og siden er Jomfruen ogsaa forsvunden.

(Meddelt af J. Abild, Høllevad.)

Fuglesøen. I Udkanten af Landsbyen Halk mod sydvest ligger der to smaa Høje som kaldes Holmhøje. De er paa de tre Sider omgivet af Vand; det er en Sø, der hedder Fuglesøen. Denne Sø er meget dyb, og om dens Tilblivelse fortælles følgende: For mange, mange Aar siden laa der, hvor Søen nu findes, en Borg. Efter Sagnet var Dalen, som nu er en Sø, en Fjord og stod i Forbindelse med Lillebælt. Borgen var Udgangspunktet for farlige Sø-røvere, som fra dette faste Tilflugtssted gjorde Farvandene usikre.

Saa en Dag, fortæller Sagnet, sendte Besætningen Bud efter Byens Præst. De bad ham komme og se til en syg Mand, der ikke havde langt igen. Præsten drog derned. Han blev vist ind i et Værelse, hvor der stod en Seng, et Par Stole og et Bord med nogle Flasker og Glas. Præsten kunde forstaa, at den syge maatte ligge i Sengen og gik derhen, men i det samme brød hele Mandskabet ud i en Haanlatter; thi i Sengen havde de lagt en Pattegris. Præsten forbandede Borgen og gik, fulgt af Besætningens Haanlatter, men da han var kommet ca. 40 Skridt fra Borgen og Latteren endnu lød i hans Øren, hørte han et Brag, og da han vendte sig om, var Borgen forsvunden; men paa Søen, som fremkom, hvor Borgen havde ligget, flød der en Stol, hvorpaa Præstens Salmebog laa. Det var det eneste, der var tilbage af Borgen.

(Meddelt af Johannes Petersen.)

Bosted. I Lysholm Mark, Bjergekobbekaldet, opgravede man for faa Aar siden (o: ca. 1850) i den sydlige Ende hinsides Bækken en Mængde Brosten, der vidner om, at her maa der have staaet Bygninger i ældre Dage. Dette stemmer ogsaa med Sagnet, der fortæller, at den gamle By Bosted, der nu er forsvunden, men hvis Navn endnu er kendeligt i flere Stednavne, i Eks. Bostedhoved, Bostedskov, Bostedvraa og Bostedager, skal have ligget i denne Mark og strakt sig hen efter Bostedvraa. Byen skal være nedbrudt efter den sorte Død, der især huserede slemt i denne By, saa at tilsidst alle Byens Folk døde bort; da tog Herremanden paa Østerholm den øde By til sig, lod den nedbryde og dens Jorder lægge ind under sin Gaard, hvorved denne fra en almindelig Bondegaard blev forøget til en Herregaard.

(Ved C. Ludvigson.)

Realskolen i Sønderjylland.

Af Chr. Winther.

I Martsheftet af „Sønderjydske Maanedsskrifts“ første Aargang har Rektor Hertz i en Afhandling „Den højere Skole i Sønderjylland“ givet en interessant og instruktiv Fremstilling af de fire sønderjydske Gymnasieskoleers Oprettelse og senere Virksomhed.

I Afhandlingens sidste Afsnit behandles den tyske, højere Skole, og herunder omtales ogsaa tyske kommunale og private Mellem-skoler, medens de tilsvarende danske Skoler intetsteds er nævnt. De følgende Oplysninger om disse Skoler*) kan maaske derfor paa-regne Interesse som et Supplement til nævnte Afhandling.

Der er ingen Tvivl om, at Oprettelsen af Statsskolerne i Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Tønder har haft og fremdeles vil have den største kulturelle Betydning for Landsdelen. Imidlertid medførte de vanskelige Samfærd-selsforhold, at kun selve Køb-stæderne og deres nærmeste Op-land kunde drage den fulde Nytte af disse Skoler, hvorfor man paa

andre Steder maatte forsøge andre Skoleformer.

Endnu før Planen om de søn-derjydske Statsskoler forelaa, var der paa forskellige Steder besluttet at oprette Realskoler, og Resultatet heraf var, at der i Skærbæk og Christiansfeld kom private Mellem-og Realskoler, i Broager en privat Realskole med „Alm. Forberedelseks.“ (Præliminæreksamen) som Maal, medens der i Rødding** og Gramby oprettedes kommunale Realskoler, saaledes at der oven-paa en 7-klaset Kommuneskole med udvidet Undervisning i de to ældste Klasser findes to etaarige Realklasser, hvor Undervisningen afsluttes med Præliminæreksamen. Denne Skoleform findes i ikke mindre end 4 Landkommuner her-nede, idet den ogsaa indførtes i Toftlund og senere i Løjt kirkeby, og endelig kan nævnes, at en lignende Ordning tænkes indført i Løgumkloster. Ved Omordningen af Skolevæsenet i Anledning af Genforeningen oprettedes særlige Mellemskoleafdelinger i Graasten

*) Udarbejdet efter „Meddelelser angaaende de højere Almenskoler i Danmark“, samt i enkelte Tilfælde efter Oplysninger, der paa Anmodning beredvilligt er tilstillet fra de paagældende Skoler.

**) Her overtoges den private Realskole af Kommunen i 1921.

og Nordborg. I Haderslev oprettedes en kommunal Realskole, hvor Eleverne efter at have gennemgaaet 5 Kommuneskoleklasser kunde indstille sig til Optagelse i en 4-klasset Realafdeling, der sluttede med Præliminæreksamen. Man paatænker dog her at indføre Mellem-skoleordning. I Sønderborg og i Aabenraa oprettedes danske kommunale Mellem-skoler, der begge i dette Foraar for første Gang afholder Meliems-koleeksamen. Til sidst maa nævnes, at en privat Mellem- og Realskole paabegyndtes i Tinglev i Efteraaret 1924.

Det vil let forstaas, at navnlig de første af disse Skoler begyndte deres Virksomhed under langt beskedenere Former end Statsskolerne m. H. t. Lokaler og Undervisningsmateriel, og medens disses Elever for en stor Del tidligere havde faaet videregaaende Undervisning, saa fik de først oprettede Realskoler en hel Del Elever, som slet ikke havde faaet regelmæssig Undervisning i det sidste Krigsjaar og i Overgangstiden. Der maatte

begyndes paa bar Bund, men der var god Vilje til at tage fat, og fra disse første Skoleaar har man de allerbedste Minder. En god Støtte og forstaaende Hjælper havde Skolerne i den daværende Undervisningsinspektør, Prof. Dr. phil. Rønning, der havde den største Interesse for Arbejdet her nede og den fulde Forstaaelse af dets særlige Vanskeligheder. Alle-rede i Sommeren 1922 afholdtes Præliminæreksamen ved Skolerne i Broager, Gram og Rødding og Mellem-skoleeksamen i Skærbæk, saa der maa have ligget et stort Arbejde bagved. I 1923 kommer Haderslev, Christiansfeld, Graasten og Nordborg, i 1924 Toftlund og i 1925 Løjtkirkeby. I den følgende Oversigt over Præliminær- og Realeksamen (Mellem-skoleeks. er ikke medtaget) er ved den førstnævnte Eks. Gennemsnitkarakteren udregnet paa samme Maade som ved Realeksamen. Resultaterne for 1925 er ikke medtaget, da Rektor Hertz' Afhandling standser ved 1924.

Alm. Forberedelseks.	Antal	Dr	Piger	Resultat						
				ug.	ug÷	mgx	mg	mg÷	gx	
Broager 1922	7	3	4		1	4		2		5 Elv. Fransk
1923	7	6	1	1	2	1	2	1		
1924	6	5	1		3	1	2			
Gramby 1922	8	3	5		1	4		1	2	
1923	6	4	2		1		3	1	1	
1924	11	6	5		3	4	2	1	1	
Rødding 1922	14	8	6			2	6	3	2	1
1923	13	9	4	1	1	1	4	5	1	
1924	16	7	9		2	3	6	3	2	
Haderslev 1923	9	7	2			2	1	4	1	1
1924	6	4	2				3	1		2
Toftlund 1924	13	9	4	2	4		5	2		

Alm. Forberedelseksamen 1922 29 Elever (14 + 15)
 " " 1923 35 " (26 + 9)
 " " 1924 52 " (31 + 21)

Realeksamen	Antal	Dr.	Piger	Resultat					
				ug÷	mgx	mg	mg÷	gx	g
Christiansfeld 1924	8	4	4	3	1	3	1		
Graasten 1924	9	7	2	1	1	2	3	1	1
Nordborg 1924	6	5	1	1	2	1	2		
Skærbæk 1923 1924	10	6	4	1		4	5		
	13	10	3	2	1	2	4	2	2

Realeksamen *) 1921 ved de sønderjydske Statsskoler: 28 El. (12 + 16) **)
 " 1922 " " " " : 37 " (25 + 12)
 " 1923 " " " " : 78 " (53 + 25)
 " 1924 " " " " : 90 " (36 + 44)
 " 1923 ved komm. og priv. sønderj.
 Mellem- og Realskoler: 10 " (6 + 4)
 " 1924 " " " " " " : 36 " (27 + 9)

Det vil ses, at i 1924 har 52 Elever (31 + 21) bestaaet Præliminæreksamen, og Realeksamen er bestaaet af 36 Elever (27 + 9) fra kommunale og private Realskoler og 90 (46 + 44) fra Statsskolerne*) i Sønderjylland. Det vil altsaa sige, at i 1924 — kun 4 Aar efter Genforeningen, er der fra Landsdelen udgaaet 178 Elever (104 + 74) med en afsluttende, dansk Eksamen. Rent umiddelbart synes dette Tal at sige, at de paagældende Skoleformer straks er trængt stærkt igennem, og dette Indtryk bestyrkes, naar man sammenligner de sønderjydske Landsdele med et andet Omraade med omtrent samme Befolkningstal. Hertil er valgt Maribo og Bornholms Amter (altsaa Lolland-Falster og Bornholm) som et naturligt afgrænset Omraade, der paa et Areal af ca. 60 % af de sønderjydske Lands-

deles rummer en lidt større Befolkning (2378 km² med 172,963 Indb mod Sønderjyllands 3983 km² med 163,622 Indb.***). Her findes 3 Gymnasier, Statsskolerne i Rønne og Nykøbing og et kommunalt Gymnasium i Nakskov, og det kan lige bemærkes, at medens der i 1924 fra de sønderjydske Gymnasier dimitteredes 36 Studenter (24 + 12), nemlig 1 kl. sproglig, 27 nysproglige og 8 matematiske, er Tallet for de 3 Skoler 33 (25 + 8), nemlig 20 nysproglige og 8 matematiske. Fra de samme Skoler dimitteredes 42 Realister (18 + 24), hvoraf 5 fik mgx, 9 mg, 14 mg÷ og 14 gx i Gennemsnit. Fra 4 komm. og 7 priv. Mellem- og Realskoler paa Øerne dimitteredes 97 Elever (48 + 49), hvoraf 14 har ug÷, 19 mgx, 30 mg, 17 mg÷, 15 gx og 2 g. Fra 2 komm. og 3 priv. Realskoler be-

*) Se Rektor Hertz' Afhandling.
 **) Drengene og Piger.
 ***) Efter Folketæll. 1./2. 1921.

stod 48 Elever (28 + 20) Præliminæreksamen med 7 ug ÷, 6 mgx, 14 mg, 14 mg ÷, 4 gx og 4 g. (Her maa dog bemærkes, at 35 har aflagt Prøve i Fransk.) Det samlede Tal af Realister og Præliminarister udgør saaledes 187 (94 + 93) mod 178 fra de sønderjyske Landsdele, altsaa et Overskud af 9 paa et Befolkningsflertal af godt 9000, og saa maa man endda regne med, at nogle Sønderjyder er gaaet til Statskolen i Ribe, Skolerne i Kolding og Realskolerne i Vamdrup og Vejen. Naturligvis kan for eet Aar Tilfældigheder spille ind, og medens jeg samler Tallene for Gymnasieskolerne, kan jeg meddele, at i 1925 indstilledes fra de komm. og priv. Skoler i Sønderjylland 68 Elever (46 + 22) til Præliminæreks. Fra de tilsvarende Skoler i Maribo og Bornholms Amter var Tallet henholdsvis 41 (26 + 15) og 115 (59 + 56). Den væsentligste Forskel ligger, som man ser, i, at Statsskolerne henede dimitterer et forholdsvis meget stort Antal Realister, og at forholdsvis mange Elever tager Præliminæreksameu. I 1924 bestodes denne Eks. ved Skolerne i hele Landet af 970 Elever, hvoraf de 52 Elever fra Sønderjylland udgør 5,36 %, medens Sønderjyllands Befolkning kun udgør 5% af hele Landets, og i 1925 er Procenttallet af sønderjyske Præliminarister stoget yderligere. Eksamensresultaterne frembyder heller ikke paafaldende Forskelligheder. Interessant vilde det have været

at undersøge Specialkaraktererne, navnlig i Dansk, men det har der ikke været Lejlighed til. Endvidere kunde Elevernes Aldersforhold, Forældrenes Stilling og, saa vidt det kunde oplyses, senere Beskæftigelse være undersøgt, men det vilde føre for vidt her paa denne Plads. Her skal blot bemærkes, at for Præliminaristernes Vedkommende har ikke saa faa bestaaet Eksamen før det fyldte 15de Aar, medens andre har været 18 Aar og derover. Af de 116 Præliminarister fra 1922, 23 og 24 synes kun 18 at være født uden for Landsdelen.

Til sidst skal ganske kort omtales 2 Skoler, som ikke har kunnet komme ind under det foregaaende, men som hver paa sin Vis fortlener at nævnes, nemlig den danske Realskole i Flensborg og Løgumgaard Artiumskursus.

Fra førstnævnte Skole foreligger 3 smukt udstyrede, meget oplysende Aarsberetninger, der giver et godt Indtryk af det betydningsfulde Arbejde, der under særlige Forhold udføres her. Det skal blot nævnes, at Skolen oprettedes 1. Okt. 1920; 1. Aug. 1921 fik den Dr. phil. Andr. Hanssen til Rektor, Grundstenen til den nye Skolebygning nedlagdes 31. Marts 1922, og denne prægtige Skolebygning indviedes 29. Juni 1924. Elevtallet var 1. April 1925 363 i 12 Klasser, deraf var 32 fra Nord for Grænsen, og af de øvrige var 267 fra Flensborg By. Skolen holdt allerede Eksamen i 1923.

Løgumgaard Præliminær- og Artiumskursus*) begyndte i 1920 med Efterskole og Præliminærkursus, og en Mængde Sønderjyder har her faaet Uddannelse.

Eleverne, der indstilles til Eksamen, tager denne ved Universitetet, og i 1922, 23 og 24 har 68 unge Mennesker (56 + 12) bestaaet Præliminæreksamen derfra.

Alm. Forberedelseseksamen	Antal	Dr.	Pig.	Resultat						
				ug ÷	mgx	mg	mg ÷	gx	g	
Duborg Skolen, Folkelig dansk Realskole, Flensborg										
1923	8	4	4	1	2	2	3			4 El. Fransk
1924	14	9	5	2	3	5	4			13 El. Fransk
1925	22 Elever (9 + 13) bestod Eks.									
Løgumgaard Præliminærkursus										
1922	18	14	4	1		5	5	3	4	
1923	36	29	7	1		5	12	7	11	
1924	14	13	1		1	4	4	2	7	
1925	37 Elever bestod Eksamen.									

Realskolen i Sønderjylland har ikke virket ret længe. Ikke alle Skoler har haft afsluttende Eksamen, og flere bliver maaske oprettet. Men de unge Sønderjyder har i høj Grad benyttet sig af den

givne Lejlighed til videre gaaende Undervisning og Uddannelse. Hvilken Betydning den har haft, skal Fremtiden vise. Her er kun de ydre Forhold behandlet.

*) I 1925 bestod 9 Elever nysprogl Studentereksamen.

Af Himmelbrevens Historie op imod og i vor Tid.

Af H. Lausten-Thomsen.

Paa Reformationstiden maa Himmelbrevene have været almindelig kendt; de bruges som Forbillede til forskellige Skrifter i de religiøse Kampe.

Zwinglis Ven *Bullinger* og *Calvin* udsendte „Himmelbreve“, og Kantor og Organist *Nikolaus Herman* i Joachimstal i Bøhmen udsendte 1524 efter Brevveksling med Luther „Et Mandat fra Jesus Kristus til alle hans trofaste Kristne“.

Det blev oversat paa Dansk 1528 af *Hans Tausen* under den lange Titel: „Her have vi baade et ynkeligt Klagemaal og et venligt Tilbud, hvorledes den Herre Jesus Christus beklager, at vi ere saa faldne hannem fra og have kastet den hellige kristelige Tro, at vi intet have beholdet deraf uden Navnet. Og hvorledes han naadelig tilbyder os Guds Naade og Venskab igen formedelst sit hellige

Evangelium.“ Dette Brev fra N. Herman blev ogsaa oversat paa slaviske Sprog, og der haves 26 Udgaver af det. Ogsaa Peder Plades Broder, *Niels Plade*, der var Biskop i Lund, udsendte et Himmelbrev, og *Holberg* har kendt Himmelbreve; *Arianke Bogtrykkers* taler i „Barselstuen“ om dem: „Vores Dreng Lars satte forleden et Himmelbrev over paa Dansk, hvoraf vi solgte over 4000 Exemplarier.“ I Peder Paars nævner han

„det skønne Himmel-Brev

Der midt i Tydsklandt faldt og nyelig til os drev.“

Formen er vidt udbredt i Litteraturen. Vi har paa dansk baade *Poul M. Møllers* „Himmelbrev til Grundtvig“, *M. Rowels* „Breve fra Helvede“ og *Chr. Reventlows* „Breve fra Skærsilden“.

1753 prædikede Sognepræst *Hersleb* i Brønshøj mod Himmelbreve, de blev optrykte mange Gange, og det har ikke nyttet, hvad man har foretaget imod dem. Ikke engang, at Politiet søgte at skride ind imod dem i Paris 1791; de dukkede straks op igen efter Kejserdømmets Fald. Endnu mindre har det nyttet, at Præster i protestantiske Lande er traadt op imod Brevene; Pave *Pius IX.* har tilladt, at de trykkes.

Brevene har i de senere Tider især fundet Udbredelse i Krigene. Man ved, at Soldater har baaret dem i Trediveaarskrigen, i Krimkrigen (russiske Breve) i den italienske Krig 1859, i begge vore slesvigske Krige, i Krigene 1870-71, i Balkankrigene (rumænske og bul-

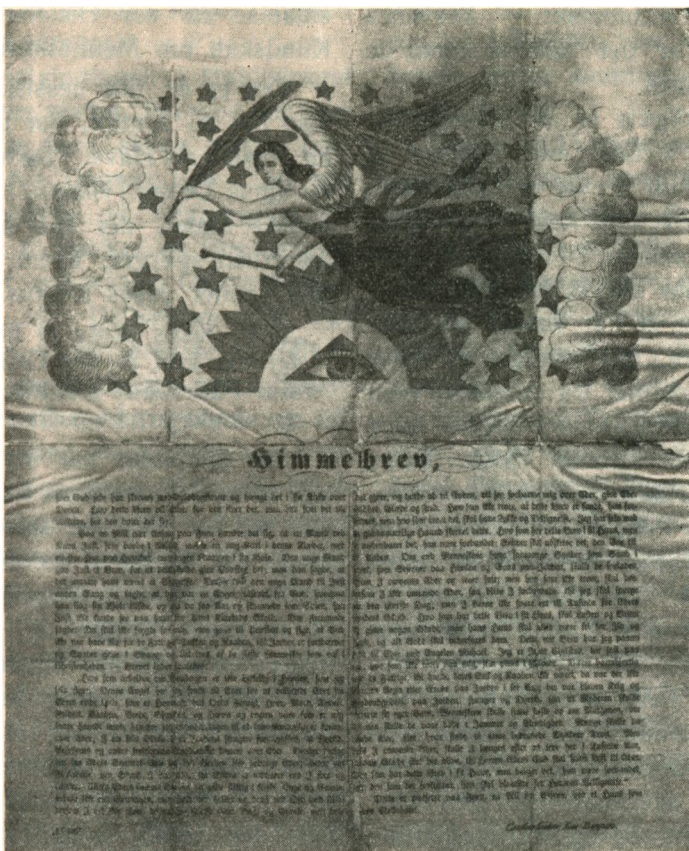
garske) og sidst, men ikke mindst i Verdenskrigen. Brevene er utvivlsomt udbredt til alle Europas Lande og i alle Lande de samme. At der er smaa Afvigelser, er naturligt. I svenske Breve fortælles, at en Bonde ved Navn *Thure Månsson* fandt et blaat Papir med forgyldte Bogstaver hængende i Luften. Han leverede det til Kommandanten i Bohus. Naturligvis er der nævnet andre Byer i polske Himmelbreve end i portugisiske og andre Navne i ungarske end i sydfranske; men ellers er Brevene de samme. Det er ikke saa underligt, da der alle Vegne er knyttet den Tro til dem, at de værner dem, der bærer Brevene. Det troede man, at det Brev, Abgar fik fra Edessa, kunde. Hvis et Barn stod over Byens Port og læste det, naar engang Barbarerne nærmede sig, fortæller *Orderik Vital* i „Kirkehistorien“, saa vilde de lade sig forsone eller slaas paa Flugt. En lignende Kraft er det, man har tillagt Himmelbrevene, der jo lige frem (som det andet Brev fra Almsted) har optaget Dele af Besværgelser i sig. Himmelbrevet har altid været brugt og bruges alle Vegne som Værebrev.

Det gælder naturligvis ogsaa baade det fra Graasten (trykt i Neu-Ruppin), som vi gengiver i dette Nr., og det før omtalte fra Brøns, som vi haaber at kunne bringe i Maanedsskriftets Majhæfte.

Dets Udbredelse er ikke begrænset til Europa. Professor *Maximilian Bittner* i Wien har udgivet en Række østerlandske Him-

melbreve i „Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften“ 1906. Det er ved Siden af Delehayes og Sandfeld-Jensens Afhandlinger og en Afhandling af W. Köhler i „Die Geisteswissen-

schaften“ 1914 Hovedkilden til vor Viden om Himmelbreve og derfor ogsaa til disse Artikler. Bittner har offentliggjort 10 græske, 13 armenske, 5 syriske, 7 karschuniske Breve (d. v. s. arabiske Breve,

skrevne med syriske Bogstaver), 7 arabiske og et æthiopisk Himmelbrev, til hvilket sidste han imidlertid havde 10 Haandskrifter. Til sidst meddeler han endnu et fra 12. Aarhundrede stammende, mærkværdigt „hebraisk Sabbatsbrev“, det Brev af Abraham ben Meïr Ibn Ezra, hvori denne Jøde 1158 i England vil lære sine Tros-

brødre den rette Tid for Sabbatens Helligeholdelse, et Brev, der er stærkt paavirket af kristne Himmelbreve, men dog nærmest maa regnes for en litterær Frembringelse i Lighed med Reformatorenes. Bittner påviser, at alle disse østerlandske Himmelbreve er udgaaede fra Grækenland; hans Arbejde er rent orientalsk-filologisk

og fører til, at han opstiller en Slags Stamtavle for Østens Himmelsbreve. Brevets Tekst er vandret fra Grækenland til Armenien og Syrien; fra Syrien i en Form til Karschunisk og Arabisk, og fra en fuldstændigere Form uden til Æthiopisk. — Brevenes Indhold er det samme som de europæiskes.

Naturligvis er der enkelte Afvigelser, f. Eks. med Hensyn til Stedet, hvor Brevet er faldet ned; men i Hovedtrækkene er det ganske de samme Breve, Maanedsskriftet har aftrykt fra Almsted.

Det er et Par smaa, ubetydelige Breve, der venligst er sendt Maanedsskriftet fra Almsted; men det er Breve, hvis Historie fører tilbage til Kirkens første Tider, ud over Kristendommen til sammenlignende Religionsvidenskab, ud over Evropas Grænser til Asien og Afrika. De leder Tanken ud til den kristne Kirkes Brydninger i Oldtiden, til Sværmernes Bevægelser i Middelalderen, til Reformationstidens og vor egen Tids religiøse Bogverden. De kan kun forstaaes, naar man tager den sammenlignende Sprogvidenskabs Midler til Hjælp. De aabner Udsyn,

og de lader Spørgsmaal opstaa, langt flere, end der har været nævnt eller peget paa i disse Bemærkninger. Det kan alt sammen ligge bag ved to smaa Breve fra Als, Videnskab og Poesi. Ogsaa de kan være med til at aabne Forstaaelse til vor Historie og til Kundskab om Menneskesind.

Der er en lille hessisk Folkevise om en Jomfru, der plukkede en Rose i sin Have. Da staar der en smuk Dreng i Haven, den himmelske Maler, der kan male alt. Jomfruen spørger, hvem han er; han hedder Jesus Kristus.

„Herr Jesus skrev et lille Brev, det var kun to, tre Ord:
Min Fader bor i Himmelen
og smukt er, hvor han bor.“

Saa yndefuldt har man tænkt sig, at et Himmelsbrev kan være. De, der har haft den store Betydning, har imidlertid været knyttet til de voldsomme Begivenheder, til religiøse Opgør og blodige Krige; men de har ogsaa spillet en Rolle, hver Gang saadanne Foreteelser har vist sig i Historien, hver Gang der er kommet stærkt Røre i Folkesindenes Dybder. Saa har der været Brug for deres værnende og løndomsfulde Magt.

En gammel Grube ved Aabenraa.

Af Carl E. Johnsen.

Under Arbejdet med Lerudgravning i et Bakkedrag, der hører til Teglværket „Fredenshøj“ lige udenfor Aabenraa, er Arbejderne lejlighedsvis i de sidste to eller

tre Aar stødt paa en Del Bjælke- og Planterester, der forekom i ret store Mængder og øjensynlig havde tjent en ganske bestemt Hensigt. Til en Begyndelse fæstede man

ikke sin Opmærksomhed synderlig ved Fundet, men Teglværksejer Dethlefsen opbevarede dog for en Sikkerheds Skyld en stor Del af de Trærester, som efterhaanden blev draget frem af Lerskrænten. Træet var stærkt skørnet og gjorde Indtryk af at have ligget i Jorden i Aarhundreder.

Lerudvindingen i Højdedraget fortsattes stadig, hvorved der kom flere og flere af de gamle Trærester for Dagens Lys. Det var alt Bøgetræ, ret omhyggelig til-dannet til Bjælker og Brædder, og ved at overvaage Udgravningen gjorde Hr. Dethlefsen den Opdagelse, at det drejede sig om en Gang, der førte lige ind i Højdedraget. Den var gravet og udbygget med en paafaldende Kyn-dighed og Omhu, men alle Efterforskninger, der gik ud paa at faa konstateret, hvem der havde bygget den, og hvortil den skulde tjene, var forgæves.

Den underjordiske Gang er som nævnt bygget af Bøgetræ, dels af Bjælker og dels af Planker. Den er mandshøj og ca. en Meter bred. Gangens Skelet dannes af Planker, der for hver to Meter er afstivet af en Karm af Bjælker. Loftet bestaar ligeledes af Planker, saaledes at hele Gangen er foret med Træ. Sidevæggene, der er bygget op af 11—12 Planker, har i det store og hele holdt sig i deres oprindelige Stilling, medens de Planker, der danner Loftet, oftest er brudt sammen som Følge af det uhyre Tryk, de mægtige Lermasser har udøvet i Tidernes Løb. Dette

har naturligvis medført, at det har været umuligt at trænge ind i Gangen og undersøge, hvor langt den strækker sig ind i Bakke-draget, og selv om Loftet ogsaa paa visse Steder har været helt, har man dog alligevel ikke villet risikere en Ulykke ved at vove sig ind i Skakten, der selvfølgelig kunde styrte sammen, naar det skulde være.

Der er ved Lergravningen i det nævnte Tidsrum bortgravet ca. 25 Meter Gang, uden at man har fundet noget som helst, der kunde lede paa Sporet efter, hvad Skakten har tjent til, hverken Benrester, Vaaben, Husgeraad eller Haandværkstøj.

Fredenshøj Teglværk blev opført i 1904, og paa det Omraade, hvor Teglværket ligger, har der ikke i Mands Minde ligget andet end en spredt Bebyggelse af Smaahuse, hvis Beboere ikke har været i Stand til at udføre et saa omfattende Arbejde som det her omtalte, og dersom Fundet stammede fra de sidste 100—200 Aar, vilde der efter al Sandsynlighed være en Overlevering derom. Det eksisterer der imidlertid ikke.

En Hypotese, som jeg straks opstillede, paa Baggrund af Organist Claus Møllers Krønike om Aabenraa fra omkring Aaret 1620, hvorefter det skulde kunne være Huler, som Borgerne havde bygget sig, da de flygtede for de lybækske Tropper i 1524, opgav jeg meget hurtigt som usandsynlig, navnlig fordi det ikke er Hastværksarbejde, der her er udført.

En Flok Mennesker, der flygter for at redde Livet, faar ikke Tid til at bygge den Slags solide Skakter. Der maate en anden Forklaring til.

Netop paa den Tid, da det blev fastslaaet, at det drejede sig om en underjordisk Gang, beskæftigede jeg mig med en ca. 100 Aar gammel haandskreven Bog, hvor en historisk interesseret Aabenraa-Borger har nedtegnet en Række Oplysninger om Byen og dens Historie fra de ældste Tider. I denne Bog, der er forfattet paa Tysk, i Datidens morsomme snørklede Sprog, stødte jeg paa nogle Linjer, der uden Tvivl løser Gaden med Hensyn til det interessante Fund. De paagældende Linjer lyder saaledes: „Zur selben Zeit (1581) hat Hertzog Adolph in Colstrup Höltzung Bergwerk-Meistern nach Gold

und Silber graben lassen und vergebliche Kosten daran gewandt. Daher noch heutigen Tages die Städte davon in die Höltzung Goldgrube genannt wird.“

Selv om man ganske naturligt kun med Forbehold kan støtte sig til en Kilde, der omtaler Begivenheder, som ligger ca. 250 Aar tilbage før Bogens Affattelse, kan der dog i Øjeblikket ikke gives en mere antagelig Forklaring, end at man her er stødt paa Resterne af et Bjergværk, hvor Hertug Adolf af Holsten-Gottorp har troet, at han vilde kunne finde Guld og Sølv i Højens Indre.

Paa Grund af de heftige Regnskyl i Efteraaret skred Leret ned og lukkede for Indgangen til Gruben, men saasnart Vejret i Foraaret tillader det, vil Undersøgelserne blive fortsat.

Den første Kop Kaffe.

Af T. O. Achelis.

„Naar drak man først Kaffe?“ staar blandt „Samlerens“ Spørgsmaal S. 92 i dette Maanedsskrift. Jeg vil gerne have Lov at fortælle to smaa Historier til Besvarelse af dette Spørgsmaal. Da Pastor Iver Bjørn*) 1782 blev udnævnt til Sognepræst i Bjolderup, da Pastor Christian Posselt**) blev

forflyttet til Løjt, kom Gaardejerne fra Bjolderup til Aastrup Præstegaard med Vogne, for at hente den nye Præsts Indbo. „Nu vil jeg opvarte Jer med en Drik, som I maaske ikke kender“, sagde Bjørn ved de Bjolderup Mænds Ankomst, „men den er god, oplivende og vederkvægende.“

*) f. i Astrup i Brøns Sogn 15. 8. 1733, Student fra Ribe 1753 (Bloch, Fortegnelser over Sønderjyder dimitterede fra Ribe Kathedralskole; Indbydelsesskrift Ribe 1920, S. XXXVI, person. Kapellan ved Ribe Domkirke, Sognepræst Aastrup 1776, Bjolderup 1782, † Bjolderup 25. 5. 1797.

**) f. i Uge 1738, Adjunkt hos sin Fader i Bjolderup 1766, hans Efterfølger 1774, Sognepræst i Løjt 1782, † ssids. 12. 8. 1811. Hans Fader Christian Posselt er sammen med Treplin (1904—1916) de eneste sydfra komne Præster i Aabenraa Provstis Landsbysogne.

Denne Drik var Kaffe, og de Bjolderup Mænd har ved Mikkels-tiden 1782 for første Gang drukket Kaffe i Aastrup Præstegaard. I Købstæderne har man kendt dette Nydelsesmiddel tidligere end ude paa Landet. I Holbergs Komedier spiller Kaffe-huse en Rolle som Nyhed, og ogsaa i vore nordslesvigske Byer har man sikkert kendt Kaffen tidligere end 1782 — Pastor Bjørn har jo sandsynligvis ladet hente Kaffe-bønner hos Købmanden i Haderslev.

Den 29. August 1747 skrev Bysekretær A. F. Rebiger*) i Haderslev paa Magistratens Vegne (Ex Commissione Senatus) en Indbydelse til Byens Borgere til at deltage i en Festlighed den 4. September i Anledning af Kong Frederik V.s Salvelse**). 48 Borgere indtegnede deres Navne paa Circulæret og deltog senere i Festens Glæder og Udgifter. Det blev 5

Mark 14 Skilling pro Person. Blandt Udgiftsposter findes: „Zucker, Thee et Cafee 13 Mark.“ Om der allerede tidligere ved Fester er drukket Kaffe, ved vi ikke, da Akterne vedrørende de officielle Festligheder først begynder ved Aaret 1747, men efter den Tid er der tit Tale om den sorte Drik.

Den 30. Oktober 1749 afholdes paa Raadhuset i Haderslev en „Jubilæums-Kosten“; 105 Personer deltager. Elleve unge Damer er indbudt til Opvartning med Te og Kaffe.

Og 47 Personer er der til Stede paa Raadhuset den 18. Oktober 1760 i Anledning af Jubilæet „wegen der in den Königreichen Dänemark und Norwegen vor 100 Jahren eingeführten Souverainetet“. Blandt Udgifterne findes: „Für Hirschhorn und Rahm zum Caffé 8 Schilling.“

Dejn P. E. Jensen.

Af H. C. Davidsen, Møgeltønder.

Hvem der her været i Møgeltønder, har sikkert lagt Mærke til, at der i Haven foran Dejn Jensens Hus staar en ejendommelig Granitblok. Denne er i særlig Grad ejendommelig, fordi den paa den ene Side af Stenen indmejslede Skrift er Runeskrift og saaledes ulæselig for dem, som ikke kender Runer. Runeskriftens Ordlyd er:

„Jensen satte Sten til Minde om dette Lands Genforening med Moderlandet Danmark efter half Sekels Adskillelse.“

Paa Stenens modsatte Side læses:

„Wien 30. 10. 1864, Prag 23. 8. 1866 (§ 5). Versailles 28. 6. 1919. Afstemning 10. 2. 1920, Genforening 15. 6. 1920.“

*) Andreas Friedrich Rebiger, * Rensborg, stud. Kiel 2./9. 1709, Bysekretær Haderslev 1737—1753, † 1753.

**) Haderslev Raadstue Arkiv Acta I 1747/67: „Acta und Nachrichten von den Festivitäten, Veranstaltungen und Verfügungen...“

En saa ejendommelig Sten kan kun en ejendommelig Mand rejse, og hvem der har kendt Degn Jensen, vil sikkert kunde sige, at han var en ejendommelig Mand, en Mand med store Kundskaber

og med alsidige Interesser. At Jensen valgte Runeskrift paa sin Genforeningssten, vidner jo om, at han interesserede sig for Oldkyndighed. Naar man kom i Samtale med ham om sligt, maatte

man beundre hans omfattende Kendskab til alt, hvad der angik vore forhistoriske Forfædres Levevis og til alt, hvad disse i de forskellige Tidsaldre havde fremstillet. I Samtalens Løb plejede han at forevise en Del af sine Samlinger, f. E. Lerurner, Stenøkser, Bronceting o. s. v.

Kom man i Samtale med Jensen eller hørte man et Foredrag af ham om Landets og vor Landsdels Historie, maatte man ligeledes beundre hans omfattende Kendskab paa dette Omraade — og hans varme og smukke Ord om alt, hvad der er vort.

Vilde man spørge Jensen om

lokalhistoriske Ting, plejede man ikke at gaa forgæves til ham; thi ogsaa paa dette Omraade var han fremragende. Han kendte Sognets Historie, kunde udtyde Sted- og Marknavne og havde mange Sagn paa Lager, som han ofte indflettede i sine Fortællinger eller Foredrag, hvad jo bidrog til at gøre dem interessante.

At Jensen havde Interesse for Museet, kan man tænke sig. Et Bevis i saa Henseende er, at man i Tønder Museum finder forskellige Ting, som han har foræret det.

Nu er Jensen ikke mere, men hans Minde vil leve i mange Slægtled.

SAMPLEREN.

Sæd og Skik i Emmerlev Sogn.

Optegnet 1859 af Degn Johannes Hansen.

13. Bryllup.

Ved Bryllupper holdes det meget forskelligt, idet somme Bryllupsfolk møder i Kirken til Vielse ganske alene, somme med en Mand og en Kone med dem, somme med et indskrænket og atter andre med et stort Følge. Vielsen forrettes under disse Forhold, dels paa en Søndag før Gudstjenesten, dels paa en Søndag; almindeligvis køres dog Brudeparret til Kirke, det skulde dog være, at Vejen var aldeles kort. -- Bryllupper uden Følge afholdes uden andre Gæster end de nærmeste Familienmedlemmer og Naboer. Der gives et Maaltid Mad samt Kaffe og Te. Ingen Dans eller Lystighed finder Sted. I Kirken ofres ikke, men Brudgommen har i Forvejen affundet sig med Kirkebetjentene. Ved at gaa „unge Folk“ i Kirke den næste Søndag efter Vielsen elfer paa selve Vielsesdagen, naar denne har været paa en Søndag, har de gerne et Par Folk med sig, dog ikke altid. Anderledes er Fremgangsmaaden ved de Bryllupper, hvor man har Følge, der kaldes „Befel“, her skelnes tre Gradationer: enten haves et lidet eller stort Brudfølge, eller foruden dette alle Bryllupsgæster med til Ofring i Kirken paa Vielsesdagen. Et simpelt Brudfølge har følgende Personer: 2 Brudepiger 2 Bedekoner, 2 Ledesvende, 2 Skaffere. Et stort Brudfølge bestaar af flere Personer, deriblandt 4 Brudepiger og 4 Ledesvende, samt et Følge kaldet „Trompentrækkere“, bestaaende af yngre (ukonfirmerede) Piger.

Ofringen sker i Brudevielsen i følgende Orden: 1. Brud og Brudgom, 2. „Trompentrækkere“, hvor dette Følge haves, parvis, 3. Brudepigerne parvis, 4. Redekoner parvis, 5. det øvrige kvindelige Følge parvis, 6. Ledesvendene parvis, 7. Skafferne parvis, 8. det øvrige Mandfolkfølge parvis, 9. Brudeparrets Fædre eller een af dem og en anden Mand slutter Ofringen. Følget staaer, saa længe som Ofringen varer. Til Offerbryllupper indbyder Brudeparret 14 Dage forud dem, som skal have Bestillinger, eller det egentlige Følge; dette og de øvrige Gæster indbydes saa 8 Dage før Brylluppet af en tilkaldt Landmand, der skal være Ungkarl, og den af Ledesvendene, der er nærmest i Slægt med Bruden.

Bryllupsgildet varer sædvanlig i to Dage. Den første Dag dog kun til Midnat og sædvanlig uden Dans, men anden Dag, som gerne er Søndagen efter Vielsen, paa hvilken Dag Gæsterne ledsager Brudeparret til Kiike, medgaar Natten gerne til Dans. Beværtningen er almindeligst: 1. Dag: Kødsuppe, Steg og Tærte til Middag, Kaffe om Eftermiddagen og Flæsk og Te om Natten; 2. Dag: Vinsuppe og Skinke samt Risengrød eller Tærte til Middag, Kaffe om Eftermiddagen samt Flæsk eller Steg og Te om Natten. Ved Middagsbordet skænkes med Brændevin eller Vin. Ved Aftensbordet gives gerne Punsch. Sang og Muntherhed hersker. — Skafferen skiftes til hver en Dag at „sætte Folk til Bord“ og bærer Maden ind. Ledesvendene skiftes til at hjælpe Opvartningspigerne. Paa 3. Dag er Antallet af Gæsterne indskrænket til det umiddelbare Følge, de nærmeste af Familien og Opvarterne.

Brudegaverne bestaar i Sølvtøj med Dato og Giverens Navn paa, men ingen Fødevarer gives, undtagen en Flaske Fløde til Kaffen og en Pot

Sødmælk til Grøden af dem, der har Raad dertil. En enkelt Gang gives en Skinke, men da ingen andre Gaver, det skulde da være en særegen Undtagelse, grundet i Giverens Forhold til Brudeparret. — Bruddefærd med og uden Følge finder Sted baade i Gaardmands-, Husmands- og Indersteklassen; naturligvis er dog Arrangementet forskelligt efter enhvers Evne. Den Uskik at skyde Æresskud, naar Brudeskaren drager til og fra Kirken, samt om Aftenen uden for Bryllupsgaarden kendes ikke mere. — „Ride-svende“ er kun forekommen en Gang i den sidste Menneskealder. —

14. Barsel.

Efter at Fødselen er overstaaet meldes det til Kirkebogen hos Præsten, medens Anmeldelse til Dublicetet forsømmes. De saakaldte Konebarseler (Drikkegilder) er endnu i fuld Flor. Mandfolkene staar dog ikke længere Fare for at miste deres Hatte, naar Kvinderne kommer hjem fra sligt Gilde. Der bringes Barselkonen Suppe eller Kager af Slægtninger og Bekendte. De fattige mindes af veltænkende Husmødre. Barselvisitter er almindelige.

15. Barselgilde.

Hos Gaardmændene er saadan et Gilde sædvanlig besøgt af en talrig Forsamling og er noget storartet, idet der gives 2-3 Retter Mad og da sædvanligst Vinsuppe, Skinke og Risengrød og Tærte til Middag, og Kaffe om Eftermiddagen, samt Flæsk og Te om Natten, dersom der danses. Er det et Aftengilde alene, som dog sjældent er Tilfældet, da gives Kaffe og Te om Eftermiddagen samt Steg, Vin og Tærte om Aftenen. I de andre Klasser gives sædvanligst om Eftermiddagen Kaffe, Te og Smørrebrød, og Forsamlingen er ikke talrig. Barnefaderen er gerne Vært, ordner Gæsterne til Sæde og sætter Maden paa Bordet. Han er ogsaa selv Bedemand. Gaver til Barselgildet giver Gæsterne ikke, undtagen den omtalte Fløde, det skulde da være Fødevarer til uformuende og fattige. Fruentimmerfaderen giver efter nogen Tids Forløb Tøj til en Kjole eller sligt, Mandfaderen forærer Barnet sædvanligst 1-2 Rigsdaler eller dog sjælden en Sølvbarneske. Dør Barnet betaler Mandfaderen Kisten og Kvindefaderen Ligtøjet. Barnefaderen lader Fadderne indtegnes i Kirkebogen hos Præsten og anmelde dem hos vedkommende Skolelærer til videre Anmeldelse for Dublicetet.

Barnedaab forrettes dels (og hyppigst) hjemme, dels i Kirken. Det hjemmedøbte Barns Daab bekræftes i Kirken under Fadderens Nærværelse (og dette kaldes at „kristne“ Barnet) omtrent 5-7 Uger efter dets Fødsel. Dette sker baade paa Søgne-, Søn- og Helligdage (undtagen den første af Kirkens 3 Højtidsdage), paa hvilke Dage ogsaa selve Daaben samme Steds forrettes: Et Drengbarn har 3 Faddere af Mand- og 2 Faddere af Kvindekønnet; med Pigebørn er det omvendt. En Kone, undtagelsesvis en Pige, bærer Barnet og holder det over Daaben, hvis det er en Pige, men er det en Dreng, holdes den af en Mandsperson over Daaben eller medens denne bekræftes. Umiddelbart efter Handlingen ofres, hvorved Konen med Barnet gaar foran, efterfulgt af de øvrige Fruentimmere og Mandfadderne. Naar Barnet, døbt eller udøbt, ligger 5-7 Uger inde, følger Moderen gerne med til Kirke, ved hvilken Kirkegang hun ledsages af en Kone og „indløses“ af Præsten i Sakristiet. Ved denne Handling ofres ikke, da Faderen i Forvejen har affundet sig med Kirkebetjenten i Henseende til Gebyret. Besvangrede Fruentimmere holder ikke Kirkegang.

Remser.

La vos no åll' gaa hjem,
først gor do,
så gor æ,
så gor tomme lomme lut herut.

— — —
Per drille drom drat,
han staa en Kat
å Julenat.

Han skaar en smaa,
han aad en raa,
han haj inne Rist å steg en aa.

(Ved Førstelærer J. Bogh, Døstrup.)

Gaader.

Der staa en Knægt paa Markens Fægt,
hans Klæder er skaaret i fire Komma
dægt,
hvad er det for en Knægt? (Møllen.)

Der staa en Knægt paa Markens Fægt,
hans Klæder er skaaret i Tusind
Komma dægt,
hvad er det for en Knægt?
(kan baade stik og slaa,
med en rød Kabuds aa.) (Tidsel.)

(Ved H. Sandkamm, Stolbro.)

Et Bindebrev.

En Morgen tidlig, jeg gik ud,
da randt det mig i Sinde,
at Tamperdag nu for mig stod,
og jeg dig binde vilde.
Jeg binder Dig hverken med Baand

eller Bast,

det alt for groft mon være,
men med et Spørgsmaal fuldt og fast.
Kan Du mig det besvare,
kan Du mig det udtyde ret,
hvad hendes Navn skal være,
som Du nu have skal til Brud
og leve med i Ære?

Kan Du mig det udtyde ret,
da vil jeg fri Dig give,
men kan Du ikke gøre det,
saa skal Du bunden være.

Bunden er Du og bunden skal Du være,
indtil Du løser Dig med Ære.

Saa vil vi have os en Kop Kaffe
eller to,

og det vil vi sidde og drikke i Ro.
Vi vil dog ikke foreskrive,
hvad Du os i dette Lag vil give.
Til Slutning ønsker vi Dig karsk og
sund,

indtil en Hare griber en Hund,
og to Rosiner vejer et Pund,
og til en Okse kan tale,
og en Gedebuk kan gale.

(Anna Nielsen, Brøns, ved Fru Christine
Andersen, Almsted. — Gækkebrevene
i Nr. 9 var fra samme.)

Lindormen ved Egvad Kirke.

For lang Tid siden havde en Lindorm sin Plads ved Egvad Kirke. Det var en ond Gæst, der røvede meget Kvæg og ikke skaanede Menneskene. Ingen vovede at gøre den Modstand. Endelig svor to Mænd, at de vilde dræbe Uhyret, om det skulde koste Livet. De lod sig lave en Le, som var lige paa Skaffet. Dermed angreb de Ormen. Den ene tabte Modet og løb bort, den anden fortsatte uforfærdet Kampen, fældede Ormen og ihjelslog ogsaa senere den utro Fælle, som i Faren havde ladet ham i Stikken. En anden Form for dette Sagn lyder: Bønderne i Egvad fik det Raad, at de skulde opdrage en Tyrekalv med nymalket Mælk og Hvedebrød og saa føre samme ud paa Kirkegaarden og lade den løbe — Dette skete. Lindormen kom for at fælde Tyren. Tyren angreb rasende og sejrede efter en lang Kamp. Saarene, den havde faaet i Kampen, lægte den selv. — Sagnet har en tydelig mytologisk Baggrund og kendetegner paa engang Hedenskabets Nederlag og Kampen mellem Naturgudsdyrkelse og Christentro.

(Meddelt af J. Abild i Høllevad.)

— — —
Præsten i Branderup. I Branderup var der i Midten af 17. Aarh. en Præst og Provst ved Navn Mikkel Pedersen Wolfdal, † 1667. Det fortælles, at da hans Datter var død og

han havde taget Afsked som Sognepræst og var flyttet ned paa Møllen med sin Søn, giftede Eftermanden Hr. Søren Hütter sig med en Datter af Præsten i Brøns, der forrettede Vielsen, hvilken Hr. Mikkel vilde have holdt som Provst. . . „Derfore da alting udi Kirken var af Præsten fra Brøns forrettet, og han sad paa sine Knæ for Alteret, listede denne gamle Provst Hr. Mikkel sig op til Alteret, bukkede for ham og sagde: „God Dag, god Dag Hr. Gileat — Jeg stryger Pengne i min Hat, — Og gaar ad Døren til saa bradt; — God Nat, god Nat Hr. Gileat! —“

Da han nu gik med Offeret i Hatten ned ad Kirkegulvet, knurrede han og sagde noget ved sig selv, som ingen forstod; kom saa ned til sin Søn, som sagde til ham: „Fatter, hvi gjorde I det og knurrede endda?“ „Min Søn,“ svarede han, „naar Katten faar Musen, saa knurrer han.“

(Efter Wiborg meddelt af Adjunkt Frk. Gudrun Gregersen, Sønderborg)

Provst Mads prædiker. Provst Mads var Præst i Hørup i den katolske Tid. Det fortælles om ham, at han engang begyndte sin Prædiken paa følgende Maade: „Mine elskelige Tilhørere! I se Gaasen gaa ude i Toften, den lader noget tilbage efter sig, som paa den ene Side er sort, paa den anden hvidt og i Midten er det grønt.“ Herover gav alle Tilhørerne sig til at istemme en høj Latter. Men Provst Mads blev rolig ved at fuldføre sit Billede og udviklede det videre. Han sammenlignede det sorte med hede Helvede det grønne med Jorden i Midten,

der vel kunde indeholde megen Glæde, men ogsaa tit grænse til Helvede, hvorfor man maatte tage sig vel iagt, det hvide derimod betød Himmerigs Rige, hvor Renhed og Uskyldighed alene boede. Han talte saa gribende imod Synden og det onde, men tillige saa trøstefuldt ved at henvise til Glæden i Himmerigs Rige, at alle hans Tilhørere snart blev bevægede og fældte nu rige Taarer i Steden for den Latter, hvormed de havde modtaget ham.

(Ved C. Ludvigsen, Aabenraa.)

Borgen ved Rumohrsgaard.

Den Del af Augustenborg Fjord, der som en Vej løber ind mellem Ketting og Igen og derfor snart kaldes Ketting- og snart Igen-Hav, har i gl. Dage rimeligvis over Skærtang gaaet lige op til Rumohrsgaard. I de Tider skal en Søkonge have drevet sit Spil paa disse Kyster, saa at Beboerne ofte led meget ved hans Plyndringer. Tilsidst søgte de at sikre sig derimod ved at trække sig tilbage i Landet og til deres Værn anlægge en Borg, og dette skal være den første Grund til denne Gaards Oprindelse.

Ligeledes fortælles der om den store Høj, Galgebakken, i Nederalgekobbelen ved Ketting følgende Sagn: Et Sølslag stod i Ketting Fjord. Efter nogen Kamp blev Fjenderne tilsidst overvundne; deres Høvding eller Anfører faldt; dog fik de overvundne Lov til at begrave ham her paa dette Sted, hvorved denne Høj fremstod.

(Ved C. Ludvigsen, Aabenraa.)

Nogle sønderjydske Navne til Haveplanter.

Af Axel Lange.

Planternes latinske Navne, der tjener som en international Betegnelse, saaledes at man ved dem kan gøre klart for en Englænder saavel som for en Russer, for en Spanier som for en Græker, hvilken Plante man i givet Tilfælde taler om eller beskriver, kan ganske naturligt kun i ringe Grad trænge ind i Befolkningen. Man vil indenfor hvert Land i den jævne Befolkning fortrinsvis bruge de folkelige Navne og navnlig maa dette gælde for det paagældende Lands egne vilde Planter, for hvilke man som Regel maa vente, at Befolkningen i det store og hele har Navne, selv om disse Navne i mange Tilfælde har en meget bred Betydning og viser sig at omfatte flere Arter, naar vi betragter det med botaniske Øjne. Saaledes vil den, som har givet sig af med Botanik, være klar over — for at holde os til Eksempler her fra vort Land — at *Agerkaal* er mange forskellige Planter, og at *Arve*, *Flæg* og *Rævehale* hver for sig ligeledes dækker over flere Arter.

Naar *nogle* latinske Navne imidlertid glider ind i vort Sprog og formaar at fortrænge de folkelige Navne, skyldes dette enten, at Navnet i sig selv er mere velklingende i det fremmede Skrud

eller falder lettere paa Tungen end Folkenavnet, eller at man gennem Tale og Skrift stadigt faar det fremmede Navn serveret og derfor værner sig til det og slutelig antager det. Vi behøver blot at tænke paa *Iris*, der uden Tvivl høres tiere end *Sværdlilie* (man vil forøvrigt sikkert kunne komme til at høre en og samme Person bruge Navnet *Flæg* for den vilde gule Iris og Navnet *Iris* for de dyrkede Have-Arter af denne Slægt); ligeledes vil man hyppigere høre Navnet *Eranthis* end *Vinterblomme* og *Fuchsia* tiere end *Christi Blodsdraabe*. Det vil være letforstaaeligt, ja næsten indlysende, at naar Talen bliver om Planter af fremmed Oprindelse, vil Brugen af latinske Navne blive procentvis betydelig større, end den er for de danske Planters Vedkommende, saa meget desto mere, som nye Arter stadig indføres til Landet, og man ikke altid paa staaende Fod vil være i Stand til at finde et mundret og betegnende dansk Navn. De folkelige Navne paa *danske* Planter er i mange Tilfælde urgamle, de folkelige danske Navne paa fremmede Planter vil som Regel være af langt nyere Dato.

En Oversigt over de sønderjydske Landsdeles særlige Navne

for Planterne saavel de vilde som de dyrkede vilde uden Tvivl kunne paaregne en Del Interesse og vilde maaske vise sig at blive ret omfattende. Som et lille Led i eller Bidrag til en saadan Oversigt skal anføres nogle sønderjydske Navne væsentlig for dyrkede Planter. Sønderjydske Navne paa Landets egen Flora kan findes i den i 1867-1870 udkomne Bog af Jenssen-Tusch: „Nordiske Plantenavne“. Jeg anfører her væsentligt de Navne, jeg kender alene fra Sønderjylland: thi opremsedes Navne, brugelige her saavel som i det øvrige Danmark, vilde Listen blive for omfattende. Bemærkes maa det dog, at selv om jeg kun kender Navnet her fra Nordslesvig, kan det saare godt være anvendt andet Steds; de Navne, det her drejer sig om, er nemlig mig bekendt ikke registrerede i noget Værk. Det kan ikke undgaas, at der her i dette Grænseland — i 50 Aar under Fremmedherredømme — ogsaa paa dette særlige Omraade: Plantenavnene maa kunne spores Indvirkning fra Tysk. Saadanne tyskpaavirkede Navne har jeg medtaget, naar de er mig meddelt som brugte af dansktalende Personer, ligeledes medtager jeg de danske Navne, som jeg kender fra sydligere Dele af Landet endnu under tysk Herredømme; disse kan betegne bevarede Rester fra den danske Tid og trofast Vedholden ved det gamle Sprog.

Vi vil først se paa nogle Træer og Buske i Haven. Den duftende

Pibeved, hvis latinske Navn er *Philadelphus* hedder paa Toftlund-Eggen: *Kersmin*, aabenbart en Omdannelse af Jasmin, med hvilket Navn Pibeved ofte betegnes; fra Als er Navnet opgivet som *Sjasmin*. En meget nær beslægtet Busk, hvis latinske Navn er *Deutzia*, er mig meddelt fra Øster-Lindet som *Gethsemane*. Jeg er ganske sikker paa, at dette Navn ogsaa er en Omforming af Jasmin, der kan ofte opstaa de besynderligste Navne ved Fejlopfattelse gennem Øret med videre fremadskridende Forvanskning gaaende ud paa at faa en tilsyneladende Mening i Navnet. Saaledes kan nævnes her, at *Petunia* (blomst) andetsteds i Landet er blevet til *Petroleumsblomst*, og i England har man en mærkelig Omforming af det italienske *Girasola* (d. v. s. Solsikke) forbundet med *Artichoke* til *Jerusalem Artichoke*, som dér (England) er den almindelige Betegnelse for Jordskok, hvilken Plante netop hører til Solsikkerne og hvis Knolde har Smag henad Artiskok, men som intet har med Palæstina at gøre, idet Planten stammer fra Nordamerika. Videre kan nævnes, at Skovsyrens latinske Navn *Oxalis* er blevet omdannet til *Okselise* og *Scabiosa* er blevet til *Skaber Josef*; *Primula veris* har man omdannet til *Trømløse*, *Viola cornuta* til *Kanutter*, *Rosengeranium* til *Rosengeneral*, *Chamædris* til *Kummerhøst* o. s. v. Men vi vender tilbage til Havens Træer og Buske. Ribsbusken er fra Als opgivet mig

som *Hønsbær* og *Honsbær* tydeligt beslægtede med *Hansbær*, der gentagne Gange er meddelt mig fra forskellige andre Egne af Sønderjylland, klarligen og nært forbundet med det tyske *Johannisbeere*. Iøvrigt har Navnene *Hansbær*, *St. Hansbær* og *Johansbær* (dette sidste anføres i Videnskabernes Ordbog 1820) været kendt fra det øvrige Danmark, men bruges næppe mere. Ribsene kaldes endnu i Sønderjylland *Vinbær*, dette Navn findes ellers kun i ældre dansk Litteratur. En Busk (*Rubus odoratus*) nær beslægtet med Hindbær, men med store røde Blomster kaldes *Blomstrende Lind* (Toftlund-Eggen), et Navn den har erhvervet sig paa Grund af, at Bladene i nogen Grad kan ligne store Lindeblade. Hægebærtræet, *Prunus padus*, kaldes *Vild Syren* (meddelt mig af Skolelærer P. A. J. Petersen), og Syrenen kan møde op med følgende Navne-Buket: *Sirenner*, *Rosmariner*, *Rosmarinbusk*, *Rosintræ*, *Rosinbloster*, *Rosinblostræ* og *Sliskener*. Et andet yndet Havepydtræ: *Guldregnen* har mange Navne i Danmark i forskellige Dialekter grupperende sig omkring *Bønnetræ*, *Ærtetræ*, *Vikketræ* og *Kløvertræ*, nogle af disse er ejendommelige for Sønderjylland, saaledes *Tyrkisk Bøntræ*, som angives fra Als. Vi vender os nu til Stauderne. Her finder vi, at den store og smukke *Tritoma* eller *Kniphofia* som andetsteds hedder *Raketblomst*, *Fakkelbærer* og *Fakkellilie*, i Sønderjylland hedder *Arons Stav*. De

efteraarsblomstrende *Asters* hedder *Mikkeldags-Asters* og *Blink i By*, medens de fyldte *Bellis* hedder *Bonderoser*. Saavel *Tradescantia virginiana* som *Sukkertop*, *Muscari botryoides*, kaldes *Blaakriller*, den førstnævnte benævnes ogsaa med det smukke Navn *Guds Øje*, den sidste hedder ogsaa *fattige Børn*. Studenternelliken, *Dianthus barbatus*, hedder *Klase-Nellike* eller noget omformet: *Klasenelker*, *Glasnelliker* og *Glasnelker*.

Blandt de enaarige Urter finder vi, at den røde Hør, *Linum grandiflorum* har faaet det meget passende Navn *Rødhat* — maa-ske opstaaet efter Fejlhøring af Rød Hør; endvidere hedder den *Vikke*, et Navn jeg ikke ser mig i Stand til at forklare; den ligner jo nemlig ikke *Vikke*, og *Vikken* er saa vel bekendt som Foderurt, at man maa gaa ud fra, at ingen kan forveksle de to Planter. *Calendula* hedder *Morgener*, (meddelt mig af Amtslæge Lausten Thomsen) medens man i det øvrige Danmark kalder den *Morgenfrue* en Omdannelse af det fornuftigere Navn *Morgenfro*, som den hed paa 4de Christians Tid. Den straalende gule, valmuebeslægtede *Hættemblomst* med det hvislende latinske Navn *Eschscholtzia*, der bærer mange ejendommelige Navne (*Guldvalmue*, *Klokken fire* og *Kalifornieguld*), kalder Sønderjyderne: *Paraplyer* og *Brændevinsglas*. *Pralbønnen* hedder *Pragtbønne*, men den rigeste Navnehøst finder vi dog hos en anden enaarig Slyngplante, den

prægtige *Nasturtium* eller som den rettelig hedder: *Tropæolum majus*. For den skal først nævnes: *Nastursikum* en tydelig Omforming af dens populære latinske Navn og dernæst følgende Række opstaaede over det tyske *Kresse*: *Kresser*, *Kæsse*, *Kesser*, *Engelsk Kæsse*, *Engelsk Kresse*, *Engelsk Kejser*, *Engels Kærse*, *Engels Karse*, alle Navnene hentydende til dens skarpe karseagtige Smag, videre nævner vi *Slyngblommer* med Henblik paa dens slyngende Vækst, *Paraplyer* med Henblik paa Bladene, *Kokspor* og *Sporeblommer* efter Blomsternes Form, ligesom *Soldaterhatte* og *Soldaterhætter* maa forklares paa samme Vis, og endelig *Soldaterkærlighed* og *Parykmagere*.

En lille Samling af Stuernes Planter skal slutte denne lille Oversigt. Den rød blomstrende Skovsyre, som dyrkes i Potte hedder *Huslig Lykke*, medens et Par andre Arter simpelthen kaldes *Rød Kløver*. En *Begonia*, som synes at være udbredt i Sønderjylland *B. Weltoniensis*, hedder *æ Bøg*, fordi dens Blade minder svagt om Bøgens, samt *Tarre* og *Tarre-Begonia*, fordi man i den har set en vis Lighed med Boghveden, hvis sønderjydske Navn

just er *Tarre*. Endelig skal nævnes, at den taknemmelige og fornøjelige Stueplante *Billbergia nutans* hedder *Indisk Havre*. Planten maa have en vis Lighed med Havre, idet man fra andre Egne har Navnene: *Havreblomst* og *Islandsk Havre*. Navnet *Indisk Havre* er iøvrigt et Eksempel blandt mange paa, at Folket ofte til en fremmed Plante tager et Navn, som er godt kendt, og dertil føjer et Stednavn for at betegne, at den er af fremmed Oprindelse. Her kunde nævnes, at *Tyrkisk Hyld* er Syren, at *Tyrkiske Kroner* er Lupiner, ligesom *Valnød* er *Vælsk Nød*. Nogen Vejledning giver disse Stedbetegnelser ikke altid; tit er de vildledende; *Indisk Havre* har saaledes hjemme i Brasilien.

De Læsere, som maatte interessere sig for ovenstaaende Emne og som ønsker Oplysning om, hvorledes dette eller hint Plantenavn skal fortolkes, eller om hvilken Planteart et eller andet Plantenavn rettelig er knyttet til, skal Forfatteren saa vidt min Viden rækker gerne være behjælpelig, ligesom jeg altid vil være glad ved at modtage Meddelelser om sønderjyske Plantenavne til Forøgelse af mine Optegnelser.

Folkeraad mod Vorter.

A. Flæskesvær.

Man tager et Stykke Flæskesvær og tegner dermed et Kors paa Vorten. Derpaa gemmer man

Sværet et Sted, hvor hverken Mennesker eller Dyr kan faa fat i det, men man maa ikke omtale det til nogen.

(Meddelt fra Brede, Daler, Rudbøl, Bylderup, Møgeltønder, Emmerlev, Sæd).

Man stjæler et Stykke Flæsk og smører Vorten dermed, og saa begraver man det under en Sten. (Sæd).

Man tager stiltiende en Flæskesvær, gnider Vorterne dermed og begraver den paa et afsides Sted. Den maa ikke opgraves igen, og man maa selv ikke betræde dette Sted mere. (Bylderup).

Man skal stjæle et Stykke Flæsk, uden at nogen ser det, og dermed skal man gnide Vorten. Saa skal man begrave Flæsket under en Hyldebusk. Lige saa hurtigt, som Flæsket raadner, forsvinder Vorterne. (Østerby).

En Gaardejer i Hviding Sogn fortæller: Jeg stjal som Dreng et Stykke Flæskesvær, gned mine 13 Vorter dermed og puttede det op under Taget bag en Lægte. Mine Vorter forsvandt. Nogen Tid efter opdagede vor Karl ved Hensætningen af Høet mit Stykke Flæskesvær og raabte: „Hvad er det, der sidder?“. Jeg raabte til ham: „Rør ikke ved det!“ Han gjorde det dog alligevel, og kort Tid efter havde han mine 13 Vorter paa sin Haand.

B. Rug.

Naar du gaar over Marken, skal du tage tre Rugaks og stryge tre Gange over Vorten og sige tre Gange: „Jeg ser noget, jeg ser intet!“ (Rudbøl).

Man tager stiltiende en Rugstub og sætter den over Vorten. Saa stikker man den ned i Jorden

med Roden opad, og som den nu raadner i Jorden, skal ogsaa Vorterne nok raadne. (Emmerlev).

Man skal klippe et Stykke af et Halmstraa og lægge det over Vorten. Det gør man tre Gange daglig, indtil Vorterne er forsvundne. (Sæd).

En Gaardmand i Døstrup var plaget af mange Vorter paa Hænderne. Han fik af en „klog Mand“ det Raad, at han skulde lægge et lige og helt Rugstraa paa et Sted, hvor ingen kom, efter først at have rørt med Straaet ved hver enkelt Vorte og „sagt noget“. Straaet skulde derefter ligge urørt, til det var raaddent. Han gravede det ned under en Række Bistader. Vorterne forsvandt.

C. Hestesved.

Man skal gnide Vorterne i Hestesved. (Visby, Toghale).

D. Sort Snegl.

Man skal smøre Vorterne med Slimen af en sort Snegl, (Sæd) og derpaa sætte Sneglen paa en Tornebusk. (Arrild).

E. Spyt.

Man skal spytte paa Vorterne om Morgen, før man faar noget at spise. (Sæd).

F. Reb.

Finder man paa Vejen et gammelt raaddent Stykke Reb, skal man stiltiende tage det op, gnide Vorterne dermed og kaste det paa et afsides Sted, hvor det ikke opsamles igen. (Bylderup).

G. Dug.

Naar man har Vorter, skal man smøre noget af Duggen, som

sidder paa Vinduerne, paa dem. (Toghale).

H. Raa Kartoffel.

Man stjæler en raa Kartoffel og smører Vorterne dermed, og saa begraver man Kartofflen. (Sæd). Man skal stjæle en raa Kartoffel og med den ene Halvdel skal man gnide sine Vorter, hvorefter man begraver Kartofflen i Jorden. (Tønde).

I. Løvetand.

Man gnider Vorterne med Saf-ten af en Løvetand. (Rudbøl).

J. Løg.

Man skærer et Løg i Skiver. En af disse tager man sammen med lidt Salt i en Kop, indtil man faar en Vædske. Med denne gnider man Vorten og kaster Resten bort, uden at nogen ser det. (Lendemark).

K. Børste.

Man kan børste Vorterne bort med en tør Børste. (Tønder, Aven-toft).

L. Ært, Bygkerne.

Man skal gnide Vorterne med en Ært og kaste denne i en Brønd. (Arrild).

Med en Bygkerne rører man ved hver enkelt Vorte, hvorpaa man giver den til et Svin, som skal æde den. (Hjerpsted, Rudbøl).

Man skal tage lige saa mange Ærter, som man har Vorter, og kaste dem i en Brønd. (Visby).

M. Synaal og Traad.

Man tæller Vorterne, tager et Stykke hvid Sytraad og slaar saa mange Knuder, som man har Vor-ter, hvorpaa man begraver det hemmeligt. (Rudbøl).

Man tager en Synaal og stik-ker den i Vorten, saa Blodet kom-mer, hvorpaa man tager Blodet bort med en Sytraad, som man saa begraver. (Hjerpsted).

N. Lig.

Man kan sende Vorter med et Lig. (Jejsing).

Man skal stryge Vorterne over et Lig. (Arrild).

Naar et Menneske dør, skal man sige til Liget: „Tag mine Vorter med!“ (Rørkær).

Naar man hører, at der er død een, skal man sige: „Saa er mine Vorter ogsaa døde!“ (Bylderup, Rudbøl).

Naar der dør een, skal man sende sine Vorter med Liget, idet man berører det og derved siger: „Disse Vorter jeg har, sender jeg her med dig!“ Har et Mandfolk Vorterne, skal den døde være en Kvinde og omvendt. (Sæd).

O. Fremmed Mand (paa en hvid Hest.)

Man skal kalde paa een, der gaar forbi, og naar han vender sig om, skal man sige: „Tag mine Vorter med!“ (Bylderup).

Naar en fremmed Mand gaar forbi Huset, skal man raabe efter ham, at han skal tage Vorterne med. Men man maa passe paa, at han ikke ser ens Ansigt. Naar man saa skynder sig ind, gaar Vorterne bort, og Manden faar dem. (Østerby).

Naar der kommer en Mand ridende paa en hvid Hest, skal man sige: „Hvide Mand, tag mine Vorter med!“ (Østerby).

P. Sælge dem.

Man kan sælge Vorterne for Penge. (Tønder, Visby).

Man skal sælge Vorterne til en Mand med et Par hvide Heste. (Daler).

Min Fader har solgt sine Vorter for 2 Penning. Der kom en Mand til ham og spurgte, om han ikke vilde sælge sine Vorter. Min Fader sagde naturligvis straks ja. Han fik 2 Penning, og en Maaned senere var de borte. (Aventoft).

Q. Streger paa et Led.

Lige saa mange Vorter man har, lige saa mange Streger skal man lave paa et Led. Den der saa først gaar igennem det, faar dem, og den, der har lavet Stregerne, skal nok blive af med sine Vorter. (Sæd).

R. Sol og Maane.

Naar man en Aften gaar ud, og Maanen er i Tiltagende, skal

man se op til Maanen og sige: „Ligesom du tager til, skal mine Vorter tage af!“ (Lendemark).

Man skal en Aften ved Fuldmaane gaa ud paa en Altan eller ogsaa staa ved et aabent Vindue og sige, at nu skal Vorterne forsvinde. Man bliver ved dermed, indtil de er borte, men man skal tro derpaa. (Rudbøl).

Man skal gaa ud Kl. 12 om Natten, naar der er Fuldmaane, og lade Skyggen af et 5-Markstykke falde paa Vorterne, saa gaar de bort. (Abild).

Man skal ved Solens Nedgang, naar Himlen er rødest, vaske sine Hænder i Sprit og sige, at nu skal Vorterne forsvinde. 14 Dage derefter er de borte. (Rudbøl).

S. Sort Strømpe.

Put Hænderne i en sort Strømpe, sig: „Nu skal mine Vorter forsvinde!“ Tre Dage derefter skal de være borte. (Bønderby). E.

Redaktør Jessens mødrene Slægt.

Af Hans Hejselbjerg-Paulsen.

Jessen er født i Toghale Skole ved Møgeltønder den 5. Febr. 1854.

Lærer Hans Jessen var selv Lærersøn, og hans Slægt havde været Lærere langt tilbage i Tiden. Som alle gamle, indfødte Sønderjyder var Degn Jessen Slesviger, d. v. s. han holdt fast ved alle Rettigheder og Særforhold, som i Tidens Løb var opstaaet i Sønderjylland, og han var en meget selvsikker Mand, som ikke veg fra det, han mente var Ret.

Jessens Moder, Anne Kjestine Bundesen var en Bondedatter fra Genner, hvor hendes Slægt havde levet i umindelige Tider. Hun var i Ordets bedste Forstand en god Moder, og desuden havde hun Sans for baade Fortid og Nutid, hun var af en langt følsommere og blidere Natur end Faderen, en Moder, som lærte sin Søn at elske sit Land, sin Hjemstavn, sit Modersmaal. Derfor kunde Jessen som ganske ung Mand skrive:

„Enhver ung Mand burde have en Tanke, som laa til Grund for al hans Idræt, og hvortil enhver Tanke og Gerning skulde knytte sig. Uden en Livstanke og et Livsmaal er der ingen Livsgerning. Ungersvenden hører Kaldet, og naar han følger det, vælger han sin aandelige Livsgerning og sit Livsmaal, og har dette Valg fæstet Rod hos ham og udviklet Livstanken, da er han bleven en Mand.“ —

Jessens Slægt har i hvert Fald boet i Genner fra c. 1580. Men Kirkebogen i S. Løgum er gammel og medtaget af Tidens Tand, og saa er der i dette Tilfælde den Vanskelighed ved dens Brug, at alle Ejerne af Gaarden uden Undtagelse har hedt Jens Bundesen. Det første Navn, vi træffer, er Jens Bundesen, død i April 1629 af Pest. I samme Maaned dør hans Hustru og tre af hans Børn ligeledes af Pest. Paa det Tidspunkt var det, som den daværende Præst skriver: „Ikke snarere vare de fjendtlige Tropper kommen til Lygum Sogn, førend ogsaa smitsomme Sygdomme indfandt sig.“ En Søn Jens Bundesen bliver ene tilbage, denne dør i 1699. Han er bleven gift ved Aar 1642. Ved en Gaardoptælling i 1697 ejes Slægtsgaarden af hans Søn Jens B. Hans Søn igen er født 1672 og ejede Gaarden til sin Død, som indtraf i 1742. Om ham hedder det:

„Det er denne Jens B., som en Soldat tvang til at lægge sig i et Bagetrug. Han skal have vugget ham dertil og sunget:

„Ich wiege einen Bauern,
es wird nicht lange dauern.“

Det gjorde det heller ikke; thi en Officer kom til, og Fyren maatte gaa Spidsrod. Ved Aar 1750 skriver Præsten i Løgum om Bundesens Gaard: „Mændene paa denne Stavn har hedt Jens Bundesen, saa længe nogen Efterretning gives.“

Den førnævntes Søn er Jens Jensen Bundesen, gift med Katrine Hansdatter Juhl.

Deres Søn Jens Jensen Bundesen født 1750. Blev 1782 Sognefoged og var en meget dygtig Mand. Han roses meget af Sognets Præst og blev i en ung Alder Sognefoged og siden Amtsfuldmægtig. Præsten P. Kier skriver om ham: „Han blev formedelst sin erhvervede Duelighed Sognefoged efter Chr. Fallesen 1782, byggede sig en Slibemølle og paatog sig at bygge en Del Stenbroer og deslige. Derved erhvervede han sig nogen Formue og blev saaledes modig og viste sig myndig som Sognefoged. Han vandt for Amtet en Proces ved Overretten i Slesvig, og dette indgød Sognefolkene Respekt for ham. Dog lærte han at vogte sig for at fornærme og at stræbe efter sine Naboers Gunst, saa som han havde erfaret, at Strid og Rettergang selv for den sejrende er fordærlig. Derimod at tage sig af Sognet og Amtet som Amtsfuldmægtig, dette skyede han ej, og det gjorde han ofte med Held.“ Og da han dør i 1818 skriver den samme Præst „Gamle Hinrich Jør-

gensen i Leerskov, en Mand, hvis Guds frygt, Retfærdighed og Flid almindelig roses, kom ikke mere i Kirke, efter at han sidste Festdag (Reformationsfesten) forlod den, og dette anede ham. Da han var død 10. Sept. 1818, fulgte Jens Bundesen, Sognefoged i Genner, Dagen derefter 11. Sept. Og da disse Mænd har været indflydelsesrige i Sognet, meget nyttige og foraarsaget mig megen Glæde ved deres Omgang, saa var deres Død højst bedrøvelig for mig.“

Det forekommer mig, at man allerede her i Pastor Kiers Karakteristik ser nogle af Jens Jessens Karaktertræk.

„Han skyede ej at tage sig af Sognets og Amtets Vel.“

„Han er modig.“

Disse Ting har de i hvert Fald til fælles.

Jens Jensen Bundesen var født 1750. 1784 giftede han sig med Bodild Jep Nissensdatter fra Genner. Hendes Slægt gaar dels tilbage til Barsø dels til Barsmark i Løjt Sogn.

Deres Børn var:

- 1) Jens Bundesen (Se nedenfor)
- 2) Jep Bundesen f. 22. 2. 1788. (Se Dr. Achelis: „Aus der Geschichte des Haderslebener Johanneums“ Nr 547 i Quellen und Forschungen zur Gesch. Schl. — Holst. VIII). Student fra Haderslev, Kiel 1813, København 1816, 1824 Præst paa Oland, 1833 — 10. 9. 1850 Præst i Vanderup. Han blev afsat og døde i Itzehoe.

3) Katrine f. 24. 10. 1789, gift med Sognefoged Jep Callesen i Hoptrup. De havde 2 Børn Hinrich og Gunder.

4) Mett f. 5. 10. 1791, gift med Gaardejer Th. Ravn i Barsmark.

5) en Datter Bodild, død ugift. Sønnen Jens Bundesen f. 15. 4. 1786 blev Sognefoged efter Faderen. 1813 giftede han sig med Ellen f. Bjerg fra Barsø. Hun var født den 20. 4. 1786.

De er Redaktør Jessens Bedsteforældre paa mødrene Side.

Deres Børn var:

- 1) Jens Bundesen, Sognefoged og Sandemand, f. 19. 4. 1816, konfirmeret paa Oland. Gift 1846 med Marie Elisabeth Erichsen fra Stensbjerg Sogn i Angel. Han døde den 8. 11. 1863.
- 2) Jes, Købmand i Aabenraa.
- 3) Hans, Degn i Nybøl.
- 4) Botille, gift med Gaardejer Knud Blak i Genner, deres Børn: Anders og Jens, som endnu bor i Hoptrup, og Anne Katrine, gift med Skolelærer Hansen i Aarslev.
- 5) Ingeborg, gift med Nils Blak i Søes.
- 6) Anne Kjestine, gift med Skolelærer Hans Jessen i Toghale ved Møgeltønder.
- 7) Ellen, gift med Skomagermester Banes i Aabenraa.

Jens Bundesen havde to Sønner. Den ældste, Jens, døde ugift i Amerika. Den anden Boye siges endnu at leve i St. Fransisco.

Døtrene Magdalene Elisabeth og Cecilie levede i Berlin. Om de endnu lever, ved jeg ikke.

En Datter Eline blev gift med Maler Kurtzweil i Aabenraa.

Marie Elisabeth blev gift med Jens Blak, som ejede Slibemøllen ved Genner Fjord.

Botille var gift med Kroejer og Urmager Jørdening, som i sin Tid ejede Lyngtoft Kro ved Genner.

Endelig var der en Datter Mette Kjestine, som blev gift med en Gaardejer Henrik Erichsen i Sønderballe.

Familien Bundesen, som er een af de ældste i Ø. Løgum Sogn, er nu helt forsvunden der fra Egnen.

Da jeg sysselsatte mig med Jessens Slægt, og da jeg kom til Amtsfuldmægtig Jens Bundesens Navn, Jessens Oldefader, og læste den Karakteristik, som Sognepræsten gav ham, slog det mig, at her var jo en Jessen, ganske vist

i mindre Format; men mange Træk har de fælles. Pastor Kier skrev om Amtsfuldmægtig B. „Han viste sig myndig som Sognefoged.“ — „Den Sejr, han havde vundet, indgød en Art Frygt for ham.“

„— at tage sig af Sognet og Amtet som Sognefoged og Amtsfuldmægtig skyede han ej, og det gjorde han ofte med Held“ o. s. v.

Jeg tror, at man kan drage Paralleler mellem denne uforsagte myndige og dygtige Amtsfuldmægtig, Manden klædt i Bondekofte, og saa hans Navne Jens Jessen, som jævnt og naturligt formede Modersmaalet under sin Pen, og hvis Ord altid bares oppe af hans dybe, rige Følelser, hans urokkelige Overbevisning og hans faste Tro paa den Sags Ret, han kæmpede for.

En Skolemester-Kontrakt fra 1738.

Meddelt i Oversættelse af Sognepræst J. Hansen, Hostrup.

I den naadige og barmhjertige Guds Navn!

Efter Guds Ord er det os vel bekendt, at Børnenes Opdragelse er en saare vigtig Ting. De allerfleste lastefulde Mennesker af alle Samfundsklasser lever vel nok derfor saa lastefuldt, fordi de i deres første Ungdom ikke er blevne ført til Gud og har lært ham at kende. Tilmed ved vi, at vi af alle timelige Ting ikke kan faa noget med os uden netop vore Børn, som Gud har skænket os. Vi skal jo genfinde dem

hisset enten til stor Glæde eller til den største Bedrøvelse for os.

Derfor — og tillige for at Læreren kan have sit rigelige Udkomme hos os og udføre sin Gerning med Glæde, — har vi samtlige undertegnede Beboere i Rørkær, Bols mænd og Kaadnere, i Samraad med vor kære Hr. Pastor og med hans Vidende oprettet følgende Kontrakt med den ærbare Ungkarl Hans Petersen, hvis Troskab og Dygtighed vi allerede kender og hvis Arbejde og gode Undervisning vi med

megen Velsignelse og til vor store Glæde har mærket paa vore Børn.

- 1) Skolemesteren skal bo i Skolehuset i Rørkær — med tilhørende Kaalgaard og 2 Stolestader i Kirken — kvit og frit og uden Godtgørelse, saalænge han er her. Byen forpligter sig til at sætte Skolehuset saadan i Stand, at han bekvemt kan bo i det, og for Fremtiden bestandig at holde det i god og brugbar Tilstand.
- 2) Skolemesteren skal aarlig have 2 Køers Græsning paa Grund af Bedetimen og Byens Regnskab, dog med den særlige Overenskomst, at Skolemesteren ikke maa udhyre denne Græsning til fremmede, naar han ikke selv agter at benytte den. I sidste Tilfælde vil Byen betale ham 1 Rigsd. i Erstatning. For „Personalier“ (ved Begravelser) og for hvad han ellers kan forrette, skal han have særskilt Betaling.
- 3) Byen forpligter sig til at holde alle deres Børn i Skolen baade Sommer og Vinter. Bolsmændenes og Kaadnernes Børn gaar hen fra det femte til det fyldte 12te Aar, Pigerne fra det 5te, indtil de har 8 fulde Aar. Alle Indsiddernes Børn skal gaa i Skole paa samme Maade, og saa meget som lige muligt; for dem, som ikke selv kan betale Skolepengene, skal som sædvanlig Klingpungen betale.
- 4) Skolemesteren skal af hvert Barn — saafremt det ikke er sygt — egentlig have sin Skilling, og naar han mener, at nogle forsømmelige Forældre uden Grund holder deres Børn hjemme, saa skal der alligevel betales ham 2 Mk. lybsk for hvert Barn, enten det gaar i Skole eller ej, nemlig 8 Skilling fjerdingaarlig, og „Firemændene“ sørger for Optræningen.
- 5) Skolemesteren skal af hvert Barn have 3 Skilling Indtrædelsespenge, naar det første Gang kommer i Skole.
- 6) Fra Allehelgensdag indtil Paa-ske skal hvert Barn daglig medbringe en Tørv.
- 7) Byen vil hvert Aar hjemhente Skolemesteren det fornødne Brændematerial, enten i Tørv eller Fladtørv.
- 8) Skolemesteren forpligter sig til at forestaa Skolen og undervise Børnene saaledes, som han ikke blot kan forsvare det over for sine Foresatte, nemlig Provsten og Præsten, men ogsaa overfor Gud, saaledes at han kan forvente den Højstes Velsignelse baade her og hisset.
- 9) Denne Kontrakt skal af os undertegnede holdes fast og ubrydelig, dog skal begge Parter have Frihed til gensidig Opsigelse et halvt Aar i Forvejen, dersom de skulde have saa vigtige Grunde dertil, at de af den høje Øvrighed anses for fuldgyldige.
- 10) Da Bolsmændene til at begynde med alene paatager

sig at betale og forrente de 400 Mark l., som Skolehuset har kostet (det blev bygget i Aaret 1680 og Sognepræsten udlagde foreløbig Pengene), saa skal hvert Skolebarn af de Forældre, der ikke har Part i Skolehuset, aarlig betale 4 Skilling i Skolehyre til Byen. Redelig at ville efterkomme

foranstaaende forpligter vi os herved med vor egenhændige Underskrift, idet vi beder vor Hr. Pastor om at undertegne saadan Kontrakt og at foranledige den bekræftet af den rette høje Øvrighed som en Skole-Kontrakt. Saaledes sket Rørkær, den 3. Januar 1738. (53 Underskrifter fra Rørkær By).

Den gamle Skole i Emmerlev.

SAMLEREN.

Sæd og Skik i Emmerlev Sogn.

Optegnet 1859 af Degn Johannes Hansen.

16. Jordefærd.

Naar Dødsfaldet er sket, gives det ved Bud af Huset tilkende for Slægtninger og Omgangskredsen. Sædvanligst faa Timer derefter ringes af trende tilkaldte Naboer omtrent en halv Time, medens Liget imidlertid lægges paa Straa, sjælden, desværre, lader man dette tøve til næste Dag, naar der nogenledes er Tid dertil paa selve Dødsdagen. Hjælperkerne og Ringerne nyder da Kaffe p. p. som „Straalæg.“

Efter tre til otte Dages Forløb sker Begravelsen, efter at man Dagen i Forvejen ved trende nærboende har ladet Graven kaste, og ved (sædvanligst) en Nabo — en Mand eller en Enkemand, hvis den Afdøde var eller havde været gift; men en Ungkarl, hvis den Døde var ugift — Ligfølget bede. Tvende Koner, eventuelt Piger, klæder Baaren, d. e., lægger et Lagen derover ved Kirkeporten. Ligbærerne er Mænd eller Ungkarle, alt efter som den Afdøde levede eller havde levet i ugift Stand.

Bedemanden kører gerne Ligvognen, bærer med de øvrige og tilkaster Graven i Fællesskab med disse. Bærernes Antal er 4-6-8-12. Ringerne kan under alle Eventualiteter være gifte eller ugifte Mandspersoner. Sjældent følger nogen uden at være bedt til Begravelse; thi blot til Ligfølge bedes alene ved Præsternes Jordefærd. Kisterne var forhen dels glatte, dels „udhugne“, men — undtagen til Fattiglemmerne — stedse glinsende sorte. Endnu er de ligeledes forskellige, hvad Arbejdet angaar; men de sidste 5—6 Aar er der blevet mere Mode at give dem en mat sort Farve ved at bestrø dem med Kul. Jernhaandtag i Enderne bruges endnu.

Medens Graven, som anført, kastes Dagen før Begravelsen, lægges Liget i Kisten. I Bøndergaardene gives ved denne Lejlighed Middagsmad samt Kaffe osv., det saakaldte „Kistelæg.“ Ligene „klædes“ eller „indsvøbes“, efter som man har Raad eller Vilje til. Er de „klædte“, lægges Laaget først paa, naar Husandagten er endt eller paa Kistelægsdagen. Laaget fæstes med Skruer, undtagen naar Liget er fattigt.

Ved Samlingen om Formiddagen paa Begravelsesdagen gives først gerne Kaffe med Puncher, som dens og Theens stadige Følgesvend, derpaa synges tvende Psalmer, eller der — dog sjældnere — holdes tillige Parentation. Brorsons Salmebog brugtes forhen mere end nu ved denne Husandagt. Der synges, naar Liget bæres ud af Huset, medens det bæres fra Kirkeporten til Graven, og medens denne tildækkes. Forhen blev sunget paa en stor Del af Vejen og stedse gennem Byerne for Bønderlig. Sædvanligst holdes en Gravtale og ofte tillige en Ligprædiken i Kirken.

Paa ganske faa Undtagelser nær køres Ligene til Kirke, og medens dette sker, og indtil Liget er nedsænket i Graven, bliver der ringet. Sjældent ringes den Dag, Graven kastes, og ved Hjemfarten fra Kirken paa Begravelsesdagen, ligesom der heller ikke ringes for Fattiglig paa Dødsdagen. Hos Husmændene og Inderster er Følget mindre talrigt, og Beværtningen bestaar sædvanligst i Kaffe, The og Smørrebrød. Men i Gaardmandsklassen, især naar formuende voksne stedes til Jorde, kan man nok tælle 10—20 Vogne vel besatte med indbudne Gæster. Bedemanden skikker Folket til Sæde og sætter Maden paa Bordet. Der gives til Middag sædvanligst Vinsuppe og Skinke, stundom ogsaa Risgrød eller Tærte, thi „Graa-Ærter“ har længe været forkastede. Om Eftermiddagen bydes Kaffe og The, dog The ikke i Nørre-Sejerslev. Henved Kl. 7—9 begiver man sig hjem. Naar Fløde til Kaffe og Mælk til Grød undtages, bringes ingen Gaver (se dog ved Barnelig ovenfor). De store Begravelsesgilder turde i økonomisk Henseende være byrdefulde nok og for de sørgende lidt opbyggelige, eftersom Punchen hævder her, som ved enhver Forsamling, sin Ret. Hermed skal ikke være udtalt noget Skumleri, som om Vindunsten drev Selskabet ind paa Lystighedens Enemærker; men den oprømte Stemning turde dog kun daarligt harmonere med Sorgens Nag hos de sørgende, og med den Alvor, Døden altid omgiver sig med.

17. Bondegilder.

a) „Raphshøtte.“ Raphshøsten foregaar med en Del større Livlighed, ja, næsten Lystighed end den øvrige Høst. Dette er dog kun Tilfældet, naar Ejeren ved egne og tiltagne Folk selv og ikke ved Fortingelser udfører Arbejdet. Et lidet Gilde slutter gerne denne Høst, men det er dog gerne ved Rapsens Tærskning, hvor Lystigheden raader, og da især, naar der tærskes paa Sejl paa Marken. Den ene laaner da den anden sine Folk. Fire, seks Plejle er samtidig i Gang. Rapsen hentes paa Slæder

trukken af en Hest og læsses paa af dertil især ansatte Folk. Nogle skaffer Halmen, andre Pøllerne bort, medens andre vender Rapsen paa Sejlet, riste op osv. Henved seksten til seksogtyve Mand er i Arbejde, hver paa sin Post. Rapsen forlader sit Fængsel under Sang stundom Musik, medens Danebrogspanen udfolder sin Skønhed under den lune Sommervind. Det hele foreviser et Billede af Liv og Glæde; men en Del „Drikke“ maa der til.

b) „Opskjør“ d. e. Høstfest. Denne holdes paa en Eftermiddag i Tidsrummet fra den Tid, Kornet er høstet eller hjemkørt og til Mikkelsdag. Hver Gaard holder sit Opskjør, dertil indbydes Daglejere, der har høstet, samt Naboer og enkelte andre. Middagsmaden er sædvanlig Lamme- eller dog Kødsuppe, siden gives Kaffe, The, Punch naturligvis, og som oftest Dans. Flaget er hejst, dersom Vedkommende har et saadant.

Kornet høstes sædvanligt med Leen, kun naar denne Høstmaade er umulig, fordi Kornet er faldet i Leje, anvendes Seglen. Til hver Le hører to Optagere, der ikke binder noget straks, naar det er samlet, men først gør sig den Umage at tage det op under venstre Arm for at kaste Baandet omkring, og siden binder det paa Jorden. Paa den sidste Høstdag stilles Flaget, naar det haves, op paa Ageren og føres hjem under Sang i Spidsen for Toget eller paa Vognen. Naar Flokken er kommet hjem, tager den Vejen til Kaalhaven, hvor Avlskarlen stryger Leen for at advare Husmoderen, at vil hun have sin Kaal i Behold, maa hun kølne Høstfolkenes Iver med en Dram. Efter at saaledes Freden er sikret, gives „lille Opskjør“, som bestaar i Kaffe med Tilbehør.

c) Mushøtte, dette er et Aftengilde paa Kaffe, The og Smørrebrød for Gaardens Folk, Tærskere osv., som holdes hen paa Foraaret, naar Kornet er aftærsket. Navnet hidrører fra en gammel, nu ophørt Skik, at Tærskerne fanger Mus til Løje ved Gildet.

d) „Byens Regnskab“. Sdr. Sejerslev. Ved Mortensdag holder Gaardmændene Grande hos Oldermænden. Sommerlejen af Byevejene og Almendinger betales, og disse udlejes paany. Markmanden faar sin Løn og antages igen. Byanliggender drøftes. Derved har man i de sidste Aaringer begyndt at spise Flæsk. Drikke giver Oldersmanden; men den Gaardmand, som i Aarets Løb er bleven gift eller hvis Kone har født en Søn, giver en Punch i Lavet.

Emmerlev: Her holdes Byens Regnskab paa Fastelavnsmandag, og da udlejes Vejene og Fællesjorden. Oldermænden udnævnes; 4 Pante-mænd, som skal assistere Oldermænden ved Opretholdelse af Markfreden, indsættes. Aarets Ligningskommission for Fattigskatten udnævnes.

Nørre Sejerslev. Her holdes Byens Regnskab ligeledes paa Fastelavnsmandag. Man udlejer Fællesjorden, betaler „Kaad-Penge“, 3: 64 Sk. af hvert Kaad til Fattigkassen, udnævner Oldermænden. Landlejen betales ved Mortensdag. I Sønder-Sejerslev veksler Oldermænden, naar Byens Regnskab er holdt. I Emmerlev og Nørre-Sejerslev finder ingen Beværtning Sted.

e) „Sognsregnskabet.“ Dette afholdes i Højebro een Gang for Ribe og een Gang for Tønder Amts Vedkommende. Den resp. Sognefoged sammenkalder dertil i Februar eller Marts de under sin Jurisdiction hørende Sognegaardmænd. Beværtningen er Vinsuppe, Skinke, samt Kaffe, The, med Punch. Hvo der møder som Medlem første Gang, giver en Punch i Lavet. Kogsbøl Kommune holder Kommuneregnskab i Stokkebro, og derved gaar det endnu mere splendift til end ved Sognsregnskabet.

Remser.

„Dibbe, dibbe du,
min Mor er en Fru,
min Får er en Herremand,
min Bror er en Spillemand,
spiller paa Strænge,
Strænge koster Penge,
Penge er i Pungen,
Pungen er i Æsken,
Æsken er i Skrinet,
Skrinet er i Kirken,
Kirken er i Kjøvenhavn,
der staar alle smaa Pigers (eller
Drenges) Navn
Undtejn lille
(Og saa nævnes vedkommende Barns
Navn).

(Ved Ellen Petersen, Haderslev.
Sml. S. M. I. S. 174).

Den gång æ vår en lille jen
da vild æ snit å tælle,
men så skår æ min finger a,
å Gud, hvo bløv æ sælle.

(Fra Branderup Sogn)

Børneleg fra Jels fra 1870 — 71.

Børnene lagde sig paa Græsset
og plukkede i det, medens de sang
følgende Remse.

A plukker lidt Grejs i æ Bjerre-
mands Haw,
for Bjerremand er ikke hjemme.
Han ligger i Lund
og sover en Stund.
Klavit, klavit, saa flyuver a.

Saa sprang Børnene op og løb
omkring paa Marken. Et af Børnene,
der havde ligget lidt borte fra de
andre, var „æ Bjerremand“, der
skulde se at fange en af dem. Den,
der blev fanget, skulde næste Gang
være „Bjerremand.“

(Ved Ellen Petersen, Haderslev).

Kaffe og The i gamle Dage.

I Aprilheftet af „S. M.“ oplyser Dr.
Achelis, at der er bleven anvendt
„Hirschhorn“ til Kaffen.

I Henhold dertil kan det før-
tælles, at i Midten af det 19. Aar-

hundrede brugte de paa Landet at
„klare“ Kaffen med lidt Salt eller
at komme et lille Stykke af en Klip-
fiskehale i den.

The var dengang ikke nogen
Hverdagsdrik blandt Bønderne. Den
brugtes kun, naar der kom købstads-
vante Gæster. Theen kogtes sam-
men med et lille Stykke Stangkanel,
og det var i Regelen en meget daar-
lig The. Der købtes gerne for en
halv eller hel „Grossen“ (Groschen)
hos Købmanden.

Desuden lod man de brugte The-
blade staa nogle Dage, for at de
kunde bruges igen, hvis der kom
fremmede, ellers brugte man The-
vandet til at vande Blomster med.

(Ved Ellen Petersen, Haderslev)

Da Prinsen af Nør skulde skydes.

Prinsen af Nør opholdt
sig i 1848 lejlighedsvis paa Vojens-
gaard og kørte hver Dag ind til
Haderslev.

Den Gang boede den kendte
Fædrelandsven Hans Nissen paa
Søndergaard i Hammelev; hans Nabo
Jakob Efsen var tysk, men advarede
alligevel Hans Nissen om, at han
skulde sættes fast, saa Hans Nissen
flygtede. Han lod sig sætte over
til Assens, hvor hans Datter boede
som Enke. Senere kaldtes hun
altid „gamle Oldemor“. Friskarerne
kom til Søndergaard og søgte for-
gæves efter Hans Nissen. De stak
endogsaa i Sengehalmen med Bajo-
netterne; men Hans Nissen var
borte, og senere kom hans Familie
over til ham paa Fyn.

En Dag traf Hans Nissen Vej-
pikør Petersen fra Haderslev og
Bestyrer Thomsen fra Dyringkær i
Middelfart, og de lagde Raad op
om at skyde Prinsen paa en af
Køreturene til Haderslev. Thomsen,
som var en Mand, der „kunde se
lige ud ad et Bøsseløb“, fik Besked
om, hvorledes han skulde udføre
det. Han skulde tage til Kolding

og der faa en Hest i Krathuset, saa skulde han ride til Ousbøl og faa Vejpkørens Bøsse, der var ladet med ni Rendekugler i det ene Løb og med ti i det andet. Med det skulde han lægge sig i Mejlskov, til Prinsen kom. Det blev alt udført; men Prinsen af Nør kom ikke fra Haderslev den Aften, saa han frelste Livet. — Bøssen findes nu paa Haderslev Museum.

(Efter P. J. Refshauge).

Varselets Opfyldelse. Hans Nissens Fader havde en Gaard i Hammelev By, han sad daarligt i det, og hans Svoger, gamle Skøtt, der var hans Nabo, sad ikke bedre. Det var om ved Aar 1820, at Nissen vilde købe et Landbolssted, der ejedes af en Enke og laa lige bag ved Gaarden. Hun vilde imidlertid kun sælge det mod at faa livsvarig Aftægt og da hun ikke var ret gammel, turde Nissen ikke købe det.

En Aften ser Nissen saa en Ligskare i Forvarsel og maa gaa til Side for den. Han ser tydeligt Enkens Datter gaa nærmest Kisten, men ser ikke Enken. Han fortæller det straks til Nissen, der nu forstaaer, at Aftægten til Enken ikke kan spille nogen Rolle og faar Købet i Stand.

Da det blev Vinter, kommer en Dag med Tøsne en Kagekone med to Kurve til Enkens Dør, falder ind i Huset og brækker Benet. Hun bliver saa i Huset og dør der. Enken har ogsaa selv Uheld i de samme Dage, falder ned af en Stige og faar Armen af Led. Hun kunde derfor ikke komme med til Begravelsen; men hendes Datter gik næst efter Kisten.

Varselet var opfyldt, uden at Nissen var sluppet af med sin Aftægt.

(Efter P. J. Refshauge).

Rettelse til Realskolen i Sønderjylland: S. 147, 2. Spalte 10. Lin. fra neden staar „8“, læs „13“, S. 148 1. Spalte L. 18 fra oven

„samler“ læs „savner“. L. 23 tilføjes: „og 31“ (18+13) til Realeks.

Forbrand i Jels. For en 70 Aar siden var man i Jels overbevist om, at „æ Slotgaard“ fire Gaarde, der laa i „Overbyen“ vilde brænde, for de var set i „Forbrand“ af en Mand, der kom fra Skoven. Paa Vejen saa det ud, som der var Brand, og da han kom ned til Byen var alt roligt.

De omtalte Gaarde er ikke brændt endnu. Ved nogle af dem er Laderne bleven nedbrudte, fordi Bygningerne var forældede, og Gaardene er bleven opbyggede udenfor Byen. Derimod staar endnu alle de fire Stuehuse.

Men Gaardene „Mariegaard“ og „Buendgaarden“ nedbrændte for flere Aar tilbage, og da disse Gaarde ikke ligger saa langt fra de fire Slotgaarde, er der Mulighed for, at det er disse Gaarde, der er set i Forbrand.

(Ved Ellen Petersen, Haderslev).

Hensat Brand. Paa Sommersted Kirkegaard staar der et stort Asketræ. I dette Træ er Gaarden Refsø hensat. Naar dette Træ fældes, vil Refsø brænde.

(Ved Ellen Petersen, Haderslev).

Troldborg. (Egen Sogn). Paa Holmbjerget mellem Nyled og Østerholm og Ryggelstente i Lysholm Mark er det til Tider ikke rigtig fat. Provst With kørte engang fra Kirken ud til Stedet for at frelse en Mand, som Fanden havde gjort det af med. Før han steg af Vognen, bød han Kusken holde rolig, indtil han befalede: „Kør i Jesu Navn!“ Provsten kunde først ikke faa Bugt med ham, da Fanden forekastede ham, at han selv ikke var ren, da han engang havde taget et Rugaks ved at gaa igennem en anden Mands Mark.

(Ved C. Ludvigsen, Aabenraa)

Anders Lebeck.

Af M. Mackeprang.

Om faa Mænd har Eftermælet været saa enstemmigt som om *Anders Lebeck*. Alle, Venner som Modstandere, har været enige om at fremhæve hans usvigelige Redelighed, hans store Trofasthed. Tilsammen dannede disse Egenskaber Grundtrækkene i en Karakter, der vel ikke blændede ved ydre Glans, men som man følte, man trygt kunde forlade sig paa. Han var en Prøvende, der ikke vilde slaa sig til Ro med andres Skøn, men selv se og kende Folk og Forhold, før han fældede sin Dom. Og det var umuligt for hans gennemærlige Natur, omend kun ved Tavshed, at godkende, hvad han ikke af Hjertet følte sig overbevist om, var ret og rigtigt.

Stærkt kom dette til Orde i Grænsestridens Dage. Faa har i Kamptiden sagt sin Mening saa ligeud som han, saa afgjort taget Standpunkt mod, hvad han baade betragtede som en Ulykke for vort Folk og som en Uret mod vore tysksindede Landsmænd. Men faa har til Gengæld bagefter i det stille gjort mere end han for at hjælpe dem Syd for Grænsen, der virkelig ønskede aandeligt at høre til det danske Folk.

Thi han var saavist ingen Kampens, men netop en Arbejdets Mand og vel at mærke en af dem, der holdt af at virke i det stille, støt, solidt og grundigt. Der stak i den Retning ikke saa lidt af en Videnskabsmand i ham. Derfor var han ogsaa som skabt til den Gerning i de nationalt blandede Egne, der i hans sidste Aar blev ham betroet, og som optog ham fuldt og helt og fyldte hans Sind med Glæde. En lang og fredfuld Arbejdsdag syntes at ligge for ham. Det var Synd for ham selv, og det var Skade for vor Sag, at han ikke fik Lov til at virke den tilende.

Gramgaard.

Af J. H. Byriell.

Et Par Mile østlig for Ribe og gennemskaaret af Ribe—Haderslev Landevej ligger det store Gram Sogn, i Folketal det største og i Udstrækning det næststørste Landsogn i Haderslev Amt. Arealet var 1863 beregnet til 14 935 Td. Land, altsaa over en Flademil eller henved 60 km². Egnen ved Gram er smuk og ligner med sine store Skove Østkysten, og Udtrykket „en Oase i Ørkenen“ er ikke helt uberegtiget, omend de omliggende Byer og Sogne langt fra kan betegnes som nogen Ørken.

Det er gammel Fædrejord, vi træder paa i Gram Sogn; trindt om findes Gravhøje, som bærer Vidnesbyrd om, at her har der boet Folk fra den ældste Tid af, maaske for 2—3000 Aar siden. Oprindelsen af Navnet er mig

ubekendt; men muligvis turde det være Mandsnavnet *Gram*.

Historisk fremtræder Sognet først i Valdemar Sejrs Tid, idet der 1231 nævnes Krongods i Gram. Kirken er sandsynligvis bygget en Menneskealder tidligere; noget bestemt Aar for dens Opførelse vides vel næppe. Krongodset omtales atter 1284; men Kongen ejede den Gang kun 12 Otting deraf; kort efter maa det være gaaet over i den sønderjydske Hertug Valdemars Eje, og han har bygget den første befæstede Borg her kort efter 1300; thi allerede 1306 forpligter han sig til at nedbryde de Fæstninger Øst for Ribe, han havde opført, men gjorde det ikke; hans Søn, Hertug Erik, fik Paalæg derom baade 1313 og 1314, og det ses af Kongens Krav til ham,

at de nævnte Fæstninger var i *Gram* og *Seem*. Borgen i Gram laa den Gang ikke, hvor det nuværende Slot ligger, men omtrent en Fjerdingsvej længere mod Nordvest i Skoven, dette Sted ses endnu og kaldes almindelig „Gammel Gram.“

De sønderjydske Hertuger vedblev at eje Gram til lidt over Midten af det 14. Aarhundrede, da Valdemar Atterdag fik det i sin Magt. Beretningen om, at den kendte Ridder *Erland Kalf* havde faaet Gram til Len af de holstenske Grever, fordi han gik over til dem med Riberhus, har ikke historisk Hjemmel; men *Henneke Limbæk* til Tørning og hans Søn *Klavs Limbæk* havde det som kongeligt Pantelen.

1. *Limbæk*.

Limbækkerne havde faaet fast Fod i Danmark i den kullede Greves Tid, og Slægtens mest kendte Mand, *Klavs Limbæk*, forstod i de bevægede Tider at gaa Magthaverne saaledes til Haande, at han efter Grev Gerts Død i kort Tid opnaaede en for en Udlænding enestaaende Magtstilling: Kongens Drost, Lensmand paa Kalø, Ejer af Tørning m. m.

Junker *Hennike Limbæk* var en voldsom og urolig Herre, der snart holdt med Kongen, snart med de holstenske Grever, og hvem ingen kunde stole paa. 1368 holdt han med Greverne, som gav ham Riberhus i Pant; men 4 Aar efter maatte han afstaa det til Erland Kalf, og dette har maaske været Aarsag til den Fejde, der udbrød

mellem disse to Herrer 1372, og ved hvilken den holstenske Stormand Junker Henneke stod paa Kongens, den jyske Ridder Hr. Erland derimod paa Grevernes Side. I denne Fejde forefaldt en Tildragelse, som er bleven bevaret for Eftertiden, og som bedst kan forstaas ved at læse et Brev, Erlend Kalf udstedte i den Anledning (efter Kinck: Ribe Bys Historie I):

„Erlend Kalf, Ridder, hilser alle, som ser eller hører nærværende Brev, med Herren! Jeg bekendtgør for alle, at i Herrens Aar 1372, Lørdag, den 12. Juni, har jeg personlig været til Stede paa Ribe Ting, fornemmelig paa Grund af nogle Klager, som Ribe Borgere fører over vore Avindsmænd, som paa den Tid var paa Gram Slot. De nævnte Borgere klagede ogsaa over, at der var nogle i Ribe By, som sendte vore Avindsmænd Penge og andre for dem vigtige Ting ud af Byen til det nævnte Slot Gram til Skade og Afbræk for selve Borgerne. Efter enstemmig Raad og Samtykke af mig selv og Raadmændene sammesteds forbød jeg derfor paa Tinget fast og bestemt, under Tab af Liv og Gods, at ingen, af hvilken Stilling og Stand han saa var, maatte understaa sig at føre eller paa nogen Maade at tillade, at der blev ført Gods eller nogen som helst Ting til vore Avindsmænds Brug eller Nytte fra Ribe By. I denne Bestemmelse samtykkede hele Menigheden i Ribe frivilligt. Alligevel

har en vis Klavs van Riine, idet han ikke adlød mine egne og sine Medborgeres Paamindelser og Befalinger, men snarere stadig søgte at befordre vore ovennævnte Avindsmænds Ønske og Fordel, understaaet sig, Mandagen, den 14. Juni at føre 2 Fjerdinger fulde af Svovl og Salpeter, som kaldes Bøssekrudt, imod ovenstaaende Forbud og Bestemmelse, i Retning af ovennævnte Slot Gram, for at de skulde anvendes til vor Skade, Afbræk og Besværelse. Og da disse Sager er bleven standsede paa Vejen og førte tilbage til vor By, bekendte den nævnte Klavs van Riine aabenlyst for hele Menigheden, at han ejede ovennævnte Sager og havde sendt dem ud af Ribe By i Retning af det nævnte Slot Gram. Altsaa kom Raadmændene og min daværende Foged i Ribe sammen og dømte efter Ribe Bys Love og Privilegier samme Klavs van Riine, der var greben paa saadan aabenlys og frisk Gerning, idet han overtraadte mine og hele Ribe Menigheds Forbud, Bestemmelser og Befalinger, efter hans egen aabenlyse Bekendelse til at halshugges. Hvilket jeg ved nærværende Brev bevidner for alle, hvem det nu eller i Fremtiden vedkommer. Og til Vidnesbyrd om ovenstaaende og større Sikkerhed er mit Segl hængt under nærværende Brev. Givet Dagen efter St. Hansdag (25. Juni) ovennævnte Aar.“

Dette skal være første Gang, at Krudt forekommer i vort Lands Historie. Samme Aar kom Henneke Limbæk atter i Fjendskab til Kongen. 1376 var han Høvedsmand paa Tønder Slot og 1378 paa Riberhus. 1394 gav den holstenske Grev Gert ham Gram Herred i Pant, og sammen med samme Greve gjorde han 1404 et Indfald i Ditmarsken, hvor de faldt begge.

Sønnen *Klavs Limbæk*, kaldet den Yngre, fik nu Tørning og Gram, holdt i mange Aar med Kongen, men opsagde ham Huldskab og Troskab 1420 og tog Tørning til Len af Holstenerne, som 1421 gav ham Livsbrev paa Gram, Hvidding, Frøs og Kalvs-lund Herreder. Klavs Limbæk omtales som død 1428. Med den mægtige Limbæk-Æt gik det nu hurtigt tilbage, og de sidste Slægtled sank ned i Armod; dens sidste Mand var Klavs Limbæk til Nebbe, som døde 1572. Saaledes siger Slægtbøgerne; men der gaar et Sagn om, at Slægten gik over i Bondestand, og at det sidste Skud af den levede i Omegnen af Ribe i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede og gik omkring og tiggede sin Føde.

2. Bjørn.

Som Ejer næst efter Limbækkerne fulgte *Joachim Bjørnsen*, som tilhørte den mægtige Adelsæt Bjørn og var Søn af Ridder Bjørn Olufsen til Stensgaard paa Fyn. Joakim Bjørnsen nævnes første Gang 1427 og omtales som nylig død 1467. Hustruen hed

Margrete Andersdatter Hvide. Ved Datteren Sofies Giftermaal med *Ditlev Reventlow* gik Gram over til denne Slægt.

3. *Reventlow*.

Ditlev eller Tilluf Reventlow var Søn af Lensmanden i Tønder, Hartvig Reventlow, der omtales 1410-40. Hr. Ditlev nævnes 1440, var 1450 Ridder, 1465 Rigsraad og døde omtrent 1470, hvilket Aar hans Hustru var Enke og gav Sjølemesser til St. Hans Kloster i Odense.

Sønnen *Hartvig Reventlow* fik Gram, men faldt 1500 i Ditmarsken, og nu blev hans Broder *Joachim Reventlow* Ejer. Han var tillige Amtmand i Flensborg, ejede Tovskov Gods ved Sommersted og fik Runtofte i Angel i Pant 1494 af Hertug Frederik for 1000 Mark; han døde 1519 og var gift med Abel Buchwald, som levede 1519.

Nu fulgte Sønnen *Johan Reventlow* til Gram og Tovskov. Han var med i Grevefejden og toges til Fange ved Nyborg af Grev Kristoffer, men blev kort efter udvekslet med en anden Adelsmand. Mellem ham og hans Svigersønner paa den ene og hans Brødre Ditlev og Iven paa den anden Side var der stor Trætte om Gram og Tovskov, som han dog beholdt. Han døde 1563 og var gift med Birgitte Hansdatter Lindenov af Tovslet ved Kolding. Nu blev Godserne skilt ad, idet den ene Datter, *Magdalena*, fik Tovskov, medens den anden, *Anna*, fik Gram, som gik over til

hendes Mand *Ditlev Buchwald* til Nybølgaard.

4. *Buchwald*.

Stormandsætten *Buchwald*, der blomstrer endnu, stammer fra den Del af Holsten, der i gamle Dage kaldtes Vagriën, og har spillet en betydelig Rolle i Hertugdømmernes Historie.

Ditlev Buchwald har selvfølgelig ejet Gram fra Svigerfaderens Død 1563. Han havde nogle Stridigheder med sine Slægtninge om Arvegods og nævnes 1580 som „forskrevet“ til Hansborg (Haderslev) paa Grund af fremmede Fyrsters Komme; han døde 1596, Hustruen 1602.

Sønnen *Kristoffer Buchwald* blev Hovedarving til Gram, som Broderen Henneke havde en Part i. Han ejede ogsaa Røddinggaard, som han 1602 tilskødede Kongen for 1100 Rdl. Han var sikkert en voldsom Herre, der ikke agtede sine Tjeneres Liv mere end en Hunds. Han skal engang i Kiel have sviret med en anden Stormand, spillet om deres Tjeneres Liv, og da Medspilleren tabte, stak denne da ogsaa sin Tjener ihjel. En anden Gang var han tiltalt for ulovlig Jagt i Kongens Skove, og idelig laa han i Proces med en Slægtning. Kristoffer Buchwald døde 1617, og Hustruen, Magdalene Ditlevsdatter Reventlow, 1602.

Efter ham fulgte Sønnen *Ditlev Buchwald*, som ligeledes trættede om Arvegods med Slægtninge. 1643 var han tilsagt til den store Mønstring ved Kolding

og kaldes da Overvagtimester. 1648 var han med til Frederik den Tredjes Hylding og Kroning og nævnes endnu 1662. 1638 havde han solgt Gram til Hofmarskal Dionysius von Podewils. Hustruen, Margrete Rantzau, døde 1670.

5. v. Podewils.

Dionysius v. Podewils var en indvandret pommersk Adelsmand, der i adskillige Aar havde haft en høj Hofstilling hos Hertugerne i Sønderborg og Gottorp; omtrent 1630 blev Kong Kristian 4. kendt med ham og tog ham i sin Tjeneste som Raad samt Marskal hos den udvalgte Prins Kristian, og som saadan sendtes han 1634 til Saksen for at ordne Prinsens Ægteskabssager. Han var en dygtig Statsmand og sendtes 1644 til Polen i vigtige Statsanliggender. 1647 var han med Prinsen i Saksen, og paa denne Rejse døde han i Dresden. Efter sin første Hustrus Død havde han 1644 giftet sig med Katarina Hedevig Ahlefeldt af Søgaard, der døde 1680. v. Podewils havde en værdifuld Bogsamling paa Gram; men denne ødelagdes i Svenskekrigen 1644.

6. Rantzau.

Kristoffer Rantzau købte Gram den 25. Januar 1664 af Enken, men var kun Ejer een Dag, idet han Dagen efter afhændede Godset til *Rigsfeltherren Hans Schack til Schackenborg*.

7. Schack.

Denne navnkundige, af Danmark saa højt fortjente Mand var født 1609 og hørte til en nordtysk Adelsæt; men paa mødrene Side

stammede han fra en sønderjyds Adelsfamilie *Petersen* eller v. *Deden*, og han er født paa Moderens Fædrengaard *Undevad* i Angel. Efter at have været i svensk og fransk Tjeneste i 30 Aars Krigen og tjent sig op til Generalmajor, blev han 1656 Kommandant i Hamborg. 1657 kom han til Danmark og traadte ind i Hæren. Derefter blev han forfremmet til General-løjtnant, forlenedes med Riberhus og Møgeltønder og ophøjedes senere i Grevestanden. At omtale den Dygtighed, han udfoldede, eller den Berømmelse, han vandt ved Forsvaret af København og ved Statsomvæltningen 1660, vilde føre alt for vidt; men han gjorde ikke den Tillid til Skamme, hans nye Fædreland viste ham. Han døde den 27. Februar 1676 og ligger jordet i Trinitatis Kirke i København.

Grev Otto Diderik Schack, Rigsfeltherrens Søn, fik baade Gram og Møgeltønder, men døde allerede 1682, og Godserne gik over til hans kun 6aarige Søn *Hans Schack*, som tiltraadte dem efter at have naaet Myndighedsalderen; han blev Kammerherre 1695, Amtmand over Riberhus Amt 1697 og tillige Stiftsbefalingsmand over Ribe Stift; Aaret efter blev han hvid Ridder og Gehejmerraad. Hans Schack døde den 22. September 1719. Hans første Hustru hed Anna Margrete Reventlov, født 6. Oktober 1682, død 21. Marts 1710; den anden Hustru hed Anna Sofie Rantzau, født 4. September 1689, død 28. Oktober 1760. Hun bestemte i

sit Testamente, at Gram og Nybøl Godser tillige med Godserne Giesegaard, Ottestrup, Spanager og Juellund paa Sjælland skulde tilfalde hendes Stifsøn Grev Otto Diderik Schacks yngste Søn Grev *Frederik Kristian Schack*, og af ham oprettes til et Stamhus, hvad der ogsaa skete 1776. Grev Frederik Kristian døde paa Giesegaard 3. Juni 1790. Han giftede sig 1764 med Birgitte Maria v. Krogh, f. 1740, d. 1765. 1767 ægtede han Ida Skeel Bille, f. 1741, d. 1804.

8. *Brockenhuus-Schack.*

Derpaa fulgte Sønnen *Knud Bille Schack*, som døde ugift 1821, og nu gik Godserne over til hans

Søstersøn *Henrik Adolf Brockenhuus*. Han blev 1822 optagen i den danske Grevestand med Navnet Brockenhuus-Schack og ægtede samme Aar Margrethe v. der Maase, f. 1802, d. 1836.

Saa fulgte den ældste af hans Sønner, *Grev Knud Bille Anthon Ludvig Brockenhuus-Schack*, f. 11. November 1823, d. 22. Februar 1892. Han blev gift den 27. September 1850 med Helene Sofie Caroline Frederikke v. Lowzow, f. d. 25. Maj 1832, død d. 25. Marts 1917.

Dette Ægtepars Søn, den nuværende Ejer, *Grev Adolf Ludvig Brockenhuus-Schack*, er født den 28. September 1854.

Fattigfogedens Bestilling.

Ved Sognepræst J. Hansen, Hostrup.

Den 18. Dec. 1766 antog Kirkejuraterne, Ottemænd og Fattigforstandere i Hostrup Sogn — efter Øvrighedens Befaling — en Fattigfoged ved Navn Rasmus Rasmussen fra Tønder. Han skulde, om muligt for Livstid eller saalænge han var i Stand dertil, holde Sognet fri for fremmede Tiggere. Derfor skulde han aarlig have 16 Mark l. og 2 Tønder Rug udbetalt i 4 Rater til Paa-ske, St. Hansdag, Mikkelsdag og til Jul. Desuden skulde han til Jul have 10 Mark l. — maaske fordi der da kom særlig mange Tiggersker — og 4 Rigsdaler aarlig til Husleje. Ved hvert Bryl-

lup betaltes ogsaa 4 Skill. ekstra; men derfor maatte han saa ogsaa holde Bryllupspladsen ren for fremmede Tiggere.

1754 havde Sognet lejet Hinrich Christensen og 1756 en Jochim Hinrich Kalckhorst som Fattigfogeder, begge for 16 Mark og 2 Tønder Rug aarlig.

Længere hen i Tiden — i Aaret 1837 — har man tilsyneladende ikke været kræsen ved Valget af en Fattigfoged. Efter at Fattigfogeden E. W. 1832 var blevet dømt til 3 Dages Arrest for at have udskældt Fattighusfaderen Müller med de værste Skældsord og en senere Efterføl-

ger S. M. var blevet afskediget i Febr. 1837, fordi han ikke duede til noget, blev L. Chr. bestemt til Embedet, dog med den strenge Formaning, at han ikke maatte drikke sig fuld. Den 10. Jan. 1839 saa man sig rigtignok nødsaget til at afskedige ham igen, fordi han drev rundt i Sognet og

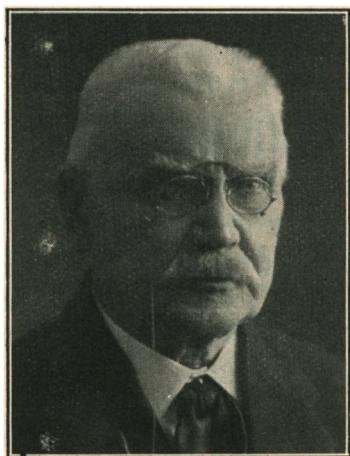
ikke brød sig om Tiggerne, men tværtimod lod sig bestikke af dem og endda gennemsværmede en Nat sammen med dem i Solde-rup; desuden var han gentagne Gange kommen beruset hjem til Fattiggaarden og havde lavet Spektakel.

Vestenvinden.

Af P. Skovrøy — 1882.

Mel. af E. Emborg,

(skrevet til P. Skovrøys 75 Aars Fødselsdag den 23. Juni 1926).

P. Skovrøy,
født 23. Juni 1851.

Men vi ved i Sandhed alle nok,
naar fra Stormens Ryg den lyster tale,
og den farer over Sten og Stok,
at dens Røst kan vække Folk af Dvale.
Naar der lyder som en Klang af Staal,
som en Hvirvelstorm i Klipperifter,
taler den om Fædreens Bedrifter,
og enhver forstaar dens Tungemaal.

Ud fra Vesterhavets fulde Bryst,
over Mark og Skov og Hedepletter,
helt fra Klittens Sand til Sundets Kyst,
blæser Vinden over Slesvigs Sletter.
Og i Seklers Løb har Slægt paa Slægt
lyttet til den som en Moders Stemme
og har lært dens Tungemaal at nemme
og at segne under Tidens Vægt.

Vindens Toner klang i Hedenold,
den har sunget Slægtens Vuggesange,
Tysken siger, den er barsk og kold,
Ak, det har vi hørt saa mange Gange!
Vi, som kender den, vi ved, hvor sødt,
den kan rødne Møens fagre Kinder,
og hvor den kan hviske gamle Minder
med et Tonefald saa blødt, saa blødt.

Ja, vi elsker denne friske Vind,
fremfor Vinden fra de tyske Bjerge:
Den er lunefuld som Barnesind,
skal ej vore Blomsterhaver hæрге.
Ja, vi elsker dig du friske Luft,
du, som bringer os fra Fædres Grave
de udødeliges bedste Gave:
Mindeblomstens kostelige Duft.

VESTENVINDEN.

Con moto.

mf. Ud fra Ves-ter-ha-vets fæl-de-Bryst, o-ver Mark og Skov og He-de-plet-ter
helt fra Klit-tenns Sand til Søndets Kyst blæ-ser Vin-den o-ver Slesvigs Slet-ter.

p dolce

Og i Seklers Løb har Slægt paa Slægt lyttet til den som en Moders Stem-me og har
lært dens Tjængemaal at nem-me og at segne under Tjæ-dens Vægt.

SAMPLEREN.

Sæd og Skik i Emmerlev Sogn.

Oplegnet 1859 af Degn Johannes Hansen.

18. Andre Gilder.

a. Krandsløtte: Dette er et Gæstebud med Drikke, Aftensmad, Musik og Dans af den, der enten har opført en hel ny Bygning eller opsat et eller flere nye Fag til en gammel. En Del unge Folk forener sig om at bringe en Krans til Bygningen, og paa Festdagen følger en Gave, bestaaende i Te- eller Sølvstøj, Møbler, vel ogsaa en „Fløjel“ (Vejrhane) og desl.

b. Staaehøtte: Hos Husmændene, især Knplingspigerne, er et Kaffegilde om Aftenen, naar Sæde ved Lys ophører. — Dertil indbydes de, der i Vinterens Løb har aflagt Besøg om Aftenen, een eller flere Gange ugentlig. I Nr. Sejerslev holder Husmandsklassen „Staaehøtte“, hvortil „Nabolauget“ d. v. s. en vis Kreds af Huse, omkring 7—8, indbydes.

c. Julegilder: I Jule- og Nytaarstiden indbyder Slægt og Venner gerne hinanden til Eftermiddags- og Aftenbesøg, hvorved Tiden fordrives ved Tobak, Passiar eller stundom Kortspil.

d. Fødselsdagsgilder: Disse er ikke almindelige og bestaar i Aftensmaaltider og indbyrdes Morskab.

e. Legestuer: „Leg“ forekommer ikke sjældent, det er især Tyende-klassen, som derved en Søndagften morer sig med Drik og Dans.

f. „Spilleløtte“: Disse Sammenkomster er nær ved at gaa af Brug og forekommer kun en enkelt Gang endnu. En Søndagften en Gang imellem om Vinteren lod nogen et Tørklæde eller deslige bortspille med Tærninger imod en lav Indskudssum. Bagefter toges en Dans. Der blev sædvanlig ikke drukket.

g. Fastelavnsgilder eller andre Løjer finder ikke mere Sted. Det eneste Karnevalsminde er, at Børnene Fastelavnsmandagmorgen kappes om at være først oppe for med et pyntet Ris at smække Husets Folk og faa en „Smørkage“. Her i Eggen spiller „Smørkagen“, i Nr. Sejerslev dog „Hedevingen“ sin Rolle ved denne Tid. — Maj-, St. Hansdags-, Mikkeldags- eller Mortensdagsgilder kendes ikke her.

19. Juletiden.

I alle de Huse, hvor Fattigdommen ikke raader alt for strengt, faar Husmødrene og Pigerne paa Dagene forved Jul fuldt op at bestille med at bage Pebernødder, Kager, Æbleskiver og andet Bagværk, paa det man værdigen kan modtage Jul og Nytaar, i hvilken Tid man byder fremmede disse Ting; thi ingen maa „bære Julen ud“, d. e. gaa ganske tømundet eller tomhændet bort. Om Pebernødderne spiller Børnene Kort i denne Tid. — Paa Jule- og Nytaarsaften spises varm Mad, sædvanlig Langkaal eller Hvidkaal med Flæsk eller Steg samt Risengrød eller Sødsuppe, nogle Steder Kødsuppe alene. Den fattige tager til Takke med Kartoffler og Boghvedegrød. Hen paa Aftenen gives Kaffe. Den gamle Skik paa disse Helligdagsaftener at læse Guds Ord eller synges Salmer har kun holdt sig i enkelte Huse. — Paa Nytaarsaften skydes Nytaar ind, dog kun især i Sdr. Sejerslev, uagtet Loven forbyder det, eller der kastes Potter paa

Dørene. Sædvanen vil da, at man skal hente Skytten eller den, der bragte Potten, ind for at beværte ham. — Juletræet har ingensinde været ret i Brug her og findes kun som Undtagelse. Foræringer under Navn af Julerenter kendes her ikke. Derimod ved Børnene nok at kræve Nytaarsgave, naar de ønsker „Glædelig Nytaar“. De faar Penge eller noget Bagværk. Nytaarsgave mellem voksne hører til Sjældenheder. — I enkelte Huse holdes endnu Kongeaften, idet man da nyder et bedre Aftensmaaltid end sædvanlig og har fri for Arbejde. — Stjernemændene med hvide Skjorter oven over Klæderne, som for henved 20 Aar tilbage ved Kongedagstiden rejste omkring med en saakaldt Stjerne med Bjælder eller Klokker, der var saaledes befæstede paa en Stang, at den kunde drejes rundt, medens de sang, og tillige dannede en Lygte, kommer nu ikke mere. Deres Hensigt var at faa en Almisse for deres Umage. Omtrent i lige saa lang Tid har den Skik været ophørt, at fattige Børn og voksne til Julen gik omkring og sang Julesange i Husene for at faa lidt Sul eller nogle Skillinger til at holde Fest med i Helligtiden.

20. Den daglige Mad.

I Inderste- eller Husmandsklassens fattige Afdelinger er det omtrent saaledes: Morgen: Brød eller Smørrebrød med Kaffe, The eller Krydder- vand til. Middag: Brød eller Smørrebrød med Kaffe til eller ogsaa een eller to Retter Mad, hvoraf Kartofler sædvanligst udgør den ene. Mellem- mad: Smørrebrød med Kaffe. Har man derimod kun een Ret Mad om Middagen tager man en Times Tid efter en Kop Kaffe og da Te til Mellem- maden. Aften: Skrummel (Kaffeopkog, Te eller Grød med Brød eller Smørrebrød). — I Bøndergaardene faar man om Sommeren fem og om Vinteren 4-5 Maaltider daglig, nemlig: Davre: Øllegrød og Smørrebrød; Formiddagsmellemmad: Smørrebrød, Snaps og Øl; Middag: 2 Retter Mad, Suppe, Kaal eller Ærter; Eftermiddagsmellemmad: som om Formiddagen; Aften: som om Morgen. Om Vinteren falder Formiddags- og Efter- middagsmellemmaden bort, men der tages da ej sjældent et Stykke Smør- rebrød ved Sengetid, den saakaldte „Kvældsnaðver“. Gaardmand og Familie drikker gerne Kaffe Morgen og Eftermiddag, og saa faar Haand- værksfolk da ogsaa disse. Om Søndagen gives Tyende Kaffe. Dette sker vel ogsaa i Korn- og Høhøsten. Til Høslet rejser man ud om Mor- genen Kl. 2, man faar da Middagsmad med, nemlig Pandekager og Sød- grød. Ved Udrejsen drikkes Kaffe, ved Hjemkomsten om Aftenen Te eller Kaffe med Punsch, „som næsten altid skal tænkes med, naar Kaffe og Te nævnes“, og spises Middagsmad. Om Søndagen spises sædvanligst noget bedre end om Søgnedagene. Saalænge man har Kaal, er denne om Vinteren den sædvanligste Søndagsret i Bønderhusene.

21. Bære Kager.

Frænder og Naboer plejer at bringe Kager til hverandre, naar der bages, ligesom de ogsaa gensidigen forærer hverandre Kød og Flæsk i Slagetiden.

22. Prydelser.

I denne Henseende kan der kun være Tale om de mere formuende og velstaaende. Mandfolkene bærer kun undtagelsesvis en Guldfinger- ring; derimod har de for det meste sølvbeslagne Piber; thi om end skønt Merskumspibehoveder ikke er almindeligt i Brug nu, saa lader man Por- celæns hoveder beslaa med Sølv i Stedet for. Piben følger for det meste

stedse Manden, ja, den begynder hos Drengen. Imidlertid bruges nu en Del Cigarer. Desuden har Manden sit Ur og sine Sølvsporer. Men Kvinden ved derimod bedre, hvor saare det ædle Metal kan pryde. Derfor har hun til Stads flere Guldfigerringe, de to Øreringe, (skønt ikke disse almindeligt), Brocher samt sølvforyldt Hovedpynt i utallige Variationer og — Snustobaksdaase, endvidere Brystnaale og Halsbaand, disse dog ikke af Metal. Sølvspænder paa Skoene er nu gammeldags og sjældent.

23. Blanding.

Med ganske faa Undtagelser afvaskes hele Vaadningshuset og hvidtes Væggene een Gang aarlig, nemlig henimod Pinse; men dog er det ingen almindelig Skik, at Gulvene i Smaahuse skures. Dette sker i visse Huse ikke sjældent flere Gange aarligt. — Der er faa Huse, der ikke har en Hund. Katte har alle. Rum for Hunde. Race for Hunde er den lille Grævlinge- og Mopserace i mangfoldige Afarter. Bønderne har sædvanligst flere Hunde, deriblandt gerne en stor af Høns- eller Pudelrace. — Bygang om Vinteren af de Mandfolk, som ikke har siddende Arbejde at varetage hjemme, er almindeligt. Tjenestekarlen tager sjældent foruden Piben sin Strikkestrømpe med. — Skolebørnene lærer om Aftenen hjemme deres Udenadslektier til anden Dag; imidlertid kunde man deri paa sine Steder ønske en noget nøjagtigere Kontrol fra Forældrenes Side, end ofte er Tilfældet. — Skolegangen varer fra Barnets 5.—6. til 14.—15. Aar. Men bliver Husmanden eller Indstersønnen 9—10 Aar, tages han ud at tjene i Marts og bliver da borte til Mortensdag. I lige saa lang Tid bruger Gaardmanden ofte sine Sønner til Hjælp ved Markarbejde og Kvægvogtning. Pigerne i de førstnævnte tvende Folkeklasser sættes til Knipling i deres 7. 8. og 9. Aar og søger fra denne Tid indtil Konfirmationen sjældent Skolen oftere end 1—2 Dage ugentlig. Naar et Tyende fæstes, modtager det „Gudspenge“, men ikke naar Tjeningen fortsættes. Skiftetiden er Mikkelsdag og Paaske eller 1 Nov. og 1. Maj. —

Gaader.

Der staar et Træ ude i Havet,
paa dette Træ er der lige saa mange
Grene som Drypper i Havet, paa
hver Gren er der en Tintallerken,
paa hver Tintallerken sidder der en
Jomfru. Hvordan kan disse Jom-
fruer komme tørskoet i Land?

(Ved at tage hver en Draabe).

Højt som Hæs,
grønt som Græs,
bedsk som Gold',
smager godt for vos åll'.

(Valnødder).

Rank og slank i Kroppen
er smuk Person iført,
mange Folk mig haver kær,
som jeg vel kan tjene.
Kasketten blaa og Kjortlen grøn
min Sommerdragt mon være,
naar jeg Kasketten lægger af,
en Krone jeg mon bære.
Jeg kører i forgyldt Karet,
jeg kommer i Forretning tit,
hvor der maa skrives sort paa hvidt.
Sig mig, hvad maa det være?

(Hør).

(Gaaden er i mange Varianter kendt
fra Sicilien til Skagen, se Fejlbergs
Ordbog I. S. 754).

Hvad er det, som bliver taget,
hvad er det, som bliver slaget,
hvad er det, som bliver brændt,
hvad er det, som er bekendt
af hver Kvinde og hver Mand,
ja selv Prinsessen i vort Land
hun gaar med det paa bare Skind
saa godt som nogen fattig Kvind.
Til sidst det rundt i Verden vanker
med onde og med gode Tanker
udi sit indre stort og lidt.
Nu kan du gætte ganske frit!

(Hør)

(Denne Gaade kendes ikke af Fejlberg).

Gæt en Ting, som ret kan brænde,
men ikke er saa hed!

(Nælde).

Lap ude, Lap inde,
og Lap, Lap, Lap.

(Kaal).

Der kom en Fugl fjerløs
og satte sig paa den Gaard gedeløs,
da kom en Mand benløs
og tog deu Fugl fjerløs.

(Sneen paa Hegnet, som Solen smelter)
(Sml. Varianter i Fejlberg III. S. 427).

Jeg maa her til Skamme staa,
mangen spansk forbi mig gaar,
men naar Tiden vil forandre sig,
venligt de da klapper mig,
mange tage mig i Favn,
gæt da nu, hvad er mit Navn!

(Kakkelovn).

Der var tre Drenge, som hed
Krasmig, Bidmig og Hugmig. Kras-
mig og Bidmig gik ud i Marken.
Hvem blev saa tilbage?

(Den, der siger Hugmig, faar Hug).

(H. Sandkamm, Stolbro)

Den første Kop Kaffe. Tho-
mas Refslunds, Tammes af Vellerups
enke, var en præstedatter, født 1776.
Hun var i sin ungdom bedt hen til
en nabopræstefamilje for at prøve
en drik, der hed kaffe. Det traf sig
dog så uheldigt, at kaffen var slup-

pen op, da hun kom derhen; men
så fik de en anden brun og bitter
drik, det lignede kaffe. Den var
kogt paa brændt korn.

Den første rhabarbergrød. Da
hendes svigerdatter Agathe Refslund
havde fremmede ved sin moders 70
års fødselsdag 15. april 1857, gav
det første gang rhabarbergrød; men
da hun ikke vidste, om gæsterne
syntes om denne nye ret, havde hun
også saftgrød.

Hun havde fået rhabarber fra sin
svoger præsten Mühlensteth i Bjol-
derup. Th.

Raad for den faldende Syge.

Tag Hjerneskillen af et Menneske,
som ikke af Sygdom er død, men
ellers levendes og karsk ombragt,
brænd den til Pulver, giv Patienten
om Morgen fastendes her af et
Quintin i en god Skefuld Lavendel-
vand, og bland altid herudi 3 Pion-
Kierner vel støtte, og brug dette tre
Morgen efter hinanden. Lad Pati-
enten disse tre Dage holde sig inde
og giv hannem let fordøvelige Spise.
Siden giv hannem ind hver Morgen,
nogen Tid lang, en skeefuld Laven-
delvand og befal Gud Virckelsen.—
dito Mod den fallende Syge.

Tiener det trekantede Been, som
mand øverst i den fremmeste Deel
af Hovedet.

Der ere og vel nogen som mee-
ner, at den Hjerneskal som graves
op af Jorden, skulle være hertil
bedre. Dog til en Mands Person
den som tages af en Mand. Til en
Quindes, den som tages af en Quinde.

Men synderlig skal Patienten
tage vare, at han ikke sidder for
nogen Ild og stirrer derpaa, eller
ser i hindendis Vand, eller kliver
højt. Thi heraf faar han Svimmelse i
Hovedet.

Hvorledes Hierneskillen skal be-
redes.

Først skal man toe den ren udi
Vand, dernæst legge den i en god

sterk Viin og toe den i samme, siden tørres den og brennes i Pulver.

(Efter en gammel Lægebog ved C. Schmidt, Broager).

En Bromand sidder under Aller Bro. Man har tit hørt ham gaa over Vejen slæbende paa en Lænke.

(A. H. D. Schuldt, Dravod.)

Medens Frederik den Syvende var paa Lyksborg. Nede paa Skibbroen ved Flensborg Havn havde Bager Petersen, Leverandør til Hoffet paa Lyksborg, sin Forretning for nu snart 70 Aar siden. Der var Travlhed i det lille Bageri, naar Frederik VII. boede paa Lyksborg Slot. Ved det kongelige Hof skulde der meget til, og jævnlig kunde Bager Petersen sende en Vogn derud med Brød.

En Dag fik Bagerens lille Sønesøn, fra hvem Fortællingen stammer, Lov til at køre med. Det var en Oplevelse for den lille Purk. Tænk, om han skulde være heldig og faa Kongen at se! Fuld af Forventning sad han paa Agestolen ved Kusken Side, der jo heller ikke var helt billig, naar han skulde til Hove.

Vognen svingede ned mod Slottet. Det rumlede svært hen over de toppede Brosten, og netop da den ved Indkørselen var kommet forbi en Del højere Officerer af Kongens Adjutantskab, knækkede den ene Vognaksel, og de dejlige, friske Rugbrød trillede ud paa Stenbroen. Skamfuld og nervøs gik Kusken i Gang med at udbedre Skaden, medens Officererne nedladende saa til. Længe varede det imidlertid ikke, før en ret korpulent Herre kom kravlende op ad Dæmningen til Slotssøen. Med irettesættende Ord befalede han Officererne at tage Handskerne af og hjælpe til med Vognen. Selv gik han sammen med Drengen i Gang med at samle Rugbrødene op. Da det var over-

staaet, bad han Kusken og den lille Dreng gaa hen paa Hotel „Zur Sonne“ for paa Kongens Regning at styrke sig oven paa Forskrækkelsen. Køretøjet skulde han nok sørge for.

Det var altsaa selve Frederik VII., som Drengen havde ventet at se i fornem, kongelig Majestæt, der havde hjulpet ham med at samle Rugbrødet op. Kongen havde sidet i sin Baad paa Søen og fisket, da han hørte Vognen vælte, og herfra var han skyndsomst ilet til Hjælp.

(Ved Bernhard Hansen i Flensborg).

Hans Tater. Hans Tater stod i Spidsen for en slem Røver- og Tyvebande. Han skal have haft Tilhold i Hundslev og engang have forsøgt at tænde Ild i begge Ender af Byen, og da han saa, at det brændte, sagde han, at nu havde det først rigtig Skik.

I Nordborg Kirkebog findes følgende Optegnelser om ham:

Aar 1634 d. 8de Jan. blev nogle Misdædere, som gav sig ud for Tatarer, henrettet ved Egen Ting, De hafde brutt ind udi Kirken der og stolet 300 Mk. Och gjort meget meere ont, som deres bekjendelse lyde. — De 3 blev lagt paa Steiler, 1 hængt og 1 Qvinde hængt. Siden blev den 4de lagt paa 4 Steiler. — Gud bevare enhver Christen for saadanne Folk paa alle deres Reiser. Amen.

En latinsk Beretning i Egen Præstearkiv fortæller følgende om det samme:

„Aar 1633 plyndrede Igen Kirke: nemlig Hans Tater, Henrich fra Windsel, Johan Krumm, Skomagersvend født i Kassel, Zacharias Petersen en Nordmand, Johan Schultz, en Dreng barnefødt i Westphalen, Hans Christoffer født i en Teglgård ved Lyneborg. Det skete ved Angivelse og Hjælp af Hans Møller i Hundslev“. Sagnet ved endnu at berette lidt om disse Vagabonder,

der til sin Tid vistnok maa have været en Skræk for Indvaanerne her paa Øen. Den værste af dem var Hans Tater. Han maa have gaaet temmelig banditmæssig klædt og haft et dertil svarende Ydre; endnu i Elstrup siger man om en saadan Person: Han gaar klædt som Hans Tater. — Meget ondt havde han begaaet, deriblandt flere Mord. Engang traf han ved Stranden en fattig Fisker, som var i Færd med at tjære sin Baad, og derfor stod der ved Siden af ham en Gryde med kogende Tjære i. Manden havde imidlertid lagt sig til at sove i sin Baad. Da Hans Tater kom til, tog han den kogende Tjære og hældte Manden i Halsen. — Disse Forbrydere skulde have haft deres Tilhold i det Hus, der ligger tæt ved Igen Kirke. Deres Tyverier blev opdaget derved, at de en Aften silde sad og spillede Kort i Kroen i Igen. Da det blev silde, gik Kromanden tilsengs. Tilsidst var deres Lys udbrændt, og en af dem sagde: „Hans, kan du ikke skaffe os et bedre Lys“. Under drøje Eder tog han et Voxlys op af Lommen, som de nu lod brænde. Da dette skete, ytrede et gammelt Fruentimmer, som de havde med dem: „Wir sind betrogen!“ Man blev imidlertid ved med at spille, bande og tordne, indtil Kromanden ud paa Natten blev vækket ved denne Alarm, og da han gennem et lille Vindue paa Døren saa dem brænde Alterlys, anede han Uraad. Hans Kone listede sig nu hemmelig bort og fik hentet Folk, og de blev alle grebne, paa Hans Tater nær, som undkom til Fyen. Der blev sendt nogle Mænd efter ham for at gribe ham. De kunde ikke finde ham, førend de kom til en Bondegaard, her slog en af dem tilfældigvis sine Øjne i Vejret og saa en Mand kigge ned paa dem igennem et rundt Uglehul, der var

anbragt i Ladens Gavl. Han blev nu grebet, ført tilbage og henrettet ved Kirken for sine mange Misgerningers Skyld.

(Chr. Knudsen mener, at Hans Tater er den Misdæder, der blev lagt paa 4 Stejler). Hans Tater skal have boet i Flausholm i Tandslet Sogn.

(Opt. 1857 af Pastor Chr. Knudsen, Lysholm).
Ved C. Ludvigsen, Aabenraa.

Forvarsel i 1849. I 1849 sendte den provisoriske Regering Patrouiller ogsaa til de nordslesvigske Byer, for der at udskrive de unge Mænd til Soldatertjeneste i Oprørshæren. Min Bedstefader var den Gang 20 Aar gammel og kunde ogsaa vente at blive afhentet. Han fortalte derom følgende:

„Jeg var en Dag ude paa Marken lidt Syd for Byen for at rydde en Grøft. Denne var temmelig dyb, saa jeg lige kunde kige over Grøftkanten, hvad jeg ogsaa af og til gjorde. Jeg blev da 3 Ryttere var, som nærmede sig Byen, kommende fra Hajstrup. Jeg kunde tydeligt se dem, da deres Vaaben blinkede i Solen. „Nu er der nok Bud efter dig“, sagde jeg til mig selv og krøb paa Hænder og Fødder ind i en Rugmark, hvor jeg blev liggende til over Spisetid, hvorfor min Moder sendte min Søster ud for at kalde paa mig. Hun vidste nok, hvor jeg arbejdede, men da hun kun fandt Skovlen, begyndte hun at raabe. Jeg vovede mig da ud, og paa hendes forundrede Spørgsmaal, hvorfor jeg skjulte mig, svarede jeg: „For de tre Ryttere, som for nogen Tid siden red ind i Byen.“ „Hvad for Ryttere?“ svarede hun, „der er ingen Ryttere kommen!“ „Jo vist er der saa“, sagde jeg, „jeg saa dem tydeligt komme forbi Degnens det røde Led.“ „Aa Sludder“, sagde hun, „der har ingen Ryttere været.“

Men tre Dage efter kom Rytterne, nøjagtigt som jeg havde set dem den Dag. Mig fik de imidler-

tid ikke fat paa, thi jeg var flygtet fra Hjemmet. Sammen med en anden fra Byen holdt jeg mig skjult i en Baad paa Møledammen i Søllingvraa, og om Vinteren gemte jeg mig paa et Loft og slap saaledes for at blive slesvig-holstensk Soldat.

(Aage Matthiesen, Bylderup.)

Troldborg (Ketting Sogn). Udenfor Ketting ligger et Bol som kaldes Troldborg. En stor Eg i Nærheden kaldtes altid „e Trolds Eg“, hvor Fanden plejede at drive sit Spil. Da Præsten i Hørup en Gang stod paa Prædikestolen, holdt han pludselig inde midt i sin Prædiken og sagde: „Mine elskelige Tilhørere! jeg maa slutte, da en af mine Embedsbrødre er kommen i Fare.“ Kusken, som skulde køre ham hjem, maatte nu køre ham over til Ketting, „alt hvad Remmer og Tøj kunde holde“, hvor den gamle Provst Martin Reenberg var kommen i Kast med Fanden ude ved den farlige Eg. Allerede havde Fanden faaet de trende Bøger fra Præsten, saa denne endnu kun havde en tilbage; men Præsten fra Hørup kom lykkeligtvis tidsnok og frelste ham ud af hans Vaande. — Egen ved Troldborg er nu ryddet.

I Hejerhals i Nærheden af Ketting Præstegaard paa Vejen til Almsted gaar om Natten et hovedløst Føl (vistnok Helhesten) som forskrækker Folk og skubber dem i Grøften.

(C. Ludvigsen, Aabenraa.)

Fanden viser sig som sort Pudel. Mens Hr. Stephen Thomsen var Præst i Ketting, forrettede han ogsaa ofte Gudstjenesten i Adserballe. Vejen fra Ketting til dette Sogn gik den Gang ud forbi Askhøj. I gamle Dage skal begge Sogne have været forenede, og dette have været

en Slags Kirkevej. Da Thomsen en Gang kørte tilbage fra Adserhale, gik undervejs det ene Hjul af Vognen, dog Kusken satte det igen tilrette, men kort efter gaar det atter af, og Præsten byder ham nu blot at kaste det op bag i Vognen. Karlen mente først, at det ingenlunde lod sig gøre at køre ad den daarligere Vej paa 3 Hjul, dog Præsten indestod for, at det nok skulde gaa. Man kørte nu hjem, og Præsten lader Karlen køre op paa Møddingen, og da dette var sket, forsamlede han alle Husets Folk, og disse ser nu med Forskrækkelse, at en almægtig stor sort Pudel stod paa Møddingen, og maatte agere det fjerde Hjul paa Vognen, saalænge indtil Præsten fandt for godt at slippe den løs igen. (Det samme fortælles om Præsten P. Mossin i Rise paa Ærø).

(C. Ludvigsen, Aabenraa.)

Hvor der er sket et Mord.

I en Gaard i Vester-Højrup staar der en stor Egepæl nede i Kælderen, hvor en Mand, der er slaaet ihjel, er manet ned. I samme Gaard kan Hoveddøren kun lukkes, naar der er Lys i Stuen. Er der mørkt, springer Døren straks op.

(I. Wind, Sød.)

Hjerpsted Kirke ligger aller yderst mod Havet Vester ude i Sognet. Sagnet fortæller, at to Mænd i Havsnød lovede at bygge en Kirke, hvor de kom i Land. De bjergedes ind til Hjerpsted paa det Sted, hvor Kirken nu staar.

(Marius Hallum, Ballum.)

Det fjerde danske Hjemstavnsskursus afholdes paa Loflands Højskole (Søllested) d. 1.—7. August 1926.